mircea mihăieș

de veghe în oglindă

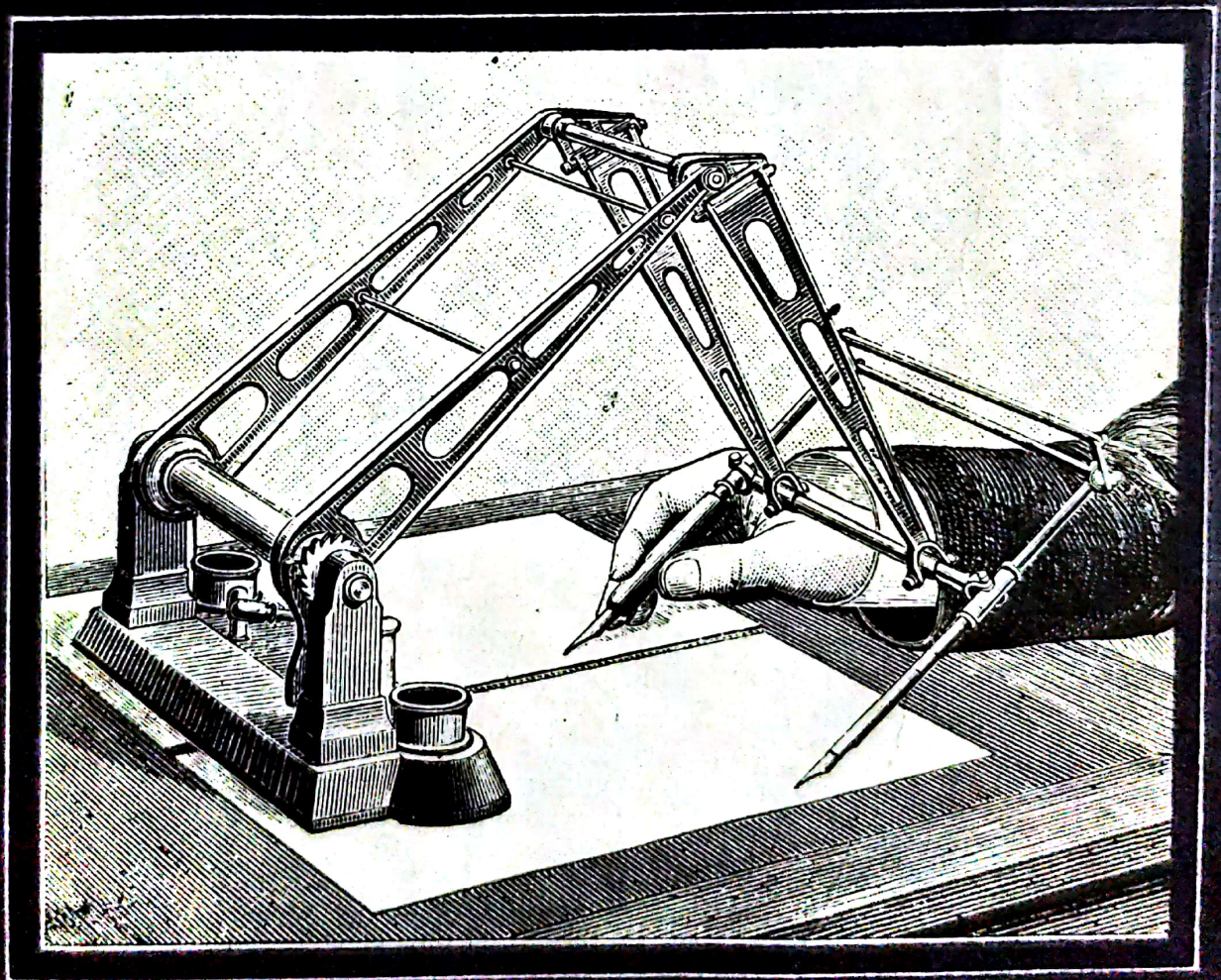

CR

MIRCEA MIHĂIEŞ

DE VEGHE ÎN OGLINDĂ

CARTEA ROMÂNEASCĂ

1988

Scanned with OKEN Scanner

În vis, cheia era de sticlă
și s-a sfărîmat cînd am deschis ușa.

Dashiell Hammett

Scanned with OKEN Scanner

ISBN 973-23-0047-7

Scanned with OKEN Scanner

I

Celălalt

Stai în pagină de veghe, obosit, cotropit de scris, stai și aștepți. Un întuneric, o stradă, o zi. Să scrii, să te rupi. Asta e. Să te rupi în bucăți, literă cu literă, rînd de rînd. Fie că ai, fie că n-ai nume predestinat literaturii. Să scrii din orgoliu. Să dovedești că se poate. Să te notezi zi de zi, lăsîndu-te în voia cuvintelor. De fapt, o imensă frică de timp, de clipa care o să treacă fără nici o urmă. O chestiune de calendar. O luptă cu îngerul, cu zilnicul înger. Să vadă, să simtă, să știe.

Aș vrea să povestesc, timp de zece minute, așa cum cere doamna profesoară, ca prima probă, eliminatorie, care e diferența dintre autobiografie și jurnal, dintre autoportret și autobiografie, însă nu găsesc genul proxim al acestei stări. Nici disperare, nici indiferență. Ceva între. De fapt, o elipsă. *L'éffrayable liberté du langage*, zice Barthes.

Două pagini despre bunele obiceiuri, două pagini despre mine la masa de scris. Fără metafore. Pagini simple, directe. Desene după natură. Desene în mers, în goană. Pe mal, duminică dimineața, în fața unui șevalet, a unui deal pe care-l văd fixat între șuruburi, cafeniu și albastru, dincolo de umărul lui D. Tot astfel și acum, în fața șevaletului, la mașina de scris, doar eu și cele două pagini de sinceritate. Cum să o scot, cum să o aduc la suprafață.

De ce, probabil, n-o să fiu niciodată în stare să scriu proză : pentru că nu pot să spun *Grigore Ionescu ieși din casă și dădu colțul*. Nu pot, adică, să pun prea mulți

Scanned with OKEN Scanner

intermediari între mine și lume. Asta în literatură. Iar la persoana întîi, istorisirea sună la fel de fals ca într-un jurnal, ca într-o confesiune provocată.

Pe scurt, stau ceva mai bine înfipt pe picioare în fața acestei minunate făpturi, domnișoara Olivetti, după ce aseară, abia supraviețuind unei teribile dureri de cap, am scris ultima pagină din capitolul despre Gide. Am terminat „în abis" ceea ce mă străduisem să spun în alte 32 de pagini, adică în alte sute, însăilate din două în două zile, despre precaritatea imaginii pe care o dă Jurnalul, despre inconsecvență ca eticism, despre obsesia, senilă, a gramaticii, a greșelilor de ortografie, despre răpirea timpului, despre felul complicat de a spune lucrurile simple, și totul degeaba, totul fără șansă. Imaginea în blazon nu se recompune, nu se reflectă. Dar ce mai contează, prea multe imagini „incomprehensibile sau inadmisibile", prea multe lucruri pentru o singură carte, pentru un singur Jurnal, fără inimă și sentimente, o simplă gaură *(un trou)*; în locul inimii, o fantă oribilă, ca orice viață, ca orice abis. Cam așa încheiam, cu aceste cuvinte, paginile despre Gide. Deci un „În fine..." care promite foarte mult, dar nu propune nimic. Doar o variantă a imaginii mele de azi.

Ce legătură între toate astea și ceea ce nu voi putea scrie, cu zilele pe care n-o să le pot descrie niciodată, cu întîmplările care vor rămîne ceea ce sînt, ca și drumurile, întîmplări și drumuri. Nici un efect retoric, nici o căutare a efectului.

Doamne, dacă aș putea scrie și citi așa, ca acum, abstras, fără să văd, fără să aud, doar cu privirile pe claviatură să nu greșesc literele, a-ul și b-ul, să nu greșesc direcția și sensul bun al cuvintelor, să nu sar din mediocritate în mai mult ca mediocritate și din postmodernism în mai mult ca postmodernismul, în curentele călduțe, dar de sens contrar, care îmi dau tîrcoale, mă acoperă pînă la gleznă, nu, nu urcă mai sus, insistă acolo jos, o bălăceală.

Scanned with OKEN Scanner

Trei pagini și jumătate scrise într-o după-amiază și seară întreagă, în care mi-am lăsat subiectivitatea să zburde alături de Béatrice Didier, Daniel Sibony, Raymond Jean, vasal bibliografiei, a cărei suzeranitate n-am cum s-o mai contest. O sută și cinci rînduri impersonale, care nu amintesc cu nimic de acestea. O senzație de ocean, de mers pe ape, încă pe lumină, la șase după-amiaza, oră incertă, obositoare.

Azi-noapte l-am visat pe Lafcadio, ce absurd, așa, pe nepusă masă, cuvîntul lafcadio ieșind din gura doamnei profesoare, ca un abur subțire, aproape lichid, verzui, ca în benzile desenate, corto maltese și teddy ted, așa l-am visat, așa am visat-o. Visez și eu, care nu sînt obișnuit cu visele, și nici cu trei pagini de jurnal la două zile odată. Un mecanism greoi, uzat moral, ieșit din modă, ieșit din orice socoteală.

E liniște, e seară, vine, poate, ploaia și, undeva, la cîteva ferestre mai jos, cineva bate la mașină. Cine își pierde viața în fața mașinii de scris ? Nimeni, nimeni. Doar o iluzie auditivă, senzația că un necunoscut, cineva, oricine, îmi dublează viața. Mă imită, mă protejează. Un neștiut cascador.

Zboară, zboară și nu se mai oprește. Un ceas cu cuc, un ceas care merge precum cucul, din cînd în cînd, doar azi, doar mîine și ieri, doar o dată, de două, de nouăzeci și nouă de ori și cît mai ține hîrtia și imaginația și rezistența și fragila și elastica rezistență.

Oribilă vreme, un vînt care mă sufocă, dacă închid geamul se face prea cald, mă înăbuș, mă înăbuș, dar mai scriu, încă puțin, pînă se întunecă, pînă se face seară. S-a și făcut, temele majore aleargă la mine, se-mpiedică și n-ajung, mă plictisesc, ei și, ce-i cu *Viața în abis*, ce să fie, o simplă figură de stil, o punere în abis a paginii, a vieții. Îl bănui, chiar în fața mea, la etajul patru, peste drum, peste curtea interioară, îl bănui pe unul de intelectualitate. Sau poate e numai foarte miop, singurul din tot

Scanned with OKEN Scanner

cvartalul care aprinde lumina, o lampă de masă, înaintea mea. Mi-e rușine să furnizez un material atît de mediocru, ca Gide, de munca asta rușinos de puțină, de coatele astea încă întregi, care ar trebui să fie zdrelite, de tîmplele palide, care ar trebui să poarte urmele degetelor, de carnea pe care n-o chinuie nici o disperare creatoare, ce n-a încercat încă neputința lui nupotnuvreanuștiu aşvreasăpotsăvreausăştiu, n-am şi eu un Valéry al meu, care să mă amuțească, să mă agaseze cu inteligența lui creatoare, cu elocvența uluitoare, să mi-o reteze scurt, să bareze drumurile inutile, de unde, de unde norocul ăsta.

Dimineţile de scris ale lui Tolstoi. Dar ce făcea seara, la lumina lămpii, a gazului lampant ? E liniște, îmi delimitez spațiul asemeni unui lup, prin văz-auz, cîțiva metri pătrați în care nu intră nimeni. Bucuria marilor scriitori, prin ce metode barbare, prin ce exercițiu al singurătății, al harului ? Cum de era cu putință ? Cum puteau ? De unde rezistența clasicilor la masa de scris, rezistența la viață ?

Citesc două pagini, ceva, „fierbinte“, proaspăt. Fragmente despre autobiografie, despre scriitura eului, despre orbi. Un interviu cu Claude Mauriac, care-a ajuns la a 17 000-a pagină din *Temps immobile*, un jurnal, volumul opt, gata să iasă la Grasset. Un întreg trecut trăit ca prezent printr-o simplă decupare și colare a zilelor, a anilor trăiți, un joc de foarfecă, o practică, zice el, „trans-istorică“, și totul devine contemporan cu cititorul. Mai zice că, pentru el, jurnalul nu e cîtuși de puțin literatură. Și-apoi un text despre confesiune al lui Eric Marty, dedicatarul *Deliberării* lui Barthes. Are dreptate, chiar cînd plagiază : „Sinceritatea nu-i decît un imaginar de grad secund.“ Ca să poți scrie despre imoralitatea jurnalului, despre duplicitatea eului, despre criza identității și criza reprezentării, un întreg colocviu la mii de kilometri depărtare. Apoi, pe o jumătate de pagină, ceva despre orbi și orbire, despre jurnalul ținut de un tînăr nevăzător, romancierul, frumos ca un efeb, Hervé Guibert, într-un cămin de orbi, un voyeur care-și

Scanned with OKEN Scanner

imaginează și ce-și pot imagina nevăzătorii cînd sînt treji sau în vis. Un jurnal foarte negru. O zi de neîndurat. Camera obscură în care nu vreau să developez nimic. De frică.

Cîteva rînduri, poate, despre *Carnetele intime* ale lui Blondel (care începe, la 19 ani, cu această scurtă propoziție : „24 nov. 1883. Je veux.") și despre mizericordie, cum spune E. Lévinas într-un interviu : „A sosit poate vremea unei noi îndurări."

E tîrziu, din ce în ce mai tîrziu. Doar două-trei rînduri, să nu rămîn dator, să plătesc pînă la ultima literă, măcar așa să plătesc și eu, cu pumnii îndesați de litere, virgule și, mai ales, pauza dintre cuvinte, aerul sufocant în care le țin, în sacul lipit de gură, atît de tandru, atît de feroce.

Doi ani din viața lui Gide, 1914—1916, poate anii despre care aveam încă iluzii. Anii frumoși ai inconștienței. Dar nu. O mare amăreală, o tristețe ca-n filmele lui Chaplin, în care imaginea se joacă cu mulțimile. Un haos la îndemînă, trișînd. Cei mai amari ani, din care văd că se poate trage totuși o concluzie : chiar anormalitatea pare normală. Chiar cînd duduie obuzele se poate cînta la pian. Ies cu greu din primul război mondial, trec și peste al doilea și nu știu unde să mă opresc. Monotonă viață duc. Cam monotonă.

Autobiografia, o retragere a autorului în sine, în propria-i cameră și propriu-i timp, nici o naivitate a demonstrației în toată crono-topia lui, așa cred că ar trebui început, de undeva de foarte sus, de la foarte început, ca să vezi, ca să înțelegi cum se ivește cum se strecoară, cum își face loc, dilatînd paginile, cu tot mai multă îndîrjire, acest blestemat *eu*, cum ajunge să se descopere, să se privească în ochi cu propriii ochi, pînă la limpezire, pînă la lămurirea pe care-or s-o aducă, mult mai tîrziu, analiștii, dar pînă atunci, înapoi la clasici, la greco-latini, la isocrate, la augustin fericitul, înapoi la Părinți, ca să înțelegi cum se mărturisește, cum trebuie

Scanned with OKEN Scanner

să fii martor și martir, ca să poți scrie (cum spune chiar el, în *Retractări*, că a scris) 93 de lucrări în 232 de cărți, în afară de predici și scrisori, înapoi, deci, la montaigne, la descartes, la ego sum, *dum scribo*, în timp ce scriu această carte, literă de literă, o imprim pe hîrtie, îmi imprim adevărul *meu* pe hîrtie, ca o lege, o carte, o cartă pe care-o semnez des cartes, înapoi la pascal, la rousseau, la romantici, aici o mai lungă stație, la pre-, la sentimentali, la marii confesioniști și pe urmă, întins, la romantici, la lord B., care nota în jurnal (în noiembrie) că scrie ca să se sustragă sieși, iar apoi la marii analiști, care descompun mecanismele eului, plonjează, odată cu marii esteticieni, în procesul creației, vor să salveze subiectul, să-l întindă pe mal, e încă viu ? a murit ?, să-ncerce un artificiu, o oglindă în dreptul paginii, aproape lipită de litere, poate un abur, o aburire.

O moliciune firească, după douăzeci de minute de siestă, apoi cîteva sintagme rebele, o *compusăciune* în stil Maiorescu despre chiar Maiorescu, trei pagini jumătate, în aproape două ore, plus una rescrisă, intrată tot în norma zilei, normalitatea ca excepție, cum zice și el, *Sum nefericit cînd văz că sum fericit*, ce limbă săracă și fascinantă, *nedescriibilă*, o limbă proaspătă și vie, insuficientă sieși, dar inventînd, încercînd, îndrăznind, limba maternă.

Ar fi trebuit, pentru ziua de azi, mai multă febrilitate în pagină, mai multă teamă, mai multă spaimă. O spaimă înceată, nelămurită. De ce să scrii, la urma urmelor, acest jurnal, acest bumerang, această sabie a lui Damocles, singura probă, singura mărturie, singurul act acuzator. Fiindcă numai scrisul rămîne, nu și amprentele digitale de pe frunte, pleoape, obraji.

Așadar : am citit din Musil pînă la unu, ieri noapte, și mi s-a făcut, nu știu de ce, dor de jurnalul lui Tolstoi. Gînduri amestecate, de acum un an, în vară, cînd l-am terminat în două luni.

Scanned with OKEN Scanner

Pe răcoare, cu geamul deschis, perdelele date-ntr-o parte, să văd pînă în inima casei de peste drum, la opt dimineața. Să vedem ce iese. Un exercițiu, o idee : propoziții scurte, fraze minuscule. Să relatez de la fața locului. Să comunic. Precum Musil, înainte de a împlini cincizeci de ani, cînd se hotărăște să se dea pe brazdă. Să noteze, zi cu zi, tot ce i se întîmplă. Nu i se întîmplă nimic : vede filme proaste, scrie editorilor, strîmbă din nas în fața prietenilor, se învîrte în medii ungaro-evreiești, discută cu Martha, *de lit à lit,* despre literatură și idei (ce rol au femeile în viața unui scriitor ? dar nevestele ? nu știu de ce, (ea) mi se pare că a avut un rol mare : comentează tablouri, dă note musafirilor, se pricepe la oameni, la cărți, are și doi copii din altă căsătorie și cîțiva ani în plus față de el), duce o viață destul de retrasă, e mereu nervos, își scoate două chisturi din maxilar, doi dinți prea înfundați în alveole, și își dă seama că jurnalul lui fusese, pînă atunci, prea abstract. Așa, micile amănunte, invazia cotidianului, asta da, interesează. Cum ajunge Kisch (timișoreanul !) un parvenit, un terorist, cum se gudură scriitorul pe lîngă un imbecil de editor, firește, sînt subiecte pentru orice comentariu. Dar să-l rezumi pe Dilthey, să-l combați pe Nietzsche (așa, într-o doară) nu duce la nimic. Nici măcar la un comentariu acceptabil.

Da, direct din Kafka, direct din cel mai îngrozitor capitol al cărții, al literaturii, din lipsa lui de aer în lipsa mea de energie. Sînt încă racordat și acum, cînd scriu, la viața acestui domn înalt, subțire. Mă uit îndelung la mîinile mele, în timp ce scriu și nu înțeleg. Ele scriu. Eu privesc.

Aici, în pagină, doar eu cu mine, imaginîndu-mi că e toamnă, că vine ceața, că vine seara. Sînt sigur că nu vor bate în calorifer. Simt și ei, prin podea, prin tavan, întreaga tensiune a complicității cu mașina de scris, de jupuit senzații, livroteca de sinceritate, în toată goliciunea, fără inhibiții, cu tot firescul nefirescului.

Scanned with OKEN Scanner

Cărui pact îi aparţinem ? Cît de biografic, cît de autobiografic ? Poate că la jumătatea drumului. Între obiectivitate şi opusul său. Care opus ? Cel mai vizibil, mai de netrecut.

Sigur că la noapte va ninge, ninge şi acum, un fel de ploaie fină, însă o poţi lua drept zăpadă, dacă eşti în mijlocul drumului, într-un cartier mărginaş, în plin întuneric, nins, plouat. Pagini umplute doar ca să motiveze şi cuvintele lui Blanchot că interesul jurnalului vine din insignifianţa sa, dublată de convingerea naivă că o zi scrisă e şi o zi păstrată, cîştigată. Se prea poate. Oricum, nu scriu ca să cîştig. Scriu ca să nu pierd.

20 februarie, 20 de pagini din Camus. Cînd l-au tradus, aveam zece ani. Paginile nu-mi prea ies. Nu-mi ies deloc. Am găsit tonul, apoi l-am scăpat. Scriu de trei zile şi-mi vine să arunc tot. Şi pe mine la urmă. Dacă nu chiar la început, deschizător de drum, căutător de urme.

Am văzut-o în vis, azi-noapte : cartea *Jurnal de campanie*, de Geo Dumitrescu. O ediţie frumoasă, în mătase vişinie. O desfăceam de copertă şi puneam în locul filelor ei paginile scrise de mine. Ce substituţie, ce altă substituire decît între *n-am chef de nimic* (eu) şi *Să scriem cu cerneală fierbinte* (el) ?

Răsfoiesc ultimele pagini din Anna Freud, apoi o redescopăr în studiul (extraordinar) al lui Lacan : „marea carte a d-şoarei Freud". Citesc, transcriu fragmente, barthesiana metodă a fărîmiţării, revin la citit, la derută, în faţa mesei de scris, cu faţa spre frigul de-afară, spre teancul de cărţi, în mirosul de aburi, la *Écrits, I, II*, la micile gînduri anarhiste, decente, derutante, la...

Ceva clasic, sec, direct, radupetrescian. Genul proxim al uscăciunii — asta e orice clasic. Nu nesfîrşitele zemuri amieliene, nu intelectualismul gidian. Uscat, scurt, cu invizibila răutate a clasicului. La asta visez acum, cînd mă încăpăţînez să scriu. De fapt, am visat întotdeauna la aşa ceva. O căutare disperată a tonului. A tonu-

Scanned with OKEN Scanner

lui care dă tonul. Cred că l-am găsit și l-am prins. Poate chiar în aceste pagini, în această mașină de scris.

Găsesc în Thibaudet o sugestie pentru un titlu la cartea despre jurnale : *Trestiile lui Midas*. Nu, nu e bun, cam pretențios, cam inaccesibil. Deși, ca idee, corespunde perfect : pagina de jurnal trădează tocmai ceea ce ai vrut să ascunzi, tocmai ceea ce ai îngropat, șoapta, sunetul din sertar.

Ar fi și variantele comerciale, ceva în genul *Secretele jurnalelor* sau *Viețile paralele*, ori un titlu de care mi-e ciudă că nu e al meu : *Cheia de sticlă*. Începe să fie o carte înfricoșătoare, un fel de *Hruba și pendulul*. E prea mare, prea multă. Un jurnal aforistic, la asta visez acum cînd scriu, nici eu nu știu prea bine în ce gen. Vreau doar să închei pagina. Să pun ordine în dezordinea de litere. Mi-e somn, dar stau de veghe în oglinda cu o singură imagine, aceeași pînă la amorțire, pînă la somn.

Scriu, scriu cu toată viteza, așa cum m-am obișnuit, așa cum mi-am înfășurat zilele în jurul acestor cuvinte, fațe nevăzute, dar simțite undeva, aproape... Arunc, în trecere, o privire spre stiva de cărți și mă întreb ce-or fi priceput savanții nu din biografie. Nu, nu din ideea de biografie pe care-au întors-o pe toate părțile, ci din stupefianta senzație că altcineva îți scrie viața, că te recunoști în tot ce face și-ți spune și scrie. O biografie ientă, și scriu cuvîntul biografie tocmai cînd îmi dau seama de încă una din multiplele mele orbiri, după un an de studiu, de muncă, oricum susținută, că jurnalul intim e o formă de biografie. Apoi mă liniștesc, nu mai am brusc dreptate, oscilant și fragil. Nu, biografia nu are nimic de-a face cu jurnalul intim, nici o legătură... Și tăcerea, întunericul, nici un zgomot, nici o șoaptă, doar aburul pe care îl direcționez, mă aplec pe geam, trag aer și îl trimit, cu toată sfidarea, Lordului șchiop. Da, domnule, scriu ca să mă înțeleg mai bine, să mă înțeleagă așa cum doar o dată, într-o viață de om, se întîmplă.

O fată desculță trece chiar acum în prelungirea pervazului, și nu știu ce să fac. Să mă uit, să-i spun, să

Scanned with OKEN Scanner

tac ? Tac. Tac și mă reîntorc la scris, la mașina de scris, la monstrul de hîrtie. O postumitate ironică. Stimulativă. Promițătoare.

Multă încrîncenare, multă nesiguranță, nu, nu în viață, ci numai în scris. Trei ore ca să compun două pagini și un sfert, care mă nemulțumesc profund. Nu-mi iese nici Mateiu Caragiale, după ce nu mi-au ieșit nici Radu Petrescu și Maiorescu. Măcar să izbutesc în paginile de acum. S-a făcut tîrziu, nu mi-e somn, nu ninge, nu plouă, nu e cald, nu e frig, îmi fac datoria și spun odată cu poetul, odată cu poeții : la noapte va ninge, deși văd că e senin și prin geam îmi coboară raza palidă a unei stele îndepărtate.

Cîtă luciditate ca să duci la capăt o biată foaie de hîrtie, niște umile 350 de cuvinte, cît scria Virginia Woolf într-o dimineață de muncă încrîncenată, cînd i se părea că e cea mai bună romancieră a veacurilor, a secolului, dar nu atît de bună ca Leonard Woolf, cît inteligentul, bravul soț și scriitor, care tocmai acum, în timp ce ea scrie, în timp ce își ține, în casă, jurnalul, el, în planul de adîncime al pajiștii, tunde gazonul.

Cu un calm deplin, cu o mare precizie a gesturilor, tunde și orice rivalitate. Știe, contaminat de ea, că e soțul celei mai inteligente, chiar dacă stearpă, chiar dacă trăind numai între o prăbușire și alta, al celei mai talentate femei din Anglia...

Nu fac decît să traduc această lume, acea lume, să o pun pe alte note, s-o mut în altă măsură, să o rescriu trecînd ca un fir subțire prin mine, să o transcriu așa cum aș lucra, tatuîndu-mă, direct în piele, cu scalpelul.

„Da, o femeie stearpă, construind personaje înconjurate de o droaie de copii, ea, o virgină, de fapt, cu o ereditate grea și un roman, al doilea, *Noapte și zi*, la 33 de ani, zi și noapte, din prăbușire în prăbușire, tocmai ea care a avut curajul să spună despre *Ulisele* lui Joyce că e o carte grosolană și incultă, o femeie prea puternică și prea slabă pentru o femeie, știind exact că Miza, marea Miză rămîne, pentru ea, de neatins, un

Scanned with OKEN Scanner

prag care nu îi era din naștere hărăzit, prea sus, ca acest bărbat, J. J. «Va să zică, Joyce a murit. Joyce, care era cu aproape două săptămîni mai mic decît mine... Jur că acest val de deprimare nu mă va înghiți». Și totuși, cîtă depresie după aceea, în ianuarie, februarie, martie '41, cînd atît de ușor poți porni într-o dimineață, prin stufăriș, pe o abia ghicită potecă, înspre mal, dinspre mal."

Să mă opresc să mă retrag în auto-apărare. Încenușat, sur ca un șoarece, ca șirurile de șoareci pe care îi văd cu coada ochiului. Semn sigur de epuizare, de anemie.

Ca un scrib. Un amploaiat cu peniţele ascuţite. Jurnalul ca etică. Jurnalul ca onestitate. Ca morală, ca unică morală.

Am încheiat de citit jurnalul lui Radu Petrescu. Se termină frumos, se termină cu bine. Ca o trompetă vestind triumful, cu un incredibil *este bine*. Un calm în sfîrșit instaurat. Îi înțeleg pînă și somnul de după-amiază. Somnul de protecție, de inhibiție.

Aș fi vrut să încep să scriu despre el. M-am oprit după un rînd. După un rînd și trei cuvinte. Ultimele sînt *protejat de*. Cine protejează singurătatea scriitorului ? Oamenii care te înconjoară, care te izolează ca într-o gogoașă, ca în miezul unei pîini calde. *Te protejează de*. N-am să încep așa capitolul. Am să-l încep cu pretențiile lui de stendhalizare, de a scrie acest jurnal, exact ca antemergătorul Henri, *numai pentru mine*. Da, numai pentru *mine*-le dublu, redublat, dedublat, ascuns, cititor și scriitor, *à tour de rôle*, à tour de vie.

Citesc *Deliberarea* lui Barthes : „Desigur, scriitura e tocmai această ciudată activitate care oprește în mod miraculos hemoragia Imaginarului, al cărui fluviu impetuos și deopotrivă derizoriu e cuvîntul. Dar Jurnalul — oricît de «bine» ar fi scris — este oare scriitură ? Statutul lui literar îmi alunecă printre degete : pe de-o parte, datorită facilității și desuetudinii sale, îl resimt doar ca pe un fel de limb al Textului, ca pe o formă

Scanned with OKEN Scanner

a sa, neconstituită, neevoluată, imatură ; și totuși, pe de altă parte, el e o fișie adevărată din acest Text, pentru că îi secretă sfîșierea cea mai adîncă.“ Da, Joc și Disperare, spune despre mărturisire Kafka, spun toți cei trecuți dincolo de Limb. Dar aceste pagini, care țin loc de jurnal în chiar timpul cînd scriu despre jurnale, cîtă mărturie depun pentru mine, despre mine ? Cît joc și cîtă disperare ?

Stadiul oglinzii, poate cel în care mă aflu din nou. Prima descoperire cu adevărat a sinelui, prima descoperire de sine. În viață, în scris. Un stadiu nu tocmai primar. Dar, cu siguranță, dinaintea primei confruntări cu lumea. Patetisme ieftine, patetisme adevărate. Oglinzile neștiute pe care (mi) le descopăr ca pe niște cărți de joc, oglinzile de mărimea cărților de joc. Posibilii și din mînecă, nevăzuții.

Voce pînă aici, mată. În tot restul cărții. O persoană a treia. Absentă. Un povestitor reprimat. Un neutru. O absență plină. Ca să se regăsească de veghe aici, în Celălalt. Persoana întîi, confesiunea asumată pe doar cîteva pagini. O deriziune a tot ce am scris cu atîta detașare despre jurnalele altora. O deconspirare a anamorfozei. O carte despre confesiune, ea însăși o confesiune disimulată. Un critic de sine. O punere în criză a propriului scris, a propriei biografii. Marea capcană, la granița dintre real și fictiv, ca orice viață, ca orice literatură, ca orice viață mărturisită, în scris.

Cum numai la Borges, oglinda, pagina, acoperită de staniul cuvintelor. Viața însăși. O atrage, o scrie. E mai puternică decît ea. O răstoarnă, în cel mai incredibil efect catoptric, și o transformă din nou în oglindă. Viața în abis.

Stau întreaga zi cu o boare fragilă deasupra creierului. Exact ca afară, unde s-a așternut o perdea abia vizibilă de nori. O să izbucnească furtuna. Dacă nu azi, mîine ; dacă nu mîine, poimîine. Lecturi diverse, con-

Scanned with OKEN Scanner

centrate în punct fix. Alain Girard, Anzieu, Beaujour. Cîte o frază, cîte un citat, ca-n orice duminică. Mă încălzește lumina lămpii. Dogoresc pe dinăuntru. Cît adevăr suportă o carte, cît adevăr suportă foaia de hîrtie? Cît din ce spui, din ce nu spui, doar simți, se poate reproduce? Există autori minori de jurnale? Care sînt, atunci, majorii? Nu știu. N-am cum să știu.

Să nu mai văd nimic, să nu mai aud, să nu mai simt cum mă lasă suflul, aer, aer, ca doctorul Kafka, domnul avocat Kafka, aer, aer, aer și apă. Greața care mă ține de-o parte, în timp ce scriu despre Kafka), departe de orice calcul, de orice stil, departe de tăcerea care mă sufocă, mă îngheață, vineri seara, pe întuneric, în bezna care se lasă încet, iremediabil. Nimic nu e iremediabil, spun eu acum, abia acum, cînd chiar se face întuneric, cînd nu mai aștept nimic.

Să nu mă aventurez, sînt abia la începutul *Omului fără însușiri,* dar nuvelele, dar jurnalul țipă prin toate puterile *nu sînt un mare scriitor, nu sînt un mare scriitor.* Dacă e vorba să mă leg de acest adjectiv, poate că s-ar combina mai bine cu substantivul *diletant.* Un extraordinar diletant.

Mă zgîlțîie nerăbdarea, pofta scris-cititului, în salturi, de la o carte la alta. Un studiu temeinic, profund, rapid și consistent. Abia aștept să termin cu Pavese, să mă apuc de poetica jurnalului. Nu poate fi decît poetica acestor pagini. Îl termin, acuși îl termin pe italian, pe sinucigaș, al doilea sinucigaș la rînd, el și Virginia, cea mai feminină dintre bărbați. Cum se așază ei *dincolo,* cum se cheamă, cum se strigă tăcut.

Am recitit de la șapte la nouă capitolul despre Gide și cred că știu cum trebuie rescris. Fără milă.

Scriu cu un soi de dorință, cu un soi de nerăbdare, de siguranță că scrisul poate salva totul. Și, dintr-o dată, îmi vine în minte Pavese (doamne, ce seamănă cu P. Istrati!), italianul care zice *Ajunge puțin curaj* și într-adevăr îi ajunge. Gata, s-a terminat cu toată porcăria

Scanned with OKEN Scanner

(lui) de viață. Să vedem. Să vedem. Oricum, e încă dimineață, așa, așa, tot mai chircit în jurul meu, încă se mai poate face ceva, un schimb, de cuvinte, de litere, o frază, o părere, orice orice, numai să înceapă.

Viața pavesienilor fără pavăză, cînd descoperă, cu cîtă uluială, cu cîtă resemnare că, într-adevăr, e nevoie de umilință, nu de orgoliu, ca să cazi, ca să scrii. Nu vorbe, ci gesturi în prelungirea vorbelor. De ajuns o propoziție, suficient un simplu enunț *Nu voi mai scrie*, ca să nu mai scrii.

Scanned with OKEN Scanner

II

La vie en (p)rose

Henri Beyle face parte din categoria autorilor de jurnale care meditează cu pana în mînă. Constatarea trece direct în pagină, fără intermediari, fără inutile mișcări, fără pierderi de energie. Autorul trebuie mereu crezut pe cuvînt — el e, doar, martorul cel mai atent, cel mai prompt — și dacă, după un număr de ani, ar declara, nu fără emfază, *viața mea este un roman*, foile pline de notații senzaționale nu l-ar contrazice. Un roman pe care Stendhal — dar nu, el încă nu e Stendhal, abia dacă reușește să-și suporte detestabilul nume părintesc — n-ar fi avut niciodată curajul să-l scrie. Pentru că l-a trăit. Și trăindu-l, nu-i rămînea decît să îl transcrie — fără să-și dea seama, fără să-și propună — în jurnalul de tinerețe. Ieșirea din paradox echivalează cu intrarea în labirintul conștiinței, obligîndu-l să depună mărturie despre lucruri pe care, dacă nu le-ar fi trăit, cu siguranță, nu și le-ar fi imaginat. „Nu m-ai fi căutat, dacă nu m-ai fi găsit", cuvinte ale unui înțelept pentru o situație identică. Dar Stendhal e încă departe de a-și da seama pe ce mină de aur stă. E încă departe de orice ambiție intelectuală.

Începe să-și noteze „istoria de zi cu zi a vieții" în 1800, pe cînd avea șaptesprezece ani. Adică vîrsta la care se încheie relatarea din *Viața lui Henri Brulard*. Dar dacă aceasta din urmă face parte dintr-un proiect, *Jurnalul* îi sporește bibliografia într-o doară și, cu siguranță, *à contre coeur*: aducînd la lumină tocmai ceea ce scriitorul spera să țină, ca orice mare timid, în cel mai

Scanned with OKEN Scanner

deplin secret. Printr-un hazard controlat, primii treizeci și șase de ani din viața lui Henri Beyle sînt perfect dublați de mărturia scriitorului. *Jurnalul* (încheiat în 1819) preia, din altă perspectivă, în altă tonalitate și... *avant la lettre* confesiunile din *Viața lui Henri Brulard*. Nici un secret, deci, pentru cine vrea să-l cunoască în halat de casă pe autorul lui *Roșu și negru*. Doar că lectura e minată de repetate interdicții, de avertismente și amenințări, ca la intrarea în orice labirint enigmatic: „Dacă vreun indiscret va citi jurnalul meu, vreau să-i răsplătesc plăcerea de a-și bate joc de mine silindu-l să remarce că acesta trebuie să fie un proces-verbal matematic și inflexibil privind felul meu de a fi, nelingușind, nici bîrfind, enunțînd limpede și sever ceea ce cred eu că am fost. El are menirea de-a mă lecui de trăsăturile mele ridicole cînd îl voi reciti în 1821. El reprezintă o parte serioasă a conștiinței mele intime, dar, partea cea mai valoroasă a acestei conștiințe, tot ce-am simțit în sunetele muzicii lui Mozart, citindu-l pe Tasso, trezindu-mă la auzul unei flașnete, oferind brațul metresei mele din momentul acela nu-i cuprins aici. Ca atare, în genunchi vă rog, nu vă bateți joc de mine. „Mai puternică decît mărturisirea e tentația de a șterge urmele, de a încurca pistele. După unii comentatori, aceasta exprimă *teama și spaima cvasipatologice de a fi înțeles greșit și, totodată, descoperit, dar și un fel de aviditate «à être lu et inconnu»* [1]. Și tot Stendhal insistă: „Dacă această bălmăjeală va ajunge cumva în mîinile unui om de calitate, el este rugat să n-o citească. E vorba de-o lucrare *anatomică*, numai și numai pentru instruirea mea particulară." Te simți, ca „lector" de jurnale, descalificat din start: pentru că ai îndrăznit să sfidezi apelurile autorului, îți pierzi calitatea. Doar gîndul că Stendhal însuși a sfidat atîtea convenții (nu numai literare) îți dă curaj. Măcar cît să-ți continui lectura.

Jurnalul te familiarizează, de la primele pagini, cu ifosele unui hedonist ce înțelege regulile jocului *à la lettre*: „Să ne grăbim a ne bucura de viață, clipele

[1] Alain Girard, *Le Journal intime*, P. U. F., 1963, p. 145.

Scanned with OKEN Scanner

noastre sînt numărate, un ceas petrecut în întristare nu ne depărtează oricum de moarte. Să muncim, căci munca este izvorul plăcerii, dar să nu ne întristăm niciodată." Junele Beyle se bucură muncind, se bucură de muncă, dar nimic nu-l mobilizează mai puternic decît perversa știință a consolărilor : „Nu ne putem bucura de toate în același timp." Pentru început, se mulțumește să viziteze teatrale și, maniac al comparațiilor, își spune că dintr-o comedie a lui Goldoni *s-ar putea scoate o bună piesă franțuzească*. Firește, competența sa n-are fisură, dar, oricît s-ar înălța pe vîrfuri, autorul buclucașei idei nu reușește să vadă peste înălțimea Comediei Franceze. Își încropește, însă, o mult mai abilă teorie a parvenirii. Stendhal se autoconstruiește după un plan strict, după o rețetă preparată din alifii nu tocmai onorabile. Dar pentru a străluci e nevoie, firește, de multă transpirație, de mult chin și imense sacrificii. Apariția într-un salon echivalează cu o premieră teatrală. Pregătirile vor fi, și ele, pe măsură. Își impune să fie mereu în cea mai bună formă, să-și joace întotdeauna impecabil rolul. Nicicînd premeditarea n-a fost mai desăvîrșită decît la acest tînăr de douăzeci de ani, decis să cucerească Parisul. Începe, bineînțeles, prin a-i seduce frumusețile. De altfel, și-a înscris pe blazon trei cuvinte teribile : *plăceri, glorie, fericire*. Crede necondiționat în ipocrizie, e convins că implicarea afectivă minimă poate duce la rezultate maxime. Una din iubite e respinsă dintr-un motiv care, dacă nu ar fi cinic, ar fi demn de cea mai bună literatură : candidata cu pricina *nu are fizionomie*. Crede doar în *minciuna universală*, în minciuna atotcuprinzătoare, cu *o fermitate aproape constituțională*.[2]

Nici nu începe bine să scrie, și are deja păreri despre orice. Despre literatură și despre viață. Nu citește degeaba. Lecturile lui, la douăzeci de ani, sînt demne de invidiat. Știe să aleagă întotdeauna miezul și învață din toate cîte ceva. Nu fără stropul de falsitate ce-i alterează bunacredință. Una din frumoasele reguli pe care

[2] Paul Valéry, „Stendhal", în *Oeuvres*, I, Gallimard, 1957, p. 572.

și le impune este aceasta : „să fiu scriitorul care va fi jignit cel mai puțin vanitatea cititorilor mei, iar aceasta cu aerul cel mai firesc, fără ca ei să observe ceva ; căci o surdă îți poartă pică atunci cînd își dă seama că vorbești tare.“ Departe de el gîndul dezbaterii morale. Stendhal nu propune o literatură falsă, superficială, pudibondă ci, printr-o *artă poetică* ironică, dictată de instinctul omului de lume, își trasează direcția principală a prozei. O nouă modalitate epică, în care tezismul urmează întotdeuna formei. O întreagă teorie, nu lipsită de subtilități, pe care scrisul său ulterior o va trece, din fericire, în uitare.

Dar dacă în literatură nu cunoaște opreliști, în viață nu are aceeași dezinvoltură, oricît și-ar cultiva-o prin îndelungate meditații, cu manualul perfectului gentilom în mînă. O sabie a lui Damocles îi amenință frumoasele perspective, îi blochează toate mișcările : lipsa banilor. Fără bani, se simte *timid,* în permanentă *nesiguranță.* Banii ar fi un medicament temporar, care l-ar *vindeca* de sîcîitoarea boală, și vreo sută de ludovici care să-i sune zi de zi, timp de un an, în buzunare, *ar stîrpi răul din rădăcină.* O rețetă cît se poate de bună pentru un pacient căruia perversitatea autoamăgirilor îi spune cîte ceva. Ba chiar îi spune foarte multe.

Vina jalnicei situații financiare o poartă — cine altul ? — propriul său tată. El nu-i trimite sumele promise la plecarea din Grenoble, el nu-i îngăduie, așadar, să scape de timiditatea nefericită, provocată de complicațiile pecuniare. În plus, detestabilul tată nu are nici măcar *caracterul lui Mante,* obligîndu-l pe ireproșabilul fiu să se zbată *în cea mai neagră sărăcie.* Cît de neagră va fi fiind sărăcia asta, ar trebui s-o vedem din alte surse, care doar să intersecteze resentimentele lui Henri Beyle. Oricum, un tînăr care frecventează, seară de seară, teatrul și iese în lume îmbrăcat onorabil, n-are cum se afla pe ultima treaptă a disperării financiare. Dar adevărul ne obligă să constatăm că, cel puțin în prima tinerețe, Stendhal n-o duce din cale afară de strălucit. Ceea ce nu-l împiedică să viseze.

Scanned with OKEN Scanner

De vreme ce unul din scopurile vieții sale e plăcerea, ea trebuie satisfăcută prin cele mai diverse mijloace. În primul rînd, cucerind femeile. Pe cele ușoare, dar și pe cele *virtuoase* (deși nu e prea clar ce vrea să însemne acest termen în frivolul an 1800, în plină epocă a „saloanelor mondene"). Cuceritorul Stendhal e adeptul abordărilor prin învăluire, lăsînd altora, mai puțin timizi (și cu mai mulți bani), riscurile atacului frontal. „Eroii au crizele lor de frică, poltronii momentele de bravură, iar femeile virtuoase momentele lor de slăbiciune", raționează tînărul Don Juan, ca pentru a-și lua avînt pînă în cealaltă extremă a gîndirii : „E o mare artă să știi aprecia și prinde aceste momente", căci, a observat de atîtea ori, „a judeca profund evenimentele înseamnă un mare pas spre fericire". Teoria e atît de aproape de practică încît nici nu știi ce le împiedică să se contopească.

Stendhal vrea, în primul rînd, să placă femeilor. Pogoară în Paris în chip de înger cuceritor, dar, cel mai adesea se comportă ca un neajutorat Don Quijote. *Jurnalul* ar trebui să fie, în aceste circumstanțe, terenul de confruntare al unor pasiuni înăbușite — și, pînă la un punct chiar este —, însă și *strategikonul* unei ființe care nu acceptă decît alternativa victoriei. Sentimentele ce polarizează în jurul aspirațiilor, urmărindu-le ca un cortegiu ce-și găsește sensul numai în joaca erotică. Dar *Jurnalul* trădează și o extraordinară artă a așteptării. Timiditatea are părțile ei bune : previne imprudențele. Asemeni unui păianjen, donjuanul își țese în singurătate plasa ademenitoare, rețeaua de lingușiri. Epatarea nereușită ia, la Stendhal, dimensiunile unei filozofii a seducției. „Discursul său amoros" capătă forma delicateței perfect jucate, a conversației ezitante, nu lipsite de șarm, strălucire și de un dram de îngîmfare. Orice ar face, Stendhal rămîne părintele lui Julien Sorel. Dacă moștenirea acestuia nu cuprinde și distinsa paloare aristocratică, să aibă cel puțin vioiciunea ambiției : culoarea roșului amestecat cu negrul, a monahatului sacrificat de dragul bastonului de mareșal. Viitorul scriitor joacă, așadar, totul pe o singură carte : a parvenirii.

Scanned with OKEN Scanner

E un fel de a spune, pentru că are norocul de a fi acceptat în cele mai înalte sfere pariziene foarte de timpuriu. În afară de aceasta, ideea celei mai ușoare căpătuieli — prin căsătorie — nu-l tentează aproape deloc. Oricum, mai puțin decît pe Tolstoi. Doar incidental, și atunci în disperare de cauză. Scenariul ideal ar fi să aibă totul de-a gata — evident, din renta paternă —, ca să-și consacre toate eforturile cuceririi femeilor. Nu se dă în lături de la cele mai penibile activități : ia ore de dramă de la cîțiva actori faimoși ai vremii, citește (citește impecabil !) și interpretează roluri în saloanele vizitate cu o precizie de cronometru. Îngîmfarea, după cîteva succese relative, îi sucește mințile în asemenea măsură încît se gîndește chiar să-și stabilească un repertoriu permanent, cu cîteva roluri care îi ies *de minune*. Dar eroismul lăudăroșeniei nu e suficient pentru a stabili adevăratele dimensiuni ale talentului său. Cert este că în fiecare „reprezentație“ e o *dezlănțuire* care *electrizează*, că *faima* lui sporește, că, în fine, e copleșit de laude și aplauze. Ce e drept, gloria se plătește, și jurnalul consemnează sec, dar fără urmă de regret : *A doua zi scuipam puțin sînge*.

Descrierile acestor spectacole, pe jumătate improvizate, pe jumătate trădînd putreziciunea orgoliilor ce nu-și mai găsesc altă piață de desfacere, sînt copioase. Junele actor amator iese, din orice situație, triumfător, replicile îi sînt întrerupte de exclamații de admirație, ceea ce-i întărește convingerea că e un expert [3] care le poate face altora observații (repede acceptate, ca venind din partea unei somități) și, încoronare mult așteptată, *în general, doamnele țin cu el*. Ce-și poate dori mai mult ?

Dar timidul Don Juan nu profită prea mult de pe urma acestei gloriole. Teama de a nu o supăra pe o oarecare doamnă N., scrupulele de tot felul îl împiedică să se chiverniséască, îl opresc în pragul gestului decisiv. Urcarea pe scara socială e stopată în ultima clipă și totul se învăluie într-un aer sublim de gratuitate. Deși, deși

[3]) „Il donne, sans relâche, le spectacle de Soi-Même, il se fait de sa vie, de sa carrière, de ses amours, de ses ambitions très diverses, une pièce perpétuelle.“ (Paul Valéry, *loc. cit.*, *p. 560.*)

prestațiile de mare virtuoz i-ar fi îngăduit să aspire la mai mult. Pentru că talentul actoricesc nu e cu nimic mai prejos *decît arta clarinetului*.

Ceea ce uimește în *Jurnalul* lui Stendhal e capacitatea tînărului abia ieșit din adolescență de a gîndi cu mare ușurință, de a raționa în marginea celor mai complicate lucruri. De îndată ce ia pana în mînă, Stendhal scrie ca un clasic. Ca un mare clasic. Eleganța desăvîrșită a stilului îl împiedică să cadă în banalitate, chiar cînd subiectul îl împinge într-acolo. Fraza lui Henri Beyle are altitudinea și suplețea cuvîntului trecut prin oglinzile care, legîndu-se de ideea dandysmului, prevalează asupra oricărui alt instinct. „Cronologic, scrie Léon Blum, cărțile sale sînt acelea ale unui bărbat matur ; psihologic, cele ale unui tînăr, în sensul că sînt dictate de primele idei și alimentate de primele impresii.“ [4] De peste tot răzbat schelele, „crizei de originalitate juvenilă“ [5] care, de obicei, duce la sinucidere, dar la el se îndreaptă sfidînd, miraculos, orice bun simț, spre autocunoaștere. Scrie jurnalul ca și cum ar lucra la un roman — nu neapărat propriul roman — întocmind, dacă nu caracterizări complete, măcar fișe, foarte expresive, de personaje.

De la bun început. Stendhal e stăpînit de patima ideii. Firea pozitivistă îl împiedică să se avînte prea tare în hora mondenității. Chiar dacă nu duce la soluția autoclaustrării, aventura lui pariziană îl ferește de contactul prea brutal cu o lume, oricum am privi-o, închisă. Jurnalul depune mărturie pentru un spirit aprig, dar chemat mereu la ordine, de vocile rațiunii. Stendhal s-a racordat la întreaga tensiune a logicii înainte de a se lăsa sedus de plăcerile frivolității, deși sau tocmai pentru că observă că nu strălucește în societate decît *în discuțiile profunde*. Firesc, își propune să caute, cu orice preț, frivolitatea, dar, la fel de firesc, cu cît o caută mai mult, cu atît se îndepărtează de ea. Contopirea cu extravaganța mondenă se soldează, în cel mai bun caz, cu cîteva reflecții asupra ei. Și cu cît vrea să se scufunde mai adînc

[4] Léon Blum, *Stendhal et le beylisme*, Nouvelle édition, 1930, p. 17.

[5] cf. Maurice Debesse, *La crise d'originalité juvénile*, 1941.

Scanned with OKEN Scanner

în faldurile catifelate ale dandysmului, cu atît mai brutal va fi refuzat.

Drama omului de lume Stendhal poartă un nume teribil : luciditate. Neajunsurile provin din faptul că vedea prea multe și înțelegea lucrurile în profunzime. O seamă de acțiuni sînt blocate din start, epuizate de imaginația febrilă a scriitorului, care-l pune pe individul Stendhal într-o certă inferioritate. Nici acțiunile victorioase nu aruncă o lumină paradisiacă asupra caracterului său : în timp ce-i face curte Adèlei Rebuffel și se află în cei mai buni termeni cu tatăl ei, nu ezită să împingă pînă la ultimele consecințe idila cu mama suavei domnișoare.

Un tînăr atît de hotărît să reușească în viață nu putea să nu traseze planul amănunțit al viitoarei opere. O însemnare din 1803 ne plasează în cea mai veselă dintre lumile posibile. Visele sale de scriitor adolescent nu treceau mult peste piesele bulevardiere ale vremii. Stendhal vrea să răzbească prin genurile care furnizeau cea mai rapidă notorietate — teatrul și poezia. Despre roman, nici pomeneală. În cel mai bun caz, pe la cincizeci de ani o să compună și el, acolo, o artă poetică, mult mai bună, firește, decît a lui Boileau („rece“) ori a lui Horațiu („scoate prea mult în evidență poetul“). Dar nici aceste subiecte nu sînt fără cusur. Au mici imperfecțiuni : comediile preconizate *nu vor rezista decît cel mult două sute de ani.* Prea puțin pentru setea lui de faimă. Ce-i drept, vastele proiecte îl vor obosi, adică îl obosesc deja, și după patru-cinci comedioare (dar cu ce titluri : *Cocheta îndreptată, Filozoful amorezat, Seducătorul amorezat),* simte nevoia unei pauze : *trei ani de odihnă !* Cum s-ar zice, după faptă și răsplată. Cum faptele lui Stendhal sînt măreț, răsplata va fi pe măsură. Dar să nu ne grăbim. Surprizele abia încep. Nici el nu se grăbește deloc. Să nu-i reproșăm — dacă tot i-am descoperit naivitatea — și pripeala. Adevărul e că nu i-a lipsit niciînd tactul. A cumpănit bine lucrurile, fie că era vorba de afaceri, fie de femei. Avea timpul de partea sa și l-a lăsat pe el să lucreze. Încă n-a sosit ceasul compunerii acestor — n-avem nici o în-

Scanned with OKEN Scanner

doială — capodopere. E încă tînăr, mai are de pus la punct cîteva lucruri. Nici o grabă, nici o pripeală. Oricum, va da semnalul de pornire a muncii *la treizeci și cinci de ani*. Adică peste exact cincisprezece ani, cînd aproape că uită de jurnal, cînd însemnările cotidiene se rezumă la cîteva *Cugetări* în care, într-adevăr, acum, putem recunoaște un mare scriitor. Și, dacă impresiile din prima tinerețe n-ar fi prea puternice, am bănui aici o conștiință preocupată exclusiv de literatură. De hărțuiala nesfîrșită a cuvintelor. Notațiile din acest an, al treizeci și cincilea al vieții, departe de a mai aminti, fie și ironic, despre lucrările promise, dau imaginea gospodărească a unui scriitor ce s-a apucat, în modul cel mai serios, de lucru. Nu disprețuiește nici alfabetul meșteșugului, nici generalizările : „Cei care au scris cărți nemuritoare s-au gîndit foarte puțin la stil. Îmi imaginez că autorul împins de ideile sale scria *per sfogarsi*. Afectarea, dimpotrivă, înalță un zid între autor și cititor. Ea dă întotdeauna un aer constrîns. Ea așterne peste tot o pojghiță de meschinărie. Și afectarea e atît de la modă printre pedanții noștri, încît putem risca afirmația că fiecare oraș are afectarea lui specifică ușor de recunoscut. Fraza pedantului din Padova nu seamănă deloc cu aceea a pedantului din Torino, iar pedantul din Bologna nu scrie nici pe departe ca pedantul din Roma.“ Și așa mai departe. Gînduri așezate, pe care nu le tulbură nici un fior erotic, deși — o știm din alte locuri — această perioadă se confundă cu marea pasiune pentru Métilde Dembowski. Dar, ajuns intelectual, și încă pînă-n vîrful unghiilor, nu uită că principala îndatorire rămîne vînarea ideii.

O privire aruncată catalogului său de cărți ne edifică, parțial, asupra lecturilor de tinerețe. Din scrisori, îl vedem urmărind cu înfrigurare sosirea lăzilor cu cărți, pe care le despachetează cu o neascunsă voluptate. O listă întocmită în 1804 menționează la loc de frunte *Confesiunile* lui Rousseau, eterna lui obsesie. Nu lipsește nici unul din marii clasici : Shakespeare (în două ediții), Racine, *Orlando furioso*, La Bruyère, teatru de Voltaire, Pope, Boccaccio, Tasso, Montaigne, Corneille, Virgiliu, La Rochefoucauld, La Fontaine, nenumărate dicționare,

Scanned with OKEN Scanner

o gramatică engleză, istoricii romani. Cărțile îl ajută să-și înfrîngă plictiseala, dar fixează și premisele unui comportament ce încă trebuie strunit. Lectura unei cărți *amuzante* a doamnei de Genlis îi sporește dorința de a fi *simplu, natural și adevărat în societate,* „Cursul" lui Laharpe îl înzestrează, pe lîngă o seamă de *idei bune și* multă luciditate, cu pofta de muncă intelectuală : „Aștept cu nerăbdare sosirea cufărului pentru ca să mă pot apuca de lucru, sînt obosit de mediocritatea mea." Dar nu numai mediocritatea îl obosește. Îl obosește orice, în afara nesfîrșitelor turniruri pe lîngă doamnele din societate și în afară de interminabilele călătorii. Din plictiseală, joacă la loterie și învață limbi străine. În consecință, *Jurnalul* se umple de fructele acestei stăruințe — expresii și notații ciudate. Victima principală a „cosmopolitismului" său lingvistic e engleza, adusă la o imagine cu totul jalnică. Pe lîngă mania „intelectualicească" trădată de această resuscitare a Turnului Babel, sintagmele străine au și menirea de a cruța susceptibilitățile celor pe care expresiile tari (acoperind toată gama necuviinciosului și a scatologicului) i-ar putea vexa. Chiar și o selecție sumară ne-ar aduce în fața unui adevărat dicționar pornografic plurilingv, căruia îi lipsesc multe, dar nu și farmecul. Stendhal nu are curajul să se arate întotdeauna la față, astfel că tactica locuțiunilor străine îi dă iluzia că salvează ce mai poate fi salvat din onorabilitatea de paradă a devastatorului său avînt erotic. Apelează la un mediator — cuvîntul străin — tot așa cum voyeurul din el se complăcea în contemplarea (nevinovată ?) a unor scene decoltate : „Am pîndit multă vreme, înainte de a mă culca, odaia unei femei în fața căreia cinasem și care părea foarte accesibilă. Ușa era întredeschisă și speram că voi reuși să văd și eu o coapsă ori niște sîni. O femeie care la mine în pat nu mi-ar spune mai nimic, îmi trezește sentimente pline de farmec, văzută pe furiș. Dar uitîndu-și foarte repede rolul, copleșit de senzații, are „o idee năstrușnică, de-o gratuitate sublimă, dar și de o mare acuitate a percepției : „Ar trebui niște ghizi muți care să te conducă la monument și să ți-l arate cu degetul." Extraordinară lume a tăcerii, aceasta ar permite ochiului să zburde în voie,

Scanned with OKEN Scanner

să admire. Stendhal e unul dintre cei care au știut să admire, priceperea sa într-ale picturii urmînd și exercițiului mut al contemplării. Știa că el însuși poate fi admirat, că merită să fie admirat. Cartea lui era cartea privirii.

Viața lui Stendhal pare o continuă reabilitare a fățărniciei. Codul său comportamental ar fi făcut să sucombe de rușine pe orice Bayard, cavaler fără frică și prihană. Din emblema curajului și a onoarei au rămas numai firele destrămate ale unei trufii care, dacă nu ar fi copilărească, ar trăda o incredibilă lipsă de caracter. Scriitorul nu e fericit dacă avansurile făcute cutărei domnișoare nu sînt însoțite de niscaiva șicane, punînd punct pe i-ul infidelității, în chip de poetică a cuceritorului. A-moralitatea lui Stendhal nu cunoaște alte limite decît pe cele dictate de propria sa imaginație : ar vrea să fie crud, dar resursele îi îngăduie doar să cocheteze cu micile sadisme ale cuceritorului de provincie : „Tare aș vrea să afle, dar nu de la mine, că pe vremea cînd îi scriam epistole de dragoste, eram îndrăgostit la nebunie de V(ictorine)." Intră aici de toate : și puțină răzbunare, și suficient orgoliu, și multă inconștiență. Intră chiar spaima (adeseori mărturisită) de mediocritatea burgheză, și marele dezgust provocat de aceasta cînd o întîlnești la ființa iubită. Plus sentimentul că i se cuvine totul, că nimic nu e la înălțimea sa. A lui, care, cel puțin în exhibițiile din saloane, e din ce în ce mai superb, din ce în ce mai admirat. Gloria sa urcă pe culmi ametitoare, cel mai neînsemnat gest are impetuozitatea unui tren intrînd în tunel. Îi mai lipsește un instrument adecvat măsurării uriașelor pasiuni, pe care le cultivă doar pentru a se cunoaște. Pentru a se recunoaște. Lecturile de acum sînt, prin reflex, îmbibate de același pragmatism : *Istoria secretă a Curții din Berlin* și *Erotika Biblion*. Aceasta din urmă, „confesiunea unui mare libertin", este, într-un fel, istoria bovarică a propriei sale vieți.

Stendhal se cunoaște foarte bine și, mai ales, știe să facă vizibil acest lucru. Grandomania nu se mulțumește cu ifosele simpatice ale donjuanului refuzat de femei, ci

Scanned with OKEN Scanner

aspiră și la gloria nepieritoare a literaturii. Cînd realitatea îl contrazice, se refugiază, fără efort, în vis. *Jurnalul* stă mărturie pentru cele mai trufașe proiecte ivite dintr-o imaginație care, pînă atunci, nu se exersase decît la modul teoretic. Ambiția de reformator (Shakespeare însuși fusese un simplu *mender of plays !)* mobilizează toate resursele imaginației : un spectacol *imbecil* cu *Conetabilul din Clisson* îi furnizează ideea unei opere *Don Carlos* „în spiritul principiilor republicane", ceea ce, firește, ar transforma-o în „cea mai bună operă din cîte există". Dar asta ar fi numai o demonstrație, pentru că, pornind din același punct, ar scrie și o tragedie cu subiect identic ș.a.m.d.

Rapiditatea uimitoare cu care trece dintr-o zonă în alta a existenței, perfecta echivalență dintre viața de salon și cea de truditor al scrisului deconcertează și pun sub semnul întrebării însăși valabilitatea argumentelor scriitorului. Stendhal e cel mai contradictoriu dintre personajele sale. Nivelele existenței nu comunică între ele. Între finul cititor și scriitorul aspirant, pe de o parte, și omul de lume, pe de alta, nu descoperim nici o legătură. Experiențele intelectuale nu îl ajută ; din contră, îi îngreunează drumul spre înalta societate. Un drum care trece — pe unde altundeva ? — prin nenumărate alcovuri. Nu ezită, prin urmare, să deșerte din nacela intelectualismului orice balast împovărător pentru perfectul om de societate, un dandy care, vorba lui Baudelaire, „trebuie să fie sublim fără încetare, să trăiască și să doarmă în fața unei oglinzi". Și cum altfel să pari sublim înaintea unei societăți superficiale, decît exagerîndu-ți propria-ți superficialitate ? Iar Stendhal, în asemenea ocazii, știe să ducă superficialitatea pînă la cinism : „Un singur lucru știu, și anume că femeile trebuie făcute să rîdă ferindu-le pe cît cu putință de orice efort intelectual. Să-mi însușesc pe cît cu putință acest gen frivol, și să abandonez *spiritul* meu substanțial, care plictisește și care pare greoi și pedant." Un fior tragic îi va fi dat tîrcoale celui care scria aceste rînduri. Nu se poate să nu-i fi tremurat, fie și o clipă, pana în mînă. (Și dacă nu i-a tremurat ?) Stendhal căuta aplauzele așa

Scanned with OKEN Scanner

cum ácele busolei caută nordul magnetic : cu o tragică inevitabilitate. Histrionismul a învins în el orice întruchipare a absolutului, oferindu-i, în cel mai bun caz, alibiuri ce covîrșesc încercările bunului simț de a-și semnala prezența. Acceptă să piardă bătălii, dar nu și războaie. Micile defecte semnalate *sînt departe de a avea un caracter permanent* și, oricum, le răscumpără inefabilul persoanei sale, care *atrage în chip firesc simpatia*, oriunde s-ar afla. Sinceritatea stendhaliană nu înseamnă nimic, atîta vreme cît amenință să se abată, cît de puțin, de la normele automăgulirii. Viața la înaltă tensiune e, în primul rînd, o viață cu senzația permanentă a succesului. Orice coborîre a tensiunii semnifică ieșirea din canoane — periculoasă ca orice alunecare în afara tiparelor. *La vie courtoise* nu reprezintă pentru Stendhal nimic, dacă nu ascunde promisiunea unei *vie en rose*.

Totuși, conștiința scrisului sau, cel puțin, a datoriei față de scris, pe acest fundal o dobîndește. Ca dovadă, primele lui pagini sînt tot o prelungire a jurnalului — mai mult operă de grefier decît de creator. Principalul e, însă, că scrisul, chiar așa, înlănțuit de eveniment, începe să-i intre în sînge : „Puține săptămîni din viața mea am fost martorul unor evenimente atît de interesante pentru mine ; au fost zile cînd, întorcîndu-mă acasă, aveam cu ce umple mai multe pagini, ca bunăoară azi, o zi petrecută de dimineața pînă seara la Martial și la domnul de Baure.“ De la inhalarea evenimentului cotidian pînă la reflecția asupra lui nu e nici un pas. Prezența papei și a împăratului, la încoronare, îi prilejuiește o constatare convertită imediat într-o filipică pe care n-o motivează nimic în notațiile lui anterioare sau ulterioare, de antimonarhist aproape necondiționat : „Toată ziua am reflectat mult la această alianță atît de fățișă a tuturor șarlatanilor. Religia venind să ungă tirania și asta în numele fericirii oamenilor.“ Cel care vorbește e tot oportunistul, tînărul parvenit, dar cu *principii nobile și republicane*, al cărui dispreț se topește în desfătările lecturii : „Mi-am clătit gura citind ceva din Alfieiri.“ Ura lui e activă atîta vreme cît se simte im-

Scanned with OKEN Scanner

plicat ca persoană. Nu trece multă vreme și îl zărim în imediata apropiere a lui Napoleon — dar, de data aceasta, jurnalul e mult mai evaziv. Aflăm, în schimb, (dar cine ar îndrăzni să vadă în asta meschinăria ?) o listă a prietenilor săi. Douăzeci și cinci de persoane, înscrise într-o devălmășie ce nu are nici măcar scuza notației alfabetice. Douăzeci și cinci de inși față de care Stendhal se simte apropiat. Nu sînt prea mulți ? Nu sînt, atîta vreme cît știu să-i măgulească vanitatea ori să se metamorfozeze în trambuline care să-l proiecteze pînă spre primejdiosul vîrf al societății. Cu vremea, dărnicia îi scade, dar cîteodată vrăjmășia contra tuturor atinge cote îngrijorătoare. N-a existat însă niciînd vreun scriitor căruia sîngele rece să îi aducă atîtea avantaje.

În marea admirație față de sine, nu întîmpină cine știe ce greutăți ca să treacă peste mizeriile existenței. Nu își imaginează viața altfel decît ca pe o campanie de culegere a aplauzelor. Se autoproclamă, fără complexe, mult superior pînă și lui Jean-Jacques, această obsesie a întregului secol nouăsprezece, și nu privește în jurul său decît prin magicii ochelari roz ai îngîmfării. Își găsește tot felul de calități, se fălește cu merite pe care, mai ieri nu și le bănuia. Dă dovadă de o *seninătate* absolut *admirabilă* cu atît mai mult cu cît detașarea îl scapă de angoase : „E de mirare că, deși sînt crunt abandonat de bastardul de taică-meu, pot fi totuși mulțumit.“ Dar, din eșec în eșec, din aventură în aventură, aprofundează cîteva capitole din filozofia supraviețuirii. Omul e perfectibil. Omul se descurcă în orice împrejurare. Chiar și în împrejurările în care „perfecționismele“ pe care le vizează sînt demne de un paria, și nu de un aspirant la suprema consacrare mondenă : „Astfel de mici împrumuturi care cu un an în urmă m-ar fi făcut să-mi crape obrazul de rușine, acum aproape că nici nu mă mai umilesc.“ Și cine vorbește astfel ? Nimeni altul decît *unul din cele mai generoase caractere* din cîte cunoaște. Și de altfel, chiar dacă se îmbracă prost, el ce vină are ? Cu ce a greșit ? Marile lui calități rămîn intacte. Se îmbracă prost pentru că nu are bani. Și nu are bani din pricina *avarului*. Desigur, nici nu vrea să-și aducă aminte de acest

Scanned with OKEN Scanner

lanț al slăbiciunilor. Refuză, disprețuitor, să fie veriga unui atît de *out of fashion* cordon al sărăciei. În fond, lumea lui ține de imaginar, o lume a prinților, fie ei și proști dansatori. De pe aceste poziții, intransigent, observă totul, dă note de trecere sau dimpotrivă : doamna Daru nu i se pare deșteaptă, ba mai grav, *are un caracter oarecare* și, în general, cei din jurul lui nu-și merită soarta strălucită, atîta vreme cît averea lui, a tînărului Beyle, se ridică la *douăzeci și cinci de gologani și o febră*. Nimic nu-i schimbă mai lesne umoarea decît perspectiva dobîndirii cîtorva sute de franci. Banii îi procură aceeași fericire (dacă nu una și mai mare) ca o tiradă perfect rostită, ca și comparația plauzibilă cu o figură ilustră. Nici vorbă, în indescriptibilele lui manii, de mitomanie : Stendhal era, într-adevăr, comparabil cu marile figuri ale vremii, dar, în anii scrierii jurnalului nu putea împinge demonstrația dincolo de ipoteze. Avea toate aturile, fără a le putea însă folosi. Nu îi sosise rîndul, nu îi venise vremea. De fapt, întreaga lui existență urmează același protocol, identic unei crize diplomatice : orice conflict e precedat de lungi amenințări. Aerul de incertitudine îl dă tocmai absența faptelor. Cuvintele curg în gol, fără ca în urma lor să se audă ecoul. Din acest punct de vedere, *Jurnalul* lui Stendhal e o scriere tipică de autoconstrucție, căreia îi lipsește epilogul — singurul în stare să confirme, ca într-o mise-en-abyme, (falsa) profeție. Cînd ea vine, dinspre istoria literară — deținătoarea puterii legislative — e, într-un fel, prea tîrziu : destinul scriitorului, gata etichetat, nu mai are forța să riposteze.

Vocației (nici măcar bine ascunse) de *miles gloriosus* îi corespunde o nu mai puțin blamabilă înclinație spre autoevidențiere. Captează, precum un cameleon, din aer, orice cuvînt, orice compliment. Injuriile nu-l ating, imputațiile trec pe lîngă el ca sunetele unei limbi necunoscute, iar, cu vremea, pînă și instinctul onoarei dă semne de proastă funcționare. În schimb, orice laudă e reținută și examinată și, cînd nu e suficient de bine adusă din condei, colecționarul de medalii acustice nu pierde ocazia să-și expună apăsat punctul de vedere. Găsește, în

Scanned with OKEN Scanner

orice împrejurare, argumente suplimentare și toți cei care îl laudă sînt, fără excepție, *buni cunoscători* ai firii omenești. **Bernadille, de pildă, Bernadille** e o persoană admirabilă. Unul dintre cei care nu privesc lucrurile simplist, ci le cercetează, simultan, din patru-cinci puncte de vedere. Și ce constată nemaipomenitul caracteriolog ? Că prin vinele lui Stendhal curge nu sînge, ci *argint viu*. Argintul viu curge mai degrabă prin ambiția lui, prin labirintul năvalnicei pasiuni de cuceritor. Aproape în treacăt, fără să supraliciteze, dar și fără să bagatelizeze, nu uită să adauge un amănunt, un fleac, o piesă ignorată la colectia uriașelor calități : *forța și căldura sufletească* relevate de magnificele spectacole de salon și *perspectivele în declamație* deschise de repetițiile asidue. Și ce dacă mai are un supărător accent grenoblez ? Treacă-meargă, ambițiile de satyr s-au banalizat în așa măsură încît nu mai ai loc de ele în paginile de jurnal. Însă nici ele nu sînt lipsite de obscurele delicii, de retorica inhibitorie care le predetermină : nu poate cuceri o femeie dacă nu-și simte galbenii zornăind în buzunare ! Altfel, bîntuit de imaginea terorizantă a *zgîrcitului*, parc-ar fi legat de mîini și de picioare. Banii sînt necesari, înainte de orice, pentru a-i învinge timiditatea, pentru a-i garanta cursul liber al sentimentelor. În absența lor, e paralizat, în imposibilitatea de a atinge *blazarea* absolut necesară zburdălniciei după pofta inimii : „numai atunci am farmec, sînt eu însumi, și cred că aceste calități sînt sincere, scot la iveală un suflet frumos ; de asemenea, cu un pic de străduanie m-aș putea culca cu domnișoara Louason și cu doamna Lestrange, soția generalului.“ Iată ce se ascunde, de fapt, sub timiditate : o ființă care acționează ca un mecanism. Vrea să se elibereze, dintr-o singură mișcare, de sărăcie și de imprevizibilele ei consecințe. O mască pe care învață, cu vremea să o anuleze, pentru că nu-i îngăduie să ajungă unde vrea : la glorie. Totul, de la un moment dat încolo, se subsumează dorinței pătimașe de a dobîndi faima : și femeile, și gîndurile. Femeile nu sînt, în fond, decît o stație — obligatorie ! — pe acest parcurs, în această cursă cu obstacole : o garanție că pentru a ajunge celebru tre-

Scanned with OKEN Scanner

buie să fi străbătut toate etapele inițiatice ale unui complicat joc de-a amorul. Se vede obligat *să se uzeze* (moral și fizic) pentru a nu avea resentimente. Bolile sale erotice sînt tot atîtea boli de creștere. Scriitorul din el simte nevoia să le domine. Să le epuizeze acum, cînd încă are timp, cînd nu e prea ocupat cu edificarea marelui său templu *of fame*. Cînd nu-și dorește altceva decît *orice tînăr cu suflet sensibil și cu un tată zgîrcit*. Investigațiile erotice trădează ravagiile îndelungatei frustrări materiale, care nu au acoperit niciodată minimele necesități ale acestui *suflet sensibil*. Sensibil și vanitos, fără să precizeze care din vicii are întîietate, fără să aleagă între prejudecăți. *Un an de lux și vanitate* îi ajunge să se răfuiască mulțumitor cu *nevoile născute din influența secolului*, după care se va reîntoarce la plăcerile sufletului, *de care nu se va scîrbi niciodată*.

Pînă și calea spre celebritate e tot prelungirea spectacolelor de salon. Sufletul său *mare și virtuos* nu comunică decît sub forma dialogului. Nimic nu-l sperie mai mult decît incertitudinea, decît absența replicii. Dacă n-ar fi existat realismul, cu siguranță l-ar fi inventat el (cum, de fapt, a și făcut). Dar l-ar fi inventat precum un romantic, cu ochii țintă la detalii, cu privirea la efectele secundare, la conturarea unui rol, la sinceritatea unei fraze : „Iată spovedania mea, iată cum mă văd pe mine însumi și fondul a ceea ce i-aș spune Victorinei dacă, aflîndu-mă la picioarele sale, ea m-ar întreba : «Ce fel de om ești dumneata ?» În acest suflet, poate mînjit încă de unele defecte, ea ar vedea culmea celor mai înnalte și nobile pasiuni, și iubirea ce i-o port împărțindu-și stăpînirea cu iubirea de glorie și adeseori biruind-o. Și îndrăznesc să cred că aflîndu-mă la picioarele ei i-aș dovedi iubirea mea într-un fel demn de ea și de această iubire în conture de-o frumusețe nepieritoare.“ Cît de frumoase sînt *conturele* și cît de nepieritoare iubirea, s-a văzut. Mai rămîne de descoperit cum se ivește, din asemenea fragile ambarcațiuni de cuvinte, gloria. Puterea și gloria.

Scanned with OKEN Scanner

Puterea și gloria îi vin lui Stendhal, așa cum se întîmplă întotdeauna în viață, prea tîrziu. Dar el jubilează de pe acum la gîndul *faimei* viitoare. Posedă o abilitate absolut remarcabilă de a se plasa în preajma celor mari, iar dacă, să presupunem împreună cu el, prin absurd, ar trebui să fie judecat pentru viața pe care o duce, singurul juriu acceptabil ar urma să fie alcătuit din *șase dintre cei mai mari oameni în viață*. Dacă ar trăi Franklin, l-ar numi și pe el. Pentru aprecierea *nefericirii morale* a sufletului său de poet îi desemnează pe Georges Gros, pe Tracy și Chateaubriand. *Nefericirea morală* constă, desigur, în goana nedomolită între un alcov și altul. *Mîrșavul scelerat* care îi e tată se metamorfozează cînd într-un individ *senza virtù ne carita*, cînd într-un *asasin*, într-un călău ce-l schingiuie cu avariția lui. Să nu mai pomenim de *scîrba* de după consumarea pasiunii : *nici o recompensă, nici o plăcere*. Pe scurt, nu-i place nimic. Absența banilor îl paralizează, iar plăcerile procurate de aceștia îl scîrbesc.

Pe de altă parte, avînturile intelectuale îl scindează și mai mult. Îi frecventează pe Bacon și Hobbes, îi citește din doască în doască, dar fără să uite o clipă ce folos social ar trage din *generalitățile* descrise de aceștia, din disecarea spiritului uman. Dizertațiile despre bine și rău îl prind atît de tare încît aproape îl bănui că se va dezlănțui într-un eseu pe tema cu pricina, cînd o frază prea plină de „bun simț“ taie orice avînt : „Sînt atît de rezonabil încît, deși mă simt în stare să scriu douăzeci de pagini de idei mari și adevărate cu privire la arta mea și la mijloacele de-a dobîndi o fericire mai continuă, mă duc totuși la culcare pentru că-i ora unu dimineața și simt că-mi primejduiesc sănătatea.“ Această unică frază, și vorbitorul parcă a uitat cu totul de imaginea scriitorului romantic, damnat. Stendhal reabilitează (sau deschide drumul) scriitorului-funcționar, intelectualului de pensiune, cu tabieturi și complexe, pentru care literatura e eclipsată de minuscule plăceri. Ocupație de gradul al doilea, ea nu poate ridica un baraj între spilcuitul dandy și oglinda în care se privește necontenit.

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, după ce a gustat din toate distracțiile, după ce scîrba (metafizică, i-am zice, cu înțelepciunea existențialistului de pe urmă) s-a instalat în ființa scriitorului, un galop de sănătate prin literatură prinde cît se poate de bine. Filozofia creației se traduce, așadar, și prin vigurosul angajament de a nu da înapoi *decît în fața greutăților!* Dacă volumele s-ar scrie de la sine, sigur, el n-ar avea nimic împotrivă, ar concede să-și pună numele pe copertă, dar așa... Mai întîi, să-și facă plinul, să simtă gustul vieții, să se bucure de frumusețile naturii și de frumoasele zilei, și apoi, se va vedea, timp e destul! Dar să-și pericliteze sănătatea și să renunțe la o oră de somn, el care, dacă nu are bani de birjă pentru a se întoarce acasă, preferă să rămînă închis în cameră, decît să înfrunte calamitățile unei ploi mărunte de toamnă... Și apoi, cine știe, s-ar putea să fie obligat să conducă, la plecare, acasă, pe vreo domnișoară din lumea bună, și cum *mizerabilul* i-a diminuat considerabil stipendiul, poate risca să distrugă, dintr-o singură lovitură, fragilul castel de cărți clădit cu atîta trudă?... Nu, mai bine nu, să stea acasă, pîndind sosirea sumelor de bani și privindu-se în amăgitoarea oglindă a orgoliului. Cu cît îi lipsesc mai dureros banii, cu atît își descoperă calități nebănuite, reconfortante pentru spiritul său însetat de certitudini: cîteva zile încîntătoare la Dugazon îi relevă plăcerile unui suflet *nobil și melancolic,* iar reputația de *pișicher* e, de fapt, reflexul inimii sale, *atît de tandră, atît de timidă*! Cum să nu-l crezi? Atîta patetism, atîta elocvență se cer răsplătite măcar de o complicitate de circumstanță. Nimic nu l-ar durea mai mult — nici despărțirile, numeroase, de iubite, despărțiri mai firești decît schimbarea anotimpurilor — decît să se vadă nebăgat în seamă, neadmirat pentru comportamentul ilustrissim în societate. Se copilărește cu credința fermă că face un lucru util. Tot ce simte, simte cu intensitate. Arde ca o flacără, pentru că nu-l mulțumesc jumătățile de măsură Nimic nu-i iese ușor, pentru că sare ziduri din cele mai înalte. Dar, odată trecut de obstacole, nimic nu-l mai oprește să se avînte spre locul ideal al creației. Momentele pentru scris, ca și cele ale iubirii,

Scanned with OKEN Scanner

sînt alese după reguli secrete. Ele coincid cu clipele de *blazare creatoare*, de recunoscut și în scris, și în viață : „Adeseori nu pot scrie din prea multă înflăcărare, de un sfert de oră mă căznesc să scriu, simt atît de acut că a scrie (acțiunea fizică) este o grea osîndă pentru mine, ca și încetinirea gîndirii." Spre acest loc, al *încetinirii simțurilor*, s-a îndreptat, de altfel, toată viața. Lungile călătorii, obositoare și descurajante pentru oricine altcineva, sînt ocazii de a scăpa de balastul (energetic, senzual, intelectual) care-l împiedică să ajungă la puritate. La puritatea dobîndită prin exces. Din acest punct de vedere, *Jurnalul* său pregătește o Operă. El transcrie chinurile înfrîngerii dificultăților interioare, *deblocarea* mecanismelor creației. N-a lipsit mult ca jurnalul să fi rămas doar autopsia unei neputințe. Din fericire, i-a fost dat să reprezinte și altceva : prima treaptă a înălțării spirituale...

Imaginea unui Hermes zburînd în dezordine deasupra pămîntului, ca să scape de uriașa energie cu care e înzestrat, purificarea lui totală, pînă la confuzia cu suavul Apollo, iată o posibilă metaforă pentru traseul lui Stendhal : dinspre viață spre literatură. Mistificările nesfîrșite la care se supune, confundînd viața cu teatrul și teatrul cu imperialele serbări galante în mijlocul cărora trăiește, îi furnizează o altă energie, substituind-o pe cea consumată în eforturile disperate de a nu ne aminti că este una și aceeași persoană cu *scriitorul* Stendhal. Chiar cînd vede lumea cu ochii viitorului prozator (iar, de la un moment dat încolo, nu se putea întîmpla altfel), Stendhal știe să țină cumpăna între viață și iluzie, chiar dacă cea din urmă dictează mișcările celei dintîi. Penibilele cabotinisme ale omului apar, pe acest fundal, cît se poate de convenabile. Cu atît mai mult cu cît sînt inspirate de decorul teatral în care trăiește clipă de clipă : „Vorbindu-i despre plecarea mea, să izbucnesc într-un hohot de plîns reținut ; (...) Dar, mai ales, *nici cea mai mică nuanță de disperare*." Relațiile cu nenumăratele iubite sînt regizate, invariabil, după aceleași reguli. Iar dacă în acest scenariu e prevăzută și posibili-

Scanned with OKEN Scanner

tatea eșecului, cu atît mai bine. Nici o tragedie. Nimeni nu e perfect și, n-are încotro, trebuie să recunoască, fie și cu jumătate de gură, că încă nu posedă *destul tact în exprimarea sentimentelor*. Dar, la urma urmelor, mai sînt și alte posibilități. Există și alte șanse de evadare, refugiul ultim, dorit și urît, chinul și plăcerea : *singura mea ușurare e în scris*.

Îi acordăm și această ultimă șansă, presimțind, știind, de fapt, că i-am urmărit toate acrobațiile amoroase numai în speranța că la o răspîntie, la un colț de stradă, îl vom întîlni pe el, scriitorul. Deși autorul pe care-l știm e greu de găsit în aceste pagini de *Jurnal*. Îl redescoperim doar indirect, în eleganța frazei care a fost atît de purtată de-a lungul tuturor drumurilor, încît nu mai are nici un secret în arta comunicării. Altminteri, tot ce vrei și nu vrei : un clown de provincie cu ifose de parizian. Un fanfaron ce nu face de rușine tagma ofițerească, un profesionist al lăudăroșeniei. Dar și omul sensibil, îndrăgostitul îndrăgostit de propria superficialitate, trăind cu *erotismul pasiunii* în suflet. Un ins care și-a ratat vocația romantică la modul cel mai realist cu putință. Un dandy — cu un pas înaintea dandysmului ! — al cărui sînge rece aburește apele înșelătoare ale oglinzii, un cinic însetat de glorie, dar mult prea *cast* pentru a face chiar orice spre a o dobîndi. Un entuziast al cărui cuvînt de ordine e moderația. În fine, unul din acei rari indivizi care știu(cu ce preț ?) să dea impresia că biografia lor e o prelungită vacanță.

Ar fi fost păcat ca o asemenea viață să nu fie viața unui scriitor.

Scanned with OKEN Scanner

No man's land-ul iluziei

Impregnată pe retina unui hipersensibil, precum Sartre, imaginea lui Baudelaire, developată nu numai de așa-zisele sale *Jurnale intime (Fusées* și *Mon coeur mis à nu)* — de fapt, după cum demonstrează Béatrice Didier : „une œuvre avortée qui raconte l'échec d'une vie“ [1] —, ci și de corespondență, echivalează cu apologia unei frustrări. A unei de nemărturisit legi a compensației. Viața poetului damnat n-ar fi altceva decît ochiurile unei pînze subțiri, de mare finețe, destrămată pe la colțuri. Poetul, constată cu tristețe Sartre, nu și-a meritat soarta. Nu și-a meritat-o, în perfecta ei alternare de contradicții, în tragica ei zbatere : „Il ne méritait pas, certes, cette mère, cette maîtresse avaricieuse, ni cette siphilis — et quoi de plus injuste que sa fin prématurée ?“ Destule argumente ca să bănuim un destin vitreg, suficiente probe pentru a-l absolvi pe om. Începi lectura *Jurnalelor intime* cu acest gînd, dar evidența te copleșește : nici o aluzie la viața omului, nici o privire, măcar în fugă, spre șirul de nenorociri ce l-au urmărit. Nimic despre moartea tatălui, nimic despre admonestările celui de-al doilea părinte, chemări la ordine cărora li se supune cu o conștiinciozitate suspectă, nici o vorbă despre mamă (ființa în care i se pare că trăiește mereu, care-i aparține în totalitate, mamă, idol și tovarăș deopotrivă), în fine, nici o aluzie la multiplele chinuri ale

[1] Béatrice Didier *Une économie de l'ecriture*, în „*Littérature*“, nr. 10, 1973, p. 57.

Scanned with OKEN Scanner

iubirii. Autorul *Jurnalelor intime* e un ins fără biografie, o inteligență care și-a devorat starea civilă.

Însemnările lui Baudelaire nu aveau cum fi, prin forța împrejurărilor, *zilnice*. Deși sînt scrise tocmai cu acest gînd : de a le continua *au jour le jour*, stăpînit doar de doi demoni : *l'inspiration du jour et de la circonstance*. Dacă circumstanțele sînt, cel mai adesea, împotriva sa, inspirația nu-l părăsește nici o clipă. În loc să fixeze pilonii unei *autobiografii*, jurnalele trasează reperele unei estetici sui-generis. Ale esteticii adevărului, ale spiritului creator împins, în toate împrejurările, spre trudă. Spre unica sa motivare. Astfel încît, obligativitatea datei în partea superioară a paginii devine mai puțin decît un simbol. Devine însemnul unei obligații pe care, asumîndu-și-o, uită să o mai trăiască. Pe care o transferă asupra spiritului creator. Pentru că, oricum, iluzoriul *jurnal* e incapabil să-l constrîngă la o anumită ordine a scrisului. Dar lipsa de rigoare (dacă acest „tehnicism" își are aici locul), lipsa de rigoare în planul mecanicii scrisului trece, în planul de adîncime al notației, în opusul său. Privite fără prejudecăți, fără *parti pris*-ul celui care caută urmele *existenței*, *Jurnalele intime* ale lui Baudelaire sînt însemnările unui intelectual. Drama poetului — dramă reconstituită din alte surse — se rezolvă la nivel pur teoretic. Ea trădează un caracter care, între morbiditate și normalitate, între sfidare și supunere, între liberă-credință și catolicism, alege veșmintele dandysmului. Acel dandy pe care l-a definit cu atîta somptuoasă eleganță, cu atîta grijă de a sugera că e vorba de un autoportret : „Ces êtres n'ont pas d'autre état que de cultiver l'idée de beau dans leur personne, de satisfaire leurs passions, de sentir et de penser."[2] Să simtă și să gîndească, așadar. Aici, în jurnal, răzbat mai mult gîndurile. „Trăirile" nu trec în pagină în stare pură — e destul loc, pentru asta, în viață — *les passions* se supun, fără crîcnire, fără emfază, acestei religii a su-

[2] Charles Baudelaire, *Curiosités esthétiques*, Ed. Hermann, 1968, p. 138.

Scanned with OKEN Scanner

periorității, acestui cult al simplității perverse, al căutării disperate a originalității. Odată cu Baudelaire — și cu alți cîțiva contemporani ai lui — dandysmul pătrunde pe porțile culturii. Nu numai că intră, dar, în trecere, îi dărîmă cîteva ziduri, cîteva sensibilități. Rezistă, desigur, sensibilitatea rafinamentului, rezistă și sensibilitatea perversiunii. În această ordine a lucrurilor, orice propoziție evadînd din careul impersonalității trebuie privită cu toată circumspecția. *Dragostea e gustul pentru prostituție*, proclamă poetul, și nu știi prea bine cine vorbește : distinsul, perversul dandy sau copilul frustrat care-i reproșa mamei, pe un ton de o agresivitate fără echivoc : *quand on a un fils comme moi, on ne se remarie pas*. Vorbesc, probabil, amîndoi, căci accentul moralizator alunecă în sadism pur, grăbit cum e să generalizeze o afirmație care, rămasă în întîmplătoarea-i violență, ar fi putut trece drept numai paradoxală : „Nu există o singură plăcere nobilă care să nu poată fi redusă la prostituție."

Două extreme pline de primejdii se întîlnesc în fiecare gînd al său, două vîrtejuri contrarii sfîșie pagina de hîrtie. Nici una dintre extreme, firește, nu o acceptă pe cealaltă și, desigur, nici una nu are deplină dreptate. Intolerantul Baudelaire se întîlnește mult prea des cu „destrăbălatul", cu omul de lume, pentru ca din ciocnirea lor să izbucnească altceva decît scîntei. Tensiunea paginii se ivește și din grija evitării locurilor comune, din spaima alunecării în *locuțiunile vulgare*, „găuri" uriașe de gîndire, detestate cu aceeași frenezie cu care sînt iubite. Așadar, notațiile lui Baudelaire au mult din opera unui moralist, un moralist în linia lui La Rochefoucauld mai degrabă, decît în cea a lui Montaigne, căutînd întîi paradoxul și abia apoi, într-o reflexie tîrzie a propriei conștiințe, adevărul ființei, al rațiunii vorbitoare. Între ființă și conștiință, Baudelaire optează în jurnal, fără să clipească, am zice, pentru cea din urmă.

Desigur, un ochi atent va observa că în substratul fiecărei propoziții pîndește gheara primejdioasă a *poe-*

Scanned with OKEN Scanner

ticii, abia bănuită de însuși autorul ei. Fără să aibă aerul, Baudelaire trăiește drama celui care neagă romantismul prin ridiculizare. Fiecare cuvînt e parte dintr-o strategie greu sesizabilă, dar nu mai puțin eficientă. Odată cu Baudelaire, intră în vigoare legea dictaturii limbajului. Cuvintele nu se mai împart în frumoase și urîte, ci în *utile* și *inutile*. Calmului „corespunderilor" i se substituie opțiunea fermă a ieșirii din ordinea romantică, a saltului din rîndul normalității. Baudelaire caută utilitatea cuvîntului în răspăr, violența imaginii pregnante. Sensibilitatea lui, neacomodabilă cu nici o convenție, se hrănește, oximoronic, din fărîmiturile paradoxului, din ispita totalității. *Preotul este uriaș pentru că te face să crezi într-o mulțime de lucruri uimitoare,* scrie el, și nu știi ce te uimește mai mult : sinceritatea (necontrafăcută) a spiritului catolic sau plăcerea gratuită a jocului. Asumarea prin speculații deschise în coadă de pește are, adesea, aerul unei bravade de un gust discutabil, ca pentru a reaminti că, totuși, cel ce scrie acum a compus și *Florile răului.* Copilul damnat, adolescentul ros de complexe, adultul sfîrtecat între vis și coșmar. Dar crede, într-adevăr, Baudelaire în *lucrurile uimitoare ?* Se lasă (și cum ?) sedus de strălucirea bilelor de sticlă pe care i le agită în față iluzia credinței ? Nu, desigur că nu, de vreme ce *preoții sînt slujitorii și sectarii imaginației.* Două postúri în care Baudelaire nu crede, cu care nu se confundă, căci în el stă gata de luptă un tînăr, un indomptabil dandy, neiertător, cu privirea la pîndă, refuzînd orice identificare, în afara celei cu oglinda, cu eleganta-i siluetă, cu morga lui de prinț moștenitor, de prinț și cerșetor, de snob al spiritului, de călător exotic, de mărșăluitor, de zilier, de pălmaș al iluziei. Sectant ? Desigur, tot pe atît cît e de cinic, complăcîndu-se în situații atroce, în viziuni în care voluptatea mușcă din carnea *certitudinii de a face răul.* Un rău abstract, plutind în pagină precum duhul peste ape, plutind împreună cu acesta, într-o simbioză suspectă, într-o gradare a posesiunii, ca doi amanți înșelîndu-se, mințindu-se din incapacitatea de a se iubi cu dorință egală, căci „unul din ei va fi întotdeauna mai calm sau mai puțin posedat de-

Scanned with OKEN Scanner

cît celălalt.“ Relația — ca orice cuvînt, ca orice frază a lui Baudelaire — e psihanalizabilă. Între călău și victimă legătura e prea strînsă, ca să o surpe cuvîntul-bisturiu al poetului. Ca orice dandy, acesta nu rabdă, însă, afrontul. Preferă voluptății, orgoliului și umilinței intrarea în utopie. Scăparea, adică, de sub control a rațiunii care-i dărîmă visele de coerență ca pe niște fragile castele de nisip. Dar cine poate dovedi că nu acolo voia să ajungă Baudelaire, în *no man's land*-ul iluziei ? Acolo unde nu se însăilează nici teoriile, unde valoarea nu o dă cuvîntul, ci modurile de raportare la el : „Odată, de față cu mine, s-a pus întrebarea : în ce constă cea mai mare plăcere a dragostei ? Cineva a răspuns, firesc : în a primi, și un altul : în a te dărui. Primul spusese : plăcere a orgoliului — iar celălalt : voluptate a umilinței. Toți spurcații ăștia vorbeau ca în *Imitatio Christi*. În fine, se găsi și un utopist neobrăzat care afirmă că cea mai mare plăcere a dragostei e de a zămisli cetățeni pentru patrie“. Vorbește,aici, scepticul, damnatul, romanticul plin de iluziile republicanismului. Dar eroarea de lectură e corectată imediat de impetuosul dandy, cel care sfidează, programatic, vocația echilibrului, trecînd totul, și voluptate, și orgaliu, și umilință, în contul răului. Al florilor răului, care înainte de a naște poezie, nasc monștri. Ca orice rațiune bine adormită.

Gratuitatea, semnele sigure ale indiferenței, detașarea de tot ce-i vine în întîmpinare, firescul gesturilor esențiale, al faptelor ireparabile — iată ce caută Baudelaire. Laboratorul său, atelierul de resentimente în care se închide, camera obscură a *intelectualului* ce nu mai vrea să fie poet, ce nu mai poate să fie poet — el e poet atîta vreme cît evadează, cît se (auto)invită la călătorii, în „lux, calm și voluptate“, cît se împrăștie, cît nu se știe prins în chingile unei forme, în formulele perfecte ale clasicismului ; cînd se adună, Baudelaire e cu totul altceva, magicianul spaimei, secretarul răului — ascunde o contradicție fundamentală. O jenă a *scriitorului* care trebuie (de ce trebuie ?) să spună lucruri adevărate. Lucrurile adevărate sînt reci, murdare, cum-

Scanned with OKEN Scanner

plite. Ele îl împing în paradox, îi dau brînci în trapa disperării. Nimic nu poate fi privit de aproape altfel decît cu ochii cinicului. Nici vorbă să se pună și problema adevărului, a dreptății. Baudelaire nu vrea, la urma urmelor, să aibă dreptate. Nu vrea să i se recunoască nimic, atîta vreme cît are puterea să constate. Constată și transcrie, falsificînd. Modelînd, dînd viață unei iluzii. Spre a le spori incertitudinea, propozițiile din *Jurnale* se înfășoară, adesea, în aurul strălucitor al sofismului, capcana cuvîntului incitat la acrobații, deși stors de orice energie : „Iubim femeile cu cît ne sînt mai străine. A iubi femeile inteligente e o plăcere de pederast. Așadar, bestialitatea exclude pederastia."

Firește, numai un orgolios se încăpățînează să țină un asemenea jurnal. Orgoliul, această „iritabilitate de a fi unic", cum zice Valéry [3], învelește într-o peliculă fină toate notațiile poetului. Fiecare gînd e emanația unei stări conflictuale, a unei *iritații* ce-l proiectează pe autor dincolo de plauzibilitate, dincolo de orice posibilitate de a-l verifica. Rîndurile lui Baudelaire au această tentație, cît se poate de firească, de a nu se lăsa urmărite, de a-și pierde urma, de a li se uita culoarea, gustul, forma, aspirația. Ele tind la unicitate, rămînînd, totodată, comune, banale, amestecate cu huma și colbul obișnuitului. A cotidianului atroce, pervers, împins spre infinite metamorfoze, spre improbabile slalomuri printre sensuri. Orice lucru privit cu atenție se încarcă de *haloul* halucinant al tăcerii, de misterul indescifrabil al abstracțiunii trecute prin filiera banalizării, pe sub furcile caudine ale cuvîntului „pe înțelesul tuturor". Impresionează doar generalitățile, pentru că dau senzația *înțelegerii*. Detaliul, funcția conotativă a limbajului, alunecarea în amănunte nu mai spun nimic. Focalizarea imaginii falsifică *imaginea reală*, abstractizînd-o, tocmai pentru că urmărea contrariul. *Muzica adîncește cerul*, sună una dintre aceste propoziții baudelaireene, dar adevărul ei nu poate fi sesizat decît prin proliferarea metatextului, prin atașarea unei istorii paralele, a unei *story* care să transforme

[3] Paul Valéry, *Oeuvres*, I, Gallimard, 1957, p. 563.

Scanned with OKEN Scanner

enunțul în „morală". O morală funcționînd în răspăr, forțînd deplasarea sensului dinspre propoziția sapiențială spre cea hermetică. Ajuns aici, nu mai există decît două soluții : sau paradoxul, sau poezia. Versuri întregi stau prizoniere, ca într-un insectar, în aceste *Jurnale*, așteptîndu-și contextul, așteptînd mîna în stare să le extragă din montura, din cimitirul acaparator în care au fost exilate. Un context care, cel mai adesea, nu vine, sau, cînd vine, are un alt destinatar — studiile și articolele lui Baudelaire. Jurnalul e, așadar, o ciornă, un petec de hîrtie pe care sînt însemnate viitoarele fraze de rezistență, viitoarele imagini-șoc. *Jean Jacques spunea că nu intră niciodată într-o cafenea fără o anumită emoție. Pentru o fire timidă, controlul biletelor la teatru seamănă întrucîtva cu judecata din Infern*, notează, într-un loc al *Jurnalelor*, Baudelaire. Vom regăsi aceeași idee în *Spleen de Paris*. Și așa mai departe. Cine e tentat să vorbească de gratuitate riscă să fie înfrînt, umilit de absența probelor. Dimpotrivă, cel gata să admită că îndelungata autocontemplare a dandy-ului în fața oglinzii nu rămîne fără efect în planul creației, are toate șansele să descopere una dintre dimensiunile *estetice* (în fond, chiar etice) ale poetului. Importante sînt *unghiul de fugă* al privirii, intensitatea colaborării cu cel privit. „Erorile de interpretare a fizionomiilor se datoresc eclipsării imaginii reale de către halucinația care provine din aceasta", cugetă Baudelaire și intensitatea acestui adevăr se răsfrînge, în primul rînd, asupra scrisului său. Cum să-l analizezi pe Baudelaire, cum să afli mobilurile acestor *Jurnale*, cînd „fizionomia" sa nu se trădează, cînd fragmentarismul *eclipsează* imaginile pe care le cauți ? Halucinantele pagini ale unei ființe torturate, care speră să găsească singurătatea în miezul celei mai snobe societăți, care călătorește, imaginar, cu o viteză uluitoare, dar incapabil să iasă din Paris fără mari chinuri, fără vise urîte și obsesii inexplicabile. Ai fi tentat, în alte cazuri, să-i iei peste picior și să-ți bați joc de toți „teoreticienii" de această teapă. Dar nu de Baudelaire. Seninătatea lui încruntată — atunci cînd nu e cinică — îți impune. Simți că numai atunci nu finalizează un lucru cînd la mijloc se află o cauză profundă. E greu să glumești cu un spirit atît de grav, care,

Scanned with OKEN Scanner

totuși, nu se sfia să dea o definiție rîsului. Rîsul, pe care aproape că îl uită, pe care nu i-l readuc pe buze nici cea mai savantă invocare, nici cea mai extravagantă teorie. În rest, multă seriozitate, infinită răceală. Poate prea multă.

Experiența îl sfătuiește să caute insolitul, chiar și acolo unde un ochi inocent descoperă numai banalitatea gesturilor de rutină. O acțiune mascată de misionarism („Îi era dat unei societăți necredincioase să-l trimită pe Robert Houdin la arabi pentru a-i abate de la miracole") capătă, în imaginația bine educată a lui Baudelaire, semnificația unei descinderi spirituale. Lupta dintre două culturi poate lua și forma aceasta, derizorie, a iluzionismului. Așa cum iau, întotdeauna, lucrurile incompatibile cînd în confruntarea lor prevalează un element necaracteristic : *Să nu uităm în dramă partea miraculoasă, vrăjitoria și romanescul,* ne avertizează autorul, sfidînd cu superbie puritatea genurilor. Și aceasta e, într-adevăr, o propoziție baudelaireană, măcar în spiritul ei, măcar în măsura în care îl demască pe poet. Afirmații extrase din experimente făcute pe propria-i piele, precum hașișul și opiul. O hrană, o ambarcațiune, un velier al viziunii, o fregată a imaginației. O cometă a gîndirii. Propoziții neterminate, incerte, dar incerte numai pentru că deschiderea lor se face spre sublim. Pentru că se sprijină pe dalele materialității, aspirînd la *lumină*. La halucinație, la bunul zeu rău, precum sfîntul care, în politică, „e acela ce biciuie și ucide poporul pentru binele poporului". Nivelul de argumentare al lui Baudelaire e întotdeauna compatibil cu materia primă de la care pleacă. Dar în fiecare rînd există și predispoziția spre sublim. *Florilor răului* le corespund, în *Jurnale,* ghimpii binelui ; bunul sălbatic experimentează în tăcere, izolat și neînțeles (deși atît de ușor de priceput), îmbufnat și singuratic, cînd natura sa adevărată îl împinge spre contrariu. Baudelaire (îl parafrazăm aici) nu e *chiar materialist ;* el e *luminos.* O umbră îl urmează continuu, un capăt de zare se presimte mereu printre cuvintele sale, dincolo de vraja aspră a oricărui enunț. *Mulți prieteni, multe măști,* o deviză meschină, dar ea se potrivește cel puțin unei părți

Scanned with OKEN Scanner

din acest multiform eu creator, după cum o alta îi convine perfect : *Larg surîs pe o față frumoasă de uriaș*. E aproape o aventură să reconstitui imaginea omului din suma de mici fragmente, din nisipul prelins din clepsidra voinței de a fi. De a fi în poezie, chiar atunci cînd totul te împinge în afara ei. În afara canoanelor ei strîmte, prea strîmte. În orice împrejurare, poetul se lasă condus de instinctul (sau numai de tentația) de a-și depăși condiția de contemporan al sufocantei pastoralități. Asupra lui acționează, în egală măsură, și cu identic rezultat, și *furtuna, electricitatea și trăznetul* (simptome ale erei post-frankliniene), dar și învechitul, demodatul *clopot al amintirilor*. Ambivalenței „actanților" îi corespunde o ambivalență a sensibilității. „Natura bună", patriarhală, a poetului se confundă cu plăcerile desuete ale speculației, cu scufundarea în insondabilele rîuri ale filosofiei, în vreme ce demonul modernității, al atotputernicei electricități îl împinge la excesele cunoscute din poezie. La mascarada violenței, a terorii, a demonismului, a morbidității. Peste ele, duhul blînd al unui posedat de manii, ocolit de demonisme, dar cu atît mai abil cînd e vorba de propria-i instabilitate. Baudelaire își caută chipul printre aceste mult prea dureroase spaime ale ființei, împrăștiate, necoagulate, întinsă ca un abur peste pagina albă de hîrtie. Peste spaima de viață.

„Dispoziția satanică" a „spiritului" e văzută ca principalul punct de reper al existenței. Cel care voia — cu o supremă gratuitate a democrației spiritului — *să-și sporească toate calitățile,* nu se sfiește să vadă în capriciile (și penibilitățile) limbajului *o latură satanică în dragoste,* un întreg bestiar al imaginației casnice : „pisicuțo, pisoiașule, pisule, mîță dragă, lupul meu, maimuțica mea, maimuțoiule, șerpoaico, măgărușul meu melancolic." Ce urmărește cu sfidarea gustului burghez, acest îmblînzitor al demonismelor ? Ce vrea să vadă dincolo de barierele limbajului, dacă nu să inspire dezgust, să atragă antipatia, să-și facă numărul de acrobat al neantului, să-și retrăiască ororile copilăriei, de fiu de general, de ordonanță, de aspirant ? Să scandalizeze, să se particularizeze. De la scandal pînă la oroare nu e, în această linie

Scanned with OKEN Scanner

de fapte, decît un pas. Un pas trecînd prin dezgust, prin dezabuzare, prin trăirea vieții în elementele ei chimice, prin descompuneri repetate, pînă la molecula de bază a solitudinii. Experiențele lui se încheie, toate, în acest loc, dincolo de eprubete, dincolo de flacăra lămpii cu spirt, a lămpii cu spirit : *Cînd voi fi inspirat dezgust și oroare tuturor, voi fi cucerit singurătatea.*

Trăirea e mediată de un reper extern, de numeroase căi ce duc de nicăieri, din indescriptibilul memoriei, în plasa ficțiunii, deschizîndu-i imaginației porțile de acces spre adevăr. Nimic nu are importanță în sine, nimic nu-l atrage dacă nu iradiază o undă de mister. Sentimentele, gata să sfîșie carnea vie a amintirii, sînt cele ale *dandy*-ului, eleganța unui pas, galanteria, pioșenia, senzațiile amestecate, grotesc și tragic, prost-gust și plăcere aristocratică, șoapta și insinuarea, solemnitatea și derizoriul, calmul și voluptatea, dorința și răsfățul, mizeria și încrîncenarea, spaima și reveria. În cel mai bun caz, oximoroanele acestea redau imaginea paradisurilor artificiale, experiența voluptății cu mijloace reduse : „Ceea ce-i îmbătător în prostul gust este plăcerea aristocratică de a displăcea.“ Un lux al faptului mărunt răzbate, în fond, din tot ce scrie Baudelaire. Să mergi alături de el, să riști confruntarea spontană cu toate contrariile gîndului său — poate fi o experiență a limitelor. Căci Baudelaire nu gîndește în imbolduri peratologice, ci în semne ale nemărginirii. Cînd nu întrezărește culoarul spre neant, se rezumă la experimentarea poncifului, a spleenului de doi bani, a discordiei cu sine, maniacal în distribuirea accentelor, de-o violență suavă, încorsetat în vicii, căutînd volutele tăcerii, visatele fiorduri ale liniștii, opacitatea. Aici e de căutat miza cea mare a jurnalului — și a vieții lui Baudelaire — în spaima de enormitatea universului, în extraordinar, în prea mult invocatul exotism. *A crea un poncif, iată geniul,* exclamă el aproape cu stupoare, uimit că adevărurile fundamentale se găsesc atît de aproape, atît de „dincoace“ de acele *luxe, calme et volupté* întrezărite în anticamera neantului. *Trebuie să creez un poncif,* se încăpățînează el, trebuie să forțeze încuietorile genialității. Spasmele gîndirii se învîrtejesc în jurul acestui

Scanned with OKEN Scanner

punct, al *poncifului* inflamat pînă în pragul pierzaniei, al banalității incapabile să domine combustia internă de adevăr.

Baudelaire are ușurința de a gîndi despre orice, chiar dacă privirea nu-i pătrunde, uneori, dincolo de muchiile înșelătoare ale exteriorității. Gîndește, adică *muncește*. Trei sute șaizeci și cinci de zile pe an convertite în bani și glorie, în glorie și bani, în spaime și tăceri încrîncenate, punînd cîte o întrebare abruptă, terifiantă *(Ce e mai absurd decît Progresul ?)*, trei sute șaizeci și cinci de zile de demobilizare, de pierdere a iluziei că, dincolo de tine, nu crești nici un centimetru, blestemat să rămîi pe vecie egal cu tine. Insurmontabila condiție umană îl ține legat de pontonul regretelor, convins că și-a *întrebuințat rău trecutul*, că totul e ireparabil, exceptînd voluptatea, perversa voluptate a trăitului, a déjà-vu-ului, a tăcerii ivindu-se din memorie ca o epavă adusă la mal de reflux, ca o spaimă iscată de tremurul unui gînd, ca insuportabilitatea singurătății căutate, ca vanitatea cotropită de întuneric, ca voluptatea *saturată de durere și remușcare*. Baudelaire aleargă spre zona plină de amețitoare mireșme a amintirii, frustrat, în elanul disperării, de orice simplitate. Frustrat de urîta, disprețuita simplitate, de capacitatea elogiului, a elegiei, a suavității, a disperării molcome, aproape tandre, chemate, reținute lîngă brațul întins, lîngă degetele crispate, lîngă tulburătoarea goliciune a sufletului. Trăiește în voluptatea acestui nou început, a senzațiilor sărace (sărace, adică primare, la întîia vedere, excluzînd analiza), speriat de propriile-i cuvinte așa cum o pasăre de noapte tresare la auzul sunetelor răgușite pe care le trimite către lume. Atunci, Baudelaire cade în idilism (sau, mai exact, *nu poate să se smulgă din el)*, făcîndu-și din aripi cel mult o cîrjă, o nouă spaimă, trăind cu presimțirea vieții tribale, a socializării intelectului, a instituționalizării sensibilității, urînd armoniile simple și detestîndu-se pe sine cînd nu le simte, tîrîndu-se de guler în fața oglinzii, un dandy căzut, un înger fără aripi, o spaimă în haine de lucru, oroare, oroare, oroare, *acest om e atît de puțin elegiac, atît de puțin eterat, încît l-ar scîrbi și pe un notar*. Cu această frază,

Scanned with OKEN Scanner

Baudelaire evadează încă o dată din codul civil, plonjînd în apele tulburi ale unei apocalipse minore, pe care n-o anunțase nimic. Aerul profetic pătrunde în carnea sa prin fanta lăsată de spiritualitatea care irumpe. Performanța lui Baudelaire, mărimea eșecului său sînt date de *carnalizarea* unui act pur spiritual, de punerea în practică a negînditului : de taina respirării *prin* trupul monstruos al fricii.

„Pactul autobiografic" al jurnalelor lui Baudelaire se diluează în punctele în care trebuie să depășească minima condiție a protejării eu-lui : singurătatea. Tonul debordează de măreția plină de zgomot a filozofiei nietzscheene, de imens bîlci al deșertăciunilor, de piață a uciderii pruncilor, de un mesianism violent, abstract, incapabil să sesizeze altceva decît decorul, *lumea hîdă*, mai afectat de mulțimea care-l izbește cu coatele decît de înălțimea misiei sale. O lume a cărei imagine apocaliptică își anunță sfîrșitul, arătîndu-se cu degetul, după cum poetul însuși nu-și duce pînă la ultima consecință decizia misionariatului : „Simt cîteodată în mine ridicolul unui profet, dar niciodată și mila unui medic". Profet al cărei religii ? Al cărei sălbatice dorințe de a sfîrși cu lumea, de a-și da drumul în repetabilele-i abisuri, alunecînd, din prăbușire în prăbușire, pe versantele ei nevăzute, ca un *agent al superstiției*, profetic, oracular, reconstituindu-și obsesiile din ciornele rațiunii, din gîndurile la prima mînă, nevătămat de nici o remușcare, nemilos, atroce, privind tot înainte, fără spaima trecutului, între dezamăgire și furtună, între amărăciune și resentiment ? Nici o rază de speranță, doar lumina incertă a disperării, ceasul morbid al non-sensului. Cuvintele se adună ciorchine în jurul acestei spaime, al acestei disperări reci, căznite, abia coagulate de sîmburele indiferenței, abia extrase din spuma valului izbindu-se de stîncă, o față luminată numai pe jumătate, arătînd lumii nepăsarea gesturilor cumpătate, rigide, absente : *Ce-mi pasă încotro merg aceste conștiințe ?* Cel ce vorbește e, însă, tocmai o conștiință, întruchiparea inteligenței ieșite din propriile-i canoane, cultivînd digresiunea — detestabilul gen al nehotărîților — doar pentru că vrea să-și

Scanned with OKEN Scanner

dateze mînia. Să lase un semn, o urmă, o mărturie a dorinței. Baudelaire vorbește aici ca și cum ar vrea să nege toți pașii anteriori pe drumul pierzaniei, pe calea fără întoarcere a dandysmului, lichidul îmbătător și rece, licoarea damnată a luciditații. A elegantei lucidități.

Între atîtea dezamăgiri, între atîtea probleme ale sufletului, iată și o chestiune tehnică : *vaporizarea și centralizarea Eului*. Cum să te înfășori, adică, în jurul propriilor tale obsesii, convins că deasupră-ți există o altă forță, au alt Eu, o altă oglindă a pașilor pe care-i faci spre tine. Dar, la cîțiva centimetri de oglindă — neantul. Nimicnicia și „desfătarea senzuală în societatea extravaganților", între polii magnetici ai disperării baudelaireene, pentru că aici se izbește de implacabila voință a *inspirației vii*, a vieții de dincolo de schimonoselile dandyste. Eleganța abstractă spre care-și poartă pașii lucește, arătîndu-și colții și, spasmodic, nenumăratele-i șaluri și panglici pentru a eșua lamentabil în fața celui mai insignifiant apel al realului, al lucrului adevărat. Lupta între artificial și natural, între eleganța searbădă și robusta simplitate atrage ființa poetului în capcana fără ieșire a sofismului. După ce, pagini în șir, ridică statuia ipoteticului dandy, după ce pedalează în gol pe un vehicol sortit să nu ia niciodată contact cu drumul, Baudelaire eșuează în plină contradicție, în infernala confuzie a sensurilor, a valorilor, a sexelor : *Femeia este opusul dandy-ului*. Afirmație parțială, adevăr neomologat, pentru că, nefiind femeie, dandy-ul nu e neapărat bărbat. E o emanație a eului, un supra-eu ce se confundă cu acea „transcendență pe care a descoperit-o în sine încă de la început". [4] De fapt, după părerea lui Sartre, dandysmul se menține în sfera Binelui tradițional, a binelui legat de ideea de valoare și, într-un segment fragil de articulare, de Morală. E forța neutră, punctul de sprijin, unda de șoc, șansa echilibrului, element care, în ciuda aparențelor, temperează, pentru că se revendică de la o tradiție. Conservatorismul oricărui dandy e trădat de propozițiile în care Baudelaire pare să propună ceva, nereușind să-și

[4] Jean-Paul Sartre, *Baudelaire*, Gallimard, 1963, p. 168.

Scanned with OKEN Scanner

formuleze nici măcar o ipoteză de lucru : *Așadar, existența mea are un scop. Ce scop ? Nu știu.* Știe doar că dandy-ul e varianta rafinată, de dincoace de metafizică, a androginului. A ființei complete care, după ce s-a re-găsit, nu știe cum să o apuce pe drumul pe care mergeau doi, iar acum, în ceasul al doisprezecelea al revelației, se află doar unul. Unul și unic. Unic, dar atît de repetabil.

Și apoi, chinul continuității. Fracturile liniei drepte, oboseala gîndirii și acțiunii direcționate cu multă precizie. Cum să te mai concentrezi, cînd vocația ta intimă e să te admiri, să te privești, ore în șir, în oglindă ? Cum să îmbini cele două blesteme — rădăcinile socialului au pătruns pînă aici, străbătînd oglinda —, aspirația și obligația aspirației ? De ce atîta trudă pentru lucrurile subînțelese, de ce atîta drum pînă la țintă ? Nu e suficient să vrea să fie *cel mai mare dintre oameni ?* Bine, se va strădui zilnic, să fie omul cel mai mare, așa cum dandy-ul *trebuie să aspire a fi sublim fără întrerupere. El trebuie să trăiască și să doarmă în fața unei oglinzi.* Dar la ce bun atîtea imperative, atîtea ordine șoptite, atîtea zgomote multiplicate de oglindă ? Sublim ? Firește, firește, însă fără nici o obligație exterioară, fără intenții, fără programe. Fără declarații. Doar așa, într-o doară, într-o lene indecisă, ca *prostituția sacră.* Ca reciproca tăcerii, ca gustul răzbunării, ca plăcerea „naturală“ de a dărîma. Admirația, cu toată infama-i inutilitate, edifică. Ea corectează erorile, comunică agresiunea unui proiect. A unui proiect aparținînd insului situat dincolo de mode, dincolo de canoane și exigențe. Convingerile sale (chiar cele reprimate) nu pot fi prinse în țesătura de argumente ale contemporaneității, pentru că, îndatorate oglinzii, oglindirii, ele cer și un timp pentru înțelegere, pentru decuparea din apele ei înșelătoare, din spațiul, de fapt inexistent, al acesteia. Adîncimea gîndului baudelairean avansează în paralel cu propria-i inexistență. Ea urmează a fi descoperită abia mai tîrziu, cînd toate lanțurile temporalității se vor fi sfărîmat prin imergența imaginii, a gîndului pur : „Totuși, am cîteva convingeri, într-un sens mai înalt și care nu poate fi înțeles de oamenii timpului meu.“ Singurătate și neînțelegere ? Sînt chestiuni care

Scanned with OKEN Scanner

nu-l interesează, care nu-l tentează. Baudelaire nu poate fi robul încercărilor, căci nu poate fi nici stăpînul lor. Nu acceptă acțiunea, pentru că la capătul ei (frică, bucurie, sacrificiu) se confirmă o regulă, se închide un cerc : *Revoluția, prin sacrificiu, confirmă superstiția.* Nimic de dincolo de cadrul oglinzii nu-l poate conține, nu-l poate reda. Perfecta inactivitate, contemplarea, iată coordonatele adevăratei existențe. „Utilitatea", ce lucru hidos, cîtă încărcare superfluă cu balast a existenței ! Dar ce altceva să însemne așa-zisele date din istorie, dacă nu reflexul unei utopii ? Ce înseamnă, văzute din oglindă, o acțiune, un act politic ? Doar vorbe, nesfîrșite șiruri de vorbe violente. Robespierre ? O, Robespierre *e de stimat doar pentru cele cîteva fraze frumoase !* A convins o lume ? Desigur, dar *numai banditii sînt convinși că trebuie să reușească. Și reușesc !* Da, însă atîta nu e suficient pentru a rămîne captiv în oglindă, precum senzualul, precum asexuatul dandy. Unde-i eleganța gratuității ? *Cum aș reuși, cînd n-am nici măcar poftă să încerc ?* Să încerce o anexare la *curiozitățile neghioabe* ale cotidianului, să stîrnească micile patimi ale vieții, cînd totul e atît de lipsit de importanță ? Pînă și oamenii mari (iar el, Baudelaire, e un om mare, deși prea multă luciditate, prea multă tărie de a rezista !) apar numai în pofida națiunilor, căci omul mare este *învingătorul întregii sale națiuni.* Ca dandy-ul, cu eterna lui superioritate, cu paradoxala lui vioiciune imobilă, învingătorul prejudecăților, al inerției, al mișcării, al modei, al timpului, al oglinzii. În oglindă, „realitatea e brusc desființată, refăcîndu-se apoi într-un domeniu himeric", spune cineva.[5]. Memoria afectivă recuperează din străfundurile oglinzii obiectele cele mai bizare, anulînd prezentul și redîndu-l, din adîncimea unui binoclu, oglinzii în care, într-o dramă monosexuată („rolurile femeilor să fie jucate de bărbați"), obiectul cel mai important e *lustra* — „acel frumos obiect luminos, cristalin, complicat, circular și simetric". Lustra, un avatar al oglinzii, așa cum în om există „două postulări simultane, una către dumnezeu, cealaltă către Satana". Și peste toate, reflexiile

[5] Jurgis Baltrušaitis, *Oglinda*, Editura Meridiane, 1981, p. 25.

Scanned with OKEN Scanner

unui dandy, decis să lucreze dacă nu din plăcere, măcar din disperare, dublînd paradoxul care spune că „a lucra e mai puțin plictisitor decît a te distra". E alungarea din oglindă, izgonirea din paradisul himeric care, dacă e să fie radical, trebuie să le desființeze pe femei, aceste ființe îngrozitoare ce au *motive serioase să dorească suprimarea Infernului.* Iar femeia absolută cine să fie alta decît George Sand, oribilă emanație a Franței, pe care, dacă ar întîlni-o, nu s-ar putea sfii *să-i azvîrle în cap cu un aghesmatar*, această invenție *proastă, greoaie și flecară* a unei țări în care toată lumea *seamănă cu Voltaire.* Voltaire, *leneșul care ura misterul*, antidandy-ul. Pentru că dandy-ul veritabil are doar *răgazuri* de inactivitate, e *bogat și îi place munca*, disprețuind totul, în afară de truda celor trei : soldatul, preotul și poetul, singurii angajați cu ziua ai creației. De fapt, ce să se mai mire de lumea himerică pe care o contemplă în oglindă, cînd, *la noi, orice metaforă poartă mustăți*, iar *gloria este rezultatul adaptării unui spirit la prostia națională ?* Ce-ți mai rămîne de făcut, atunci ? Să accepți compania femeilor ? Bine, dar *ce pot ele discuta cu Dumnezeu ?* Femeia nu știe, în primul rînd, *să despartă sufletul de trup*, să opereze cu himerele oglinzii, a cărei complicitate n-o sesizează decît bărbatul, dandy-ul, ființa înzestrată cu măreția eșecului, cu impudoarea absolutului, cu *grandoarea unui paria*, a unui *leneș nervos*, care nu se împacă niciodată cu nimeni, dar pe care condiția sa spiritualizată îl obligă să învețe să *guste conversația cu imbecilii și lectura cărților proaste*, experimentînd, moral și fizic, senzația abisului, cultivîndu-și isteria *cu desfătare și spaimă*, primind avertismente ciudate, crezînd, din oglindă, că între înțelegere și realizare nu e nici un pas, o, Jean-Jacques, o, Jean-Jacques, de unde atîta presiune a imperfecțiunii, de unde datoria prudenței, a politeților, a falsei moralități, a *tendinței către misticitate*, de ce atîta adîncime în oglindă în Dumnezeu în infamie ? De ce să vrei *zilnic să fii cel mai mare dintre oameni* și, tot zilnic, *să bați femeile ?* De unde pasiunile primitive, de unde marea, de unde poezia, diletantismul, dandysmul, mondenitatea, ah, *și poetul și preotul și soldatul* și metaforele militare și literații de avangardă și *spiritele belgiene* și fizionomia înțelep-

Scanned with OKEN Scanner

tului și a familiei sale la etajul al cincilea, bîndu-și cafeaua cu lapte, de ce toate acestea ? De ce ? De ce în oglinda lui pură, a dandy-ului suferind de *groaza de domiciliu*, de orice îngrădire, în afara constrîngerilor oglinzii, a creuzetului spiritului și a materiei, *mecanism optic, iar nu halucinație*, ieșind, ca Dionysos, din sine însuși, din oglindă, *artis et nature*, chinuit, bîntuit : *să-mi fac în fiecare seară rugăciunea, cerîndu-i lui Dumnezeu viață și putere pentru mama și pentru mine ; să împart tot ce cîștig în patru părți — una pentru viața de fiecare zi, una pentru creditori, una pentru prieteni și una pentru mama ; să mă supun principiilor celei mai stricte sobrietăți, primul fiind suprimarea tuturor excitantelor, oricare ar fi ele.*

Mai ales, mai întîi, definitiv, oglinda.

Strategiile naivității

Cum să începi, la cincisprezece ani, *Însemnările zilnice* altfel decît știi că este, că trebuie să fie un jurnal ? Adică prelungirea sistemului didactic, a dialecticii întrebării și a răspunsului. A activității pe două planuri : verificare și notare. Pagina se va umple de zeci de propoziții ce trădează urmele încă netăiatului cordon ombilical pedagogic : „Am terminat piesa mea, *Neroada*. E bună.“ „În ziua următoare ne-am dus tot astfel la *Flautul fermecat* de Mozart (eu a 2-a oară). Excelent : Ander, Liebhardt ; foarte bine : Schmidt, Meyerhofer, Cäss, Tely, Schwartz.“ „În vremea din urmă, în genere, nu ajung la o impresie de ansamblu categoric bună sau rea.“ Notația cotidiană nu înseamnă nimic dacă nu e însoțită de contraponderea ierarhizării. Mentalitatea de premiant prezidează aceste pagini, și, cum ele se suprapun existenței autorului, probabil prezida și în viață. Nimic nu trebuie să rămînă necatalogat, necercetat, neașezat la locul său. „Olimpianismul“ maiorescian, dacă suferă de vreun neajuns, aici îl suferă : în vigoarea contabilicească a jurnalului. Expansivul discipol nu disperă decît la gîndul neputinței de a cuprinde totul în scara sa de valori. Obiectivitatea ne obligă să constatăm că prea puține lucruri rămîn, de fapt, în afara ei.

Însă, deocamdată, cu certitudine *categoric*, mai mult decît impulsivul învățăcel vienez, mai mult decît însuși jurnalul racordat la un metronom, categoric, în gesturi și fapte, e doar tatăl său. Orb în fața evidențelor, surd la argumente, cuvîntul tatălui egalează implacabilitatea destinului. Îl ceartă fără motiv și voluntarul fiu nu

găsește nici o replică. Îi interzice să mai stea noaptea și promptitudinea în executarea ordinului e impecabilă. Fiul se mulțumește să trudească, să citească, să scrie, să corecteze manuscrisele tatălui. Însă adevărata cale de înțelegere nu se ivește. Face corecturile pentru tipografia lui Grund, iar seara tatăl îi aduce *de scris mai departe*. O mică acoladă a sclavagismului. Și totuși, încordat, vărsîndu-și năduful în paginile de jurnal, excedat de îndatoriri, supus presiunilor, rezistă. Nu crîcnește, corectează manuscrise, se scoală dis-de-dimineață, muncește, intrat de bunăvoie în menghina unui program infernal. Învață limbi străine, cîntă la clavir, studiază și, la revărsatul zorilor, cînd vigilența paternă poate fi înșelată, *scrie rîndurile istea*. Le va scrie, de altfel, timp de șaizeci și doi de ani, chiar dacă nu, de la o vreme, tot din revoltă împotriva autorității părintești.

Zilele vieneze ale lui Maiorescu nu au, nici pe departe, aerul existenței mondene. Străin la farmecul capitalei imperiului chezaro-crăiesc, se culcă devreme, se scoală devreme, speriat de *recidiv*, de dilatarea orelor de somn. Sare direct la masa de lucru, copiază *pensuri latine*, scrie, la germană, la engleză, *ocupăciuni* pline de idei și, cîteodată, după prînz, iese la plimbare, în ciuda *noroiului nedescriibil*. Plimbările, care-i iscă *idei tot poetice exaltate*, îl fac să viseze la cîteva zile *departe de pulberea Vienei*, zile de singurătate și meditație. Departe de încordarea din școală, de invidia *austriecilor* și de suspiciunile poliției. *Știe diabolul ce e?*, se întrebă și el, pe jumătate alarmat, pe jumătate intrigat, convins că la mijloc e o mașinație a invidioșilor. Incidentul rămîne fără urmări, însă viața nu i se ușurează deloc. Tatăl e mereu *în toane*, îi *ceartă grozav* pe toți ai casei, menține o disciplină cu adevărat germanică. Și totuși, studiosul tînăr prinde cîte o ocazie să se culce după miezul nopții, copleșit de numărul cărților din bibliografie.

Uneori, tensiunea din familie se mai înmoaie, însă ritmul și rîvna lui Tit Liviu nu scad în rigiditate. *O moașă* îl roagă să-i facă *una grătulăciune* pentru principesa Cantacuzen și iritabilul june („Ce dracu !“) scrie o epistolă în latinește, în care nu uită să adauge un P.S. plin de spirit.

Scanned with OKEN Scanner

De un îndoielnic spirit. Scrie încontinuu, abia dacă reușește să tragă o gură de aer necontaminat de livresc, și, cînd cineva îi *scrie îndărăt*, îl cuprinde o bucurie *de nu poate să esprime*.

Firește, proiectele sînt pe măsura muncii îndîrjite. Dacă nu încă și mai semețe. Mai întîi, îi pune la respect pe profesori și colegi. Lui Frank, dascălul de istorie, *om grobian*, negru *ca diabolul* și urît ca un *monstru horribile*, îi înfundă *botul* vorbind despre *belul punic secund*. Cu tovarășii de școală e mai simplu : îi țintuiește cu un disprețuitor *Fiaker*, cuvînt inventat pentru asemenea ocazii, le rîde în nas, îi umilește, pe scurt, le arată *măgarilor de vienezi ce e un român*. Suferă numai cînd nu are prilejul să iasă în evidență. *Diabolul* de Frank, *nesuportabil* ca toți piariștii locului, nu-i dă ocazia să se afirme : *întreabă tot pe alții*, iar el e cuprins de necaz *de-l ia dracu*. Nutrește, în schimb, planuri de mărire intelectuală. Are de gînd să scrie, și încă foarte repede, chiar de *luna venitoria*, o „Istorie generală", *cît se poate de mare și de completă*. Un op care nu-l va *custa* decît *la vro 12 ani*. Proiectează traduceri (un *Lessing complet)* și, se înțelege de la sine, va compune *tot mereu* o inegalabilă *Istoria universale*.

Pe de altă parte, e singurul în toată școala care, la *desemn*, se apucă să lucreze *după statue*. Își propune ca, în trei ani, să fie capabil *să ia bine un portret*, măcar *și numai cu cerusa sau cu tuș*. Să se ridice, pe toată linia, la nivelul de la greacă și latină, unde *compusăciunile* sale sînt, de regulă, *fără eroare*.

Ar vrea să se amestece și în neînțelegerile celor mari, să sară în ajutorul tatălui încolțit de inamici. Îl ard degetele *să-i pună un timbru* baronului Șaguna, de să se gîndească la el toată viața, spre *memoria scandalosa*. Din păcate, cunoștințele sale de istorie contemporană sînt fragile, așa că se lasă păgubaș. Își promite, însă, plin de avînt, să-și *plinească* datoriile școlare. Dinspre partea lui, îndeplinește toate condițiile spre a fi făcut *prim sau secund*, dar nu e *prea bine înscris* în ochii profesorilor. De *ăi proști tot rîde* și, departe de a se înfrîna în zelul polemic, face niște hexametre *în cari să fie coprinsă sta-*

Scanned with OKEN Scanner

rea profesorale a gimnaziului academic. Mai ales pe grobianul Frank vrea să-l încondeieze, cel care-l umilește în mîndria lui națională. „Doamne, de ce nu sum singur și sum tot legat de părinții mei, pe care îi necăjesc aducînd un testimoniu!“ Ce i-ar arăta el *talharului!* Cum i-ar mai ieși de sub pană hexametrii! Ce și-ar bate joc de *prăpădiții ești* care-l obligă să papagalicească *notele și comentarele din carte!* Cum să formeze, *măgarii,* un stil bun și o idee literară? Nu-i rămîne decît să disprețuiască *testimoniul,* urmîndu-și *datoriile:* să știe limbi străine, să poată, măcar, *ceti toate limbile europene,* să cunoască *religiunea,* ca să-i demonstreze *absurditatea.*

Apoi, ar urma debutul în publicistică. Va scrie pentru *Gazeta Transilvaniei,* în *semestrul venitoriu,* despre „Educarea fetelor române — o filipică“, dar și despre alte subiecte arzătoare, pentru că *materie* are destulă. Și, desigur, traduceri și cîteva *novele umoristice.*

Nu participă la baluri pentru că n-a avut timp să *eserseze,* iar *ridicul* nu vrea să pară. Culme a sfidării: în timp ce sosesc oaspeții, el traduce din latinește, consternat că nu găsește cale de înțelegere cu familia: „Ce diabolul e asta, la fiecare lucru să-și verse toți necazul pe mine!“ Pe scurt, se *otărește* să-și păstreze o legătură cît se poate de slabă cu ai săi, să nu le împărtășească nimic din ce simte și crede. Destul că i se confesează lui Richard, vărsîndu-și necazul asupra *vienezilor încarnați,* a grobienilor, dar și asupra *prăpăditelor, adecă a damelor de acum, care escelează* în lascivități, în frivolități despărțite numai cu un pas de scîrbosul *praxis.*

Și totuși, plin de ifose, de ambiții, neiertător cu greșelile altora, insensibil la reproșuri și certuri, dacă face el vreuna, *îi pare lui destul de rău* pentru a admite oprobriul celorlalți. Ajunge la concluzia că *nu-l cunosc oamenii știa* și că, în afară de Cornea, cu care *vorbește esclusiv,* mai mult și mai liber, trăiește în cea mai deplină singurătate. Însă nici aceluia nu-i spune *toate lucrurile.* A intrat în epoca în care *flăcăul se luptă cu bărbatul,* vîrsta indeciziilor, a derutelor, cînd nu are *nice o plăcere ce o au alții,* în afară de luxul de a rîde de *certele altora,* de stăvilarul dintre el și lume. Nu contează decît părerea

Scanned with OKEN Scanner

ce-o are despre sine, siguranța jubilației viitoare la mirarea celorlalți cînd or să vadă ce-a ieșit din *Titu ista*.

Altfel, cu *tăria filozofică* îi merge foarte bine, are și *flegmă*, și, pregătit pentru mari misii... trece la vegetarianism. Evită societatea și fetele, consacrîndu-se exclusiv cărților și, cîteodată, *în vrun timp liber*, exercițiilor de flaut, care-l melancolizează pînă la lacrimi.

Ținîndu-se mereu sub observație, constată că a devenit *cam cheltuitoriu*, că imediat ce primește banii *îi tot mîncă*. Înainte, strîngea grijuliu para peste para și mergea la teatru, *învățîndu-se păstrător*, dar suspiciunea paternă întrevedea în zelul lui cultural *alte strengării*, așa că taie răul din rădăcină. Provizoriu, poate trăi și fără teatru. Însă banii oricum îi cheltuie.

Între timp, plîngerile împotriva lui se înmulțesc. Profesorul Reichel arată că *s-a făcut pîră* pentru niște poezii în care îi ironizează pe *conșcolari*. Diplomat, profesorul îi recomandă să dea dovadă de *spirit coral*, iar colegilor să nu umble cu pîra pentru toate fleacurile. Iese și de data aceasta, ca orice învingător, basma curată, pe cînd ceilalți *s-au blamat binișor*. Dar continuă să fie *cam izolat* în școală, revoltat pe incapacitatea colegilor de *a se ridica peste naționalitate*, de a privi lumea și viața *cu ochi generale etnografic și filosofic*, adică *fără partide*. Peste preferințe și sentimente meschine, într-o presimțire timpurie a olimpianismului.

Începe, foarte devreme, o cruciadă contra religiei, disprețuind suveran orice atingere cu credința. *Umgang*-ul e o *prostie* la care nu-și îngăduie să piardă timpul. Odată, la requiemul pentru Maria Theresia, *rîde să moară* de cîntarea popilor. Preferă discuțiile cu sora sa, mici anchete din care rezultă că face impresie de *copil stricat și prăpădit*. Firește, strategiile naivității ocupă locul cel mai important : „pentru că nu mai sum prost a le spune toate lucrurile ce le aveam pe inimă, ci le țin în mine, ei mă țin de *rău*.“ Oricum, indiferent la impresia pe care o face, convins că nu-l cunoaște nimeni așa cum se cunoaște el, nu regretă calea aleasă. Își asumă, cu alte cuvinte, imaginea celorlalți, de adolescent *subiectiv și consecinte*, trăind, însă, după propriile idei : reținut, distant,

Scanned with OKEN Scanner

dispreţuitor, ironic. Dar şi plin de avînturi, ca un Don Quijote, aspirînd numai la *lucrurile spiritului,* plin de proiecte, croind planuri, învăţînd, muncind, trudind.

Vizita la templul ebraic declanşează o mică furtună mistică. Admiră armonia perfectă şi tonurile încîntătoare ale arhitecturii şi parcă ar vrea *să îmbrăţişeze, să iubească ceva.* Nu ştie ce, încă nu ştie ce şi exclamă, precum Eclesiastul, *vanitas, vanitas,* disperat că nu se poate convinge de existenţa divină, că rămîne neînţeles, singur, gata să înnebunească. Dar nu înnebuneşte, pentru că imediat îl acaparează treburile cotidiene. Constată că iar risipeşte — *lucrul diabolului!* — o groază de bani, şi după *cheltuiri de astea* trece prin nişte momente cînd s-ar împuşca. Nu din meschinărie, ci pentru că încalcă un plan, distruge un echilibru. Trebuie să fie cumpătat în tot ce întreprinde, să dea dovadă de acea *mulţumire* care-l caracterizează în cel mai înalt grad. Mulţumit e întotdeauna, dar nu şi fericit. Găseşte mulţumire şi în munca lui, şi în batjocura colegilor — ceva între sadism şi masochism. Iar cînd duşmanii ajung la ananghie, exultă de mulţumire. Pe nefericitul de Calcano, ignorant la matematică (şi, pe deasupra, şi delator ordinar), *îl ţine în şah,* fără să-l denunţe pentru mojicia lui naţionalistă. E convins că undeva, pe aproape, dar nu în ceruri, există un *quasi-fatum* răzbunător, menţinînd o dreaptă cumpănă între valoare şi meschinăriile sorţii.

Activitatea şcolară se întreţese, acum, cu cea literară. Excelează în epigrame inspirate de comportarea colegilor şi compune o *Comedie fără nume.* Ştie că *mare scofală* nu e de ea, ca orice *lucru de ocazie,* însă, hamletian, e suficient de lucid pentru a constata că sus zisa piesă conţine şi *destul spirit.* Vechiul obicei de a-şi arăta pe faţă nemulţumirea la răspunsurile *conşcolarilor* îi joacă feste, ajungînd din nou în discuţia Gimnaziului academic. Strîns cu uşa, se pricepe să iasă cu faţa curată. Mai mult, îl cuprinde — nu ştie nici el cum — vechea dorinţă de a *răzbate,* voinţa *de a sparge barierele,* de a ţîşni din anonimatul în care zace. Plin de avînturi, visînd la măririle viitoare, imaginează scene tragi-comice, apucîndu-se cu

Scanned with OKEN Scanner

mîinile de păr, cînd constată că jurnalul redă atît de palid, atît de *rece*, toate aceste frămîntări. De fapt, jurnalul le redă cu mai multă claritate decît își poate da el, în asemenea clipe, seama. Minuția observațiilor sale este, într-adevăr, *înspăimîntătoare*.[1] Ceea ce i se pare că trece neobservat, a înaintat, cu o voință de a se impune uluitoare, în avanscena spectacolului confesiv. *Bildungsromanul*[2] conturat în aceste pagini e una dintre cele mai fascinante autobiografii spirituale din literatura română. Alexandru Paleologu făcea observația că, în toate *Însemnările zilnice*, dar, mai cu seamă în prima perioadă, „mentorul coincide cu discipolul".[3] Într-adevăr, vocația de îndrumător, de lider, de fondator de școală se deșteaptă în Maiorescu foarte devreme. Perioada studiilor vieneze marchează cea dintîi tentativă de a-și constitui un *cerc filosofic*. Insensibil la *anecdotele nostime* ale răuvoitorilor, intangibil, imun la ironia gratuită, la neînțelegere, la prostie, își vede, cu inhibantă rectiliniaritate, de planurile mărețe, de edificarea intelectuală. Anul 1856, de pildă, îl consideră anul său de formare și de dezvoltare. Se comportă ca un lider de vocație, ca un îndrumător de grup, stabilind și veghind la respectarea ordinelor. Afișează o duritate și o inflexibilitate extreme, persistînd pînă și în riscul neînțelegerii de către ceilalți. Nu-l rănește atît neîncrederea în intelectul său (pentru că de acesta nu se îndoiesc nici măcar dușmanii !), cît *dezîncrederea* în moralitatea lui. Vede peste tot *nemulțămitori* și neînțelegători, *minți leneșe*, proști, infatuați, ființe *fără simț electric* (!), care nu au ce căuta în jurul lui. Nu acceptă în preajmă decît posesorii unui *spirit literare viu*, pe cei dornici a-i arăta scrierile lor, dispuși la lungi discuții, care să trezească în el bucuria de a-și *cumineca părerile, a vorbire* despre stil, despre *desemnul simțului*, despre *părerile religionarie*. Dar cît de departe se află de acest ideal ! *Poate nu te realizez !*, exclamă el speriat, exasperat, plin de reproș.

---

[1] Nicolae Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu*, Ed. Eminescu, 1973, p. 145.

[2] Alexandru Paleologu, *Spiritul și litera*, Ed. Eminescu, 1970, p. 145.

[3] *Ibidem*.

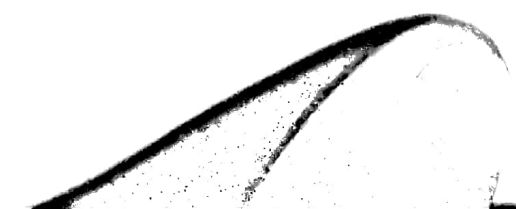

Scanned with OKEN Scanner

Nici nu l-ar mira, în fond, prea mult. De unde să apară visatul model de *amic*? Din rîndurile vienezilor, care-i fac *impresia cea mai nesuferibile*? Să fie acela *prăpăditul de Unger*, cu care se comportă ca un adevărat părinte spiritual, și care a apucat să se lingușească *partidei măgarilor*? Sau neutralul de *Linz*? Sau Czapka, *măgarul*, care-l admiră pentru *bibliognosia* lui? Nu, nici unul nu-l ajută să-și realizeze visul de comunicare. Toți se agață de el, cînd admirativi, cînd înveninați de invidie și, în acest cerc contradictoriu, el stă singur, *fără spirit egale*.

Pe măsură ce încrîncenarea, *dezîncrederea* tatălui cresc, partida opusă lui, din *camerată*, parcă s-ar arăta mai puțin compactă în ură. Unii încep chiar *a se linguși* pe lîngă el. Niște neisprăviți. Își simte tot mai mult autoritatea și, cînd intră la Academie să studieze, dă peste *o temniță plină de nule*. Dar, chiar și dezgustat, constrîns să le suporte prezența, continuă *a studiare*: visul său e să ajungă *unul din cei primi*. Și, dacă nu s-ar opune cîțiva profesori, ar fi chiar *primul clasei*. Oricum, supus ori nu discriminărilor, își va atinge țelul. Îl va atinge exact la timp, în clipa ieșirii din adolescență.

În vreme ce el e prins cu treburile școlii, fără o clipă pentru sine, tatăl său se comportă din ce în ce mai dezamăgitor. Îl surprinde pierzîndu-se în *nemicuri*, irosind o inteligență rară și atent doar la fleacuri, încît *toată friptura o comentează*, pierde orice contact real cu fiul. În compensație, vigoarea irosită peste zi o recapătă în discuțiile cu Emilia. Descoperă în ea un spirit *în orice privință egale și constante*, redîndu-i echilibrul zdruncinat de zilele serbede. De altfel, legătura dintre frate și soră, depășind, cu vremea, granițele unei afecțiuni care n-a fost nicicînd moderată, sugerează unor comentatori ideea „incestului virtual". [4] Firește, niciodată transpus în act, însă veghind o prietenie în care înțelegerea intelectuală și înțelegerea pur și simplu alcătuiesc un limbaj inexpugnabil.

---

[4] Nicolae Manolescu, *Op. cit.*, p. 155.

Scanned with OKEN Scanner

Maiorescu nu are timp de pierdut. Își drămuie fiecare clipă, visînd, de pe acum, de la șaptesprezece ani, la *o viață independente literară și filosofică*. Nu exclude nici posibilitatea de a rămîne toată viața singur, dar atunci va ști să-și consacre existența *unui scop patriotic*. De vreme ce *nemortalitatea* nu există și din moment ce nu poate să se dedice unei metafizici pure, nu-i rămîne decît să se mulțumească, înfrînt în aspirații, *cu vreun amic, cu vreo amică*. Oricum, se simte *nealterabil*, un bloc masiv de marmură, în care a și început să sculpteze nemaivăzute statui. *Cearta pasivă* nu are asupra lui nici un efect, pentru că, dacă ajunge în eroare, *se corege* singur. Și, de altfel, are *mai mare superioritate* decît cei care îl *coreg*. De pildă, profesorii : de cîte ori nu i-a surprins vorbind *cîte o măgărie !* Însă, binecrescut, de o politețe înnăscută, doar s-a uitat la ei *cu un rîs amar*. Dar ei n-au priceput, n-au văzut *cine e sub el*, ce disponibilități zac în *privirile lui plecate*, în *buzele lui surîzînde*. Ceasul răzbunării nu e departe : *Veți afla-o cît de curînd, voi !* Noroc cu bunul lui simț, cu indiferența, de fapt, față de orice orgoliu gratuit.

Excedat de greutățile zilnice, sustras oricărei distracții — nu mai știe ce înseamnă un teatru, o plimbare, o petrecere veselă în societate — se întreabă de unde vine *dezgustarea asta la un copil de 17 ani*. Răspunsul e greu de dat. Se sperie, împreună cu doctorul, să nu devină *ipohondru*. În sensul obișnuit al cuvîntului, nu devine, adică *nu-și face închipuiri*. Dimpotrivă, suferă de absența oricărei *închipuiri*, a oricărei iluzionări. Acolo unde alții văd motive de plăcere, el vede *o realitate goală și rece*. Îngrijorat peste măsură, lucid îngrijorat, se teme că *nedolința asta de speriat* o să-i distrugă tot focul vieții. Și, încă mai mult, mai tragic, mai comico-tragic, al *stilului*.

Nu se oprește să constate, totuși, admirabila sa *moderație*. Ordinea în viața lui se colorează în nuanțe maniacale. În mai 1857 ajunge cu contabilitatea atît de departe încît își numără și supărările. Evident, *nu se necăji niciodată, se înfrînă totdeauna de la mîncare, studie binișor*. Concluzia : *Sum cam mulțămit*.

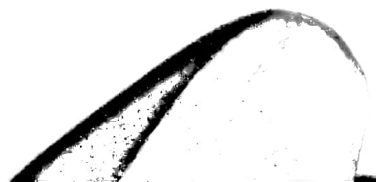

Scanned with OKEN Scanner

Automulțumirea și orgoliul sînt trăsăturile distinctive din această perioadă. Se știe plasat pe drumul cel bun, a optat o dată pentru totdeauna, astfel încît rutina superioară în care se complace nu trebuie tulburată de conjurațiile furioase ale invidioșilor și își așază conștiința la o asemenea înălțime încît, de dragul ei, refuză să facă vizită unei tinere pe care, după toate aparențele, o iubește. Probabil ar fi o răutate să spunem că, înaintea conștiinței proprii, nu-l lasă părinții fetei.

Dar altfel, *fără necaz și cu toți complezante,* își apare neschimbat. Egal cu sine și în micile supărări, și în marile vise. Statu-quo-ul îl încîntă și, mulțumit, cu ce îi oferă, decretează : *Așa oi rămîne.* Din păcate, seninătatea aceasta, cu adevărat olimpiană, se risipește la prima adiere de vînt. Prilejul e o *evolare la țară,* cu toată *camerata* și prefectul. Înainte de orice, să spunem că imaginea unui Maiorescu turist e de-a dreptul improbabilă. (G. Călinescu dovedește, de altfel, că incredibil de numeroasele sale călătorii ulterioare, după reîntoarcerea în țară, nu reușesc să surprindă „sublimitatea" voiajului, păcătuind, la nivelul reflectării în jurnal, printr-un „terre-à-terre constant". [5]). Ursuzlîcul, superioritatea, disprețul nu se potrivesc deloc cu spiritul de echipă, presupus de o excursie. Care spirit de echipă ? Nu are nici o clipă de liniște. În trăsură, stă vis-à-vis cu prefectul și poartă o conversație adormitoare, cînd despre vreme, cînd despre îmbrăcăminte. Ajunși, cu greu, la destinație, începură a sui dealul. Dar nici acum nu putu *a-și lăsare sentimentul puțin vacante.* Unde să-i hoinărească sentimentele, cînd este înconjurat *de niște mumii,* în care nu s-a furișat alt spirit decît *invidia și nulitatea ?* Așa că merge singur, ca un damnat romantic, savurîndu-și drama, bucuros că are cu ce să-și hrănească disprețul. Petrecerea celorlalți se rezumă la *a fumare pe ascunsul prefectului,* la *a bea vin și bere.* Iar, în secret, să se invidieze unii pe alții. A lui, *să cetească,* în timp ce coboară dealul, din Demostene. Marcînd încă un moment de ruptură cu lumea frivolă în

---

[5] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* Ed. Minerva, 1982, p. 406.

Scanned with OKEN Scanner

care trăiește („Linz beuse o cupă și jumătate, ba mi se pare trei cupe ; era trăsnit bine ; punîndu-se în car încep a bate din palme și a striga să se cînte ceva ; începură a cîntare ; îmi strigă și mie să fiu vesel, să rîd ; eu zisei rîzînd că nu sum întotdeauna în toanele alea. Ei ! d-lui, cu ochi cam sclipind, zise că, cînd sunt într-o societate filosofi, apoi se strică treaba"), se refugiază în singura bucurie rămasă : scrisul. În singura mistică pe care o acceptă. Pentru că e singura legată de ceva palpabil, de compensația oferită vieții. Adică existenței pe care nu ezită nici o clipă să o sacrifice.

Dobîndind oarecare experiență, dobîndind-o prin cea mai sigură metodă — eșecul repetat — cîștigă și o perspectivă mai relaxată. Vede cum, încetul cu încetul, fără efort, vechii admiratori se regrupează în jurul său. Nu sînt mulți, dar, oricum, *echivalenți* pentru toți potrivnicii. Îi preia din mers, discutînd diverse chestiuni *istorice și religionare* și, foarte curînd, se lățește vorba, în batjocură, că ar fi fondat *o școală filosofică*. Firește, fără program, fără ideologie cristalizată, însă o realitate certă, care-i ridică în cap toată *camerata 3*. Nepricopsiții *latră* o jumătate de oră încheiată, dar el se apără prin simple fandări, rîzîndu-le în nas și ținîndu-i, disprețuitor, la distanță. Cu această ocazie, vede și cine sînt *oamenii cumsecade*, din nefericire doar trei : Starai, Dengler și Welserheimb. Pe acesta din urmă îl admiră necondiționat : „un copil care face toată onoarea nobilimei germane". Probabil, presupune el, pentru că *n-a fost prea mult în Academia asta, unde se strică oamenii, fără nici o speranță de a se face mai buni.*

În ciuda șicanelor, valoarea începe să-i fie recunoscută. La un examen i se dă să recite o poezie a lui Matastasio, „Pel nome glorioso di Maria Theresa", în timp ce oponenții, oameni de calibru mic, *sunt furiați de invidie*. Pe de altă parte, școala filosofică se tot mărește : între discipoli îi are pe Welserheimb și Rylski. Discuțiile sînt mai pline de idei ca oricînd, iar el se îndeletnicește și cu acțiuni filantropice : organizează *o colectă conchisă*, pentru unul din școlari. Totodată, la sfîrșitul anului, își

vede visul cu ochii : este *primul clasei, premiant.* Singurul premiant al clasei a șaptea.

Misionariatul său filosofic nu cunoaște nici un moment de întrerupere. Internat pentru o inflamare a piciorului, nu pierde ocazia să-l „îndoctrineze" pe un alt pacient, cu cîțiva ani mai tînăr. Iese din spital mulțumit că *a mai aruncat o sămînță bună.* Din ce în ce mai convins că, în cele din urmă, va fi bine.

Din păcate, relațiile sale cu jurnalul intim sînt, acum, firave. Nu prea are ce să noteze, duce o viață *fără nici un farmec.* Ceea ce n-ar fi nici o nenorocire. Tragedia e că, oriunde merge, nu e iubit decît de trei-patru inși, în timp ce majoritatea *îl urăște, îl ia în rîs, îl defăimează.* Bine că nu mai are prea mult de stat aici, pentru că o discretă plictiseală începe să se insinueze : *Dar unde se află aici unul pe potriva mea?* Îl înconjoară numai oameni pe care i-a întrecut, pe care îi poate face *să zică da sau ba* după pofta inimii. Adevărații egali îi găsește între clasicii germani, în Lessing, în Goethe. De vină e, poate, blestemata asta de logică : în ultima vreme *îl cristalizase într-un cvarț dur.* Poate că ar fi mai bine să-și înceapă *opera vieții,* să scape de fleacurile între care își tîrăște zilele. Puțin îi pasă de ceilalți, puțin îi pasă de meschinăria acestei vieți, care nu-i furnizează nici măcar *o iubită.* Și-a cucerit *amicabilitatea* și admirația profesorilor, dar nu-i de ajuns. Va fi, de acum încolo, și mai serios. Va munci pe rupte, nu va cruța nici un efort. Oricum, el a ajuns, deja, *prea sus* pentru a fi atins de vreuna din schijele vieții comune. El e o ființă aleasă, destinată succesului, destinată scandalului, și știe cum să le întîmpine. Le întîmpină cu seriozitatea ironică a unui tînăr moralist, a unui hedonist reprimat, care nu caută cauza lucrurilor, indiferent la interpretare, la interpretări, bazîndu-se doar pe memoria fabuloasă a cotidianului, pe care o transplantează în paginile de jurnal, așezînd între el și lume o armată de intermediari, între care, mai întîi, siguranța de sine, bunul simț, neprefăcuta candoare, singurătatea și un extraordinar talent literar.

Scanned with OKEN Scanner

Rigiditatea, ea însăși trăsătură a acestei lumi morale, rigiditatea nu e decît copia unui proces verbal pe care, înainte de a-l scrie, l-a trăit. Istoria unui succes, istoria unei drame morale salvate de ingenuitate. O ingenuitate pe care n-o atinge nimic, pentru că și ea, ca și naivitatea, cu strategiile ei inconștiente, mereu prezentă, mereu absentă, s-a înălțat mult deasupra paginii, deasupra existenței, oprindu-se doar sus. *Prea sus.*

Scanned with OKEN Scanner

Jurnalul unui geniu

Cine caută în *Jurnalul* lui Tolstoi senzaţionalul unei vieţi care a fost, într-adevăr, senzaţională, se va alege cu cîteva iluzii pierdute. Va fi dezamăgit să afle, între altele, că perioada cea mai bună a creaţiei sale (intervalul în care a scris *Război şi pace şi Anna Karenina)* nu e dublată de scrierea jurnalului. Un jurnal pe care, spre a te deruta cu desăvîrşire, îl duce de la nouăsprezece ani pînă cu o săptămînă înainte de moarte. La nouăsprezece ani, cînd încă nu publicase nimic şi, se pare, nici nu scrisese nimic.

Tolstoi debutează în literatură — dacă literatură se va fi numind aceasta — ca orice adolescent : începînd să ţină un jurnal. Dar să ne înţelegem : nu scrie un adolescent cuminte, ci unul care, extrovertit, începuse binişor să cunoască viaţa. Şi care nu se sfia să-şi înceapă însemnările în felul acesta : „Au trecut şase zile de cînd am intrat în clinică, şase zile de cînd sînt aproape mulţumit de mine. (...) Am luat o gonoree — am luat-o aşa cum se ia de obicei ; şi acest fleac m-a împins pe treapta pe care demult pusesem deja piciorul, dar pe care nicicum nu-mi puteam transporta şi trunchiul.“ Iată că şi-l *transportă* acum, iată că intră în rîndul oamenilor. Dar unde să dai, după acest năvalnic început, de imaginea înţeleptului, a sfîntului ? Unde să-l găseşti pe marele pacifist, pe cuviosul a cărui icoană te priveşte cu acel reproş pe care-l au doar apostolii, după săvîrşirea penitenţelor ? Nu, îţi spui, jurnalele nu pot fi sincere. N-ai cum să afli din nişte pagini scrise anume ca să te deruteze (pe tine, cititorul, pe soţie, pe copii, pe toţi cei care erau implicaţi,

Scanned with OKEN Scanner

într-o măsură sau alta, în scrierea sau transcriera jurnalului) ceea ce nu afli din cărți. Dar n-ai încotro, mergi mai departe, acceptînd regula jocului. Oricum, sursele de mîna întîi rămîn surse de mîna întîi, chiar dacă te încearcă bănuiala că dincolo de ele nu întrezărești adevărul. Care adevăr ?

Un prim semnal de alarmă : Tolstoi își recitește jurnalul la intervale mici, în perioade în care, în mod sigur, avea și lucruri mai importante de făcut. Și atunci ? Să-i dai, totuși, crezare ? Să te lași pe mîna lui, să te livrezi, cu totală naivitate, *sincerității* pe care i-o suspectezi ? Din nou, n-ai de ales, continui lectura, începi să-ți iei notițe, mai ales că, pe neobservate, se insinuează o altă bănuială : după nerăbdarea, după suspecta frecvență cu care revine la el, ai crede că jurnalul e opera lui capitală. Este, în orice caz, obsesia numărul unu. Disprețul suveran față de „beletristica“ sa nu poate să nu șocheze, odată reflectată în cultul ridicat, cu fiecare pagină, genului confesiv, bucuriei de a ține un jurnal : „Am recitit tot acest jurnal. Extrem de plăcut.“ Confruntate cu rîndurile de-o inexplicabilă lipsă de îngăduință față de literatura pe care o scrie, notațiile acestea par de-a dreptul incredibile. Să fie, oare, bătrînul conte mulțumit de ceea ce face ? Ei bine, da, exercițiul zilnic al mărturisirii valora pentru el mai mult decît truda sculptării, dintr-o marmură incertă, a cîtorva capodopere. Jurnalul, ar putea spune Tolstoi, cumva *avant la lettre*, ei bine, jurnalul *c'est moi*. Jurnalul sînt eu, plus tot ceea ce mi-ar fi plăcut să fiu și nu sînt. Iar Tolstoi vrea să fie foarte multe lucruri. În tinerețe, vrea să fie sănătos, să aibă bani, să-și pună ordine în viață, să se elibereze din capcanele lumii mondene. Și — pentru a încărca și mai mult acest peisaj accidentat — vrea să scrie. Vrea să existe prin literatură, să trăiască la umbra marilor ei statui. Visează, cu alte cuvinte, să fie un *self-made man*, optînd pentru existența trăită pe puncte, cucerită pe puncte (precum faimosul personaj al lui Scott Fitzgerald, Gatsby, marele Gatsby). Pe Marele Tolstoi, însă, nu-l întîlnești chiar din primele pagini ale jurnalului. Și, dacă ești cusurgiu, nu-l întîlnești niciodată. Îți scapă printre rînduri, pentru că și-a

Scanned with OKEN Scanner

propus să-ţi scape. *Să-şi scape*. Găseşti, în schimb, multe reguli. Grămezi de reguli, şiruri infinite de auto-ordine pe care şi le dă acest ofiţer ratat, întruchiparea perfectă a superiorului şi a mujicului. El speră că, dacă le urmează, regulile îl vor ajuta. Nu le urmează. Scrie, parcă, pentru a-şi ridica obstacole pe care e convins că nu le va trece. Nici nu vrea să le treacă. El vrea alibiuri, explicaţii, fapte. Şi, cine n-o ştie, faptele viitorului sînt mai de preţ decît faptele prezentului. Ce să mai zicem de trecut ?

Descoperirea jurnalului se leagă, pentru Tolstoi, de o revelaţie : intuiţia că acesta ar putea să-i fie un soi de dascăl prin procură. Jurnalul e şcoala lui prin corespondenţă (uneori, vai, chiar *o école buissonnière !*), instituţia care-i *dezvoltă capacităţile*, instanţa care judecă *mersul dezvoltării*. Alfa şi omega pedagogiei. Dar ce mai este un jurnal ? *O tabelă de reguli* în care să fie cuprinse şi *activităţile sale viitoare*. Nimic mai frumos, nimic mai nobil. Ce motivaţie mai consistentă s-ar găsi acestei înălţătoare activităţi ? Se opune cineva lăudabilei dorinţe de perfecţionare ? Nimeni. Dar, cîteva rînduri mai jos, nişte cuvinte pe care scenariul paideic nu părea să le tolereze : *să-mi iau revanşa la şah de la Lilia*. Cum adică ? Să intre şi orgoliul derizoriu între ingredientele marelui spirit ? Intră. Intră şi, de cele mai multe ori, rămîne acolo, diversificînd, pînă la confuzie, înţelesurile unui cuvînt precum *dezvoltare*. Tolstoi vrea să se dezvolte şi, ca în dragoste, orice mijloc de atingere a ţintei e bun. Doar să fie sincer — sentiment care lui, marelui Lev, nu îi lipseşte.

Una din regulile de aur ale supravieţuirii suna aşa : „Cred că, fără să greşesc, pot stabili ca scop al vieţii mele năzuinţa conştientă către dezvoltarea multilaterală a tot ceea ce există.“ Nu e cam preţios ? Nu e cam mult dintr-o dată ? Firească că e preţios, firească că abundenţa *năzuinţelor* deconcertează. Dar la Tolstoi totul e posibil. E posibil chiar ca el să uite de acest *scop* şi să-şi reformuleze, într-o gradaţie pe care doar marile spirite o ştiu face nejignitoare, ipotezele de lucru. La urma urmelor, de ce există jurnalele intime ?

Scanned with OKEN Scanner

Odată acceptată această tehnică, schimbă și direcția de acțiune. Nu, nu-și va face planuri pentru toată viața (de altfel, trăiește cu presimțirea că va muri foarte curînd și cu orgoliul de a se vedea, la treizeci de ani, la balzacienii treizeci de ani, *un om bătrîn !*). Dar, oricum, pentru următorii cel puțin doi ani e bine să știe ce are de făcut. Să noteze cîteva reguli, să le aibă sub ochi, măcar pînă a doua zi, cînd, desigur, va fi mult mai rezonabil, va ști să se rezume la *o singură regulă* și va adăuga alta doar cînd *se va obișnui s-o urmeze pe prima.* De pildă : *Indeplinește tot ceea ce ai hotărît să fie îndeplinit.* Iată un tînăr cu adevărat înțelept, îți spui, iată o minte așezată. Iată cum se răzbește în viață, cum poți învinge haosul. Cu astfel de reguli, cu astfel de cutezătoare gînduri. Numai că, numai că, pitită după muntele acesta de avînturi, după îngrămădeala de iluzii, o simplă constatare, o simplă propoziție, perfidă ca toate rivalitățile bine ascunse, un vîrf subțire de lance care decapitează orice început de comentariu. Care te umilește prin sinceritatea ei, prin imperceptibila nuanță de obrăznicie : *Nu am respectat regula.* Atît, e suficient ca să abandonezi scenariul, să nu mai controlezi mișcările acestei prăzi atît de sigure, atît de facile, căzute în capcana propriei sincerități. Uneori, însă, sinceritatea trădează nu numai ceea ce nu vrei să ții ascuns, dar și ceea ce *nu poți* ține ascuns. Jurnalul e martorul imparțial — și cînd spui adevărul, și cînd îl ocolești. În el se ascunde întotdeauna o dramă, în el subzistă promisiunea dezvoltării altora. Cîte jurnale, atîtea complexe, raționezi, și mergi mai departe.

Dar nu, prea mult rău, prea multă influență a răului în aceste pagini. Și, mai ales, cît adevăr suportă o pagină ? „Vai, greu îi mai e omului să-și dezvolte binele din sine atunci cînd nu cunoaște decît influența răului". Ce e de făcut, atunci ? Să admiți că influența binelui e exclusă ? Și totuși, parcă s-ar întrezări o soluție, parcă ar fi o șansă ca spiritul să răzbească la liman. Dar cu ce preț ? Cu ce preț și cu ce folos, cînd depinzi, conte fiind, de prea multe „împrejurări dinafară" ? Cum să nu vezi peste tot răul cînd, misogin cum ești (dar misogin ca un conte !), îți dai

Scanned with OKEN Scanner

sfaturi și prescrii reguli în care nu crezi : „privește societatea femeilor ca pe o neplăcere necesară în viața socială și, pe cît posibil, ține-te departe de ele. Într-adevăr, cine ne provoacă nouă voluptatea, moliciunea, superficialitatea în toate, și multe alte vicii, dacă nu femeile ?“ Rînduri trădînd dezamăgirea de viață ? Dar Tolstoi n-a fost nicicînd dezamăgit de viață. Pe el l-au dezamăgit doar laturile ei, doar risipa ei. Ce vină au femeile ? Vina că sînt „mai receptive decît bărbatul, de aceea în veacurile virtuții femeile erau mai bune decît noi, dar acum, în veacul nostru dezmățat și vicios, ele sînt mai rele decît noi“. Simplă retorică, desigur, dar și reproș cu bătaie lungă : omul e mereu sub vremi, nimic altceva decît o clipă de ațipire a Timpului, împotriva căruia se revoltă, iată, scriind un jurnal. Un simplu și complicat jurnal. Cîteva foi de hîrtie, cîteva probe pentru natura dilematică a ilustrului autor. Probe ale ambiției nemărginite de automodelare. Nu doar un *aide-mémoire*, cum zice Tolstoi, ci și o șansă a echilibrului. Poate singurul, într-o viață în care cea mai mică dintre calamități a fost să-ți fugă pămîntul de sub picioare. Dar ceea ce sperie cu adevărat e avalanșa problemelor. Galopul infernal cu care se năpustesc în pagină, într-un vîrtej de spaime insolubile. Nu poți să dai soluții, pentru că nu ți se cer soluții. Ți se cere o simplă participare, fără să fii sigur că faci față misiunii de încredere, devoratoarei experiențe aflate abia la primul ei an.

Din moment ce nu poate schimba individul, să-i schimbe măcar rețeaua de determinații. Să modifice uriașa cupolă sub care trăiește, să înlăture *dezmățul și viciul* care l-au făcut pe om atît de uman, prea uman. Poate că aventuroasa operațiune a lui Tolstoi în domeniul socialului (nu sînt scrisorile sale către țar de o superbă gratuitate ?) s-a declanșat acum și aici, dintr-un complex cultivat cu o încrîncenare motivată doar de o enigmatică persistență.

Dar să revenim la jurnal, așa cum revine Tolstoi însuși, obsesiv. Revine și recitește, căutînd și găsind *noi*

Scanned with OKEN Scanner

scopuri. Rămînînd cu senzația că vocabulele sînt prea vagi, derutante, dar extrăgînd, totuși, o idee : jurnalul *este o ocupație plăcută*, și recitirea viitoare e pregătită de deliciile lecturii prezente. Scriind și rescriind jurnalul (mai precis : transcriindu-l), Tolstoi dobîndește acces la un adevăr de mare subtilitate, dar greu observabil, tocmai pentru că este de domeniul evidenței : jurnalul îl ajută să-și *trieze* ideile, să le vadă pe cele care ies din rînd, pe cele importante. Și nu numai atît. Jurnalul fixează o lume la care se raportează indirect, dar nu mai puțin violent. Iar, dacă ești Tolstoi, însemnările zilnice țin loc de răfuială cu lumea. Jurnalul rabdă reproșuri pe care, desigur, autorul nu le-ar suporta din partea nimănui. Față de tine însuți parcă e mai ușor să înduri „dialectica" bizară a unor gînduri pentru care ar trebui inventat un alt nume : a le numi *fățărnicie* nu înseamnă nimic : „De-acum înainte însă n-am să mai încalc regula *de a nu avea* la mine, la țară, nici o femeie, exceptînd anumite ocazii, pe care nu le voi căuta, dar nici nu le voi scăpa."

Așadar, încă o ocazie pierdută pentru a defini jurnalul. Confesiunile lui Tolstoi au ceva din rafinamentul „masochismului" : afirmația se resoarbe instantaneu, devenind negație. Vocația constructivă e infirmată de o vocație la fel de puternică (dar mai spectaculoasă) a derealizării. Răul necesar al spiritului tolstoian se materializează în capacitatea lui de a adera, simultan, la mai multe convingeri contrarii. Cum ar putea, atunci, cîteva caiete de mărturisiri să ordoneze haosul acestei existențe ? Abia dacă aspiră să-l amplifice sau să-l treacă printre întîmplările banale ale muncilor și zilelor spiritului. Mărturisirea nu e cruțată de neajunsurile unei inspirații care s-a lăsat, imprudent, în voia tehnicismelor : prea multe reguli, prea multe proiecte grandioase pentru o singură idee : a multilateralei autodezvoltări. Dar sînt prea multe, vreodată, aceste idei ? Nu sînt, nu au cum fi, mai ales cînd arareori trec și în viață, arareori străpung cercul închis al foii de hîrtie.

Un jurnal trebuie să fie, cel puțin la ambițioși, și substitutul unui sistem. Un sistem care s-ar compune, la

Scanned with OKEN Scanner

Tolstoi, din reguli generale și reguli asupra artelor și gospodăriei. Și unele, și altele își au farmecul lor, mai ales că — de-acum e previzibil — nici nu vor fi respectate. Dar din această disciplină a mărturisirii învață un lucru : diluarea, prin confesiune, a eului îl convinge să nu disprețuiască *formele acceptate de toată lumea.* Exercițiul confruntărilor cu sine îi domolește orgoliul, dar îi pune în valoare și ambițiile. Un Rastignac pe colinele Moscovei vorbește în aceste rînduri : „Să-mi aleg situații dificile, să mă străduiesc să stăpînesc întotdeauna conversația, să încerc să încep și să închei eu însumi discuția. Să nu mă jenez să vorbesc de față cu străinii. La bal, să invit la dans doamnele cele mai importante. Dacă m-am încurcat, să nu mă pierd, ci să continui. Să fiu cît se poate de rece și să nu exteriorizez nici o impresie.“ Ai crede, dacă nu i-ai cunoaște biografia, ai crede că vorbește un tinerel din *starea a treia,* un ambițios ce sorelizează în saloanele înaltei societăți. Un om practic, știind că, și în interiorul castelor, locurile de onoare trebuie cucerite, că sîngele rece valorează, în anumite ocazii, mai mult decît sîngele albastru. Tolstoi își trăiește dramele Bildungsromanului într-o lume în care totul îi e la îndemînă, dar totul îi e refuzat. Reușita în viață (în sensul burghezo-nobiliar) e mai importantă, acum, decît orice. Literatura trece pe planul al doilea, expediată cu cîteva cuvinte grăbite. E rechemată doar cînd poate pune și ea umărul la ascensiunea imprevizibilului conte. Nici un mijloc nu trebuie disprețuit, în afara celor de miză mică. Altitudinea ambiției menține șansele intacte numai cînd și mijloacele sînt pe măsură : „Regulă : nu joc eralaș pe mai puțin de 25 copeici de argint.“ Contele, ca orice om, are prințipurile și prețurile lui. Iar mai puternice decît principiile sînt planurile anexă, nuanțele acestei școli a parvenirii. Biografia e prelucrată, pînă în cele mai mici amănunte, de o inteligență de matematician. Adunările și scăderile trebuie să dea rezultate exacte, confirmate și de „proba“ confruntării cu inevitabilele reguli. Viața lui Tolstoi conține ambițiile unui parlament dubios, gata să voteze orice lege de parvenire a protagonistului :“ 1) Să nimeresc într-un cerc de jucători și, avînd bani, să joc. 2) Să ajung în cercurile suspuse și, în anumite condiții,

Scanned with OKEN Scanner

să mă însor. 3) Să găsesc un loc de slujbă avantajos.“ Cum nimerește (dacă nimerește) în *cercul de jucători* și ce condiții *anumite* va fi căutînd, nu știm. Dovadă că puterea de comunicare a jurnalului are și ea limitele ei. Știm, în schimb, că prea frecventa confruntare cu propriile reguli îi provoacă disperarea (trecătoare, și aceasta, ca orice bumerang al *relelor* — sau bunelor — intenții) : *oricît m-aș autoeduca, nimic nu se va alege de mine.* Din această constatare va mai înflori o regulă, se va mai desprinde o obligație : *darea de seamă asupra fiecărei zile, din punctul de vedere al slăbiciunilor pe care dorești să le lecuiești.* Tolstoi se aprinde la căldura propriilor dorințe. Bovarismul, straniul bovarism de care suferă îl aruncă de pe culmile încrederii în sine în prăpastia disperării. Natura dublă (feminină ?) îi joacă neplăcute feste, silindu-l să se mențină pe linia de plutire prin practicarea unui chinuitor exercițiu al sincerității permanente. De cele mai multe ori, o sinceritate fără altitudine, inutilă, externă, ce nu-l afectează în mod direct. Dar putem noi ști ce-l afecta într-adevăr ?

Din saloane, gîndul îi alunecă la mujicii de la Iasnaia Poliana. Dacă, furat de viața mondenă, uită de ei, cu atît mai bine. Va avea, cel puțin, ce să-și reproșeze. Deodată cu scăpările, își reproșează și minciunile, cele cu voie și cele fără de voie. Și, odată pus în mișcare mecanismul, totul se uniformizează : și minciuna și adevărul și orgoliul, pe care, în avînturile de autoflagelare, îl suprapune lașității, și viața și moartea. Mania de cicălitor nu-i lasă nici măcar răgazul gesturilor definitive. Sinuciderile lui sînt treptate, de-o lentoare care le anulează cu totul efectele.

Un abia perceptibil instinct al ridicolului îl împiedică să ducă pînă la criză accesele permanente de mînie împotriva propriei existențe. Tensiunile se descarcă prin cuvînt. Racordat la polul sincerității (cînd scrie) și la cel al pierderii de sine (cînd trăiește), scriitorul se purifică prin mărturisire. Viața cotidiană se învecinează cu excesul, așa că de ce n-ar trece și prin această experiență ? Armele din arsenalul inconștientului și al disperării sînt ți-

Scanned with OKEN Scanner

nute la vedere, ca o probă a fricii de a călca pe propriile-i urme. Se trădează, la fiecare cotitură, se trădează, dar nu se dezice de obsesiile celui care teoretizează neputințele pe care le cultivă numai pentru a da peste altele, peste blestemul paradoxului : „Mai bine să încerci să strici (lucrul care poate fi refăcut) decît să nu faci nimic". Cum să fii de acord cu asemenea fraze — pentru că trebuie să fii de acord, pentru că trebuie să te mulezi pe tonalitatea ei, doar e o frază scrisă de Tolstoi ! Deci, e preferabil să strici, e preferabil să faci ceva, disprețuind răbdarea, ignorînd avantajele operei construite în tihnă. Dar nici măcar nu e vorba, aici, de operă. E vorba de o simplă regulă ce asigură succesul în viață. Atunci, totul se schimbă : departe de a contrazice bunul simț, însemnarea de mai sus se integrează unui program : programul parvenirii. Școala curajului înseamnă, pentru Tolstoi, libertatea de a călca totul în picioare. Inclusiv propriile convingeri.

Că, pe de altă parte, luarea în răspăr a muncii începe repede, e foarte clar. Dar la fel de clar e că Tolstoi nu vrea să meargă prea departe. Incapabil să lupte cu lumea, luptă cu sine, luptă cu grijă, cu menajamente, roșind de rușine, dar totuși luptînd, totuși notînd : *lașitate, înfumurare, necugetare, slăbiciune.* E suficient ? Nu, nu e suficient, căci tolba autoagresiunii nu are fund : „N-am realizat nimic. Am mințit și multă înfumurare, am postit, dar fără temeinicie și distrat. Am scris o predică, cu lene, slab și cu teamă. *Prea puțină fierté.* Am umblat brambura și am avut pofte lascive." E clar, lui Tolstoi nu-i iese viața. Nu-i iese deloc. O ratează cum alții ar rata o carte. Dar nu e destul să o rateze. Mai trebuie demonstrate și inutilitatea ei, și lipsa de valoare. Nu înainte de a mai face o încercare, nu înainte de *a-și organiza mai bine ziua.* Și nu înainte de a mai pierde o iluzie : „Natura, în care îmi pusesem cele mai mari nădejdi cînd plănuiam plecarea în Caucaz, nu prezintă pînă acum nimic atrăgător. Nici voinicia, care credeam că va crește în mine aici, nu se face simțită." Așadar, natura și voinicia. Două repere, doi aliați ai unei timpurii existențe damnate. Prima i-ar fi asigurat singurătatea, cea de-a doua independența

Scanned with OKEN Scanner

și puterea. Puterea de a se chinui cu mai multă eficiență, într-un moment în care descoperă *disprețul pentru societate*. Care societate ? Ne întoarcem, cumva, la vremea „bunului sălbatic" ? Nici vorbă, Tolstoi se gîndește — ce oroare ! — la stratificarea socială la care aspira cu numai cîteva zile în urmă. Ce să mai înțelegi ? Și, mai ales, ce să mai crezi ?

În fine, la 12 iunie 1851, un semnal de alarmă serios : „Fericirea veșnică nu e posibilă *aici*. Suferințele sînt indispensabile. Omul este făcut pentru singurătate ; o singurătate nu în sensul propriu, ci într-unul moral." Cea dintîi răbufnire a imaginii știute, prima confirmare a prejudecății *ideilor de-a gata*. Da, acesta e Tolstoi, chinuitul marilor cauze spirituale. Și ce dacă tot el spune : *continui să lenevesc, sînt totuși mulțumit de mine, exceptînd poftele lascive*. Și : *Am fost la Cervlennaia, m-am îmbătat, am dormit cu o femeie*. Ce importanță are, de vreme ce notează toate aceste lucruri, le recunoaște, și le asumă, le trece în jurnal ca *să se pedepsească ?* Desigur, mecanismul acestor întortocheate drumuri nu e foarte complicat. Un mecanism ce nu uită de eficiență, ce nu abandonează nici o clipă ținta îndepărtată. Tolstoi are ceva din mentalitatea jucătorului de volei : înalță necontenit mingi la înălțimea punctului ideal de lovire, pentru a le trimite, cu și mai multă forță, în terenul advers. Adică în propriul său teren.

Cu toate inabilitățile transcrierii dorinței de perfecționare, proiectul începe, în fine, să se întrezărească. *Cum trebuie să trăiești ?* O întrebare fără răspuns. Întrebarea fundamentală a vieții. O derutantă motivare a nesfîrșitelor ezitări, a nesfîrșitelor erori. O întrebare fără rost, la urma urmelor, căci ea nu construiește, ci distruge. Reflexivitatea scindează rotunjimile vieții, aruncînd un văl peste ceea ce, doar cu o secundă mai devreme, părea atît de clar. Însă proiectul există doar ca sumă a neliniștilor. Ca exemplar negativ al aspirației pe care n-o mărturisește niciodată pînă la capăt. Tolstoi teoretizează faptele mici ale vieții, bucuriile mărunte, coborînd în „na-

Scanned with OKEN Scanner

turism" pînă și procesele bio-fiziologice. De pildă, somnul, de pildă iubirea. Impresia de ansamblu e de sărăcie a trăirii, dar analiza detaliilor sfîrșește în compasiunea față de un spirit pentru care chestiunea fundamentală rămîne acomodarea cu lumea. Conștiința relativității îl împiedică, cum numai trăirea viscerală o mai poate face, să accepte necondiționat realul. Tolstoi își cenzurează complicitatea cu exteriorul, pentru că nu se poate bizui prea mult pe resursele sale interne. Problemele lui Tolstoi, înainte de a fi tensiuni cu *societatea*, sînt ecuații nerezolvate în algebra propriului eu : „Voi susține întotdeauna că cel mai mare rău moral ce se poate abate asupra omului este conștiința. E dureros, foarte dureros, să știu dinainte că peste o oră concepțiile mele se vor schimba independent de mine și totodată conștient, deși eu voi fi același om și aceleași imagini vor sălășlui în mintea mea." Piedicile naturale sînt, așadar, nu numai acceptate, dar și provocate. Tolstoi teoretizează lucruri pe care nu le-a trăit, dar, cunoscîndu-se, le poate aproxima. Comentariul e un prolog și nu, cum ar trebui să fie, un epilog ; teoretizarea — anterioară experimentării. Tolstoi acceptă să depună mărturie în numele singurului lucru de care e sigur : în numele *permanenței* din sine. Într-un fel, în numele viitorului.

Dar, de la o zi la alta, cînd totul se schimbă, mai rămîne șansa perfecționării. Rămîne, e drept, și aceea a numeroaselor rateuri, dacă nu adeverite, măcar presimțite, ce căptușesc pe dinăuntru gesturile de nesupunere la fragilul program al parvenirii. Al *realizării*. „Ceea ce-mi pot reproșa, totuși, este o insuficientă tărie de caracter, îngîmfare și neconștiinciozitate", spune el, parafrazînd, parcă fără să-și dea seama, cuvintele biblice : *La început a fost reproșul*, constanta care ține strîns legate paginile împătimitului „perfecționist". La început a fost reproșul, iscat, întotdeauna, de ambiția minuțios reprimată. Ce să-ți reproșezi, dacă nu-ți propui nimic ? Tolstoi, se înțelege, își reproșează totul. Simpla răsturnare de perspectivă dă și măsura ambiției sale.

Scanned with OKEN Scanner

Dar, parcă pentru a duce inconfortul psihic pînă la intensități jenante, tînărul intelectual se vede prins în tot felul de proiecte matrimoniale. Alte cuvinte, alte parafraze la un scenariu, altminteri, destul de primitiv : „dragoste", „iubire", „elanurile sufletului", „splendoarea tuturor elanurilor". Trăim, doar, în plin romantism ! Și, după cum se poate lesne dovedi, Iasnaia Poliana nu e chiar capătul lumii : odată cu presa occidentală, va fi pătruns și frivolitatea romanțioasă ce o înconjura, ce nu aștepta decît altoirea pe cel mai slav dintre sufletele imaginabile. Și iată cum, din proprietate exclusivă a persoanei întîi, *Jurnalul* se metamorfozează în loc de *rendez-vous* cu (nu întotdeauna) inocenta persoană a doua : „Îți amintești, Zinaida, parcul Episcopiei, aleea din margine ? Ca și ție, declarația de dragoste îmi stătea pe limbă. Ar fi trebuit să încep eu ; cred că știi însă că nu am spus nimic." Ofensiv în aparență, Tolstoi s-ar fi revoltat de propriul său curaj — dacă ar fi avut puterea să și-l asume. Oricum, bine că poate, măcar, să-l treacă în jurnal. O nouă piesă pe care ar refuza-o — oare de ce ? — orice curte de apel.

Dar filele și zilele *Jurnalului* înghit și alte planuri. Forma colosală a amneziei — la nivel de existență — îi îngăduie să-și promită la nesfîrșit lucruri pe care, de-acum e clar, nu le va îndeplini vreodată. Trebuie să trăiască într-un anumit fel, își spune, dar uită să-și reamintească eșecul provocat de aceeași formulă existențială : „În 28 e ziua mea, împlinesc 23 de ani ; doresc ca din această zi să trăiesc în conformitate cu țelul pe care mi l-am propus." Parcă am mai auzit asta undeva. Schimbările de strategie nu garantează și victoria instantanee. Mai mult, sancțiunea care vine peste cîteva zile nu e decît o formă a prezenței bunului simț : „În 28 am împlinit 23 de ani. Am contat mult pe epoca asta, dar, din nefericire, rămîn același ; în cîteva zile am reușit să fac din nou tot ceea ce nu aprob. Transformările bruște nu sînt posibile." Dar Tolstoi se înșală : transformările bruște sînt posibile ! Nu sînt posibile transformările care urmează un plan, dar celelalte nu cunosc nici o îngrădire : ce să însemne altceva renunțările sale *pe neașteptate*,

decît o bruscă transformare ? Oricum, prezența acestor întrebări se suprapune primelor semne ale maturizării. Semne care arată că dezamăgirea nu e o excrescență a dezordinii din viață, ci imaginea fidelă a proiectului nerealizat. Păcat că Tolstoi nu are umorul (nu putea să-l aibă !) de a vedea în eșec ceea ce vrea să vadă numai în victorie : premisele înțelepciunii.

Bilanțul anului 1851 se încheie cu o confesiune care spune totul : *Am mințit mult*. La ce bun, atunci, planurile și promisiunile făcute, ce rost au nesfîrșitele reguli de îmbunătățire a comportamentului, dacă totul e sortit să se înfunde în minciună ? Un gînd groaznic pare să vină în ajutor : dar dacă perversitatea i-a lungit minciunii atît de mult picioarele încît devine regula de bază, dictatorul ce ordonă pînă și propria sa demascare ? Firește, nu poate fi așa, dar nu ai altă cale de înaintare, în pămîntul nedesțelenit, decît ipotezele de lucru, presupunerile ce te ajută să pătrunzi în bîrlogul acestui ciudat animal. Explorarea metodică ia, în cazul lui Tolstoi, însușirile spionajului și chiar chipul hidos al delațiunii, al violării unui spațiu în care ești invitat numai datorită politeții excesive a stăpînului. Bunele maniere ți-ar dicta să-l refuzi — dar cum să reziști curiozității de a studia mai îndeaproape un edificiu care, o știi din survolările preliminarii, s-a construit cu atîta vanitate ? Cu vanitatea disperării, cu umilința ridicării nesfîrșitelor metereze de hîrtie, dărîmate de cea dintîi adiere de vînt ; din orgoliul de a nu învăța nimic din experiența zilnică. Iar din cărți, cu atît mai puțin.

Jurnalul lui Tolstoi e, la urma urmelor, o acumulare de mici plăceri pe care și le procură prozatorul citindu-se : „Întregul jurnal pune în idee o dorință fundamentală : aceea de a mă izbăvi de vanitatea care mă apasă și-mi strică toate plăcerile, și de a găsi mijloacele prin care să scap de ea.“ O frază ce urmează la numai cîteva rînduri după aceasta : „Plăcerea pe care mi-a produs-o lectura mă determină să continui jurnalul, pentru a-mi pregăti și pe viitor o asemenea plăcere.“ Dedublarea lui Tolstoi, însă, merge atît de departe, încît din ea nu mai

Scanned with OKEN Scanner

rămîne substanța ce a făcut-o posibilă. Rămîne doar o imagine palidă, difuză, segmentată, susceptibilă de interpretări pe care planul realului nu le verifică întotdeauna. Natura dilematică a scriitorului se trădează și la acest nivel — mai ales aici — al mărturisirii. Tolstoi se cercetează, se analizează cu o detașare ce merge de la orgoliu la dispreț și de acolo mai departe, spre scîrbă. Dar totodată el știe că nu în felul acesta își rezolvă imensele probleme. Analiza la cald, intensitatea participării la drama nevăzută pe care și-o descoperă provoacă, treptat, impersonalizarea cuvîntului, ca și ciudatele *calități* cu care se autodecorează. Din reprosul ca atare rămîne doar ecorșeul organismului studiat în exces. O materie în care nu lucrează numai scalpelul ucenicului, ci și acidul coroziv al moralistului. Anatomia pur și simplu se metamorfozează într-o anatomie a orgoliului : „Este un soi de boală morală în genul leprei : nu distruge o anumită parte, dar desfigurează totul ; ea se strecoară cu încetul și pe nesimțite, iar apoi se dezvoltă în tot organismul ; nu mai rămîne nici o funcție a sa care să nu fi fost molipsită ; este ca o boală venerică : izgonită dintr-o parte se manifestă cu mai mare forță într-alta. Orgoliul este un fel de dragoste matură pentru glorie, un anumit amor propriu transferat în părerile altora ; nu te mai iubești pe tine așa cum ești de fapt, ci așa cum le apari celorlalți.“ Dar anatomistul nu se oprește aici. Glasul său vituperant încearcă să aducă în cotidian ceea ce rămîne, sub constrîngerea cuvîntului, doar în plasa supozițiilor și autoflagelării. Poate fi cineva atît de lucid încît să-și vadă defectele și, apoi, să spună că s-a dezbărat de ele ? Să fie posibilă echivalența între bolile morale și cele trupești ? Analogia, cel puțin la Tolstoi, se insinuează cu seninătate : el *suferă* din cauza orgoliului, apoi reușește să-l *înăbușe,* pentru ca, în final, gata însănătoșit, să-l strivească în picioare, cu disprețul cu care te descotorosești de un document compromițător pentru existența ta morală. Lecția lui Tolstoi constă în iluzia că un rău identificat e un rău vindecabil. Că nu este așa, vom vedea pe parcurs.

La douăzeci și patru de ani, după ce, între altele, descoperă că *începe să-i placă istoria* — în fine, un semn

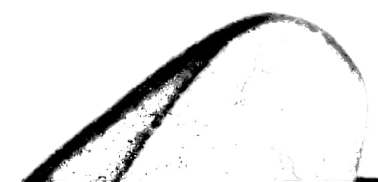

că jurnalul aparține unui intelectual — și *plăcerea apatică* a citirii cărților proaste, reverberarea obsesiilor de mai înainte ia o formă... amnezică, redescoperind ceea ce, vreme de cîțiva ani, se străduise să nu uite : „Schimbarea morală petrecută cu mine în timpul bolii e că mă disprețuiesc în mod hotărît.“ Nu e vorba, bineînțeles, de nici o schimbare. Disprețul sinelui fusese podoaba cea mai de preț a jurnalului său de pînă atunci. Dar, la urma urmelor, care e rostul recitirii jurnalului, dacă din repetatele lecturi nu reține nici măcar ideile de bază ? Cum se mai poate *perfecționa,* dacă nu sesizează în ele nici esențialul ? Destule amănunte dovedesc doar că se înțelegea pe fragmente, dar nu și pe ansamblu. Și cum ar fi putut să se înțeleagă, cînd notațiile sale au umorul involuntar al unui Don Quijote obligat la mărturisiri complete : „De cîte ori trebuie oare să-mi mai repet că trîndăvia nu duce la nimic bun și că trebuie neapărat să mă ocup cu ceva ? Mă culc“. Tolstoi și-a făcut datoria, Tolstoi merge la culcare.

A fi Tolstoi, lui Lev Nikolaevici nu-i spune mare lucru. El crede în *ce spune* despre sine, nu în *ce se spune*. Spune că e bătrîn și se simte, efectiv, bătrîn. Cert este că *Jurnalul* lui Tolstoi se conturează ca o mărturie a spiritului autocontemplator, contradictoriu. Dacă nu spune prea multe despre *artist* (să observăm, totuși, că spune destule despre laboratorul capodoperelor de bătrînețe), el se străduiește să mărturisească totul despre *om*. Să spună, fără complexe, fără false modestii, fără jenă în fața insignifianței, fără ambiția de a-și truca imaginea. Dimpotrivă, mania persecuției, obstinația subaprecierii colorează pagina cu o sumedenie de amănunte trădînd o strategie a ocheanelor inverse, în care Tolstoi se proiectează cu o bucurie aproape copilărească. Aspirațiile sale se plasează mult în urma poziției pe care deja o atinsese, ca și cum i-ar fi fost imposibil să se sincronizeze cu sine, cu imaginea sa : „M-am sculat devreme, am fost să-mi fac baia și parcă m-a întristat privind la oamenii cumsecade. Îmi trece prin cap că *eu aș fi ca ei*. Prostească vanitate ! Acum sînt mai cumsecade ca oricînd.“ De fapt, el era tot ce vedea : și ticălos, și cumsecade, și bun, și rău. Jurnalul său nu e senzațional prin ceea ce lasă să se între-

vadă dintr-o viață, ci prin felul în care imaginea acestei vieți se ascunde în lume. În ochii lumii, Tolstoi apare exact așa cum ar vrea el să fie. Mai greu e să se recunoască, să se descopere, atingînd toate aspirațiile, devansînd toate ideile sale despre viață, dar atingîndu-le și devansîndu-le cu atîta impetuozitate încît să nu-i mai rămînă nici un ideal, nici o șansă de perfecționare. Marea obsesie a lui Tolstoi era să ajungă, de fapt, Tolstoi. Nu va ști dacă a ajuns decît foarte tîrziu, mult după ce visata identificare s-a produs. Cînd, probabil, nici nu îi mai pasă, obișnuit cu strania obsesie de a fi ori cu un pas înaintea imaginii sale, ori cu foarte mulți în urmă. Niciodată egal cu sine.

Ca toți complexații, Tolstoi are mania comparațiilor. Timorat, neîncrezător în sine, temător, caută mereu oglinda celuilalt, caută ca pe o salvare confruntarea. Speră că, dacă nu prin sine, va găsi, măcar prin alții, energia care să-l salte deasupra meschinăriei lumii. Un damnat precum Rousseau trebuia, inevitabil, să-i stîrnească pofta de competiție : „Îl citesc pe Rousseau și simt cu cît mai sus decît mine se află în ceea ce privește cultura și talentul și cu cît mai jos — în ceea ce privește respectul de sine, fermitatea și rațiunea.“ Că marile calități ale lui Rousseau sînt reale, n-o poate nega nimeni. Dar că respectul față de sine al lui Tolstoi ar fi întrucîtva superior, e greu de crezut. Aici se profilează două posibile atitudini : dacă respectul de sine înseamnă a nu face publice anumite mărturisiri, atunci discreția sa e, într-adevăr, desăvîrșită. Dar dacă, din contră, a te respecta înseamnă a mărturisi totul, bietul tînăr se dovedește, prin prisma confesiunilor de bătrînețe, întru totul demn de milă. Cu atît mai mult cu cît ceea ce Rousseau făcea într-o exersare aproape cinică a mărturisirii, în cotidianul creației, Tolstoi ajunge să recunoască față de sine doar în *Jurnalul „secret“ din anul 1908*, cînd criza existențială se declanșase iremediabil, iar dezacordul cu lumea era și el total : „Toți îmi scriu biografia, dar, ca în toate biografiile — despre atitudinea mea față de cea de a șaptea poruncă nu va fi nimic. Nu va fi nici despre toată murdăria îngrozitoare a masturbării și a altora mai rele, de pe la

13—14 ani, și pînă pe la 15, 16 (nu-mi amintesc cînd a început desfrînarea în casele de toleranță). Și tot așa pînă la legătura cu țăranca Axinia — care e încă în viață, de altfel. Apoi căsătoria în care, deși nu mi-am înșelat niciodată soția, senzualitatea chiar față de nevastă a fost la fel de scîrboasă și criminală.“ Deosebirea dintre cei doi mari pedagogi nu e, la nivelul mărturisirii, fundamentală. Dar dacă lacheul contelui Gouvon nu poate trăi în afara exercițiului exhibiționist, contele Lev Nikolaevici trădează *respectul față de sine* doar incidental și, oarecum, strategic : penitențele sale nu au aerul de gratuitate, resimțit de toți cei care ajung la om prin operă. Tolstoi rezistă sincerității chiar în raporturile cu necesitatea teoretică a acesteia.

Și mai e, apoi, Gandhi. Contactul cu filozofia acestuia îl marchează definitiv (continuînd, de fapt, fascinația profundă față de filozofia Orientului), modificîndu-i, încetul cu încetul, stilul de viață. „Rezistența pasivă“ intră din ce în ce mai mult între formulele de existență, răbufnind într-o notație din ultimul an de viață : „În actuala mea situație mai că ceea ce ar trebui în primul rînd e *non-acțiunea, nevorbitul*. Azi am înțeles cu acuitate că am nevoie doar să nu-mi stric situația și să-mi amintesc intens că mie nu-mi trebuie *nimic, nimic*“. Ciudată concluzie, imprevizibil final. Să mai spunem, pentru a completa schema, că extrasele aparțin „Jurnalului“ secret, locul în care dă și definiția exactă a jurnalului intim. Jurnalul, scrie Tolstoi, jurnalul trebuie să fie *numai pentru mine*. Lecția sincerității își pierde utilitatea dacă nu rămîne neștiută. Tot ce e văzut de mai multe priviri își pierde adevărul, își pierde valabilitatea. Relația celor două jurnale secrete ale lui Tolstoi e de-a dreptul tulburătoare. Cîteva pagini de notație răstoarnă adevărul cîtorva mii de pagini înnegrite de-a lungul întregii vieți. Cu o încrîncenare mai presus decît viața.

Dar pînă la cutremurătorul *nu-mi trebuie nimic* mai are de străbătut o cale lungă. Un drum pe care-l marchează și semnul egalității pus între exercițiile literare și pretențiile pecuniare : „Intenționeaz să scriu niște schițe

Scanned with OKEN Scanner

caucaziene pentru a-mi forma stilul și pentru bani". Ideea, revoltătoare la început, nu poate să nu frapeze, la a doua lectură. Tolstoi pretinde bani numai pentru lucrurile în care nu crede, pentru *ciornele* marii opere. Pentru drum, și nu pentru țintă. Pentru cine știe să citească, între încăpățînarea de mai tîrziu și această frază — să nu uităm că Tolstoi refuză, la bătrînețe, să primească bani pentru cărți — nu există nici o ruptură. Creația sa de maturitate trecuse, în convingerea lui, dincolo de drămăluirea *scîrboasă* în bani. Echivalent pecuniar pot avea numai reziduurile creației, gimnastica spiritului, nu și meditația asumată, proiectul materializat, trăit. Cum se împacă prezența „creatorului" la acești poli ai contradicțiilor ? Probabil că nu se împacă nicicum. Nici nu-și propune să se împace. Își propune doar să fixeze bornele între care se mișcă inevitabila nevoie de a se suporta, a lui Tolstoi.

Raporturile cu literatura, acomodarea cu scrisul sînt încercări de a se stabiliza în existență. Înaintea *misiei* se află dorința de a scrie. Tolstoi știe că va scrie, cu mult înainte de a face acest lucru. Iar logica bunului simț îi spune că, din moment ce tot va scrie, măcar să-și înfrîngă inerțiile. Să se pună în *starea de a scrie*. Dar înainte de a-și cuceri ideile — și asta face Tolstoi, își cucerește ideile, își cucerește dreptul de a scrie —, înainte de a dobîndi materia primă a cărții, are de luptat cu chinurile intrării în ritm, cu plasarea pe orbita creației. În termeni de toată ziua, nimic nu e complicat, la nivelul teoretic totul ia forma unui simplu îndemn : „Ajută-mă, Doamne, să-mi înfrîng lenea, să mă obișnuiesc cu munca și să o iubesc". Propoziții pe care nu le spune un veleitar oarecare, ci omul care a scris *Război și pace*. Dar să fie atît de simplu ? E suficientă *înfrîngerea lenii,* ajunge *iubirea muncii* pentru a scrie o capodoperă ? Pentru că ce altceva vrea Tolstoi să scrie, ce vrea spiritul său sucit decît să te *înduioșeze* și să scrie capodopere : „Sînt prea ambițios pentru a scrie prost, iar să scriu un lucru bun, mai că nu-mi ajung puterile". Nici vorbă, e nevoie de multe alte lucruri, de nebunia de a lupta cu previzibilul vieții, de a nu ieși, sub nici un pretext, din tiparele

preexistente. Dar, atunci, ce nevoie mai are de jurnal, cînd posibilitatea de a spune totul, absolut totul, și-a dobîndit-o, și-a *construit-o* în cîteva cărți ? De ce să continuie un chin pe care abia-l suportă în timp ce-și redactează cărțile ? Numai pentru că revolta, blînda revoltă tolstoiană, e o luptă împotriva propriei sensibilități, a zvîcnetului care-l țintuise la masa de scris ? Oare nu scrie și pentru că își simte orgoliul rănit ? Din reprobarea condiției de *profitor* și privilegiat al lumii ? Ipoteze seducătoare, însă greu demonstrabile. Tolstoi visează să fie mujic, dar face totul ca să rămînă conte. Faimoasa lui fugă de acasă are mobiluri sociale atît de firave, încît nici nu ar mai merita menționate. E un abandon clar al familiei. Bătrînul Tolstoi îl continuă, din acest punct de vedere, pe tînărul Tolstoi. Unul e creația, celălalt reverberarea unui cinism opus „metastazei" orgoliului. Prea multe contrarii se întîlnesc în conștiința lui Tolstoi, pentru ca, în final, să nu se ajungă la echilibru. El e, oricît ne-am strădui să nu observăm, Lev Nikolaevici Tolstoi, creator de geniu și simbol al unui popor. Cine-ți permite să-i întorci, ca pe o mănușă, existența, cine-ți îngăduie să cauți pete în soare ? Cîteva file de jurnal, cîteva pagini care nu sînt, fără nici o discuție, decît ciornele existenței care căuta perfecțiunea. Noroc că lumea iese întotdeauna bine din confruntări, bine că și Tolstoi face parte din lume. Și apoi, mărturisirile acestea ce erau pentru el, dacă nu *un fleac,* niște cuvinte înșirate pentru *plăcerea lui proprie*. Pentru a-și provoca, mai îrziu, *plăceri*. Și atunci ? !

Greșeala supremă ar fi să-l judecăm pe Tolstoi în funcție de modelele comune. În funcție de imaginile arătînd partea meschină, mizeria fiziologică a vieții, nevoia maladivă de dramă : *am pe tot corpul mîncărimi, mă doare în gît* și tot așa, pe sute de pagini. El nu e banal nici cînd nu face nimic. Sau poate e banal cînd scrie, atunci nu cunoaște nici suferința, nici drama. Scrie, pur și simplu scrie. Fără să-și aducă aminte nici de jurnal. Și fără să regrete că nu-și aduce aminte. Doar el e *ființa marcată*, pe care-o chinuie ideea că *nu se deosebește îndeajuns* de ceilalți. Firește, dacă s-ar deosebi, dacă ar observa el

Scanned with OKEN Scanner

vreo diferență esențială, atunci s-ar strădui din răsputeri să devină un anonim, un *umilit și obidit*, după un model care, înainte de a fi livresc, e cît se poate de real.

Și totuși, între atîtea jocuri de-a nefericirea, între atîtea simulări și naivități, *jurnalul* motivează o existență. Jurnalul suportă, la modul superlativ, toate nuanțele pe care le introduce scriitorul : „Ar fi mult mai bine să scriu totul în jurnalul pe care mă străduiesc să-l țin cu regularitate și curat, astfel încît pentru mine el să constituie o lucrare literară, iar pentru alții să poată constitui o lectură plăcută". Apare, așadar, un nou destinatar. *Jurnalul de bord* se metamorfozează în publicație cotidiană ce nu refuză prezența esteticului. Zonele neclare se estompează nu numai în viața scriitorului, ci și în relația acestuia cu cititorul. Tolstoi se livrează lecturii, conștient că numai comunicarea directă, nemediată, are sorți de izbîndă în confruntarea permanentă. Însă nimic nu trebuie lăsat la voia întîmplării. Idealul de artă tolstoian rămîne cel clasic, în ciuda tentațiilor moderniste („Tare doresc să scriu tot ce-i trece omului prin gînd, chiar numai șase ore la rînd, dar totul. Ar fi grozav de nou și semnificativ."), claritatea și precizia fiind armele pe care mizează, confruntat cu neputința de a se exprima, de *a se vinde* : „Trebuie dobîndită obișnuința de a scrie întotdeauna și orice în mod clar și precis, altfel ajungi adesea să ascunzi față de tine însuți, în mod inconștient, neclaritatea gîndirii tale prin întorsături de frază nefirești, prin corecturi și prin gesturi largi". *Firescul și claritatea*, două puncte cîștigate în fața visceralului, a obstacolelor ridicate de trăirea de zi cu zi. Pentru a fi ideală, viața trebuie să fie o necurmată ascensiune spre bine și moralitate, spre credință. Un ideal cu posibilități de reglare, în funcție de ce are de măsurat. De aici și falsurile : există, în imaginația lui, argumente pentru sine și argumente pentru alții. El e excepția care nu confirmă nici o regulă, el trăiește cu spaima de a nu fi destul de înțelegător, neputînd să coboare, după modelul cristic, de la înălțimea crucii sale, în piața de sclavi, pe care trebuie, pe care știe că trebuie să-i mîntuie : „Să mă obișnuiesc o dată pentru totdeauna cu gîndul că eu sînt o excepție, că sau am luat-o

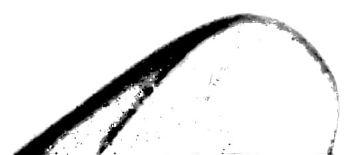

înaintea veacului meu, sau sînt una din acele naturi absurde, nesociabile, care nu sînt niciodată mulțumite. Trebuie să-mi stabilesc o altă măsură (inferioară mie) și cu ea să măsor oamenii". Cuvinte de o gravitate copleșitoare, cuvinte care strivesc. Pe Tolstoi nu-l strivesc. Lui i se cuvine totul, pentru că el face legile. El nu refuză, *de plano,* posibilitatea nuanțărilor. Insă el e etalonul. Un etalon, dar, totuși, nimic mai mult decît un etalon. Propozițiile megalomane nu exclud propozițiile concesive. Ciudat, doar, că el are întotdeauna dreptate. Și cînd afirmă, și cînd respinge. El învinge oricum. Siguranța de sine, sortită să fie eternă, nu poate fi subminată prin picătura de apă a ezitărilor zilnice. Tolstoi se îndoiește, dar incertitudinile apar numai după luarea iremediabilă a deciziilor. El cîrtește, dar numai după ce și-a dat voturile. Crede, îndoindu-se fără încetare. Pînă și paradoxurile sale se apropie de confuzie : „Sînt absolut convins că trebuie să dobîndesc gloria ; din cauza asta chiar lucrez atît de puțin ; sînt convins că trebuie doar să vreau să prelucrez materialul pe care îl simt în mine". Cît de puțin îi trebuie unui geniu ca să fie geniu ! El nu trebuie decît *să vrea să prelucreze* pasta pe care o simte, atît de materială, atît de la îndemînă, în sine. De unde o are ? Dintr-o familie despre care spune doar cîteva fraze, și nici acelea măgulitoare ? De unde ?

E bizar să observi că, după cîțiva ani de exersare zilnică, Tolstoi încă nu știe ce trebuie să conțină un jurnal. Cum trebuie să fie un jurnal, pentru a nu rămîne o simplă condică de notații zilnice ? Iată o însemnare din 2 ianuarie 1854 : „Să scriu în jurnal numai ideile, informațiile care se referă la presupusele lucrări. Cînd încep o lucrare, să revăd jurnalul și să copiez într-un caiet separat tot ce se referă la ea. În fiecare lună, să copiez din jurnal regulile. Să-mi amintesc și să scriu cu creionul toate încălcările regulilor și să le trec în jurnal în fiecare zi". Zis și făcut. Marile hotărîri îl țin exact trei zile. După o săptămînă, o notație care completează, cum să zicem, flagrant, cele de mai sus : „Trebuie să urmez regula de a elimina fără să adaug". Să recunoaștem, un foarte elegant final de dispută. Dar pînă și geniile își

îngăduie momente de relaxare. La îngînduratul Tolstoi, conștiința unui fapt care ar fi trebuit să-l surprindă cu port ilegal de naivitate se traduce la modul carnavalesc, salvînd, printr-un *deus ex machina* umoristic, suavitatea unui caracter, trădînd, emoționant, fragilitatea durului erou : „Ieri m-a surprins foarte tare faptul că regulile, pe care eu mi le compun cu atîta trudă, sînt toate cu mult mai bine scrise în abecedar". O ieșire magistrală din intriga aceasta nehotărîtă între rutină și viața spărgînd bariera obișnuitului.

Să nu facem, însă, eroarea de a ne închipui că Tolstoi nu se cunoștea. E și un oarecare amuzament în jocul său cu sine, pe măsura încrîncenării ce zace în dorința de a pune ordine în existență. Duhul maniheismului vrea, cu orice preț, să despartă albul de negrul vieții, și operația e prea seducătoare pentru ca Tolstoi să nu fie fascinat de ea. El, care știe că nu are prea mult timp de irosit, pentru că, zice, a pierdut startul și cursa e lungă : „Principalul neajuns și specific al caracterului meu constă în faptul că am fost prea tînăr, prea mult tînăr sub raport moral și că numai acum, la 25 de ani, încep să dobîndesc ca bărbat o apreciere independentă asupra lucrurilor, de care alții dispun cu mult înainte de 20 de ani". Cine e în stare să admită asemenea lucruri nu poate corespunde acestei imagini. Mai ales că mult hulita tinerețe se vede cu alți ochi de pe baricada altei vîrste : „De ieri am început să fac gimnastică — vrea să întinerească, nătărăul — și am răsturnat peste mine un dulap, și m-am chinuit în zadar. Ce mai, un nătărău de 82 de ani". Un ultimatum la fel de sublim precum cel de la 25 de ani, o identică proclamație, fără nici o urmă de umor : „Pentru ultima oară îmi spun : Dacă mai trec trei zile în care să nu fac nimic spre folosul oamenilor, mă omor". Nu se omoară, nu știm nici dacă se conformează regulii. Aflăm doar că, mai corectînd, mai reducînd din dimensiuni, absolutistele aspirații sună, cîteva zile mai tîrziu, ușor retușate : „Trebuie să mă accept așa cum sînt și să mă străduiesc să îndrept greșelile reparabile, atunci natura mea bună mă va duce spre bine fără *cărțulia* care a fost atîta amar de vreme coșmarul meu". La ce *cărțulie* se referă Tolstoi,

inutil să mai precizăm. Inutil și să ne facem iluzii asupra *naturii lui bune*, ridicată la rang de *personalitate*, și terfelită cu o rîvnă pe care, după o îndelungată convietuire cu cărțile lui, ajungi să nu o mai înțelegi : „Sînt urît, neîndemînatic, lipsit de scrupule și fără educație mondenă. Sînt iritabil, plictisitor pentru ceilalți, lipsit de modestie, intolerant (intolérant) și rușinos ca un copil. Sînt aproape incult. Sînt nereținut, nehotărît, inconsecvent, prostește vanitos și violent, ca toți oamenii lipsiți de caracter. Nu sînt curajos. Sînt lipsit de acuratețe în viață și atît de leneș, încît trîndăvia a devenit pentru mine o obișnuință aproape insurmontabilă". Ce mai lipsește ? Adevărul. Acesta nu poate fi Tolstoi. Nu poate fi nici măcar în măsura în care geniul se descoperă în ceea ce nu este. El afirmă pentru a respinge, polemizînd — sau răzbunîndu-se — cu sine. Un cobai la purtător, reproșîndu-și ceea ce are de imputat lumii. Nici un cuvînt nu e prea tare pentru a exprima discordia profundă cu lumea.

Dar afirmarea prea răspicată a unor lucruri e, uneori, suspectă. Să fie blîndul, casnicul, mondenul, intolerantul, libertinul Tolstoi depozitarul neverosimilelor experiențe, trimise în pagină cu atîta siguranță ? Cu atîta refuz aprioric al dialogului ? Ce te convinge că, totuși, el are dreptate, cînd totul i se opune, cînd, *în mod evident*, nu are dreptate ? Simplul recurs la nume nu e convingător, căci cîte *nume* faimoase nu au dat răsunătoare rateuri ? Și totuși, Tolstoi te convinge. Viața alături de el nu e comodă, dar nici n-ai vrea să fie. Tolstoi e o întreagă lume, cu legi clare. Pe care, dacă nu le cunoști, ești pedepsit. N-ai încotro, le înveți. S-ar putea să-ți placă.

Gîndul renunțării nu vine, așadar, din senin. La ce bun să scrie, dacă nu crede în nimic ? Ba nu, crede în perfectibilitatea lumii și — n-are de ales — în a sa însăși. Știe să fie și încăpățînat și, dacă nu e capabil să urmeze *regulile*, are, cel puțin, tăria de a le copia zilnic în jurnal. „Mai important decît orice pentru mine este să scap de lene, de irascibilitate, de lipsa de caracter" — o bună deviză pentru cel care, o lună mai tîrziu, se pregă-

Scanned with OKEN Scanner

teşte să termine *proiectul privind reforma armatei*. Proiect despre care nu vom mai auzi nici un cuvînt. În schimb, la începutul lui 1855, o spectaculoasă petardă : *Ideea întemeierii unei noi religii*. O religie asemănătoare unei judecătorii de provincie : care rezolvă diferendele pe loc. Dar obsesia persistă şi ne vom întîlni cu ea pînă la ultima filă a jurnalului. Însă, între timp, să nu uite de *gloria literară*. Să nu uite să scrie, chiar de-ar fi să compună doar *istoria unui cal*. Să scrie, să scrie cu toată seriozitatea, pentru că el numai aşa poate trăi, cu sprîncenele încordate, egal cu sine, egal în faţa reproşurilor şi în faţa cîte unei propoziţii care ar trebui să îl modifice : *Ieri am fost la mujici. Nu vor libertate*. Nu numai că nu-l modifică, dar teribila propoziţie nici nu îl miră : nu vor libertate şi gata. El şi-a notat, el a scris, poate să-şi vadă de-ale lui. Şi-apoi, tehnica sa e alta : *înduioşarea*. El iese din orice situaţie vărsînd cîteva lacrimi, încheind într-un zîmbet înţelegător conflicte ce nu admiteau soluţie. Dar lăcrimează numai în faţa bunătăţii. Nu plînge de mînie. Plînge doar pentru a compătimi. Lacrima e unitatea de măsură a sentimentelor : „Ne-am dus la Turgheniev, unde sîntem şi acum. Pe drum am încercat pînă la lacrimi un sentiment religios". Sau : „Am dictat şi am scris *Tinereţea* cu o plăcere pînă la lacrimi". Înlăcrimatul Tolstoi e un mare ipohondru. Îl apucă mila din orice, autocompătimirea îi dă tîrcoale şi, una-două, nenorocirea-i gata : „Două zile am fost la Olsufiev, cu sănătatea mi-e foarte rău, moralmente sînt slăbit, azi am lucrat fără chef. *Cred că e tuberculoză*". Tragedia se redimensionează, însă, imediat, pînă la ridicol : „Sănătatea mi s-a îndreptat, a venit Triţkoi." De ce l-ar deranja infirmarea obsesiilor ? El şi-a făcut datoria : şi-a dat cu presupusul, s-a îngrijorat, s-a înduioşat. Setea nestinsă de problematizare îl aruncă, nu numai în tinereţe, de pe un versant pe altul al convingerilor : „Nu sînt îndrăgostit — scrie el despre o tînără întîlnită la moşie — dar legătura asta va juca pentru totdeauna în viaţa mea un mare rol". Legătura aceasta nu va juca în viaţa lui nici un rol. Şi aşa mai departe.

Scanned with OKEN Scanner

Tolstoi nu suporta ideea concurenței. Posibilitatea unei rivalități îl supără mai mult decît o înfrîngere. El are psihologia unui campion, grefată pe caracterul unui individ pentru care morala este compusă din fapte și întîmplări cît se poate de materiale. Simplele supoziții, „teoretizările", nu-i spun nimic. „Trăirile" nu oferă nici un argument valabil pentru *religia poporului*, care-l obsedează din ce în ce mai mult. De aici, probabil, și antipatia față de stat și națiune : îi detestă pe francezi și pe englezi, cu tot ridicolul lor belicos, iar germanii, ce să mai vorbim, îl fac să pufnească în rîs. Cît despre Rusia, ei bine, Rusia îi trezește fiorul *antipatiei*. Asta în momentele cînd nu-l plictisește totul, cînd se hotărăște *să tragă la jugul vieții*, deși vede în jurul său numai lucruri respingătoare. Oricum, muncește, muncește fără motiv, din simplă îndatorire. Simțul datoriei devansează întotdeauna simțul necesității.

Cînd se admiră, însă, Tolstoi nu cunoaște limite. Dar rațional tot rămîne, evaluîndu-și lipsurile, conturînd un scenariu paralel al calităților. După cum un scenariu paralel se prefigurează chiar în paginile de jurnal (jurnalul acesta *extrem de plăcut*, jurnalul care-i arată cum decade *în mod vizibil* !) : *Tot ce am scris în acest caiet e aproape o minciună*. O propoziție descurajantă, care aproape face inutilă continuarea lecturii. Dar poate că nu e așa, poate că elementarul sofism i se aplică și lui : mințind, Tolstoi — și el ! — spune adevărul.

Pauza de treisprezece ani (1865—1878) în care nu ține jurnalul, sugerează o răzbunare ; poate cel mai bun final pentru această analiză. Să renunțăm, pur și simplu, să ne gîndim la experiența ulterioară a lui Tolstoi, cea de după *Război și pace*, *Anna Karenina*, *Decembriștii*, *Moartea lui Ivan Ilici* și atîtea altele. Să păstrăm, pentru următorii treizeci și doi de ani ai vieții sale, o singură imagine, enigmatică și implacabilă, ca orice ritual : *Seara am călătorit cu Maşa şi am cusut cizme, cu voioşie*. Or, într-o dialectică pe care *Jurnalul* a verificat-o pînă la epuizare, mărturisirea celui care se credea, uneori, cureaua de transmisie a voinței divine : *Mai departe nu mai ştiu. Am obosit.*

Scanned with OKEN Scanner

Viața în abis

Pentru André Gide, adevărata educație sentimentală este educația intelectuală. Primele pagini de *Jurnal* corespund necesității fundamentale a cărții de învățătură : sînt notițele unui abecedar al spiritului. Îl preocupă prea puțin adevărul, iar sincer nu-și propune să fie chiar de la început (dar ce poate însemna, pentru el, sinceritatea ?), pentru că, pe moment, e mult prea ocupat să-și dea sfaturi. Să-și construiască o personalitate. Desigur, adevărul nu e de neglijat, sigur că nu, dar ceva mai tîrziu, spre bătrînețe, cînd își va fi clarificat ce e cu mintea asta încețoșată. Ce e cu diferențele dureroase între *a fi* și *a părea*. Între existență și aparență. Important, firește, *e să fii*, dar cum ? Cum, cînd încă nu poți miza, la douăzeci de ani, pe tine însuți, pe ambițiile tale (pe care, la optzeci de ani, vei avea grijă să le uiți, să le negi cu o delicată amnezie) ? Să trăiești *în așteptare*, da, însă în așteptarea a ce ? A operei, firește, a marii opere, care, de ce, doamne, de ce nu vrea să vină ? Poate că nici nu va veni vreodată, poate că se află tocmai în aceste pagini de mărturisire, pe care le scrie cu atîta înverșunare. Să lucreze, să lucreze cu încăpățînare, *avec acharnement*, să nu se lase distras. Fără să răspundă la provocări. Și de cîte provocări n-a avut parte. De cîte cataclisme și spaime. Dar tocmai pe acestea să le evite. Să nu se lase întrerupt. Gata să-și înnoade șirul rupt de cei mai buni ori cei mai răi decît el. Dar cine să fie, la frumoșii douăzeci de ani, mai bun ? Sentimentul — vag, numai pentru că el, Gide, e prea bine crescut, un gentleman abia ieșit din adolescență — sentimentul dominant e că *fervoarea* pe care o comunică

nu poate fi înțeleasă, pentru că ceilalți nu simt în el *focul sacru*. Da, chiar așa, înalta văpaie, strigătul lui Rastignac, copiat pe prima pagină a *Jurnalului*, în toamna lui 1889, de pe înălțimile orgoliului, ale sîngerosului orgoliu că *les autres* nu înțeleg că au de-a face cu *cineva*, obligîndu-l să sufere în mod ridicol, pentru că orice nevoie de explicație ascunde ridicolul : „Et maintenant... à nous deux !“ Între noi doi, între Gide și alter-egoul său, căci în paginile sale răzbate mereu o dublă voce. Ezitantul glas al dualității. Al obligației de a cunoaște totul și, în replică, de a mărturisi totul. Să învețe să tacă, *să iasă din neîndemînare*. Cum i-ar sta să fie scriitor și, totodată, cel mai neînsemnat om din lume ? Cînd scrie, cînd *produce*, lasă de-o parte orice lectură. Doar ei doi, Rastignacul foii albe și ambițiosul Gide, tînărul care învață să privească atît de sugestiv — după ce a învățat să-și pună lacăt gurii. Iată unul dintre secrete : să știi să taci și să știi să asculți. Să admiți că poți fi flatat, pentru că ai o privire atît de expresivă. Mai expresivă decît glasul, decît vocea lucrată prin lungi lecturi pentru cei cîțiva intimi și acompaniind pianul. Dar o nuanță nu e niciodată de prisos : n-ar fi rău ca privirea să-i devină mai mobilă, iar trăsăturile feței mai țepene. O mască vorbind cu ochii. Și să nu abandoneze obișnuința de a visa pe marginea paginii de carte, care îl înarmează cu o *bravură morală*, singura capabilă de lucruri mari. Adică unicele care i se par la îndemînă.

Trăind printre modele, printre atîtea personaje ilustre, n-ar strica să învețe să fie el însuși. Așa cum îi stă bine oricărui mare orgolios. Să se delimiteze, să se apere de *spiritul de imitație* : nimic nu trebuie făcut numai pentru că așa au mai făcut și alții. Și, dacă e să imite pe cineva, cel puțin să-i imite pe cei mari, în clipele — Doamne, de-ar fi cît mai rare ! — cînd *nu îndrăznește să fie el însuși*. Să nu facă nimic din cochetărie sau vanitatea de a contrazice. Nici un compromis. Dorința de a plăcea să și-o înăbușe practicînd singurătatea. În fine, să renunțe la atîtea imperative, să dea de-o parte balastul mistificărilor, pentru că, vrea, nu vrea,

Scanned with OKEN Scanner

ființa lui de acum se datorează copilăriei însingurate și morocănoase pe care a avut-o. Iar dacă se pune problema lamentării, nu-l întrece nimeni : a adunat în suflet cît să-i ajungă pentru treizeci de cărți.

Așadar, cu sau fără modele, trebuie să scrie. Să scrie cel puțin acest jurnal pe care, iată, l-a și întrerupt. Urmează imediat și sancțiunea : a încetat să scrie din *lașitate morală*. Dacă vrea să-și corecteze viciul (din nou : dar ce înseamnă pentru Gide un viciu ?!), dacă vrea să scape de obsesie, ar trebui să scrie măcar din nevoia de *igienă*. O igienă morală, înțelegem, o răscumpărare a clipei ce-i fuge printre degete. Clipa, viața pe care nici n-o bagă în seamă cînd ia în mînă cîte o carte. Cînd citește, în timpul unei călătorii, *Război și pace*, simte că n-a trăit cu atîta intensitate nicicînd în viața lui. Citind, uită și de călătorie. Obligat să viziteze niște grote celebre, n-are răbdarea să le privească : atenția rămăsese prizoniera cărții lui Schopenhauer, care-l așteaptă în cameră, în timp ce-l *năpădește iritarea că a întrerupt lectura pentru a privi un peisaj*.

Dar atunci, la ce bun un jurnal ? Răspunsul vine aproape ca la școală : „jurnalul e util în evoluțiile morale, conștiente dorite și dificile". Ținînd un jurnal, *vrei să te vezi altfel, să vezi unde te afli*. Să fixezi în pagină *ivirea unei idei*. Sau, la pubertate, a simțurilor. Ori clipa cînd simți că mori. Dar cel mai greu, cînd ai început să scrii, e *să fii sincer*. Să fii, fără încetare, sincer. Sinceritatea, cu tot terifiantul din ea : să crezi că prezentul va fi *oglinda în care să te recunoști mai tîrziu*. Și, încă mai tulburător : *în ceea ce am fost îi recunoaștem pe cei care sîntem*. Scăparea din strînsoare, în acest caz, are loc pe căi naturale : cuvîntul nu trebuie să preceadă niciodată ideea. Dar numai cînd sinceritatea avută în vedere e sinceritatea artistică. Altminteri, soluțiile cad peste gînd ca un chepeng, obturînd orice posibilitate de comunicare.

Și cum să nu fie așa, cînd unul din idolii săi, Wilde, i-a făcut mai mult rău decît bine : *l-a dezvățat să gîndească*. Prea bine n-a știut niciodată ce-ar trebui să devină, cum ar trebui să fie. În acest zbucium între esență

Scanned with OKEN Scanner

și aparență, recunoaște doar certitudinea *alegerii*. Oricum, o bază de discuție, deși copleșit de inteligența lui Wilde, nici nu mai știe ce vrea. Așa că, îndoiala, resimțită la început ca o încetinire a propriului zbor, s-ar putea, cu vremea, să sfîrșească într-o boală. Gide se agită în această dilemă ca în brațele unei menghine : între a fi moral și a fi sincer. Niciînd diferența dintre aceste sinonime n-a fost mai mare. Iar ezitările lui Gide o măresc încă mai mult. Punînd-o sub semnul îndoielii, el o neagă definitiv.

În prelungire, iubirea imensă pentru *ideile pure*. Și plictisul de sine însuși. De unde și consecința îngrozitoare, mărturisirea care, dacă ar fi adevărată, ar fi mai cumplită decît orice : *nu mai am emoții proprii ; nu mai am decît emoțiile pe care doresc să le am, sau emoțiile celorlalți*. Disponibilitatea extremă de comunicare cu *altul*, acest atît de rău înțeles altruism, nu duce la admirație. Duce la groază.

Propoziții în stricta descendență a unei veritabile devize : *Egoismul e detestabil sub orice formă*. Rescrierea, din alt unghi, din alt secol, a celebrelor cuvinte ale lui Rimbaud. Ca și acela, Gide se interesează din ce în ce mai puțin de sine (nu-și conștientizează, altfel spus, limitele), atîrnîndu-se, progresiv, de *opera și gîndurile* sale. De *opera* și gîndurile sale. Opera încă n-o vedem, iar *gîndurile* sînt cam cele de mai sus. Oricum, pînă una alta, demn sau nedemn de dumnezeul care te protejează, trebuie să te arăți în stare *să reflecți chiar lucrurile cele mai pure*. Lucruri pure în raport cu ce ? Cu cine ? Greu de spus, pentru că, deocamdată, judecățile altora îl interesează tot atît de puțin cît ale sale. Dar cum ar putea altfel, cum ar putea fi el, Gide, în afara acestei scindări, mulat pe ambele fețe ale lucrului, ale ideii și ale emoției, mereu polarizate ? Se ascunde, aici, nevoia, mult mai adîncă, a împărtășirii bucuriei. A oglindirii în fericirea celuilalt, singurul care poate să transforme bucuriile fizice ale perioadei cazone, în *emoții sublime*. Ce să faci, însă, cînd ceilalți, *infernul*, nu vibrează decît la coarda grosolană a *emoțiilor mediocre ?* Ar dori, chiar și așa, să le cerșească simpatia, să rezoneze în același ritm, deși în-

Scanned with OKEN Scanner

țelege bine că a simpatiza echivalează, aici, cu *a decădea*. Ciudată echivalare. Mai stranie chiar decît această propoziție la care ajunge din deducție în deducție : *opera de artă este o exagerare*. Sigur că este, mai ales pentru cineva căutîndu-se peste tot pe sine, deși abia scăpase din capcanele pe care, tot singur, și le-a întins.

Primii ani ai *Jurnalului* sînt scriși, parcă, pentru a dovedi chinurile îndelungatei „moralități". O moralitate ce sucombă, însă, la douăzeci și trei de ani, cînd preocuparea disperată se reduce la căutarea unui trup cald pe care să-și pună buzele. Să simtă ceva viu, ca și cum ar dormi, dar fără să se gîndească vreo clipă la neant, ci, pur și simplu, dorind să viseze. Fără să vadă aici semnele unei *morale facile*. Nu, nu, Gide nu e făcut pentru așa ceva. Gesturile lui de mulțumire le provoacă doar intensitatea tragismului. Dar, pentru asta, oricît i-ar plăcea visul, va trebui, în fine, să iasă din el. Să dea de-o parte pojghița ce-i vălurea privirea și să trăiască, după cum îi este dat, *o viață puternică și plină*. Dar unde s-o găsești ? Prin ce metode să-ți descoperi viața ? Din cărți ? Da, sigur, viața pulsează și în cărți, în calmul lor, pe care-l admiră fără încetare. Dar totul se reduce, în fond, la raporturile tale cu exteriorul. El, de pildă, Gide, s-a cam obișnuit să ducă o viață falsă. A pierdut ani buni, cei mai frumoși ani ai adolescenței, ca să le dovedească altora emoții pe care probabil le-a și avut, dacă n-ar fi fost ucise de însuși efortul demonstrației. Și-a pus la nesfîrșit aceeași întrebare pe care, iată, chiar el o taxează drept o „obsesie maladivă" : *Sînt oare amabil ?* Firește că e amabil, deși se gîndește la amabilitatea celui care știe să spună nu. El știe. Cum ar rezista, altfel, un scriitor ? Cum ar găsi timpul necesar privitului, contemplării ? Această operație simplă, la îndemînă, dar mult mai pretențioasă decît s-ar zice. Altfel, citindu-l pe Tacit în timp ce se plimbă, ori inspirîndu-se din viața („primejdioasă") a marelui Stendhal, unde ar ajunge ? Nu prea departe, căci viciile acestea atrag după sine un altul : *pierderea obișnuinței gîndului înalt*. Așadar, să se antreneze pentru aceasta, să-și simtă mereu voința întinsă, ca un mușchi, să

nu mai trăiască la minima rezistență *(facilement)*. Și, recitindu-și jurnalul, așa cum face acum, să găsească o cale de ieșire din *dezgustul inexprimabil* — inexprimabil și pentru că, pe alocuri, *emoțiile sînt prea complicate* pentru a le transcrie, dar și pentru că pretențiile sale de a ajunge la metafizică sînt *ridicole*. Da, ridicole. Analiza nesfîrșită a gîndurilor, absența acțiunii — cum să nu te plictisească, cum să nu te doboare ? Prin reflex, își spune că *n-are nici un rost să se mai ocupe de sine*. Ambiția de a scrie bine, orgoliul de a fi elocvent înăbușă, în paginile de jurnal, vai, chiar *minimul merit al sinceității*. Pînă să ajungă la literatură mai este, iar jurnalul în sine nu valorează mare lucru. Dacă, mai tîrziu, autorul lui se va aureola de glorie, desigur și acesta va prinde o crustă de interes. Dar, pînă atunci, să se mulțumească cu puținele momente de sinceritate pură, cu cîteva pagini *pioase*. Exact așa cum, din copilărie, cele mai dragi îi sînt clipele de rugăciune. Insă, între timp, să se gîndească la marile Opere tăcute. La nesfîrșitele cărți fără cuvinte pe care le compune în timp ce are să-și reproșeze atîtea. Dar cum să nu aibă ?

Cîteodată, pierde ceasuri întregi, dimineața, incapabil să articuleze un cuvînt. Incapabil să se apuce de ceva util. *Oribila angoasă* de a voi să facă totul îi dă tîrcoale, îl prinde în chingile ei și nu-l mai lasă. *Ține strîns ceea ce ai*. Cuvinte pe care le citează, pe care și le reamintește. Se are, mai ales, pe sine. Și tentația teribilă a *instruirii*. Ține deschise, la îndemînă, douăzeci de cărți, toate începute. Și cum să nu zîmbești cînd mărturisește franc, spășit, că nu citește nici una, din neputința *de a le citi pe toate ?* Pe Goethe, pe Leibniz, pe Fichte, Turgheniev și Dickens (pe care-l răsfoiește seara, la întoarcerea *dintr-o călătorie în pădure)* și Dostoievski. Prin comparație, *Paludes*, cartea tocmai scrisă, îi pare *creația unui bolnav*. Pentru că acum, în 1904, nu mai acceptă orice morală. Nu înțelege morala, dacă ea nu te învață *cea mai mare, cea mai frumoasă, cea mai liberă folosire și dezvoltare a forțelor proprii*. Și, tot la acest punct, numai de-ar avea puterea să nu apară altora decît așa cum ar vrea mereu să fie : senin, liniștit, echilibrat. Să nu i se vadă chipul

Scanned with OKEN Scanner

în clipele cînd îi vine să exclame : *nu mai pot* !, în clipele *moralei provizorii*. Tot ce-și dorește e o morală definitivă, o morală a rațiunii, mergînd în sensul lucrurilor și al naturii, care, desigur, corespunde sensului mai adînc al sinelui. Dar cum să ajungi la această deplină înțelegere cu tine, cînd știi că *omul e extraordinar de abil în a se împiedica să fie fericit* ? Și cum să fie altfel, cînd pentru el, pentru fragila trestie gînditoare, *orice senzație este de-o infinită prezență* ? Atunci, pentru a nu regreta mai tîrziu (dar Gide o știe prea bine : oricum va regreta mai tîrziu), în fine, ca să nu se lase doborît de inactivitate, să ia cel puțin o hotărîre. Să-și confecționeze devize pe care să încerce să le respecte. Să încerce și nimic mai mult. Dar le va respecta, pentru că în fruntea lor stă această propoziție teribilă : *Cea mai mare noblețe a vieții nu se obține prin dragoste față de alții, ci prin dragostea față de datorie*. Ce bine-ar fi să fie așa ! Ce bine dacă Gide nu și-ar uita atît de repede cuvintele ! Dacă, de la un an la altul, nu ar vira cu atîta indiferență pe lîngă cuvintele rostite cu egal patetism : *Important e să crezi în importanța ta*. Cînd e vorba de asemenea idei, Gide are șanse să treacă drept un habotnic al propriei credințe.

Percepîndu-se pe sine doar în singurătate, el își desenează un portret în linii ferme. Atunci e vanitos, orgolios, tăcut, retras și nimic nu-l umilește mai mult decît *mojiciile* ce-i scapă în fața prietenilor. Stîngăcii pe care, apoi, acasă, le analizează, le-ntoarce pe toate fețele, cu jenă, ca pe niște probe ale delictului său moral. Gide n-are nevoie să greșească, iar acest *par lui-même*, care este jurnalul, va trebui să dovedească tocmai asta — drumul unui spirit spre perfecțiunea morală. Pornind de la asemenea detalii, Roland Barthes nu se sfia să vadă în *Jurnal* prezența *elementului mistic* [1]. O mistică, desigur, a căutării, a încăpățînării de a se descoperi pe sine, în dialoguri mascate, în reveniri la aceleași subiecte, la aceiași autori, la aceleași erori. Continua așteptare a *mai*

[1] Roland Barthes, *André Gide și „Jurnalul" său*, în „Secolul 20", nr. 8—9—10, 1981, p. 22, traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliu.

Scanned with OKEN Scanner

răului, a negativului, fie în viață, fie în literatură. Uneori, are impulsul inexplicabil de a scrie despre Stendhal (cu ochii căruia vede pînă și Roma, aflîndu-se la Roma...), sforțîndu-se să *scrie repede*, deși viteza nu i-a spus niciodată nimic, alteori citește *les Hommes de Lettres* ca să învețe *cum nu se scrie*... O dialectică prezentă în fiecare propoziție, contrarii care caută fisura, pentru a exploda în pagină. În pagină, în viață : ambele *aproape vide*.

Dar, mai presus de orice, să-și drămuiască timpul. Să-și înceapă ziua cu credința nestrămutată că aceasta e *foarte importantă*. Doar astfel va dobîndi *calmul, sănătatea și clarviziunea*. O triadă expresivă, greu de atins, greu de admis, mai ales că el a optat — cu cîtă inconștiență ! — pentru altceva. Inconștiență pe care o explică, rînd de rînd. Aerul de *faun retardat* pe care-l identifică la cineva, i s-ar potrivi, cîteodată, și lui. Cînd se blamează că nu știe să asculte, cînd, vorbind despre frații Goncourt, descoperă că aceștia își notează, invariabil, *les phrases les moins marquantes*. Adică frazele pe care nu uită nici el să le asculte, să le transcrie, calmîndu-se, creîndu-și iluzia că astfel recuperează fragmente din foarte importanta zi irosită. Și totuși, disperarea nu distruge sîmburele de rațional și nu-l împinge în brațele conjuncturii : *fiecare din noi lucrează la soclul bustului său, deodată cu munca la bustul propriu-zis*, avertizează el, iar avertismentul e cît se poate de străveziu. Între atîtea zile importante, esențialul rămîne să-ți găsești *ziua ta bună*. Să te așezi sub stindardul pe care ți-l confecționezi trudind la muncile moralei, chiar dacă aceasta s-ar nimeri să fie o simplă oglindă în care te vezi dimineața. Micile obișnuințe sînt și ele semne bune, ca o oglindire, ca o cădere în străfundurile reflectării. Dar, vai, obișnuințele lui sînt atît de pasagere ! Incapabile de a-l ține și lîngă filele de jurnal, în care poate scrie orice, în afara *lucrurilor prea obiective*, a descrierilor prea exacte. Jurnalul trebuie să fie la fel de evaziv ca viața însăși.

Pe de altă parte, cum să păstreze imensa *stimă față de sine*, cucerită cu atîta efort, cu atîta penibil chin ? Simte, în carne și în suflet, *tot ceea ce trebuie și tot ceea*

Scanned with OKEN Scanner

ce îl împiedică de a fi un om mare, dar nu știe — nu știe încă — în ce fel să *abuzeze* de sine. Cum să iasă din constrîngătoarea matcă, din dezgustul și saţietatea pe care le resimte ? Și de ce toate acestea ? De ce atîtea inutile răfuieli cu propria-i sensibilitate, cînd cel mai important lucru e păstrarea intactă a orgoliului ? Greu de găsit un punct mai fragil. Un călcîi al lui Ahile pe care Gide nici nu-și dă osteneala să-l escamoteze. Nu-i suficient că se simte produsul propriului orgoliu ? Să își ascundă originea ? Dar asta înseamnă renegare, nedemnă fugă de sine. Și nu e el omul. El n-are regrete — are, cel mult, remuşcări. Oricît l-ar răni, oricît l-ar sensibiliza exteriorul (la o premieră Racine *plînge cu lacrimi,* altădată o despărţire *îl înduioşează nespus*), drama sa rămîne drama orgoliului. A luptei cu sine. Gide se livrează cu o nerușinată sinceritate, dar fără a te convinge pe de-a-ntregul de ea. Cum să fii, la urma urmelor, sincer, cînd totul îţi stă în cale — în calea orgoliului, firește —, cînd nu dai peste nici o șansă de a fi tu însuţi, așa cum îţi dorești să fii : tăcut, placid, expresiv ?

Timpul se derulează prea repede. Citește *așa cum i-ar plăcea să fie citit :* nesfîrșit de lent. Mai mult decît o experienţă, cartea e *o convieţuire de două săptămîni cu autorul.* O abstragere din viaţă, din lume : *o absenţă cu.* O abstragere nu lipsită de ambiţii ; vrea ca, mai tîrziu, un tînăr de vîrsta lui de-acum să-l citească și să fie emoţionat, precum el acum, la treizeci de ani, cînd citește *Amintirile egotiste* ale lui Stendhal. Ambiţie nu prea mare, dacă elanul n-ar fi temperat de o condiţionare născută din orgoliu : tînărul, ipoteticul intelectual din viitor va trebui să aibă, neapărat, *valoarea* lui Gide. Cum ar veni, de la orgoliu la orgoliu. Altfel, toată această confrerie peste timp ar ajunge un bîlci, o mascaradă — și ce diminuează mai tare orgoliul, dacă nu circul, umilinţa ? — transformînd literatura în filantropie.

După atîtea complexe acumulate cu bună știință, care-l transformă în victimă sigură a oricărei agresiuni, se alege cu încă unul : neaspirînd să vorbească cum scrie, ajunge să scrie la fel de greu cum vorbește. *Orice frază*

îl costă. Mai bine, atunci, să deschidă gura doar pentru a rosti lucruri esențiale. Să nu scrie decît pentru a nota o perlă. Pentru a contura un plan. Sau pentru a-și arăta recunoștința față de îngerul Em., față de soția aceasta atît de înțelegătoare. Chiar prea înțelegătoare. Față de *abnegația* ei, da, cuvîntul trebuie subliniat, față de această pavăză contra demoralizării. Em., plantă rarissimă pe care naturalistul refulat care e Gide o răsădește cu atîta grijă, cu atîta atenție. Nici n-ar putea altfel : sentimentele lui dospesc doar în singurătate, în tăcere, iar cîteva luni petrecute de unul singur în Africa îi *sporesc aplombul*.

Dar exercițiul solitudinii îl catapultează în cealaltă extremă a dorinței. După două ore de conversație cu Hofmannstahl, pe care îl admiră, se află în postura fraților Goncourt. Ba chiar mai rău : nu găsește nimic de notat. Nu-și mai amintește nimic, Nu poate reface magia conversației. Și atunci, la ce îi servește jurnalul ? N-a devenit acesta un fel de balast de care *se cramponează* inutil, între atîtea lucruri trecătoare ? Un tic, pe care-l scuză posibilitatea lui de a conștientiza *cauzele sterilității*, negațiile pe care le-a cultivat cu atîta savanterie. Naturalistul Gide nu ațipește o clipă, nici cînd e vorba de plantele rare pe care le descoperă în sine, nici cînd studiază *obiceiurile scorpionilor*. Serile nu i se par destul de liniștite, dacă nu sînt și *studioase*, zilele nu-i spun nimic dacă i-au rănit, în vreun fel, orgoliul. Singurele zile încîntătoare sînt cele consacrate, în întregime, sieși. Fără liniște, fără certitudinea că *va putea continua să lucreze și mîine*, îl năpădește disperarea. Îl paralizează mai ales tentația *gesturilor nobile*, prea marea sa disponibilitate. Orice îndatorire ieșind din schema obișnuitului îi dă *dureri aproape fizice*, îi provoacă *migrene, asudă*. Privirea trebuie să-i fie limpede, ochii să scruteze țintă viitorul. În astfel de clipe, găsește inconveniente peste tot. De pildă, în jurnal, parcă tot mai inutilul jurnal (sîntem în 1905) : în loc să-l ajute, să-l împingă înainte, *îl trage fără încetare înapoi*. Îl demobilizează, îi readuce în minte lucruri peste care tocmai trecuse. Transpirînd, suportîndu-și migrenele. E drept, nu se mai află la vîrsta la care

Scanned with OKEN Scanner

prezentul să nu aibă un gust plăcut. Dar totuși. Să fi găsit altceva de făcut decît să noteze, sec, cum și-a *petrecut ultimele două zile*. Diminuarea *disponibilităților de simpatie*, pe care o descrie cu atîta exactitate, ca un botanist, ca un entomolog, îl privește, în primul rînd, pe el însuși. Îi este, din ce în ce mai des, imposibil *să ia în serios* ceea ce vede. Tot mai puține lucruri i se par *viață adevărată*. Dar mai ales cele din jurnal, care-l scîrbesc, care-l oripilează. Ce-i mai rămîne decît să lucreze, să profite de *asiduitatea* pe care a cucerit-o, mai prețioasă decît *cea mai frumoasă inspirație din lume?* Să învețe să treacă, orgolios, din epoca intuiției în cea a științei scrisului. Ca orice savant, ca orice observator atent al neantului.

În paralel, începe să descopere avantajele așteptării. Cînd nu e angoasantă, cotropitoare, ea îl ajută să scrie. Și nu orice fel de cărți. Nu tratate profunde, ci cărți *mai puțin bune*. Cu cît mai nereușite, cu atît mai admirate, pentru că pot fi mai bine înțelese. Dar asta *peste cîțiva ani*, cînd se va hotărî să cedeze gustului comun, cînd orgoliul îi va îngădui să se coboare la nivelul celor dispuși să-l admire. Așadar, peste cîțiva ani, cînd numele său va fi destul de glorios pentru a fi căutat ca și al lui Stendhal. *Jurnalul* acestuia continuă să fie lectura lui preferată, și s-ar întrista dacă n-ar fi capabil *să-l rețină în preajmă-i* cît mai mult posibil. Să dialogheze, să converseze, cu aceeași lentoare a lecturii. Căci, în afara cititului, nimic din viața lui nu e sigur, *nimic nu e constant*. Dacă ar fi să-și schițeze un autoportret, nici n-ar ști ce să spună. Nu-și dă seama dacă e *avar sau risipitor, auster sau lacom*. Tot ce poate mărturisi e fuga neîncetată între extreme, balansul care-i rotunjește, tot așa, paradoxal, *fatalitatea*. Ereditatea, desigur, numai ereditatea care a sădit în el *două sisteme contrarii*, două moduri de a trăi, numai ea explică totul. Dar, la treizeci și șase de ani, e încă prea devreme să-și pună ideile în practică. Poate mai tîrziu, poate la bătrînețe. Acum îl lovesc încă prea multe *noutăți*, Dumnezeule, se miră și el cît de bine le asimilează, cît de ușor le recunoaște. Desigur, desigur, noutățile sînt *diluate în pagini de locuri*

Scanned with OKEN Scanner

comune, dar chiar și așa, chiar și așa. Iar peste toate, ca un nor, ca un covor fermecat, interminabilele ore de lectură, cu voce tare, cu voce înceată : din Hebbel, din Pascal, din Wilde, din sine. Corectează șpalturi, scrie prefețe, traduce, *pune la punct* patruzeci de pagini de roman și totuși se plînge : *e una din cele mai goale luni din viața mea*. Intrăm, cu asemenea afirmații, în plină inconștiență. Insațiabilul Gide n-are cum fi înțeles numai din aceste declarații, și nici nu trebuie înțeles numai așa : *ostilitatea față de prolixitate* va trece din existență în scris, conturînd, ambele, premisele unei *elocvențe ascunse*, ale unei expresivități dincolo de sens, mușcînd din muchia cuvîntului. Are, în acest context, ambiția priorităților, și după o lectură dublă *(à voix basse d'abord, puis à voix haute)* ajunge să se întrebe, cu spaima descoperitorului de noi teritorii, *dacă nu cumva e singurul care l-a remarcat pe Lautréamont*. Ne găsim în 1905, și, dacă Gide nu e unicul promotor al lui Ducasse, cu siguranță se află în primul pluton.

Altminteri, o viață segmentată de lecturi : o mică ediție Montaigne, care-i *întreține exaltarea*, *Sintaxa* lui Haase și Cabanis și încă altele pe care nu le mai notează. Oricum, destule pentru a se vedea nevoit să-și amenajeze, la Auteuil, *o etajeră specială pentru cărțile începute*. Iar cînd nu citește, se simte, măcar în unele privințe, copil. În naivitatea, în încăpățînarea cu care caută, în conversație, *puncte de simpatie*. Piloni de comunicare, forțînd, invocînd o nevăzută comuniune, chiar dacă știe, pe de altă parte, că nimic nu e mai dăunător decît *complezența față de altul*, decît *complezența față de sine*. Gide nu se cruță, e singurul orgoliu pe care nu și-l permite. Relațiile cu sine sînt mereu încordate, iar strategia cu care, fără voie, se confruntă, seduce, pentru că el, asemenea lui Claudel, *nu vrea să seducă* : vrea, cel mult, *să convingă*, dar nu oricum : vrea să convingă precum un cuceritor : *impunîndu-se*.

Între prea numeroasele contrarii, între aceste aparente nehotărîri, parcă n-ar strica puțin demonism. N-ar

Scanned with OKEN Scanner

suna rău, i se pare, să mărturisească, nu fără jubilație, că se simte la fel de mulțumit cînd își cultivă ura, ca și cînd își cultivă dragostea. Gide e, totuși, autorul *Imoralistului*, iar această propoziție servește foarte bine ca passe-partout. Declarațiile de acest gen nu mai sînt o surpriză, oricît ar căuta el o definiție a artei în această zonă : arta rămîne, dincolo de orice explicație, capacitatea de *a rezerva surprize*. La el, la Gide, trag mai ales surprizele rele. Trei zile consecutive de ploaie îi *înrăutățesc scrisul*, nu poate dormi, iar studiul pianului („par hygiène") nu-i spune mare lucru. Ca să nu mai vorbim de viața mondenă pe care o duce, în care observă mai ales excentricitățile. Observă *preocuparea flagrantă de a seduce* a prințesei de Broglie și se află la un pas de a vedea în asta tot ce e mai detestabil : activarea insinuării. Gide e mult prea direct în relațiile sale, chiar cînd tace, chiar cînd vorbește numai cu ochii, pentru a nu sesiza flagrantul. Ieșirea din strîmtele reguli o taxează ca atare : mai eficient decît vorba veninoasă, execută cuvîntul exact. Și, dacă ar fi să i se recunoască un merit, acesta e : al justei potriviri a cuvintelor.

Dar cum e Gide-cel-natural, ne întrebăm, după cîteva volute în care l-am urmărit cu privirea, dar nu l-am urmat ? Unde se opresc aceste mult prea imprecise conture ? Mai întîi, că nu avem de-a face cu un singur Gide. Imaginea sa fluctuează de la o pagină la alta, împreună cu glasul, modulat de impresii greu definibile, greu controlabile. Ai putea bănui că e vorba de simple simulări, de o prefăcătorie pe care n-o justifică decît setea de spectacol. Dar nu e așa. Spectacolul în care ne atrage Gide e, în mare parte, nepremeditat. Un spectacol al expresivității involuntare, atît de puțin căutate încît devine, prin ciudata-i abstragere din lanțul sensurilor, suspectă. Dar nu e singurul motiv de suspiciune față de Gide. Și chiar de-ar fi, probabil că asta nu l-ar deranja prea mult. S-a obișnuit de timpuriu să se afle printre cei care fac spectacolul lumii, s-a resemnat cu nedoritul statut de vedetă. Sînt lucruri care nu-i spun nimic, simple umbre care-i impresionează, doar în treacăt, retina. Dar să nu uite : să rămînă în preajma simplității, să fugă de *ele-*

Scanned with OKEN Scanner

ganța căutată. Cînd se va rezuma la aceasta, cînd va scrie cu nespusă pedanterie, *va fi pierdut*. Să fugă de artificial, dacă artificialul așază *între creier și pană* cel mai mic văl. Secreția să fie lentă și continuă, netulburată de legi și reguli, cu firescul gesturilor zilnice. Nici un efect retoric, oricît de reușit, nu va răscumpăra *dulceața muncii de dimineață* : studiul la pian, limbile moarte, lectura, corespondența, jurnalul. În asemenea clipe, parcă l-ar citi („sans tremblement") pe finul, elegantul, fluentul France : făcînd figurație în corul celor care aplaudă *triumful eufemismului*. Adică al artificiosului. Destule motive ca să te sinucizi.

Dar altfel nu se poate : n-ar reuși să spună lucrurilor pe nume decît scăpînd de obsesii, călcînd în picioare valoarea medie. Lucruri pe care mai ieri nici nu îndrăznea să le gîndească, acum le spune răspicat, deși nu i-ar permite nimănui să i le rostească în față. O disociere tranșantă, împărțind lumea în adevăruri pentru sine și adevăruri generale. L-ar umple de oroare să audă de la altul ceea ce el singur are dreptul să spună : de pildă, că începutul lui „Madame Bovary" *e foarte prost scris*. Fără glumă, obiectivitatea lui Gide e, uneori, în stare să contrazică și oglinda. Nu însă și cînd e vorba de el însuși, cînd nu mai e implicat și un *autre*. Atunci, în singurătate, poate fi oricum, pentru că tot nu are importanță. Dar să existe măcar un fundament teoretic : *sînt de preferat*, decretează el, *sînt de preferat evenimentele care mă aleg, celor pe care le-aș alege eu însumi*. O viață în derivă ? Nu tocmai. Acceptînd o astfel de morală, Gide se protejează de dificultatea alegerii. Pactizînd cu fatalitatea, se apără de propriile-i incertitudini, înțelegînd mai bine *impertinența*. Impertinența acestui imberb R.L., care-l obligă (prin ce tertip ?) să-i citească șaizeci de pagini, fără ca, în replică, tînărul să fi citit din maestru vreuna. O performanță, s-ar zice, dacă n-am ști cît de ușor cedează Gide. Cît de ușor acceptă să lase de la sine, bătînd în retragere în fața agresiunii. În asemenea împrejurări, nu poate dormi, se scoală *mai mult excitat decît obosit*, nesuportînd afrontul ca un fitecine *să facă din viața lui o jucărie*. După astfel de scene, e ferm decis

Scanned with OKEN Scanner

să treacă la represalii, să ia măsuri, să se agite și — supremă răzvrătire — să nu mai accepte compromisul. Degeaba. Tot ce poate face e să-și noteze în jurnal, singura lui armă, singura posibilitate de a repara, în viitor, imaginea despre sine, ca apoi să o ia de la capăt. Fără punct, din chiar mijlocul frazei de protest pe care nici n-o mai încheie. De ce ar fi încheiat-o ?

Strîns cu ușa, asediat din toate părțile, de tineri scriitori, de juni nedebutați, de aspiranți ori simpli admiratori (dar cît de simplu poate fi un admirator al lui Gide ?), începe să distingă între mîndrie și orgoliu. Trăia cu convingerea că e orgolios, dar acum crede că are *mai multă mîndrie decît orgoliu*. Și asta n-ar fi nimic, dacă n-ar descoperi, pe ce trece vremea, *îngrozitoare resurse de răutate contra sieși*. Încă mai grav, nu crede în *onestitatea* unui sentiment, atîta vreme cît sentimentul în cauză *îi poate servi*. Nu crede, cu alte cuvinte, că sentimentul cochetează cu lucrativul, dar *diminuarea virtuții* îl aruncă în cealaltă extremă : a profitului imediat. Dar, fiindcă veni vorba de profit, ce-a făcut el pînă în prezent ? Ce-a dat din ceea *ce ar fi putut da ?* Mai nimic. De patru ani stă, se gîndește, se răzgîndește, fără nici un folos. Ar trebui să-și schimbe modul de viață, ar fi nevoie de o modificare a *regimului de muncă*. Ce contează că regimul e aspru, *dacă i-ar permite să lucreze mai mult ?* Pentru început, s-ar mulțumi cu puțină fericire. Dar și pentru asta se cere muncă, se cere un sistem. Așadar, *să învețe, metodic, să fie fericit*. Ca la gimnastică sau ca la un antrenament de *haltere*. De ce tocmai de haltere ? Pentru că totul e atît de greu. Totul, în afară de plîns. Mai ales lui, care n-a plîns niciodată pentru *vreun necaz personal*. Și totuși, la teatru... La teatru, izbucnește în lacrimi la simpla rostire a numelui Agamemnon... Nu e sublim ? Nu e asta garanția autenticității, a violentei autenticități ? Firește, firește că e așa, doar nu se confesează el însuși, ceva mai jos : *n-am să fiu niciodată decît un copil bătrîn ?* Niciodată un adevărat bărbat. Niciodată. Nici în viață, nici la teatru. Nu e existența lui la fel de inconștientă ca a unui *poet liric ?* Dar

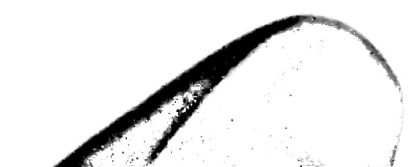

nu numai atît : parcă ar simți în creier *două sau trei idei, fixe ca niște bare,* care-i înăbușă, care-i *crucifică orice bucurie.* Cum să se replieze ? Va lua o hotărîre : dacă tot nu poate cere mai mult de la sine, *să întrerupă jurnalul.* Să nu mai scrie, să scape de *oboseala asta atroce.* Să o ia de la capăt, dar altfel: ignorîndu-se. Muncind pe rupte, luptînd cu nefericitul nesomn care-l chinuie de îndată ce începe să lucreze. Să revină, dacă altcum nu e posibil, la jurnal. Să revină, fără mare plăcere, ca la un *mijloc de antrenament pentru muncă.* Numai să scrie odată. Să nu cedeze derutei, să continuie să observe lumea. Dar nu ca acum, cînd studiază oamenii, uitînd să privească și natura. O greșeală de neiertat. Să nu se mai repete. Și, ca să fie sigur că nu se va repeta, o notează în jurnal. În proaspăt reînceputul jurnal.

Din cînd în cînd, tentația socializării îi dă tîrcoale. Dar nici atunci nu are energia de a se dezminți. *Disprețul și mîndria* pe care le sesizează prietenii sînt numai transcrierea publică a *apatiei* sale perpetue. N-are de ales, prea tîrziu să se schimbe. Cel puțin, natura l-a înzestrat cu un caracter ce *nu cunoaște regretul.* Merge înainte, fără procese de conștiință. O scoate el cumva la capăt. Cînd va fi de tot rău, o să-i facă o vizită prietenului Copeau, *oglinda care-i reflectă o imagine flatantă.* Chiar dacă își spune, chiar dacă își repetă că *duritatea față de sine nu trebuie slăbită.* Drumul drept trece prin față, auster, neînduplecat. Să-l urmeze.

Încetul cu încetul, descoperă metoda cea bună : își începe ziua *muncind.* Orice alt procedeu e absurd. Nu are, propriu-zis un țel în față, nu-și propune mari obiective și n-ar fi exclus ca munca să treacă drept un scop în sine. O măsură a valorii. Doar munca, dincolo de orice ambiție, dincoace de orice ideal. O înnobilare continuă, un scut în fața reproșurilor. Cel puțin știe că a muncit. Dacă nu a putut mai mult, cel puțin *s-a străduit.* Dar iată răfuielile cu contemporanii. O muncă nobilă, de *igienizare* (un cuvînt care-i place) a spiritului. I-a negat, printr-o singură propoziție, pe frații Goncourt, a ciocănit

Scanned with OKEN Scanner

în armura orgolioasă a lui Gourmont și a sunat a gol, iar ora petrecută cu cartea lui Suarès nu-i relevă decît *patos și fals sublim*. Ce-l privește pe el că Suarès și-a *încheiat cartea de Vinerea Mare?* Ce înseamnă, apoi, pentru o asemenea carte, *a fi terminată?* Cum să închei o culegere de foiletoane? În fine, să treacă la altceva. Iată-l pe Valéry. Incomparabilul său prieten. Un spirit cu adevărat mare, poate cam abuziv, poate cam terorist, dar căruia, doamne, de ce?, nu-i rezistă în conversație. Și nu numai din cauza insuportabilei lui dicții. Confruntat cu Valéry, trebuie să accepte alternativa : ori găsește absurd tot ce-i spune, ori admite drept absurde propriile-i acțiuni. Adevărul e că marele Paul *îl sugrumă,* iar lui nu-i rămîne decît *să se zbată*. După asemenea conversații, gîndurile își revin mai greu decît *iarba doborîtă de grindină*. Îi acceptă, așadar, superioritatea zdrobitoare și își înclină steagurile. În fața lui Valéry, cel puțin, ele vor rămîne așa, aplecate, pînă la sfîrșitul vieții. Cu umilință, dar și cu abnegație. O dovadă în plus că marile spirite știu să fie flexibile. Și că, într-adevăr, într-un tîrziu, se întîlnesc. Măcar ca să-și probeze valoarea.

Uneori, la boală, cînd are mintea mai trează decît trupul, încep procesele de conștiință. Marile analize. Atunci își dă seama că ar trebui *să se fortifice* împotriva lui însuși, și nu a exteriorului, să-și domolească *nevoia absurdă* de a se livra, pe negîndite, primului venit. Demonul sincerității îl persecută în asemenea momente și nu e de mirare că se trezește de atîtea ori luat prin surprindere. Că e sfîrtecat ca *bărbatul între două metrese* de obositoarea muncă a *punerii la punct* a diferendelor dintre Drouin („pe care-l stimez și-l iubesc cel mai mult pe lumea asta") și nu mai puțin iubitul Copeau. Prins în acest vîrtej, între atîtea mici sau mari orgolii, nu uită să-și noteze, îngropîndu-l într-un comentariu, care ar fi scopul final al muncii sale : *să aspir să fiu necunoscut*. O nobilă doleanță, dar greu de înțeles în afara orgoliului. În loc să construiască un munte, Gide ar dori, cu același efort, să sape o înfiorătoare groapă. Căci — o spune acum, cu toată clarviziunea celor

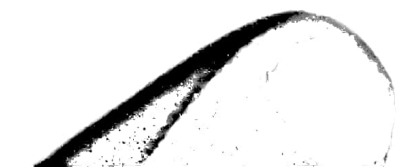

aproape patruzeci de ani — *înălțimea orgoliului se măsoară prin adîncimea disprețului.* De fapt, nici nu prea are multe de făcut. Doar să mențină linia dreaptă, să procedeze ca-n trecut. Ca atunci cînd se apropia de el succesul, iar el îl întîmpina *cu o grimasă.* Să continuie să se strîmbe, pentru că a rămas ceea ce a fost : *un copil care se amuză.* Și asta, dar nu numai atît, pentru că băiețașul din el e *dublat de-un pastor protestant care-l plictisește.* Spune, așadar, *cele mai plate banalități,* fără nici o greutate și fără nici un regret, pentru că nimic nu-l împinge spre *dorința de a plăcea.* Da, în asemenea împrejurări ar fi nevoie de un Stendhal, de capacitatea lui de mobilizare. În ce-l privește, se mulțumește *să strîngă un mare număr de mîini, din care n-a recunoscut nici jumătate.* Fără plăcere, numai din necesitatea unei metode — în viață și în scris —, așa cum îi reamintește și *jurnalul,* fără să-și bată capul cu *viitorul interes al recitirii.* Pur și simplu din datorie, pentru respectarea unei hotărîri. Din instinct de conservare, căci altfel fragilitatea ființei ar fi primejduită. Și cum să nu fie, cînd organismul îi pare asemănător uneia din acele case prea sonore, în care *se aude din pod tot ce se întîmplă în bucătărie și în pivniță?* Nevăzute vase comunicante care nu unesc, ci despart în mod brutal. Prea multă intimitate dăunează, făcînd din el, ca din Gourmont, dar din alte motive, un suflet *disperant de opac,* pe care-l enervează orice intruziune în statu quo-ul liniștii atît de greu dobîndite. Dar cine să-l condamne pentru asta? Deși, în asemenea ocazii, el se fixează cel dintîi în insectarul răutăților. *Absența simpatiei* echivalează pentru el cu absența imaginației. Caută în orice gest, asemeni lui Flaubert, nu semnificația, ci *documentarea, autorizația,* îngăduința forului suprem al implicării. Iar alteori, tot prin comparație, cerînd, căutînd întăriri în alții, în Valéry Larbaud, de pildă, își dă seama că scriind *Les Nourritures* n-a fost suficient de *cinic.* Adică n-a profitat îndeajuns de *autorizația* obținută cu atîta greutate. Cu atîta sacrificiu. Cel puțin cărțile mai pot fi modificate.

Scanned with OKEN Scanner

La o adică, personajul Gide, autorul unui *Jurnal* ținut cu atîtea sacrificii, nu e nici pe departe un om de rînd. *Traiectoria spiritului său* nu stă la îndemîna oricui. Aceasta se relevă doar prin *stil* (însă mai are vreme cineva să analizeze stilul, fie el și impregnat de spirit ?) și va scăpa, cu siguranță, multora. Dacă vreun cititor mai încăpățînat va crede că Gide-autorul seamănă cel mai mult cu ultima sa carte, se înșală. Întotdeauna se va diferenția decisiv de *ultimul său născut*. Cărțile sînt pentru el tot atîtea ocolișuri. Un zig-zag scăpînd oricărui calcul, dar nu complet inocent. Prin însuși actul scrierii unei cărți, Gide își pregătește alibiuri pentru o nouă dispariție. N-ar fi greșit, așadar, să tragem concluzia că el nu va fi de găsit nici în cartea aceasta care nu se mai naște. În *Jurnal*. Dar dacă nici aici, unde ? Peste tot, la orice răspîntie a operei, la orice pasaj dinspre viață spre literatură. Îl supără și pe el asemenea constatări, sigur că-l supără, îl doare mai ales ubicuitatea eului, dar ce poate face ? Se indignează, dar nu e suficient, apasă pe acceleratorul indignării, dar în alt regim : al reflecției. Știe că în clipa cînd va înceta să se indigneze, *începe bătrînețea*. Adică urîtul, plictisul, durerea, spaimele. Moartea. Dar numai așa *se ajunge artist :* punînd totul în dubiu, chestionînd evidența. Iar el, Gide, asta se consideră : artist. Nu un geniu ci, mai modest, un simplu artist. Atît de simplu cît se poate, atît cît, pus sub semnul întrebării, talentul să-i reziste. Nimic mai mult. În tăcere, izolat, departe de lume, *într-o casă fără ferestre*. Departe de natură, departe de dezlănțuirea terorii. Sfidînd convențiile, dar și *lucrativul*, gestul condiționat, la capătul căruia așteaptă răsplata. Nimic nu-l deranjează, nimic nu-l *îngheață* mai mult decît presentimentul că *amabilitatea*, gratuitatea sublimă a gesturilor, onestitatea gîndului *s-ar putea să-i fie utilă*. *Mercantilism* e un cuvînt pe care nici nu-l pronunță, a cărui simplă grafiere îi repugnă. Nu este el omul cel mai *amabil* din lume, n-a înălțat el politețea pe culmile artei ? Ale gestului artistic, gratuit ca orice inevitabilitate ?

Scanned with OKEN Scanner

Și totuși, o abia subliniată obsesie a persecuției îi dă, parcă tot mai des, tîrcoale. Cînd nu poate adormi, își reproșează excesele zilei, iar cînd, în sfîrșit, îi vine somnul, scrie (ca să nu uite, ca să aibă ce-și reproșa) că a dormit *ca un mineral*. Mai nesimțitor decît o plantă. Ca un mineral. Tocmai el, pe care îl critică la gazetă toți, de care se izbesc și prietenii, și dușmanii, încît pînă și țiganca asta, sau spanioloaica, în fine, *care-i aruncă batista:* din cele șase dansatoare pe care le contemplă e *de departe cea mai urîtă*. Ghinion după ghinion. Cînd scrie, ca acum, trudind la *Corydon,* are senzația clară că *un altul,* o ființă misterioasă, îl *devansează*. Are impresia că subiectul *plutește în aer* și e uimit că *nimeni nu face gestul de a-l culege* înaintea lui. Măcar să aibă parte de o persecuție definitivă, și nu de jumătățile astea de măsură, care-l umilesc îngrozitor. Care-i deformează viața. *Un surîs sau un cuvînt* îl pot răni, la propriu, și orice ar întreprinde *îi displace*. Nu se mai miră nici el, astfel stînd lucrurile, că nu e iubit la *Paris-Journal* și că trebuie să lupte împotriva imaginii false *pe cale să i se trasează*. Un monstru cu care n-are nimic în comun, emanația oribilă a spiritului de frondă, caracterizat cît se poate de sec : *urît și prost pînă la demență*. Cum să nu creadă, atunci, că ar fi devenit *mult mai ușor naturalist sau medic sau pianist* decît scriitor, meserie pentru care se recunoaște mai puțin dotat decît pentru altele ? Gata să aibă complexe de inferioritate, dacă nu i-ar stîrni disprețul categoria infamă a scriitorilor cu pana *mult prea aproape de bonetă*. Pana lui e hrănită de imensa dorință a scrisului, de luciditatea care-i răscumpără toate ezitările. Și care-i răsplătește, cu surplus de măsură, realizările. Așa cum se lasă, uneori, flatat, dar numai uneori, cînd cineva se oferă să-i facă portretul. Singura capcană în care cade, singura oglindă acceptată în fața privirilor. Răsplată indirectă, legată numai de sine și de orgoliul său, răscumpărat prin reflecție, prin ricoșeu, prin învăluire. În viață, ar accepta și mila, dar în operă nu urmărește *decît să jeneze*. E, doar, posesorul unui *spirit profund creator,* hrănit de frumusețe, de expresivitatea încă informă a lucrurilor. Opera de artă îl interesează nu-

Scanned with OKEN Scanner

mai prin ce are mai adînc, prin fixarea în *perfecta armonie a lumii*. Așa încît, în literatură sînt de preferat întotdeauna *cei care devoră capitalul*. Cei care se înfruptă din frumusețea lucrului fundamental deosebit de ei. Ceea ce nu-l împiedică să constate că, la patruzeci de ani, încă lucrează după hotărîrile luate la douăzeci. E cinstit, e corect ? Nu știe nici el. Se mai întreabă, doar, dacă ar mai fi capabil să ia hotărîri cu adevărat importante. La mijlocul vieții (și, la patruzeci de ani, pentru Gide aceasta nu e, pur și simplu, o metaforă), la patruzeci de ani stă în cumpănă. Ce să facă, ce să aleagă ? Totul i se opune, totul îi stă în cale, încît pînă și insomnia îi apare ca *o formă a perplexității*, trădînd indecizia de a trăi. După asemenea momente de punere în dubiu, ia hotărîrea să-și protejeze cel puțin timpul de studiu : *să nu iasă din casă fără un scop precis*. Pentru că îi lipsește eficiența gesturilor și a gîndurilor. Să mediteze și să sară etapele ezitării, *să nu disprețuiască micile victorii*. Sînt lucruri, firește, spuse la necaz, sub povara oboselii și inactivității. A doua zi, la recitire, conchide că astfel de idei *îi vor părea în scurt timp absurde*. Adică așa cum sînt.

După asemenea cure de dezintoxicare a spiritului, după asemenea hotărîri, pripite dar necesare, își aruncă lancea nimicitoare asupra prietenilor. N-ar fi vrut, de pildă, *să-l fi cunoscut pe Claudel*, a cărui amiciție îi aplatizează, pur și simplu, spiritul, *îl obligă și îl jenează*... Nu-i rezistă, în nici un chip, și atunci eliberează terenul de bătaie, retrăgîndu-se și închistîndu-se în sine. Iar cînd se aude conversînd, pierzînd vremea cu pălăvrăgelile, îi vine *să se călugărească*... Chiar dacă exasperarea îi atinge intensități furibunde, nu simte nici o ușurare. Din contră, ca să-și devină suportabil, *le face rabat altora*... Cu toate acestea, defectele spiritului, *pe care le cunoaște și le detestă*, nu și le poate învinge. Măcar de *n-ar avea conștiință !* Măcar să nu aducă la suprafață mizeriile mărunte, jena acumulată ca spuma în jurul unui înecat. Aproape că se recunoaște, cîteodată, în cei cu *estetică și moralitate de conifer*. În cele două extreme,

Scanned with OKEN Scanner

ce nu se vor atinge, ale vegetalului : bradul și palmierul. Cum să mai scrie, în asemenea clipe ? Ce să mai scrie ? Gînduri *nesigure și dureroase* îi dau tîrcoale, dar de notat în jurnal nici nu poate fi vorba, oricît se străduiește *să țină seama chiar de lucrurile insignifiante.* Pîndește zile întregi inspirația, dar nimic. Trăiește și atît. Trăiește *în așteptarea eului.* În așteptarea singurului lucru care-l îmboldește la treabă. Cîtă vreme nu vine inspirația, *simte nevoia să fie urît,* nu se bărbierește cinci zile în șir, nu se bucură să-l vadă nici pe prietenul Ruyters care, totuși, *se arată un medic destul de bun.* Firește, în toată această bulversare a existenței există un echilibru, bun, ca orice imponderabil, *doar pe coarda întinsă.* Odată coborît pe pămînt, nu mai are *nimic glorios.* Și totuși, ceva îl reține să cadă în disperarea propriu-zisă : experiența, amintirea că, pe vremuri, a mai traversat asemenea *perioade de dezinteres,* legate, fără îndoială, de *o stare fiziologică...* Îmbătrînește, lucrurile nu mai merg ca-n trecut, impulsuri necunoscute îl proiectează, ca niște arcuri, în fața oglinzii pe care, fără să-și dea seama, fără să știe exact de ce, o întoarce cu fața spre perete... Fuga de imaginea prezentului, fuga de timp. Își propune, dar numai cu jumătate de gură, își propune să fie egal cu sine. Adică imposibilul. Să fie egal în *mediocritate sau în talent* („dans la médiocrité ou le génie"), cu atît mai mult cu cît între *moi et moi* se întinde o distanță enormă, anihilantă, aducîndu-l în imposibilitatea *de a promite sau a face proiecte.* O inconștiență, o teribilă neglijență, nerămînînd nepedepsită : cine și-ar da seama dacă, într-o asemenea clipă, cînd e *negat de el însuși,* ar dispărea ? Dacă ar muri, pur și simplu ? Cine să aibă abilitatea de-a bănui *mai binele, le meilleur,* creațiile superlative *care-i rămîn de făcut ?* Nu e o inconștiență, o temeritate gratuită tergiversarea asta, *prezumția că va avea o viață lungă* și că *păstrează ce e mai bun pentru la urmă ?* Ori numai din timiditate, din respectul față de *subiect,* de care *nu se crede încă demn ?* Cu asemenea teorii, cu asemenea supoziții amînă, an după an, cărțile, cedînd pasul în fața oboselii („Ce soir je me sens de nouveau si fatigué, j'ai peine à écrire

Scanned with OKEN Scanner

ces quelques lignes...“), simțindu-se *désespérément loin de moi-même*. Cum e posibilă nesfîrșita oboseală față de prietenii pe care trebuie să-i suporte, de ce-i chinuie cu prezența lui, fără să fie la înălțime, fără să scoată o vorbă, obosit pînă și să asculte ? Și Valéry, cu dicția lui imposibilă, cu inteligența lui excesivă, nu mai suportă, nu mai rabdă, să termine cu toții, cu Valéry, cu teoriile lui mult prea deștepte, mult prea obositoare. Cum îl aude că începe, n-are decît o dorință, *s-o reteze scurt*, să termine, să înceteze. Mai are de străbătut două războaie, unul mai crunt decît altul, le străbate, fără inteligență, cu un relativ curaj, dar cu demnitate, implicîndu-se *de la distanță*, nu, nu din cauza lui, ci a *voinței debile*, a neputinței de a cădea perpendicular pe viață, pe clipă, pe idee. Visul lui e să nu iasă prin nimic în evidență, să nu aibă nici o *manieră*, adică nici un stil, în afară de *cel cerut de subiect*. Să se muleze perfect pe operă, singura realitate care contează, singurul idol. Nimic mai odios decît lucrurile *reductibile la un procedeu*, decît paginile pe care *le-ar putea scrie și un secretar*. El visează la altceva; să rămînă racordat la puritatea emoției, în afara căreia *scriitura e demnă de ură*. Aspiră la desăvîrșitul anonimat, visînd să nu i se observe decît *perfecțiunea frazei*. Dar pentru asta e nevoie de multă încrîncenare, de zile întregi pentru *a se aduce* în fața mașinii de scris și în *starea* propice scrisului. Lucru din ce în ce mai greu, pentru că, pe mari intervale, are zilele *ipotecate* încă din zori : drumuri obositoare între Paris și Cuverville, călătorii în Africa (simplu turist sau trimis al Guvernului), ședințele de la Nouvelle Revue, întîlnirile cu prietenii etc., etc. Nu suflă nici un cuvînt despre familie, despre îndatoririle de soț și părinte. Arareori, cîte un anunț lapidar : *Mă abțin să vorbesc aici despre orice are legătură cu Em.* Tocmai capitolul cel mai enigmatic al vieții sale, al vieții private — doar ne găsim într-un *Jurnal* intim ! — va rămîne pentru totdeauna pierdut. În schimb, abundență de detalii privind lecturile : nevoia irepresibilă de a-l citi pe Stendhal, mai mult chiar decît pe marele, adevăratul idol, Dostoievski, pe Flaubert, pe englezi, aproape fără alegere : Shakes-

Scanned with OKEN Scanner

peare, surorile Brontë și cîți alții, rafturi întregi de bibliotecă, încît e de mirare că mai găsește timp și pentru scris. Dar găsește, și, mai mult decît asta, după însufleţitoarele lecturi, parc-ar îndrăzni să scrie și el : *să scrie fără ordine*, să-și dea drumul pe planul înclinat al creaţiei. Cu mari opinteli, într-un tîrziu ajunge și la această performanţă, dar atunci îi vine și mai greu să se oprească din lucru. Cînd termină *Pivniţele Vaticanului* („curioasă carte"), nu poate să creadă că totul s-a sfîrșit și abia reușește *să înceteze să se gîndească* la ea. Și totuși, i se pare că n-a scris încă *nimic serios*, că și-a expus doar gîndul *la modul ironic* și că — din nou — dacă ar dispărea, ar lăsa o imagine atît de nebuloasă încît nu l-ar reconstitui nici măcar *îngerul său*. Nici aparenţa fizică nu-l avantajează : s-a resemnat de multă vreme să nu aibă *nimic glorios în alură*. Pe deasupra, între el și ceilalţi s-a așternut *suficientă gheaţă încît să suporte trecerea unui escadron de neînţelegeri*. Iar arta ce să fie, dacă nu *efortul abominabil de a-ţi aduce în pagină propriile păcate ?* În ce-l privește, el are ce duce, are ce trage după sine. Păcate reale și păcate imaginare, hrănite de prea expansiva sensibilitate. E conștient că *temporizînd*, întîrziind să dea drumul marilor cărţi, va lăsa în urmă imaginea unei feţe chioare sau, de-a dreptul, fără ochi. Îi place să creadă că, mai favorabil așezată sub vremi, opera lui ar fi fost mai pregnantă și mai abundentă. Dar nu arareori se jenează de ceea ce tocmai scrisese : *mi-e ruşine că furnizez un material atît de mediocru*. Mediocra scriere e „Marșul turcesc", notele de drum rimînd atît de bine cu începutul marelui război. Oricum, o concluzie e permanentă : *lucrează insuficient. Ridicol de puţin, ruşinos de puţin*. Dar n-are încotro, a trecut binișor de mijlocul vieţii, tot ce va urma trebuie să însemne intrarea în linia dreaptă. În reparaţiile capitale ale Operei.

În ciuda atîtor avertismente, știe numai că, pînă acum, a dat *negativul* operei, că n-a făcut decît să sape locul și că, pînă la intrarea în pozitiv (în alt sens, firește, decît, mai tîrziu, Camus), n-a arătat decît *reversul inimii și spiritului său*. Capul îi atîrnă *greu*, ca de plumb,

Scanned with OKEN Scanner

se simte *fără valoare, fără vigoare, fără virtute.* Orice îl demobilizează, îl deranjează, îl îndepărtează de la masa de scris : pînă și *formatul hîrtiei, calitatea și culoarea ei*, și, în general, îl caracterizează o imensă descurajare. O slăbiciune provocată de *incurabila modestie*, de insuficienta încredere ce și-o inspiră. Vede în sine opusul lui Cocteau, cel *incapabil de gravitate*, într-un moment în care asistă la *militarizarea spiritului*, cînd experiența înfricoșătoare a războiului îi brăzdează fruntea de cute adînci. Chiar și acum, cînd se află printre cei care nu îmbracă uniforma militară — și nu pentru că nu ar vrea : *portul uniformei autorizează o mai mare libertate de gîndire* — mai există o soluție : să-și *mobilizeze spiritul.* Dar cum să-l mobilizeze, cînd scene întregi de război aduc a comedie bufă, a joc de copii neîndemînatici : „Bombele aruncate de către *Taubes* asupra Parisului n-au făcut rău nimănui ; dar gloanțele pierdute trase împotriva lor au ucis, în cădere, mai multe persoane ?“ La urma urmelor, ce fel de război e acesta — războiul *curajului activ* și al *curajului pasiv*, diferențiate pînă la opoziție — desfășurat pe o vreme atît de frumoasă (Camus va remarca, douăzeci de ani mai tîrziu, același lucru) : „Nu-mi amintesc să fi văzut în țara asta o succesiune atît de lungă de zile atît de egal de splendide“, iar povestirile răniților au ceva incredibil — din nou ca la Camus — *de parcă ar fi împrumutate din ziare.* Dar rănile se închid repede, viața merge înainte, jurnalul *îl ajută să triumfe, să se reeduce*, căci viața lui e o școală a perfecționării, culminînd cu o întrebare de-un tragic retorism : *Dar nu vedeți că vorbiți cu un mort ?* Incapabil să-și dea sfaturi și incapabil să le urmeze. Uluitor cum de reușește să scrie, să pună rînd lîngă rînd, pagină peste pagină. Cum scrie *pînă la macerare*, parcă pentru a fi acuzat, și nu pentru a se scuza. De la un punct încolo, *Jurnalul* său se confundă cu *Jurnalul intim* al lui Tolstoi, al celuilalt straniu înțelept. Și cum să nu încerci un imens sentiment de satisfacție în fața unei atît de totale orbiri : citind, sforțîndu-se, de fapt, să citească, la sfatul lui Stravinski, jurnalul patriarhului de la Iasnaia Poliana, *nu încearcă nici o plă-*

cere, nu trage nici un profit. Dar cum *să încerce* vreo plăcere, cînd își citește *propria viață,* cum să tragă vreo învățătură din propriile greșeli... trăite de altul ? Notațiile devin tot mai paradoxale, așa cum erau și la Tolstoi. O cale sigură de pătrundere în vîrsta a treia, cînd, cu toate că iubește *cu pasiune* viața, nu are încredere în ea. Deși, vorba lui, *ar trebui.* Mai ales cînd i se spune, și i se repetă că *aleargă după propria-i tinerețe.* Dar de ce să nu alerge după ea, cum să nu creadă cu disperare în tinerețe, cînd experiența l-a învățat că ea *are întotdeauna dreptate împotriva noastră ?* Împotriva celor precum Gide, împotriva chinuiților visători. Nici lecturile abundente, nici succesele, după cum nici negările nu-l învață prea multe. Gide rămîne, exact ca și Tolstoi, pe care, fără să-l știe, îl copiază pînă și în lecțiile tîrzii de gimnastică, un veșnic adolescent. Plin de orgolii, cîteodată, de umilință, altădată, și, în genere, un individ greu de înțeles. Care se exprimă cu greutate. Dar cum să vorbească altfel, cînd are lucruri noi de spus ?

Nu înțelege prea bine ce e cu așa-zisa lui *influență,* pe care nu și-o recunoaște, în care nu crede. Nu și-a propus nici un țel precis, nu visează să înrîurească pe nimeni, urăște prozelitismul, detestă aglomerarea de unanimisme. Se apără de expresivitatea incontrolabilă a cuvintelor, aruncîndu-se în brațele timidității, de teama de a nu-i răni *pe cei dragi.* Pentru că, de fapt, el nici nu scrie pentru *generația care vine, ci pentru următoarea.* O afirmație singulară la un spirit care pune zilnic, totul, *sub semnul întrebării.* Da, obiectivitatea trebuie să triumfe, dar prin tine. Prin curajul tău de romancier, care-ți *permite să împrumuți eul altuia.* Nici vorbă, intră aici și suficientă inconștiență, căci nimic mai primejdios decît individul (fie el și romancier ; sau mai degrabă tocmai acela) căruia îi scapă sentimentul proprietății și, în legătură cu aceasta, pornind chiar din el, cel al *responsabilității.* Dar, cînd reflecția devine pregnantă, cînd scrisul îi merge, în fine îi merge, sau așa i se pare lui, cînd toate abisurile par a fi fost umplute de ființa sa victorioasă, cînd, de fapt, nici nu-și mai pune problema

Scanned with OKEN Scanner

victoriei, da, atunci se simte *mai tînăr decît la douăzeci de ani*. Parcă am mai auzit și asta, parcă sînt cuvinte copiate din alt jurnal, al lui Tolstoi, firește că al lui Tolstoi, cu debordanta lui vitalitate, cu superbia lui din ceasul al doisprezecelea. Își dă seama, în astfel de clipe, cînd trecutul e recuperat, cînd viitorul îi surîde, cînd soarele strălucește, că *jurnalul n-a reflectat nimic din asta*, ci numai disperarea, numai tristețea. Nu, în mod sigur nu, de-acum înainte *acest caiet nu va mai fi confidentul tristeților* sale. De fapt, el nu e decît un *aventurier*. Doar o întruchipare a riscului de a-și surprinde cititorii, creînd cărți pentru a le proiecta, ca pe niște ghiulele, împotriva *amatorilor* volumului precedent. Sfidarea merge, la Gide, pînă dincolo de ce își propusese : pînă la ființa intimă a scriitorului. *Pentru ce sînt blamat azi voi fi lăudat mîine,* sună una din reflecțiile sale, ale celui care nu vrea *să flateze gustul zilei* (și care dintre marii scriitori vrea ?), dar nu e încă sigur că profețiile sale se vor adeveri. Gide și-a trăit clipa, iar steaua sa apune încet, încet și sigur, dincolo de orizontul uitării. E, aici, probabil, răzbunarea viitorului, de care vorbește cu mult prea mare certitudine : „Nu vor trece douăzeci de ani pînă cînd ceea ce se reproșează cărții mele să devină calitățile ei. Am această certitudine". Desigur, certitudinile de azi, îndoielile de mîine.

Principiile sale călăuzitoare sînt, orice li s-ar reproșa, bune, dar ce folos ? E cel dintîi care le încalcă. Poate dintr-un *eticism* care *i se* impută, poate numai din *inconsecvență* — pe care *și-o* conștientizează. De fapt, de ce scrierea jurnalului să fie consecventă, dacă prin consecvență se înțelege înșiruirea de lucruri importante ? Nu, jurnalul e doar punerea în abis a unei vieți, configurarea ei în miniatură. Procedeul „blazonului" pare anume inventat pentru a se suprapune vieții. Reducerea la scară dă, în orice moment, impresia ansamblului. Încercarea de a pune în „abis" existența nu e străină de înțelepciunea ce vine o dată cu vîrsta : *e mult mai ușor să te gîndești la asta la 58 de ani decît la 20*. La cincizeci și opt de ani, cînd îl obsedează din ce în ce mai mult problemele de gramatică, greșelile de ortografie,

cînd i se răpește cu atîta inconștiență timpul, cînd este asaltat și nu-și mai vede nici de propria viață, de abisala viață, dîndu-și seama că *bătrînețea invită la egoism*. Ce lucru simplu, dar pe care el, autorul de jurnale, îl spune atît de complicat — în fond, la asta se rezumă totul, la intrarea progresivă în bătrînețe, în abisal, în hăul conștiinței, cînd descoperă cu o bucurie perversă că-i poate *imputa corpului slăbiciunile spiritului*, cînd, în fine, rămîn atît de puține lucruri de făcut încît, probabil, e o nesperată șansă posibilitatea de a pune în abis acest jurnal, chiar aceste pagini pe care le analizează în timp ce le scrie, notînd, într-o carte încă neterminată, *Jurnalul*, că nu-l mulțumește deloc imaginea restituită lumii de către cartea comentată în propriile ei pagini, imagine *incomprehensibilă sau inadmisibilă*, fără inimă și sentimente, o simplă *gaură* în locul *ardentei inimi*, un oribil orificiu, ca orice viață, ca orice abis.

Scanned with OKEN Scanner

Senzații de hîrtie

Fire închisă, greu de imaginat în afara stării de neutralitate perpetuă, de arhipelag încă nebotezat, de monden ignorat de glorie, simțindu-se, în adîncul său, și măcar de circumstanță, un ratat, Robert Musil, cu multpuținul strecurat în jurnale, în măturisiri,în scrierile pre-postume, în testamente (da, în bizarele sale testamente !), ar putea trece drept una din întruchipările paradoxale ale scriitorului fără însușiri. Nu fără calități — așa cum sîntem imediat constrînși să precizăm — nu fără caracteristici, nu fără proprietăți. În orice caz, nu așa cum sînt tentați mulți traducători să transpună titlul celebrei sale cărți. Pur și simplu, un ins fără însușirile unui scriitor, fără educația unui creator, și pe care totul pare să-l fi sortit altei cariere. Totul, în afara scrisului său, în afara vocației adevărate.

Încrîncenat, nesigur pe sine — dar nu și pe ceea ce scrie —, tîrîndu-se printr-o existență ambiguă, incoloră, fără evenimente mari, parcă dincolo de pereții unei cetăți de sticlă, care îngăduie văzului să zburde în deplină libertate, dar nu și auzului, nu și intelectului să pătrundă în cotloanele ascunse ale evenimentelor, din ce în ce mai precipitate, din ce în ce mai amenințătoare, pînă vor reuși să spargă nefirești le ziduri ale izolării, Musil și-a construit viața, și-a privat-o de însușiri cam în același fel în care și-a scris cărțile : cu mare lentoare, cu infinită delicatețe. În tăcere, în nepăsare, în uitarea de sine. La umbra viitoarei neutralități.

Dezamăgirea curiosului pornit să afle secretele monumentalei cărți va crește, citind *Jurnalele* lui Musil,

pînă la incredibile cote. Va constata că discreția poate ajunge odioasă, iar modestia — cea mai blamabilă dintre greșeli. Că încercării de a sparge barierele formalului, ale existenței formalizate, comunicării prin formule, prin aforisme ciudate, cînd nu de-a dreptul suspecte, i se substituie răceala unui *noli me tangere*. Că insurmontabilelor piedici ale pătrunderii în intimitățile creației le e opusă pofta de instruire pe care o au numai autodidacții. Numai inginerii creației. Opoziția aceasta, reticența dusă pînă la maladiv își are, firește, explicația ei simplă, cînd nu una simplistă. Musil începe să-și țină jurnalul nu dintr-un impuls interior, din nevoia (fie și amînată) de sinceritate, din omeneasca slăbiciune față de propriile fantezii intelectuale, ci dintr-un calcul rece. Din obligația respectării unui program. A unui sever program de dezvoltare multilaterală. Falanga musiliană înaintează în toate direcțiile deodată, necruțînd nici un centimentru din terenul de bătaie. Senzația de fragilitate a frazei cedează locul armăturii grele a planului de lungă perspectivă, tradus în nesfîrșite pagini, în interminabile probe din dosarul Ambiției. Mai puțină conștiință și mai mult intelect, mai puțină imaginație, dar muncă — pînă la sufocare.

Adînc fixată pe astfel de piloni, confesiunea lui Musil poate începe. Începe luîndu-și avînt *împotriva oricărui obicei* sau oricărei libertăți a spiritului, din pura necesitate de a răspunde unei *nevoi conștientizate*. Banalei obligații de a-și regăsi, încă de acum, din 1905, la douăzeci și cinci de ani, *orientarea dezvoltării intelectuale*, amenințată, pentru o clipă, de asfixie. Pîndită de atîtea primejdii și frămîntări, zguduită de atîtea mici evenimente esențiale. La baza acestei atitudini stă un program feroce („Nu voi relua vechile notițe risipite decît în măsura în care mă vor interesa"), străin, însă, de exacerbarea eului, de factorul decisiv al mărturisirii. Detaliile personale pătrund în jurnal numai *în mod excepțional*, numai dacă trec proba de foc a *interesului intelectual*. Iată, deja, un prim punct al dezamăgirii : ce fel de jurnal intim e acela din care absentează tocmai subiectul confesiunii ? Un jurnal indirect, o mărturisire prin

Scanned with OKEN Scanner

ricoșeu ? Desigur, nici nu ne-am fi putut aștepta la altceva din partea lui Musil. N-am sperat mai mult. Dar e bine și așa. Să ne mulțumim, așadar, cu promisiunile, cu negările, cu inconsecvențele și consecvențele lui Musil, cu obiceiurile aproape maniacale de a rezuma sisteme filozofice, de a extrage note, de a reproduce idei, în fine, cu dorința, aspirația — cum altfel ? — pretențioasă, pretențioasă și prezumțioasă de a fundamenta, din reflecții, din note și notule, *o știință a omului*. O antropologie sui-generis, dar nu o *filozofie specializată*. Declinîndu-și, adică, orice competență de sistematizare. O știință născută din *expresiile absolute*, din obsesia statornică spre *stil*, din bolnăvicioasa preocupare pentru *cum să spui* un lucru. Așadar, din aproape în aproape, de la refuzul mărturisirii la dureroasele chestiuni ale stilului. să-l caute, să-l caute peste tot, în rezumate greu digerabile, în decupări din ziare, în viață, în pagina moartă a cărții. Să caute așa cum, încă de la început, a încercat *să spună indicibilul, cu vorbe directe, pe bîjbîite* : cum e mai rău, cu amatorism, fără nici un sistem și, prin urmare, fără scop. Ca orice *inteligență unilaterală*, ca orice ins lăsat pradă imaginarului. Mai multă putere de mobilizare, așadar, mai multă mobilitate în interiorul celor cîțiva centimetri pătrați delimitați cu grijă. Și, în fruntea lor, a atîtor încrîncenări, o deviză : *voința*, obligatoria dorință de a-și face *din limbaj un instrument*. Un crud, tăios instrument. Ironic, dacă se poate, ironic pînă la desființarea scrisului, a lumii. Cu lipsa de măsură caracteristică credinței în stil. Adică în munca trudnică de zi cu zi, de nerv cu nerv, pînă la epuizare, pînă la eliminarea oricărei însușiri care să fie a lui, a scriitorului, și care să nu se poată regăsi în text.

În fond, pe lîngă această ambiție nemăsurată, nici nu cere altceva : jurnalul poate trece și drept o *biogramă*, descrierea *curbei evolutive*, arcul de cerc pe care se înscrie gîndul omului tînăr, al creatorului. Firește, în asemenea condiții, nu se pune chestiunea fidelității absolute : se acceptă și aproximarea drumului, se admite și informația lacunară. Principalul e să-și creeze o pîrtie spre tărîmul stilului, să pătrundă pe ușile eleganței cu-

Scanned with OKEN Scanner

vîntului. Dar esențialul rămîne, și în jurnal, și în romane, ideea de *biografie a operei*. Ideea *confruntării* între eu și lume. Altminteri, există toate șansele ca, înainte de a se apuca de scris, să-l cuprindă paralizanta neputință, atît de familiară lui, obsedantă, pînă la durere, acum, cînd nu e în stare să ignore oboseala, cînd, înainte de a se pune pe treabă, îl molesește o nejustificată osteneală, *brațele îi cad din umeri* și nu știe *cu ce să înceapă*. O tulburare a voinței, desigur, diagnosticul e pus imediat, dar asta nu-i folosește la nimic. Și totuși, în pragul împlinirii a cincizeci de ani, revine asupra mult prea pripitei decizii : simte că, luîndu-se cu vorba și cu scrisul, *a devenit prea abstract*. O irigare direct de la jetul cotidianului n-ar strica deloc, dublată de lecțiile asidue de *reînvățare a narațiunii*. Musil se decide, după treizeci de ani de notație jurnalieră, să recurgă la ceea ce ar fi trebuit să-l preocupe de la bun început : însemnarea cotidiană, amănuntul existențial. O face cu întîrziere, dar mai bine mai tîrziu decît niciodată. O face tot ca pe un exercițiu de stil, un nou început într-o obișnuință veche. De fapt, performanța lui e rezultatul unui pariu grandios cu sine : să fie prezent în paginile sale, dar fără a se propulsa în avanscenă. Prezența lui e mediată și acum de însemnări pretențioase, de rezultate docte, de complicații îndemînatice. Toate trădează ambiția autoconstructorului, a autodidactului prin vocație, edificîndu-și, din segmente disparate, o imagine de diletant supradotat. Nici n-a fost altceva, nici n-ar fi putut fi altceva. S-a obișnuit să se mulțumească cu puțin, să supraviețuiască ignorat de înalta societate literară, pîndind ocaziile de afirmare, cu tenacitate, dar nu cu disperare. Problemele intelectului le rezolvă în haoticele carnete de însemnări, care se întrepătrund mereu, suprapunîndu-se pînă la sfidarea definitivă a cronologiei. Mai mult, își minimalizează slăbiciunile, practicînd o benefică exortație continuă, pe cît de monotonă, pe atît de eficientă. Căci, la urma urmelor, *la ce servesc jurnalele unui scriitor, dacă nu la a-l elibera de neputințe ?* Să ne înțelegem : Musil nu se referă, aici, numai la neputințele, la insuficiențele intelectuale ci și la cele fizice, afective, emotive. Un întreg stoc de însemnări îl vădește pe foarte obedientul învă-

Scanned with OKEN Scanner

ţăcel al psihanaliştilor, cu toate spaimele pe care aceştia le inspiră clientelei. Era firesc să fie aşa, doar ne aflăm la Viena, raiul psihanaliştilor, oraşul celor patru mari psihologi. Alte şiruri de notaţii probează o viziune contabilicească a raporturilor tipice dintre analiza psihică şi viaţa sexuală, după cum autoanaliza, cu documentele activităţii erotice la îndemînă, îl propulsează departe, în avanposturile unui liberalism de care, ulterior, se va ţine, cu atîta abnegaţie, seama.

Caietul 4 din *Jurnalele* lui Musil debutează cu mărturisirile unui *vivisector*. Ale insului tăind în carnea vie a propriilor gînduri. El scrie notele de jurnal pentru a-şi făuri un loc în amestecul insuportabil de *blasfemii stilistice* în care e nevoit să trăiască. Le descrie şi le fixează în *nocturnalul* său, caietul numit astfel din recunoştinţă, din şansa nesperată pe care i-o dă de a putea pune ordine în haosul înconjurător. Desigur, acesta e primul pas, prima înaintare pe un drum pieptiş, îngreunat de absenţa oricărui *indicator stilistic*. Şi totuşi, haosul are o coerenţă a lui, o *frumoasă coerenţă* a impresiilor, care se vor dovedi valabile dacă nu le va tulbura *nici un element al ansamblului*. Dacă vor fi capabile să se apere cu toată forţa lucrului încărcat de expresivitate. Cînd însuşi vivisectorul va deveni prototipul *omului-creier*, al omului fără însuşiri, autor şi beneficiar al propriei creaţii. Voluptuos pînă la nerusinare, arborînd o poză romantică, de privitor singuratic pe fereastră, Musil încearcă infinite plăceri în *privilegiul de a fi singur*. Se bucură să fie *propriul său istoric*, savantul care-şi observă la microscop corpul, bucurîndu-se că a mai făcut *cine ştie ce descoperire*. Compania sinelui aboleşte poza, anulînd încercările de a ironiza situaţiile din care autorul ar ieşi cu o reputaţie uşor şifonată.

Departe de Musil, totuşi, ideea de a se complace în jocuri naive de-a romantismul desuet. Dimpotrivă, plăcerile lui trădează ceva din masochismul omului de ştiinţă, pentru care adevărurile au valabilitate numai cuprinse într-o formulă. Intrarea în naraţiune trece, în ca-

Scanned with OKEN Scanner

zul său, prin necesara *schemă*, prin obligatoria și amuzanta ocupație de *a decupa siluete*, de a furniza insațiabilului jurnal *amintiri*. Material de testare pentru darea în folosință a lui *a fost odată*, a narațiunii științifice, a textului compilat, rezumativ, dar, pentru cine e dispus să-l ia ca atare, literatură pură. Literatură de mîna întîi, seacă și modelabilă, un compendiu al mișcărilor spiritului printre mecanismele gîndirii. În asemenea condiții, legea de fier a determinărilor stricte intră în acțiune la cea mai mică încercare de a slăbi lesa subiectivității. Bagheta magică a omului de știință atrage atenția că *starea actuală a oricărui ins nu e decît o verigă dintr-un lung lanț*. O clipă poate fi actualizarea eternității, iar o imagine răzleață evocă un întreg început de lume. O adolescență nemotivată de speranțele copilăriei, în fine, o maturitate care nu promite nimic bun, mult sub aspirațiile începutului. Dar unde să însemnezi toate astea, unde să le înghesui ? Firește, în jurnal, în specia aceasta *nedisciplinată*, în acest *semn al timpului*. Nu se publică atîtea jurnale ? Nu sînt ele atît de *comode*, atît de promițătoare, încît n-ar fi exclus ca, în viitor, să nu se scrie decît jurnale, tot restul părînd *insuportabil*, cu gustul sălciu a ceea ce *nu este analiză ?* Căci asta este Jurnalul, *analiza însăși*, analiza (și atît), *nici mai mult, nici mai puțin*. Dar nu e artă. Nu, nu e artă, și *nici n-ar trebui să fie*. În fond, de ce atîta vorbărie ? Bine că există, bine că l-au înnobilat domnii Tolstoi și Gide, bine că-l are la îndemînă pe al său. Eficient, rapid și, precum acel sărut *clandestin* al Hermei, din punct de vedere literar — enervant.

Cu toate acestea, se folosește de el, nu, n-am zice că abuzează, îl folosește ca să-și subjuge *neputințele*, dar și să mărturisească, nu fără orgoliu, cu un gust bine calculat al independenței spiritului, că deși n-a rezistat să-l citească pînă la capăt pe Kant, asta nu-l *împiedică să trăiască* și că e departe *de a muri de rușine* pentru că altcineva a înțeles lumea înaintea lui. El nu se grăbește, are încă timp, schimbă trei-patru meserii, solicită și primește burse, își modifică adresa de cîteva ori, în fine, are conștiința existenței *mai multor adevăruri*. La două-

Scanned with OKEN Scanner

zeci de ani abia trecuți, știe cît de ușor se pot susține *două afirmații perfect contrarii*, pentru că nu trebuie comparată greutatea a două gînduri : fiecare este *o lume în sine*. O lume miraculoasă, de nerefăcut, plină de mistere și de un farmec dat numai de irepetabilitate, așa că, urmîndu-și ideea, ce poate fi mai seducător decît să simți *cum iese din tine un gînd frumos*, în toată splendoarea unicității lui, cum, vai, pînă la aproape douăzeci și cinci de ani, el *încă n-a făcut să se ivească vreunul !* Poate și pentru că lumea îl iubește din cu totul alte pricini, pentru *delicatețea sufletului* său, pentru apatia (în sens de lipsă a patimii) cu care se apleacă asupra hăului din sine. De altfel, cum ar fi putut fi altfel, cînd starea lui de spirit aproape permanentă e un descurajant sentiment al *precarității ?* Cînd, în loc să fii *sumbru, demoniac și crud pînă la misticitate*, tu, biată ființă precară, ești *îndatoritor, senin, destins, amabil, fără sentimente ?* O eroare nu a vieții — în fond, viața ne este atît de predeterminată ! —, ci o impardonabilă gafă a stilului. Eroare fundamentală a premiselor creației. În viață, asta s-ar cataloga drept *lipsă de disciplină*, pe cîtă vreme în scris e de neiertat să te apuci de un lucru fără un *patos brutal*. Fără milă, dar, totuși, *senin, destins, amabil, îndatoritor*. Fără sentimente și, desigur, fără alte însușiri. Decît cele ale forței, ale puterii care dă frumusețe ideii, deschizînd *calea regală* — cum ar zice Emerson — a imaginației. Ceea ce deja începe să însemne prea mult, încărcînd cu asupra de măsură filele unui dosar ce se voia subțire precum o lamă de cuțit. Ca orice precaritate învinsă.

Firile mai bănuitoare l-ar suspecta pe Musil de o imensă escrocherie (să nu ne sperie cuvîntul), și încă nu de una sentimentală : cum altfel să califici reflecțiile cu gust voit amar, de incurabil dezabuzat, ducînd, din silogism în silogism, la concluzii de o frapantă falsitate ? Să nu uităm : cel care aruncă anatema asupra ideii de știință este un personaj care a cochetat ani buni cu ingineria. Care a trecut, meteoric, prin Universitate și încă mai visează la irealizabile proiecte, trăgînd, melancolic, cu ochiul la descoperirile de ultimă oră. Dar asta numai în

Scanned with OKEN Scanner

științele exacte, pentru că celelalte, cum ar fi biologia vegetală sau istoria civilizației, ei bine, aceste cenușărese ale spiritului nu ating *nici măcar nivelul general al culturii*. Nu aduc nici un profit și, oroare !, sînt chiar un lux. Se cheltuie pentru ele imens, bani aruncați pe fereastră, și asta pentru ce : pentru salvarea unui tip uman, pentru menținerea lui, așa deteriorat cum este, în viață : *cercetătorul*.

Dar parcă arta e mai bună ? Parcă, din perspectiva aceleiași legi implacabile a profitului, prezintă ea vreun interes ? Ei bine, el va pune lucrurile la punct, va tăia, pînă în profunzime, cu scalpelul. Pentru că, da, iată mult adulata artă : *o formă de maladie*. O boală ca oricare alta, pe care o va trata în consecință. Paragrafele înșirate pe mai multe pagini vor demonstra asta, dincolo de orice tăgadă. O dată pentru totdeauna. Dar, pînă atunci, pînă la generalizarea teoriei, mai are multe de făcut. Iată, nesfîrșite compilații, abrégé-uri filozofice, compendii, fișe de personaje și, desigur, *disecții*. Adică analize psihologice — tocmai ceea ce romanul de obicei *disprețuiește*. Se miră cum de e posibilă *absența aluziei*, mulțumindu-se cu *implicarea*. Implicare sau, pentru cine nu se teme de cuvinte, *decadență*. Deocamdată, se oprește aici, pătruns brusc de neliniște, prins între contrarii, cînd, de fapt, voia să comunice un singur lucru. Esențial, ce e drept : *valoarea spusului rezidă în prudența pe care ne-o recomandă*. O frază rostită, însă, înainte de a-l fi reluat pe Nietzsche, înainte de a se fi lăsat copleșit de cele *două mari volume* împrumutate de la Franzensmuseum. Așadar, înainte de a fi încercat *fervoarea sacră a* bucuriilor redescoperite, a întîmplărilor transformate în *destin*, ca, de pildă, șansa de a-l fi citit pe Nietzsche la optsprezece ani, imediat după serviciul militar. Firește, impresia nu mai e aceeași, termenii relației s-au schimbat : nu-l mai seduce *dezinvoltura față de orice fel de senzualitate*, nu mai ridică un baraj atît de ferm în fața lucrurilor pe care, atunci, le privea cu neîncredere și cărora, azi, li se *livrează fără rezerve*, căci deveniseră, între timp, singura realitate *neechivocă*. Totul, deci, s-a schimbat dar, prin cine știe ce ironie a sorții, rezultatul

Scanned with OKEN Scanner

a rămas același. Așadar, încă o dată, încă și încă o dată, *prudență*. Îndoită prudență.

Tot acum, sub influența lui Nietzsche, chiar din spirit de pură contradicție, accentul intereselor cade, din nou, asupra intelectului. Ce este, de fapt, un intelect ? Dacă e să-l definim după notațiile lui Musil, intelectul nu reprezintă mare lucru : o biată constantă, un sac fără fund în care, oricît ai turna, nu schimbi mai nimic. Tipul uman abuzînd de intelect a rămas, și el, imuabil : căci ce diferență între specificul *uman* al lui Mach și cel, de-acum cîteva secole, al lui Galilei ? Nici una, sigur că nici una, pentru că dacă se vorbește de un *progres intelectual* (și cîți n-o fac !), ei bine, acesta a constat în fiecare etapă, invariabil, în *a corecta erorile comise de precedenta*. Și asta cu atît mai mult cu cît, dacă privim în jur, cine altul dacă nu intelectul, indefinibilul mecanism al „umanizării" omului, tocmai el, atît de hulitul, *e cel mai apt să formeze și să umple o viață de om ?* Și atunci ? În asemenea cazuri — și cel de față e cel mai inocent — în asemenea cazuri, Musil își aduce aminte dintr-o dată că misiunea vieții lui e scrisul, că ocupația cea mai importantă rămîne literatura. Atunci cînd revine la literatură, parcă se mai încălzește. Acceptă, fără false umilințe, că lectura din Nietzsche i-a dat impulsul *să-și dispună altfel materia*, să o regrupeze în jurul chestiunilor *ce-i stau la îndemînă, la inimă*. Adică în jurul senzualității redobîndite. Cu atît mai mult cu cît ea, senzualitatea, e una din principalele surse ale *comportamentului odios*. Măcar de s-ar comporta, în asemenea prilejuri, ca *agresivii locotenenți*, tranșant și fără rușine, pentru că femeile cu care are de-a face — da, chiar Martha — apreciază stilul orgiac. Dincolo de intelect, dincolo de spirit. Nu-i va fi foarte greu să treacă și peste limita aceasta, pentru că tot ce scrie ar putea intra în *Schițele unui senzitiv*, între însemnările care nu sînt, față de sine, atît de *arogante* cît ar merita. Desigur, trăiește într-o epocă de plină *decadență* (cuvîntul revine suficient de des pentru a te pune pe gînduri), dar parcă nu strică și cîteva nuanțe. Oare arta unei *epoci decadente* (și a unei vieți în consonanță cu epoca), arta unei epoci de deca-

denţă politică (da, da, aceasta e chestiunea de fond — politica) este *în mod necesar* decadentă ? După tonul său îngrijorat, Musil parcă ar vrea să nu fie aşa. Iar idolul, Nietzsche, nu se apăra şi el de decadenţă ? Nu-l repudia el pe Wagner, cu tot *sirocco*-ul muzicii lui infame ? Aşadar, să nu se lase infestat, pentru că artistul decadent (şi, aici, îl conspectează pe Schopenhauer), artistul decadent e doar cel *care contaminează tot ce atinge*. Un focar periculos. Adevăr verificat peste tot, chiar dacă, din punct de vedere logic, e *contestabil*. Parcă asta ar conta !? Principalul e că a fost avertizat, că a avut marea şansă de a-l fi reluat pe Nietzsche chiar la timp, înainte de a fi fost prea tîrziu. Înainte de a se fi lăsat cucerit de definitiva neutralitate.

Cu aceste achiziţii teoretice, începe să formuleze mici gînduri despre artist. Ca să-l poată iubi, ca să poată trece prin grila pretenţiilor sale, tot mai mari de la o zi la alta, în fine, ca să-l suporte, artistul ar trebui să fie *modest în nevoile sale*. Să nu ceară decît două lucruri, să nu viseze decît *la pîine şi la artă*. Chiar aşa, parafrazînd ironica deviză a liberului cetăţean roman : pîine şi artă.

Ca orice om, e şi el *un cimitir al propriilor gînduri*. Îngroapă în fiecare zi sute de gînduri şi imagini, interminabile cohorte de vieţi nematerializate. Într-un rînd, simte *o uşoară jenă în faţa morţii*, iar gîndul nu rămîne fără consecinţă în paginile următoare. Fila de hîrtie se acoperă cu o pînză subţire de îndărătnicie şi, după asemenea cugetări, îşi dă seama de micimea funciară a omului, a acestei fiinţe nerecunoscătoare, capabile doar de regrete tîrzii, neînstare să justifice clipa, să reţină momentul. Omul apreciază *gîndurile*, gîndurile care l-au fermecat, numai după ce l-au părăsit, după ce l-au lăsat, cu un aer de perplexă indiferenţă. Cel puţin Nietzsche s-a ferit, toată viaţa, de orice acţiune practică, el a descoperit *sute de posibilităţi noi, fără să fructifice vreuna*. De aceea îl iubesc doar cei care au nevoie de *noi şanse*, deznădăjduiţii, şi îl detestă cei ce nu concep viaţa decît ca pe o împărţire fără rest. Prea mulţi matematicieni,

prea multă contabilitate pe lumea asta. Pe cînd Nietzsche, Nietzsche rămîne *un parc deschis în care nu intră nimeni*. Adică prima escală înaintea morții gîndului.

Dar, cel mai adesea, jurnalul nu trădează nici o *stare sufletească*. Simplă mașină de transcris, el e martorul obiectiv, influențat numai de probele irefutabile, trecute prin filtrul neliniștitei conștiințe. Din ce în ce mai neliniștite. Pas cu pas, notațiile cu caracter științific lasă locul decupărilor din ziare, furiei cotidianului, barbariei politice și absurdului joc de culise. Poetul se dă, cu tot mai mare decizie, la o parte (și ce e scriitorul, dacă nu una din imaginile poetului ?), însingurat, sortit să nu-și afle perechea („Numai o poetă poate fi soția unui poet, pentru că ea are aceeași maladie ca și el"), blestemat să nu se apropie de nimeni, pentru că și *cunoașterea* nu e decît o formă a derizoriului, o *simplă reacție psihică*, dar nici aceea originală, ci bine încorsetată de infame determinații.

Din cînd în cînd (și nu obligatoriu în prima tinerețe) îl cuprinde o *insesizabilă nostalgie a dragostei*, care-i provoacă inexplicabila senzație de *bunăstare*. Atunci uită, pentru cîteva clipe, de multiplele obligații intelectuale — dar numai cîteva clipe. Își dă apoi seama că romancierul modern (iar el e un romancier modern !) a pierdut aproape totul pierzînd *arta de a pasiona*. Ei, diverșii Thomas Manni și Zweigi și Wedekinzi, scriu ca niște mașini, nedepășind pretenția de a-și *reține* auditoriul, purtîndu-l peste tot, scriind *cu spirit*. Dar nu e destul, nu e suficient să-ți epuizezi cititorul. Trebuie să-l determini să aștepte urmarea, să ți-l iei tovarăș de obsesii. Și, în cel mai rău caz, să-i oferi posibilitatea să meargă pe drumul pe care și l-a ales. Fără tine, fără scriitor. O idee demnă de teoriile moderne ale lecturii, o idee ce-l ajută pe scriitor în primul rînd să-și devină suportabil. Forțînd ușile întîmplătorului, ale fortuitului vieții sensibile, își creează posibilitatea unui *idealism al visului*. Își pregătește viața pentru confruntarea cu sentimentele — singurele lucruri *evidente în noi* — pentru un salt, pentru un zbor, participînd la antrenamentul dur al iubirii, la mare înălțime. Și asta pentru ce ? Pentru a nu suferi umilința, *profunda*

tristețe de a iubi o ființă insignifiantă. El trebuie să fie mereu ca un cazan bine încins, forțînd încuietorile sufletului, ținîndu-l sub presiune înaltă, pentru că tensiunea inferioară favorizează *reapariția noțiunilor morale,* în tentativa disperată de a-și construi viața numai și numai din *mari momente.* Ca un samurai, ca un stoic, ca un gentleman, rușinat pentru o clipă de *subestimarea erotismului,* a acestei acumulări de *magnanimitate și ponderare convențională.*

Ce înseamnă moartea ? Moartea poate fi și privitul pe fereastră, într-un început de primăvară, clipa cea mai prielnică pentru *a-ți trece în revistă viața.* Ar trebui să-i fie rușine de propria senzualitate și nu-i este. În timp ce-l citește pe Novalis, dincolo, în camera alăturată, exact cînd transcrie totul cu sînge rece, îi moare bunica. Alături, la cîțiva pași ! Se întreabă ce înseamnă să mori, și nota dominantă a șirului de cuvinte dinaintea semnului exclamării, e *curiozitatea.* Ce să însemne moartea, cînd în prezența ei se întîmplă atîtea lucruri ?

La douăzeci și patru de ani, trudește, de unsprezece luni, la ceva *ce nu-l interesează.* Trudește la o invenție. E inginer de trei ani, vrea să abandoneze istovitoarea meserie, vrea să studieze în liniște filozofia, dar nu are bani. Deci, va trebui să inventeze, să descopere ceva senzațional, ca să-și plătească *răscumpărarea.* Are, firește, o idee, a pornit cu un gînd precis, dar toate mașinăriile astea *îl dezgustă.* Se reîntoarce la *umanioare,* temporar, doar temporar, pentru că mintea îi zboară la marea invenție, la ideea care *să țină,* să-l salveze de obsesia *timpurilor noi,* a ultramecanizatei societăți. Dar nu iese nimic, marile invenții *trebuie să le meriți,* nu le poți prinde, așa, din zbor. Renunță, așadar, definitiv, cu orice risc, acceptînd să fie *funcționar, lustragiu, servitor,* orice meserie umilitoare, numai să ajungă la literatură. Singurul loc unde absența însușirilor poate fi o calitate.

Dar ce să-i mai spună literatura, această știință ce se demodează mai rapid decît ingineria ! Cu un an și jumă-

Scanned with OKEN Scanner

tate în urmă *încă mai avea talent* și eseurile publicate atunci găsiseră ecou. Dar să-ți *amputezi* evoluția după numai un an și jumătate ! Ce justifică un asemenea sacrificiu ? Nimic. Așa că, rămîne stabilit, se reîntoarce la literatură, după ce dezertase pentru a se dedica ingineriei, pe care, iată, o părăsește din nou. De data aceasta, definitiv. Se va simți mai aproape de libertate, mai departe de scara valorilor la care ne raportăm, inconștient, cu toții, *scara valorilor burgheze*. Cumplita scară strîmbă, care vede în Grecia doar uciderea lui Anaxarc de către Nicocreon, fără să-și pună problema dacă lumea contemporană ar mai fi în stare să producă un Anaxarc. Acesta e un *gînd mort*, fără finalitate, necreator, lipsit de adîncimea demonstrației serioase. Dar există și *gîndurile vii*, ale conștiinței, gîndurile mereu treze, cărăușii vieții interioare. Pe acestea le va exploata el, se va ține pe lîngă ele, atît cît îl vor ajuta puterile. Atît cît îi va permite literatura. Între timp, vizitat de insomnii, la intervale mari, își continuă instrucția. Își evaluează fără cruțare limitele, trasează direcții de cercetare a literaturii și, pentru început, n-ar fi rău să înceapă cu damnații romantici. Apoi, ca datorie suplimentară, studiul misticilor, un studiu activ, o reducție a ideii la conținut. Tot o treabă inginerească, de fapt, dar dezavantajoasă : provoacă nesomnul, nu se poate reduce la cele patru operațiuni aritmetice, la riglă și la compas. Dar merge și așa, căile literaturii sînt lungi, lungi și nebătătorite, trecînd prin filozofie, prin morală, prin politică. Și chiar prin știință, oricît l-ar deranja, oricît de neplăcută ar fi reîntoarcerea la vechile dureri. Din lectură în lectură, din invenție în invenție, crede că a descoperit *stilul* viitorului roman : *un stil de mare cronicar*. Cu toată recuzita Evului Mediu, cu toată somptuozitatea romantismului. Dar neuitînd, desigur, de altă regulă : *în roman, autorul nu vorbește niciodată în numele său*. Romanul nu este un eseu. *Arta de a scrie* constă în imaginarea unor situații care să le permită personajelor *să spună ce au de spus*. Dar nici ele, personajele, *să nu vorbească mult*, să se rezume la *nodurile sugestive* ale gîndului. Să suporte, cu alte cuvinte, rigorile eternei rigle și ale atotputernicului compas.

Scanned with OKEN Scanner

Între timp, se încăpățînează să ia cu asalt editurile. Scrie zeci de scrisori, compune nesfîrșite mesaje, dar fără nici un rezultat. Se alege, din toată această perpetuare a umilinței, doar cu un *anumit interes psihologic*. Dar și acela *pasiv*. Bea bine și mănîncă pe săturate, întrebîndu-se la ce îi mai folosesc mărturisirile de felul acesta, absolut gratuite, inutile pînă la durere, care nici măcar nu-i asigură o direcție în viață, un sens pe care să nu-l deterioreze imensa indiferență a lumii, a blestemaților de editori. Și măcar de-ar fi singura suferință. Dar nu e. Știe că el este *un artist*, dar nu știe și cum să se definească. Îl irită *filozoficul pur*, însă îl neliniștește și condiția de artist, îl neliniștește pînă la suferință, pînă la uitarea de psihoza stilului și a muncii. În paralel, imaginea filozofiei îi apare *mai exigentă*, înglobînd doar *esența artistului*, incapabil totuși și acum să o definească. N-o va defini nici după atîtea preliminarii, după atîtea survolări inutile. Așadar, mai trimite cîteva scrisori editorilor, după care se reîntoarce la vechile ocupații, la eternele obsesii : la studiu, la muncă, la distracțiile mediocre, cum ar fi teatrul și filmul, la căutarea disperată a stilului, a însușirilor acceptabile ale scriiturii care să împace absența proprietăților cu mereu prezenta obsesie a neutralității, a vieții sub presiunea atîtor evenimente pe care le respinge.

Dar ce viață mai e și asta ? Un ciclu nenorocit guvernat de enervanta *regularitate a unei legi*, alternînd, cam la întîmplare, *aroganța, retractilitatea, subtilitatea și fericirea*. Parcurgîndu-le cînd într-un sens, cînd în altul, fără cea mai mică abatere. Un adevărat program, un monolit de voință, din care iese numai pentru cîte un rateu existențial. Simte, mai întîi, tot ca într-un cortegiu al ghinionanelor, cum îl părăsește *aroganța universal conciliantă*, apoi devine *mai puțin amabil*, mai puțin spiritual. Se golește de orice senzație și lucrează numai *din disperare*. Comportamentul social *i se alterează*. Suferă înfrîngeri și, prin comparație cu primul venit, *se găsește stupid*. Se comportă, în general, cu o *extremă neîndemînare*, incapabil să reacționeze *convenabil* la jigniri. După care, încet, încet, spirala se reface, neîndemînările dispar, stupi-

Scanned with OKEN Scanner

ditatea se retrage, disperarea se diluează și, cu multă satisfacție, se regăsește *arogant, negativist, retras, subtil, fericit*. De altfel, jocul imprevizibil al *calităților* te obligă să le negi chiar pe cele de care erai, cîndva, sigur. Unde s-au dus, unde-au dispărut marile haruri ? Răspund ele unei dialectici a singurătății și a dialogului ? Se diluează *imensele calități* la simpla agresiune a timpului ? Întrebări care rămîn, și ele, în suspensie, acoperite de atîtea urgențe ale muncii de scriitor.

Cînd e vorba de scris, Musil nu are, însă, nici un complex. Scriitorul din el *se simte capabil* de orice, odată scutit de obligația *reflectării*. A complicării în hățișurile autocomentariului, ale analizei multiple. Pe de altă parte, angoasa că scrisul său ar trăi numai din *găselnițe*, din stupide truvaiuri, îi dă un frison aproape mortal, și atunci dublează paznicii conștiinței literare : nu ideile l-au folosit drept *receptacol*, ci ele sînt consecința unui act asumat de paternitate. În fond, singura calitate pe care și-o recunoaște e aceea de *senzitiv moral*. Un ins rămas în semi-barbaria pe care și-o descoperise ca licean, impresionabil mai ales la *senzațiile fabricate*, la senzațiile *de hîrtie*. În asemenea împrejurări, arma moralei intră în acțiune și detectează falsul, pentru că nu i se pare cinstit să înceapă un lucru fără să se fi convins de oportunitatea lui. Calculul rece al probabilităților intră în formula dată de Musil moralei : acceptarea benevolă a raționalului.

Orice scrutare a eului se soldează cu nevoia de a se defini prin comparație. Frecventarea marilor bărbați ai literaturii — Goethe, Schiller, Carlyle — îi oferă frumoase prilejuri de exersare a generozității intelectuale : *numai cine are în sine o fărîmă de grandoare poate să-i venereze pe marii oameni*. Iar el, Musil, îi admiră la nesfîrșit. Îi admiră și îi studiază, le notează gîndurile și le copiază comportamentul, în fine, descoperă în adîncul ființei sale, acum, după ce a citit această frază, incredibile *resurse de venerație*. După cum un studiu despre „sentimentul în Renaștere“ îi redă bunădispoziția care tocmai era pe cale să se altereze. Acestea sînt marile lui calități, descoperite prin contact, prin contrast, prin opo-

ziție față de vedetele zilei, nesuferiții aceia din clanul Mann, fantoșele adulate de public, dar care nu îi ajung lui, așa ignorat cum este, uitat din listele de priorități, dat de-o parte, fără milă, cu impardonabilă cruzime, zăcînd în bezna anonimatului, persecutat, ținut la ușă de editori, rătăcit în păienjenișul unei familii despre care mai bine să tacă, să-i ignore, la rîndul lui, mai puțin pe Martha, acest geniu bun, acest om providențial al vieții sale, mintea lui cea limpede și bună, nu îi ajung, deci, nici pînă la glezne.

Din cele două tipuri umane pe care le identifică, el este opusul *istoricului*. Al individului care *judecă drept rafinate lucruri care lui însuși, lui Musil, nu-i spun nimic*. El se simte liber de orice constrîngere, gata să revină asupra unei chestiuni stabilite o dată pentru totdeauna. El e o *giruetă* pusă în mișcare de deplasările gustului. Pactizează cu moderniștii, cu expresioniștii și cu *umoarea lor rece*, dar fără să uite de marile valori. Nietzsche, Nietzsche și iar Nietzsche. Un continuu zigzag printre valori, prin *viul* din materia moartă a ideii, căutînd expresivitatea lucrului în mișcare, precum acele femei pe care nu trebuie să le observi în repaos, care *în fotografii n-au nici un farmec*. Dar, de îndată ce le vezi mișcîndu-se, *îți pătrund direct în suflet*. Așa cu marile idei, tot așa cînd dă tîrcoale inovațiilor de tehnică romanescă. Firește, în orice invenție există o *primejdie*, iar el e încă prea tînăr pentru a *asimila tehnica tipurilor*. În ciuda nereușitelor, continuă să fie *o natură intelectuală*, bine întemeiată, conturată de obiceiul de *a gîndi întotdeauna altfel*. De a gîndi în replică. De unde și *situația lui intelectuală*, la care virtutea se naște din inteligență : *dubiul*. Îndoiala metodică. Acel al nu știu cîtelea simț care-i șoptește *să mai rîște* un gînd, să mai facă un calcul înainte de a porni la treabă. De aceea îi și plac oamenii care-i dau, fie și o clipă, impresia că pot să dispară în orice moment, ușori ca un abur, fără determinații, fără alte proprietăți decît cele ale aerului pe care îl respiră. Altfel, cum s-ar explica această propoziție, acest abandon definitiv în fața naturalului : *dreptate au numai soarele, ploaia și vîntul* ? Da,

Scanned with OKEN Scanner

este un diletant erudit, întîmpinînd greutăți în *găsirea tonului...* Cum să te adresezi, cum să scrii ? Cum să ieși din *deprimarea* care-ți dă tîrcoale, cînd sfîrșitul zilei sosește atît de repede, *prea repede,* boicotîndu-l cu obsesiva temă că *se va rătăci ?* Dar nu se rătăcește, pînă la urmă descoperă — sau inventează — drumul cel bun, răspunzînd iritării cu iritare, încrîncenării cu încrîncenare. Ceea ce nu stopează total *procesul îndobitocirii,* povara gîndului că nu e decît o *mumie care lucrează ca și cum ar avea ticuri.* Și asta cînd ? În timp ce în jurul lui se prăbușește o lume, în vreme ce-i moare un unchi și abia dacă reușește, cu inimaginabile chinuri, *să scrie două scrisori de condoleanțe.* Nu mai face vizite, iar cînd le face, totul i se pare *îngrozitor.* Cînd călătorește și e singur cu Martha, atunci, da, pare că trăiește *cu gingășie.* Dar nici călătoriile nu-i spun mare lucru. În zece zile — nimic excepțional, în afară de două anecdote, și acelea de un haz dubios, atît de penibile încît te conving că *sexualitatea anarhică* a tinereții lui a lăsat urme adînci. Tocmai cele visate de concitadinii săi psihanaliști.

Ar fi și greu să ceri *Jurnalelor* să debordeze de bună dispoziție, cînd autorul lor rătăcește în labirintul problemelor supraviețuirii. Caietul 5 (pe 1910—1911) îi găsește pe toți la Berlin, Martha, el, copiii, dar, culme a ghinioanelor, cei mici au *rujeolă,* iar în vistieria familiei au intrat pînă la coate, așa că viitorul imediat îi aruncă în incertitudine. Dar de lucrat lucrează binișor, paginile se așternu una după alta, încît îl bîntuie gîndul că *va ieși ceva mediocru.* Nu iese, dar contraargumentele nu îl conving, e *foarte iritabil,* orice vorbă *necugetată* a Marthei îi coboară peste frunte văluri de mohoreală. Se concentrează, în revanșă, tot mai intens, asupra manuscrisului, observă că nu acordă suficientă atenție *narațiunii banale* și își propune să urmărească mai îndeaproape *energia pasionată a gîndului.* Nu poate lucra atîta vreme cît nu *elaborează o gîndire particulară,* cît nu are senzația că inventează, în limitele strîmte autoimpuse. Autoimpuse, pentru că a descoperit că în porțiunea *reflexivă a artei* zace un element de risipire. Îl agasează și constatarea că, adesea, *re-*

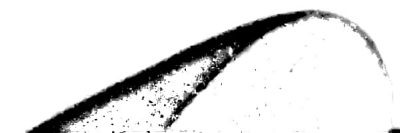

torica ia locul gîndirii și că e obligat să *inventeze* în stilul *imaginilor deja prezente*, constrîngîndu-l la adevărate acrobații. E obligat să foreze la mare adîncime, cînd mult mai ușor i-ar veni să zburde pe întinsul paginii, *alterînd* doar ținuta, esența a ceea ce *trebuie spus*. Da, munca lui e echilibristica pe buza a două prăpăstii : prăpastia gîndirii, *risipitoare și informă*, și cea a *invenției retorice*, limitatoare și *amenințată de formalismul vid*. Ca un făcut, după demontarea atît de exactă a mecanismului scrierii, îl năpădește o *cumplită atonie*, alungînd orice gust de lucru. Îl cuprinde teama că nu va putea *restabili* vechiul ritm, vechiul stil, marea energie care îmblînzește, care *subjugă reproșurile*. Și, de aici, alte copleșitoare gînduri negre, intersectate doar de conspecte minuțioase din filozofi, de notații de lectură, în fine, de furia revărsată asupra nefericiților de *foiletoniști*, ignobilă tagmă din care a avut proasta inspirație să facă și el parte. Dar numai o vreme. Doar atît cît să guste din deliciile fructului detestat, identificîndu-se cu acești urmași ai *scriitorului cu spirit*. Nu, el n-are ce căuta între ei, el nu e un *scriitor-om-de-spirit*, el e primul scriitor fără însușiri, primul ins ale cărui proprietăți le va confirma — cîndva, cînd Thomas Mann și ai săi vor fi uitați, cînd tirajele uluitoare ale lui Zweig vor părea niște glume de prost gust — tirajul confidențial al cărților sale. Al marilor sale cărți pline de stil. Atît : doar de stil.

Și, din nou, același cerc vicios : o *puternică depresiune*, oboseală și, deseori, amețeli. Lipsă de încredere în muncă. Abandonează un manuscris pentru altul, doar-doar va ieși ceva, doar-doar își va intra în ritm. Nu iese nimic. Poate ar fi mai bine să opteze, *definitiv*, pentru *forma narativă*. Se chinuie zile întregi în fața foii de hîrtie, încearcă, revine, parcă s-ar întrezări o lumină, dar nu. Nimic. Doar o altă *puternică depresiune*. Atît de puternică, încît o ignoră și pe Martha, uită de orice îndatorire față de ea. Și apoi, dintr-o dată, o notație împotriva fluxului negativ degajat de celelalte : *am terminat provizoriu prima parte din „Veronica"*. Și, dedesubt : *zile întregi, muncă silnică.*

Scanned with OKEN Scanner

Oricît ar munci, nu întrevede nici o șansă de ieșire la suprafață. Se teme că și *lustrul* acesta, 1905—1910, se va solda cu un deficit față de obiectivele propuse. Speranță după speranță, toate se năruie ca un castel de cărți de joc, totul, în afara Marthei, care nici n-ar trebui pomenită în acest context. Ea e cu totul altceva, *o devenire*, ceva ce *a ajuns eu*. Îi scrie numele doar între paranteze, ca și cum ar dori să nu se atingă de ea mizerul conținut al însemnărilor, al vieții sale. O viață pătrunsă de înțelepciunea celui obișnuit să piardă.

Nu omite să își noteze cît de *insuficient intelectuală* i s-a părut întreaga literatură, toată literatura existentă, tocmai în momentul cînd e obligat, din nou obligat, să-și cîștige viața scriind pentru reviste. Practicînd — cu spaimă, cu oroare, cu jenă — *foiletonul*. Detestabilul foileton. O, dacă ar ști că un necunoscut care îi seamănă îi va găsi numele sub una din aceste *futilități*, i-ar crăpa obrazul de rușine. Așadar, să nu uite nici o clipă că există o limită sub care nu trebuie să coboare, nici în ruptul capului. Va ține minte asta. Însă, pe moment, nu are de ales, nu are nici un serviciu stabil. Risipește un enorm efort, fără ca din asta să se aleagă cu ceva. Poate niște resturi, niște fragmente, triste relicve ale decăderii intelectuale. Nu se mai miră cînd un prieten îi spune că i-a citit o nuvelă ce pare scrisă de cineva cu un *creier prost hrănit*. Da, se recunoaște în această tristă imagine, exactă, și fizic și psihic, pînă la exasperare. Cineva prin al cărui creier viața *nu circulă așa cum ar trebui*. Deci, toate eforturile lui de construire a unei poetici a scriiturii *inteligenței bine temperate* sfîrșesc într-un mare eșec. Măcar de-ar fi singurul.

Alteori, spiritul i se însenin eză pe neașteptate, se simte în stare de orice, la nevoie *ar găsi sute de soluții*, și chiar dacă e unicul în întreaga lume dăruit cu acest har, vede în el un simplu fleac. Viața i se pare *foarte stranie și frumoasă*, înconjurată de o claritate ce *vine din interior*, ireală și *perfect nemișcată*. Parcă se mai împacă și cu obligația jurnalieră și proiectează, pe lîngă obișnuitele articole, scrierea unei *drame*. E plin de proiecte, mustește

Scanned with OKEN Scanner

de planuri, regretă că nu-și folosește mai bine timpul, dar imediat își reproșează pînă și vremea pierdută cu scrierea jurnalului. Totodată, curg și invitațiile de colaborare la reviste. Își înfrînge *momentul de dezgust*, după care se înhamă la carul foiletonisticii. Scrie, reflectează, transcrie și — semn bun ! — constată că *tensiunea* dintre el și părinți s-a dovedit a fi o *eroare*. Tocmai bine, asta e atmosfera ce-i prieste cînd *imaginează un roman*, totul să meargă strună, nici un rateu, nici o notă falsă. Se gîndește să cultive și pe viitor *autoanaliza și dialogul*, precum și *situarea*, singurele mijloace capabile să exprime un sentiment. Apoi, cînd are răgazul, cîte o privire *asupra a ceea ce a făcut deja*. Un adevărat maestru în astfel de îndeletniciri. Analizele reci, obiective, seci, ocupă zeci de pagini de jurnal, nelăsînd nici un aspect necercetat, netrecut prin filtrul semnelor de întrebare. Dar nici în încleștarea acestei ocupații, să nu își piardă vremea cu *deducția ideilor*. Să povestească, așa cum îi dictează o bruscă inspirație, *evenimentele cele mai banale*. Nararea să nu fie ternă — e singura condiție pe care și-o pune. Singura și aproape insurmontabila. Cu atît mai greu de controlat, cu cît manipulează elementele de care dispune *cu toată libertatea*. Dar ce libertate mai e și aceasta, cînd sursele inspirației sînt atît de bine încorsetate, atît de zdravăn fixate în real, în ziare, în romane ? Oricum, știe, de pe acum, că totul trebuie reluat de la capăt, că toate valorile, ca la Nietzsche, trebuie puse pe alte baze. Cu totul și cu totul noi.

Încetul cu încetul, acceptă să intre și pe pista mărturisirilor. Mai întîi, asupra muncii. Așadar, cum scrie ? Acțiunea principală, decretează el, trebuie lăsată, în orice caz, la urmă. La început se redactează scenele dintre personaje. Abia apoi, după modelarea situațiilor și a acțiunilor conținute, trece la dispunerea lor în pagină și, dacă are noroc, soarta îl ajută să dea peste personaje gata conturate. Alice, de pildă, calchiază, în viața ei, pînă la ultima literă, pînă în cea mai ascunsă nuanță, *descoperirile și rețetele personale* ale lui Nietzsche. Adevărată mană cerească.

Scanned with OKEN Scanner

După această sumară descriere a laboratorului, alte mărturisiri. Nu simple confesiuni, ci adevărate ședințe de lucru cu propria conștiință. Știe cu exactitate că nu e, nici pe departe, ceea ce se numește *un om virtuos*. Trăiește numai din *creditul* pe care și-l acordă (cu destulă ușurință, cu suficientă îngăduință), încît n-ar fi exclus ca întreaga lui viață să fie o simplă *prejudecată*. O infernală alăturare de contrarii rezolvabile doar prin *cea mai gravă sfidare* lansată vreodată. E vinovat față de sine, pentru că *nu se sustrage*, în perioadele de tensiune spirituală, *solicitărilor exterioare*. E prea sensibil, resimte, pînă la durere fizică, agresiunile mărunte ale vieții și ajunge să își reproșeze că nu are nici cea mai vagă *trăsătură morbidă*. Dar cum să o aibă, între atîtea incertitudini, cînd nu ele, îndoielile, te duc în pragul nebuniei, cît certitudinile ? Cînd nu lucrurile mari, nu zdrobitoarele trăiri au tonul vieții, ci nimicurile, fleacurile de zi cu zi, *alimentația, locul, climatul, delăsarea*, toată această *cazuistică a egoismului*, infinit mai importante, hotărîtoare în aranjarea scenariului intim al existenței. Al existenței și al literaturii, care nu trebuie să pornească niciodată de la idee. Ci de la aceste fleacuri, de la insignifiantul concret, de la *găselnițele spontane*. Desigur, dacă prăbușirea unui imperiu, moartea unei lumi, amurgul vechilor zei pot fi *găselnițe spontane*, truvaiuri ale concretului, atunci, firește, va scrie o carte foarte mare. O carte plină de *însușiri*, debordînd de însușiri, chiar dacă în centrul ei stă un personaj *fără proprietăți*, iar granițele îi sînt păzite de un scriitor care își caută, pînă la obsesie, neutralitatea, independența în fața egoismului, riscînd anularea tuturor calităților personale de dragul literaturii. Adică de dragul utopiei prefigurate de certitudinea că *viața interioară, ambiția, fericirea, spiritualitatea*, pe scurt, totul, se joacă în afara literaturii.

După astfel de considerații, parcă și interesul pentru *Jurnal* crește. De vreme ce nu literatura e totul, de vreme ce, independent de ea, există atîtea adevăruri, parcă și importanța jurnalului, acest concentrat de viață interioară, devine alta. Notează, într-o deplină securitate, cu sentimentul că se află în legitimă apărare, că în raportu-

rile dintre el și Martha intervine cam des un element burghez, conștiința insuficienței lor psihice — el, imoral, ea, amorală, tensionînd etica firească a comunicării dintre doi oameni care se iubesc. Apoi, într-un rînd, *servilitatea* ei îl indispune, chiar dacă elementul de iritare e dat de minimele ei obligații materne, de mamă veghind îngrijorată la căpătîiul fiicei. Desigur, în această ordine de fapte, totul poate fi reproșat, totul e susceptibil să devină cap de acuzare. Bine că există jurnalul, pagina de hîrtie care suportă atîtea, atenuînd complexele unei existențe trăite la cea mai înaltă tensiune. Dar resentimentele nu se rezumă la atît. Ar fi mult prea rudimentar să te revolți în fața unui defect, fără să relevi și partea ascunsă a aisbergului. De pildă, străzile Romei, minunatele străzi pe care ea, Martha, se plimba însărcinată. Purtînd mărturia păcatului înfăptuit cu alt bărbat. Ce îngrozitoare imagine, ce coșmar, cum de-l suportă filele acestea rebele, cum de suportă imaginea atroce a Marthei, plimbîndu-și cu mîndrie corpul, ca pe o pancartă pe care ar scrie : *Am raporturi sexuale cu acest bărbat !* Acest bărbat care nu este el, un bărbat străin, care nu va pricepe niciodată relațiile dintre el și Martha, comuniunea lor desăvîrșită, clipele de perfectă înțelegere. Mintea ei rece și eficientă, ca a oricărei femei cu șase ani mai în vîrstă, ghidul lui cel sigur, întruchiparea feminității și a senzualității. Dumnezeule, cîte imagini suprapuse într-o singură pagină de jurnal, lucruri de nemărturisit, ghemuite în ascunzătorile memoriei, departe de orice privire, de orice răufăcător, de orice scriitor, chiar și de el, omul fără însușiri, care n-ar trebui să știe nimic din toate acestea. Nici măcar pentru a le putea uita.

Experiența războiului mondial nu lasă urme asupra lui. Marea conflagrație e percepută, ca la Camus, ca la atîția alții, drept o agresiune care nu reușește să schimbe ordinea naturii. Aflat în munți, căile i se par *liniștite ca pe vremea excursiilor*, chiar dacă întîmplătorii drumeți se plimbă dincolo de *un șir de santinele*. Pînă și artileria, răsunînd în depărtare, aduce mai mult a jocuri de copii care-și aruncă, de la mare distanță, *unii altora pietre*. Firește, nu e vorba de neputința de a percepe tragicul,

Scanned with OKEN Scanner

cît de inabilitatea de a și-l asuma. E drept, cu vremea ajunge să sesizeze diferența dintre *trăgătorii italieni și cei germani*, dar viața își urmează cursul normal, în plicticoase, interminabile jocuri de cărți, brăzdată doar de mici incidente : cîteva zile de *întețire a patrulărilor, încetarea serviciilor poștale și întreruperea conversațiilor telefonice.*

Dar aici, în mijlocul munților italieni, la granița elvețiană, își descoperă o nouă coardă sufletească : sentimentul mistic. Vede rădăcinile iraționalului peste tot, chiar și în iubire, căci, spune el, *nu poți iubi decît dacă ești religios.* Cugetare legată de mai vechea idee (care-i străbate nuvelele și romanele) că *infidelitatea te privează de frumusețea cerească.* Însă acestea sînt gînduri trecătoare. La primul contact cu civilizația, boarea s-a risipit : *mistica nu rezistă la oraș.* Desigur, urmele credinței naive se regăsesc în exercițiul singurătății, departe de tentațiile vieții, de viermuiala constrîngătoare a citadinismului, cînd mult mai palpitantă e imaginea armoniei care învelește corpul ființei iubite, mișcările zeești ale Marthei coborînd din tren, fluturîndu-și mîna *ca pe un drapel, cu încăpățînare, nepăsătoare la cei din jur,* înfrîngînd oboseala și durerea și lacrimile, o apariție într-adevăr dumnezeiască, pe care cum să n-o adore, cum să n-o venereze, *pe ea și toată viața ei ?* O flacără incandescentă, orbitoare, ce reduce pînă și un violent atac al artileriei la un simplu *nor de fum,* mai degrabă la o impresie decît la o senzație certă.

Dacă stă să se gîndească, au fost și clipe, nu puține, în care și-a propus *să-și descrie viața.* Firește, comparată cu viața unui Gorki, ale cărui cărți tocmai le citește, existența sa nu are *nimic remarcabil.* În loc să-l îndemne la scris, o asemenea lectură ar trebui să-l demobilizeze. Dar scrie, nu împins de morbul concurenței, ci de dorința, aproape de neînțeles, de *a se justifica.* De *a se lămuri* pe sine. Puțin îi pasă ce impresie va face, prin comparație cu Gorki sau cu oricare altul. Partea proastă e că nu îi prea iese fraza, nu-i prea ies imaginile : s-a obișnuit, de

Scanned with OKEN Scanner

multă vreme, să nu se încurce în detalii, cu atît mai mult cu cît *reprezentările* sale nu sînt concrete, ci difuze, încărcate de sensuri pe care le reconstituie cu greutate. Iată de unde vin marile dificultăți ale scrisului. Ale scrisului și ale memoriei, căreia îi poate acorda încredere „în mare", dar nu în ce privește *amănuntul*. Totuși, încearcă să pună pe hîrtie cele cîteva cuvinte necesare, puținul din care se încheagă forma adevărului : „Născut la Steyr. De fapt, nu chiar acolo. Dar în epoca aceea a deplasărilor, a călătoriilor de afaceri etc., mulți se nasc în altă parte decît unde trăiesc. Tatăl său, de exemplu, s-a născut la Timișoara. Familie «luminată», în care nu se crede în nimic, fără să propună nici o compensație. În copilărie, aventuri stendhaliene, răpire de la grădinița de copii etc. Toate influențele ulterioare : Institutul, tehnica, Bach, Carl Stumpf sînt destinate a face din el un contemporan normal". Da, un *contemporan normal*, inginer, bibliotecar, funcționar, arhivar, decupînd, pentru arhivă, fragmente din presă, foiletoane infecte, totul pentru o viață normală, de perfect contemporan al isteriei unui veac fără rațiune, și acum, în pragul împlinirii a patruzeci de ani, permițîndu-și *ultimul surîs* al existenței : cumpărarea clandestină a unui canar pentru birou. Și, ceva mai tîrziu, arătînd, rece, lumii mai multe figuri : *de jocheu, de japonez, de tînăr britanic*, pentru a se obișnui, în cele din urmă, să trăiască precum un om *profund absolvit*, sub masca de *funcționar subaltern*. Suficiente motive pentru o dramă, dacă nu și pentru o tragedie. Tragedia indiferenței, căci toate aceste jalnice metamorfozări nu trezesc interes nici cît o frunză care cade. Marcat de spaime în fața lumii, tremură cînd trece pe dinaintea tribunalului, deși n-a făcut în viața lui *nici un rău*. Firește, acestea sînt fapte mai mult ipotetice, decît bornele unei existențe trăite la marginea socialului. Dar memoria *Jurnalului* le încarcă cu o putere de sugestie pe care poate că n-au avut-o niciodată : un argument în plus pentru forța de iradiere a cuvîntului, pentru viața lui plină de *însușiri*. De incontrolabile însușiri. Și cum ar putea să-i fie altfel, viața, cînd, fizic și spiritual, se află atît de aproape de bătrîni, de cei care *mor*

Scanned with OKEN Scanner

ca între paranteze, ofilindu-se neștiuți, ignorați, între o boală și alta. Ei își fac planuri *pentru la primăvară*, tinerii — *pentru de-acum în zece ani*.

Simțind cum cedează pasul, cum nu mai prididește, confruntat cu nevoile zilei, cu evenimentele ce vin în avalanșă, Musil își compune un plan amănunțit de luptă. Prea mult spus *de luptă*. De apărare. De supraviețuire. Să fie activ, să facă întotdeauna ceea ce-i place, să ducă totul pînă la capăt. Să renunțe la *naivitatea artificială* și să scrie numai cînd știe *cum va termina* și cînd are în fața ochilor *o pagină sau două în avans*. Numai astfel există șanse să se impună. Vremile s-au schimbat : pe timpul lui Goethe și Wagner era suficient să fii un talent (un geniu) original. Azi e mult mai greu. Azi trebuie să fii *eficient*. Pentru că și arta modernă e altceva : *nu mai are formă*, nu mai e în stare să domine epoca. Gînduri cam anarhiste, neintrînd în grila care ordonează imaginația lui *limitativă*, voit limitată, de burghez ce nu crede în recuperări, în redescoperiri, pentru că *trecutul netransformat în istorie rămîne întotdeauna fără efect*. Ce este el din toate acestea ? Nimic. Și-a risipit vremea, n-a urmat teoria eficienței, o, nu, nu foarte originală, destul să-ți arunci ochii la ceea ce se întîmplă în lume, în acest nou început de lume : viteză, absență a prejudecăților, eficiență. Nu trăiește la înălțimea propriilor gînduri. Trece, aproape nebăgat în seamă, cînd nu de-a dreptul dat de-o parte, nici măcar ignorat cu înverșunare, nu, nu, stimat și respectat, dar nimic mai mult. Nu-l urmează nimeni pe drumul său, tăcut și singuratic, nu interesează pe nimeni ce face, boicotat de un adevărat complot al mediocrităților. Desigur, desigur, Thomas Mann cel dintîi, dar și ceilalți, intrînd în Academie, dînd recepții, rechiziționînd prima pagină a revistelor, a ziarelor, făcînd declarații zgomotoase, în timp ce el trudește la însăilarea unui nenorocit de foileton pentru aceeași revistă, constrîns să rămînă — cine să-și închipuie blestem mai mare ? — *un om important*, da, respectat, stimat, dar *fără operă*.

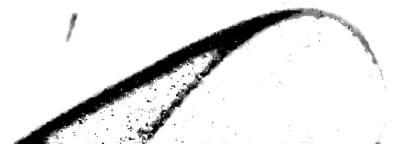

Ce-i mai rămîne? O satiră la adresa exilaților din *insula Goethe*, conservatori înrăiți care își potrivesc ceasornicul existenței după ideile marelui adolescent, încremeniți într-o incompetență de cel mai jos nivel. Desigur, contemporanii lui nu au nimic de-a face cu metafizica. Nici unul, de pildă, nu se simte distrus pentru că *n-a existat înainte de a se naște*. Simpli burghezi, această minoritate care-și menține puterea doar anexîndu-și *păturile intermediare*. Care profită de caracterul *dinamic* al moralei, și cine să știe mai bine ce e morala decît Musil, care a făcut, în trecut, distincția dintre etică și morală, înlocuind *caracterele și legile solide*, practicînd un idealism care doar a coborît binele și răul printre *gradele inferioare* ale moralei. De altfel, s-a cam săturat de clișeele vieții moderne, ale *omului care trebuie*, cel care se ridică peste greutăți cu o *energie de fier*, destul cît s-a fabulat pe această idee falsă, pentru că dacă ar fi să-l descrii pe insul cu pricina, ce-ai constata? Că nu e decît *un imbecil, un porc, un corupt* — individul cățărat pe scara socială, debordînd de vitalitate și de *inițiative valoroase*. Măcar o dată să fie prezentate lucrurile și din perspectiva scriitorului. Măcar din cînd în cînd. Dar cum să te ocupi de asemenea chestini, de pe ce poziție, cînd influența scriitorului s-a diminuat îngrijorător, iar imaginea lui s-a degradat? Și asta de cînd nu mai e *singurul sau aproape singurul care să vorbească în public*. De cînd locul lui e disputat de diverși indivizi cu *energie de fier*, gata să se infiltreze peste tot. Dar la ce să se aștepte din partea unor contemporani lipsiți de orice criteriu estetic? A unor ființe care nu mai au nici un respect pentru *stilul arhitectural?* Ce stil arhitectural, de fapt? Tot ceea ce visează ei se leagă de conceptul de *anti-casă: călătorii, automobile, băi, hoteluri, teatru, sport, eleganță vestimentară, vagoane-lit, bani*. O lume nomadă, fără criterii, fără ierarhii, în care, să zicem, un măcelar își închiriază o cameră de hotel la un preț pe care el nu și-l poate permite. Ceea ce încă n-ar fi anormal. Anormală e liniștea cu care el însuși se lasă dominat de o categorie intelectuală doar cu o idee mai răsărită decît cea de *paria*.

Scanned with OKEN Scanner

Dar cum să scape, cum să se sustragă (o)presiunii timpurilor ? Foarte simplu : să se plaseze mult în fața vremii sale, astfel încît să nu atragă atenția. Să intre, dacă se poate, în spectrul altei lumi, pe altă lungime de undă, a viitorimii. Cu atît mai mult cu cît nu are nimic comun nici măcar cu tinerii din ziua de azi. Chiar dacă *barbaria* pe care o descoperă în această lume există și în el însuși, în el care nu-și recunoștea nici un egal între predecesori, nici în literatură, nici în filozofie. Dar, cu cît avansează în vîrstă, e mai dispus *să facă dreptate :* să recunoască meritele antemergătorilor. Asta la sfîrșitul unei epoci în care scriitorul a fost redus la simpla condiție de *spectator neputincios,* fără nici o putere, ignorat și, dacă e posibil, chiar alungat. Singura salvare ar fi talentul, dar și acela manevrat cu grijă. Talentul trebuie condus astfel încît să nu complice existența scriitorului, să nu ducă la *eforturi inutile.* Altfel, va fi înghițit, precum individul mediu, de *pudoarea gîndirii,* pericolul cel mare pentru orice artist. Pentru scriitor nu există trecut, tot ceea ce s-a făcut înaintea lui e un *rebut,* o insuficiență ce trebuie reparată. Acesta e rolul său, de a introduce o nouă etică, așa cum fiecare epocă are o etică a ei, fie și numai pentru a consfinți o atitudine *vechitestamentară,* capabilă de iradiație peste timp. Și scriitorul, ca și artistul în general, e obligat să caute *un nou sentiment al lumii, așa cum chimistul caută formula cauciucului sintetic :* dincolo de orice constrîngere, dincolo de orice voință. Cu inevitabilitate. Astăzi, nu ești mare scriitor fără *grandoarea scriitorului.*

După cîte o astfel de expediție aventuroasă în teritoriul politicii și al literaturii, urmează un moment de cumpănă. Cine a scris toate astea ? Partea bună sau partea rea din el ? De fapt, nu are nici o importanță. Principalul e că, în felul acesta, ar putea ajunge la o *bună credință.* La conștiința adevărului. La adevărul gol goluț, fără ideal, fără capcanele constrîngerii politico-etice. Idealul care, în zilele noastre, joacă un rol foarte restrîns. Un simplu element decorativ, așa cum oamenii mari sînt *florile istoriei, și nu rădăcinile ei.* Singurul lu-

Scanned with OKEN Scanner

cru permis în aceste vremuri postbelice, în 1919, e *suveranitatea absolută a rutinei,* ce mestecă mașinal discursuri în care *nu e actual nici un cuvînt.* Încît avantajul de a fi un artist s-a redus la formalitatea de a ți se îngădui să fii și *conservator.* Dar el preferă să fie ce-a fost întotdeauna : un pacifist. Nu atît din convingeri ideologice, cît din *rectitudinea spiritului.* Tot așa cum nu poate rosti, pe cînd se plănuiesc noi războaie, cuvîntul *frate,* pe care l-ar înlocui, de dragul preciziei, cu vocabula mai puțin nobilă, dar mai exactă, *traficant.* Traficant de iluzii, mărșăluitor prin mîzga minciunilor. O lume terminată, sfîrșită, sfîșiată de prea multe contradicții. Nici chiar „interbelismul" nu aduce vreo schimbare esențială. Intelectul *se depreciază* pe zi ce trece, ancorat în *obligația perversă* nu numai de a scrie — ceea ce ar fi de înțeles — dar *și de a trăi.* Vremurile se comportă cu scriitorul ca o mamă rea, care-i pune întotdeauna copilului *o mîncare prea sărată și-i face băi prea calde,* iar cînd e anunțată asistența socială ea răspunde, da, băile sînt cam fierbinți, dar nu ard, asta e, atît a mai rămas din experiența a douăzeci de veacuri de înțelepciune, o sofistică ieftină. Și apoi, la ce bun să cultivi un *eu* asupra căruia, pînă la urmă nu ai nici o influență ? Ar fi mult mai bine să-ți *contempli steaua,* alternanțele de fericire și nefericire, de calități și injustiții, schimbarea la față, confruntîndu-te cu noile timpuri, cînd pînă și Thomas Mann se arată binevoitor față de el, cînd lumea pare să fi intrat într-un alt unghi, în care calitățile, așa cum profețise, nu-i vor fi de nici un folos, cum nici particularitățile, cum nici simplele însușiri. Se va închide, așadar, în *sfera verbală* pe care o proiectează cu atîta greutate, cu durere și disperare, transcriind o lume imaginară. O lume perfect plauzibilă, adevărată pînă la suferință, trăind *ultima grandoare inflaționistă.* aducînd trecutul în cel mai sfidător prezent. Pînă la marginea proiecțiilor dorinței pline de însușiri, pline de calități.

Scanned with OKEN Scanner

Plasa de fluturi

Fără să vrea, fără să știe, fără să-i pese, Virginia Woolf încalcă una din regulile de aur ale jurnalului intim : începe să-l scrie la deplină maturitate, la treizeci și șase de ani, vîrstă cînd alți scriitori se pregătesc de primele bilanțuri. Însă nimic n-o descurajează pe ea, intrată în literatură tîrziu, la douăzeci și șapte de ani. La douăzeci și șapte de ani, într-o epocă a precocităților, a începutului de veac, a noii sensibilități. Iese în lume pentru a se refugia apoi, după două cărți, în absolutul jurnalelor intime.

Cu ce să înceapă jurnalul unei femei, al unei scriitoare, dacă nu cu cîteva săgeți otrăvite aruncate spre colegele-i de literatură ? Cea dintîi victimă poartă un nume celebru, Katherine Mansfield, suficient de dezinvoltă ca să provoace iritarea prietenei sale puțin mai vîrstnice. O furie de amazoană neluată în seamă, care, înainte de a străpunge granița notorietății, o perforează cu greu, abia vizibil, pe cea a timidității. Și ce să reproșeze o femeie, dacă nu lucrurile ce îi afectează sensibilitatea : *eleganța de suprafață,* superficialitatea și, bineînțeles, succesul. Un succes nemeritat, atîta vreme cît nuvela incriminată (și furia amazoanei, a ușor ofilitei amazoane, nu e vorbă goală) *nu are viziune,* o viziune cît de imperfectă, fie și rudimentele unui proiect, iar autoarea, pur și simplu, *e lipsită de talent.* Îl preferă, oricît de greu i-ar fi să recunoască, pe Byron. Cel puțin, bizarul lord, cu manierele lui de Ahile, poseda *virtuți masculine.* Virtuți ce nu au, însă, nimic de-a face cu ciudata atracție

a femeilor pentru el. Virtuți pe care, de altfel, ea, Penthesileea, nici nu le percepe. Nu îi spun nimic. Pricepe mai ușor versurile lui excesiv antologate, versurile citate, de obicei, *cu admirație aproape mută,* dar care nu rezistă lecturii în forță, presiunii lancei din ochii unei femei inteligente. Și totuși, Byron, bărbatul, ar putea fi modelul potrivit. Dar nu s-a gîndit nimeni *să-l lecuiască de afectare,* să-i pună în evidență frumusețea caracterului. Și cine ar fi putut să o facă ? Doar femeile ! Însă ele erau preocupate să se îndrăgostească de el. Uitînd de luciditate, uitînd de rezerva firească pe care trebuie s-o păstreze feminitatea. Uitînd, precum Kate Mansfield, de *caracterul admirabil al povestirii,* de obligativitatea profunzimii. Poate de aceea Virginia Woolf *îi adoră* pe antici, acești furnizori regali de splendide caractere. Umane și literare.

Marginalizarea (dacă marginalizare se numește perioada dinaintea ecloziunii creatoare), senzația de singurătate nu e, însă, copleșitoare. Nu-i studiază chiar zi de zi pe Kate Mansfield și Sofocle, și nici măcar nu are orgoliul de a-și închipui că e *singura persoană din Sussex care-l citește pe Milton.* Se deosebește, poate, de alți concetățeni pentru că îi citește cu creionul în mînă. Îi vînează, le notează slăbiciunile. Îi încorporează. Îi întoarce pe toate fețele. La treizeci și șase de ani, după douăzeci de ani de muncă în bibliotecă, de edificare a singurei reprezentări perfecte a autodidactului. Trudește, însingurată, cu chef de bîrfă, adjudecîndu-și, la deplină maturitate, imaginea de savant pe care i-o creionaseră ciudățeniile intelectuale ale adolescenței. Un fel de lord Byron lipsit de fățărnicie.

Vorbește, în jurnal, o femeie foarte sensibilă, un lujer subțire, o susceptibilitate... fizică extremă : după extragerea unui dinte stă două săptămîni la pat, iar scrisul susținut o doboară. Își stabilește, prin urmare, o rație mai mult decît rezonabilă, ceea ce, la capacitatea ei de rezistență, echivalează cu o oră de trudă pe zi. Fără a pune la socoteală și *frazele pentru jurnal,* paginile care se adună pe neobservate. Parcă împotriva calculelor, parcă

Scanned with OKEN Scanner

împotriva dorinței. Notează pentru ea însăși : cînd va avea cincizeci de ani va dori să-și verifice intuițiile. Își dă întîlnire, nu fără oarecare cochetărie, peste cincispre-zece-douăzeci de ani, cu matura Virginia. Pentru a con-frunta portretele și pronosticurile de azi cu felul în care s-au verificat ele peste două decenii. Cu îndepărtata, pro-pria ei întruchipare, idealizată de închipuire. Iată premi-sele unei răfuieli peste timp, ca în orice întîlnire tîrzie cu tine însuți. Firesc, de vreme ce nu-i place, nici în viață, nici în literatură, să *ticluiască lucrurile*, să le măsluiască pentru a obține succesul deplin *ca un bujor înflorit*. Își cunoaște valoarea, își întrevede locul în raftul literaturii engleze : nicidecum un loc insignifiant, pentru că, prin *originalitate și sinceritate*, se compară cu cei mai buni dintre moderni. Cu domnișoara Mansfield, firește, dar și cu Joyce. Dar și cu toată populația culturală a cluburi-lor, cu nesărații aceia care trezesc în ea *dorința irezisti-bilă* de a se lăuda. De a cădea în păcatele și fanfaronada mondenității, în limbuția întrevederilor *pe jumătate fa-miliale, pe jumătate profesionale*.

O femeie, o femeie inteligentă, o femeie modernă. Observă cum e ocolită *cu discreție*, cum inteligența o proiectează în planul al doilea al relațiilor sociale. Cărui bărbat, cărui urmaș al lordului Byron să-i convină umi-lirea perpetuă și instantanee venind din partea unei fe-mei ? Chiar întîlnirile cu un intelectual de finețea lui Forster se reduc la o strîngere *foarte cordială* de mîini și la cîteva priviri nedumerite. De altfel, nici nu prea îi pricepe pe bărbați. Atmosfera din jurul lor *o descumpă-nește*. Nu știi cînd se îndoiesc de tine și cînd te dispre-țuiesc. Sînt incapabili de asimilări și se fălesc cu puncte de vedere care aduc prea mult *a stupiditate*. Femeile sînt mai simple, mai accesibile în fermitatea acceptării, în tă-ria respingerii. Dar ei, bărbații, nici nu-ți dai seama dacă te suportă numai din calcul sau din incapacitatea asu-mării unui comportament ferm.

Ajunge să nu-și mai înțeleagă propriul scris, notițele din jurnal, pe care, din cînd în cînd, le reia cu o *aviditate vinovată*, le recitește uimită de *impetuozitatea și vi-*

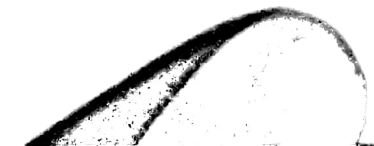

goarea stilului, care nu s-a desfășurat, însă, în toată amploarea, în toată complexitatea trăirilor presimțite. Așadar, își adresează *un mic compliment* și hotărăște să consacre mai mult timp *jurnalului*, acest obiect suplu și elastic, aidoma unui *pupitru vechi și adînc*, în care adună toate nimicurile vieții, fără să se mai uite la ele. Dar pe care le descoperă tîrziu, cu emoție, cu plăcere, cu o necunoscută desfătare, însă și cu spaimă. Cu frica de fiecare zi, care-i acompaniază singurătatea. Cu nădejdea, care-l însoțește întotdeauna pe creator, că lucrurile se ordonează în liniște, că dospesc în tăcere, *înfrumusețindu-se și contopindu-se*, lucioase, oglindind o viață, o sensibilitate, flexibile și ferme, independente, *ca orice operă* de artă. Iar rolul ei, al autoarei, nu se suprapune celui de cenzor, ci se confundă cu ceea ce îi dictează feminitatea, cu volutele, insesizabile acum, cînd scrie, ale sensibilității.

Prea multe căi de retragere nu există. Partea îngrozitoare a meseriei pe care și-a ales-o e *încrederea nemăsurată în elogii*. În cuvintele frumos sunătoare, care-i măgulesc orgoliul, în complimentele care-i adorm susceptibilitatea. În frazele ce neagă însuși rolul acestui jurnal, martor tăcut al disperării, oglinda transparentă a chinurilor inexplicabile de dinaintea apariției unei cărți. Clipele cînd încă nu și-a vîrît capul între colții insațiabilei hidre. Critica. Clipa care se apropie, mai inevitabilă decît însăși apariția cărții. Ar trebui, o, cît de bine știe, ar trebui să nu ia seama la *urcușuri și coborîșuri*, la complimente și tăceri, ar trebui să nu observe ce se întîmplă cu cărțile, cu sine. Să nu vadă că sînt *comandate lucrările lui Murray și Eliot*, dar ale ei nu. Să nu conștientizeze nimic, în afara scrisului, a marii plăceri procurate de scris. Tot atîtea forme de exorcizare a fricii, a emoției întîlnirii cu necunoscutul. Cu prea puținii ei cititori, cu criticii lacomi să o anuleze, să scrie rînduri injurioase, fraze pe care jurnalul refuză să le rețină. Deși pîndit de stereotipie, scenariul lansării cărților trădează aceeași plăcere, pe jumătate masochistă, a chinurilor premergătoare tipăririi. Și tot ca într-un ritual, după apariție — succesul, venit și el în valuri, anexă la

Scanned with OKEN Scanner

psihologia celebrității, la hrana de fiecare zi. La hrana pe care, cu vremea, ajunge să n-o mai suporte. Dar, deocamdată, îi face plăcere să vorbească despre *diversele-i succese*, să converseze cu bărbații, fie și numai ca să vadă ușoare umbre acoperindu-le chipul. Doar cît să îi compătimească, să îi înțeleagă, cu detașare, cu superioritate. Chiar dacă ei sînt, în general, artiști, adică oamenii despre care începe să-și facă o părere bună. Bună în comparație cu impresia lăsată de *reformatori și filantropi*, de comercianții de orice fel, de politicieni. Îi preferă pe artiști, cu nesfîrșita lor candoare, cu micile manii și marile orgolii, cu umbrele care li se așternpe chip, dar ei, măcar, se întunecă în prezența ta. Cel puțin, ei îți răspund pe loc, ei au curajul opiniei, ei te macină în mici note din *Times*, din *New Statement*, ei trăiesc pe aceeași lungime de undă cu tine : a febrilității creatoare, a trudei răsplătite sau a transpirației pe care n-o compensează nimic.

Cu cît înaintează în vreme, cu atît devine mai conștientă de trecerea timpului, de scurgerea clipelor pe lîngă ea, îi crește și capacitatea de a absorbi fericirea. E mai fericită, în general, decît în urmă cu cîțiva ani, senzorii resimt cu mai multă precizie ceea ce, la douăzeci și opt de ani, abia dacă era în stare să aproximeze. Iar după ce *îi vine o idee*, după ce acceptă, ca pe o fatalitate, să se înhame la jugul unei noi cărți, atunci atinge culmea jubilației. Nu o sperie, în asemenea perioade, nu o demobilizează decît gîndul ciudat că a ajuns *să se specializeze*. Să fie, cum observă, cu maliție, Katherine Mansfield, o a doua Jane Austen. A doua scriitoare a seriei, un alt fel, politicos, de-a nega originalitatea. Dar, deține, oare, suficiente resurse pentru a *înălța între ea și carte un zid*, o barieră de la înălțimea căreia să contemple în voie, cu luciditate, să vadă ce trebuie schimbat ? Pericolele zac pretutindeni, în cuvinte, în cărți, în presimțirea imaginii pe care vor să o livreze despre sine *trădătoarele vorbe de spirit banale*, ori mai rău, *vulgaritățile și grosolăniile*. Mai bine, atunci, *să scrie în felul ei*, necontaminată de Joyce, de Richardson, alternînd ficțiunea și

critica literară, înjosindu-se pînă la limita compromisului, dar a compromisului cu propriile-i abilități. Cu aversiunile sale tot mai frecvente, tot mai inexplicabile, față de editori, față de admiratori și, încă, față de familie. Față de *sistemul familial*. Pentru că tăcutul Leonard, omul de pe margine, mereu de veghe, doar cu greu ar putea fi numit un soț. El e doar o componentă a peisajului, pavăza unei *persoane care atrage atenția*. Omul din umbră și ochiul limpede, mesagerul unei inteligențe, ingredientul secundar al acestui ciudat mariaj, intelectual înainte de orice, în care atenția o atrage mereu distinsa doamnă Woolf, cea care *îi irită pe domnii în vîrstă*, cea care aduce banii în casă, care abate fulgerele notorietății peste o familie oricum notorie. *O persoană infailibilă*, cum se autodefinește Virginia, cu conștiința limpede, fără să-i tremure glasul, fără să aibă senzația neadevărului, fără alt complex decît cele din fața lui Leonard, care *o depășește în toate privințele*, purificîndu-i scrisul, veghindu-i truda.

Relațiile cu jurnalul urmează o curbă a suspiciunilor. Primii ani sînt marcați de orgoliul de a nu nota decît *reușitele*. Vanitatea o împiedică să-l redacteze zi cu zi. Doza de minciună pe care-o cuprind paginile nu e mare, ci consecventă. Autoarea nu-și pune toate întrebările pe care ar merita să și le pună, nu găsește suficiente răspunsuri la ceea ce nu îndrăznește să formuleze. Pe scurt, *nu ajunge să pătrundă pînă în străfunduri*. Nu depășește epiderma sensibilității sale bolnăvicioase, nu obține impactul cu sinceritatea în stare primară. Poate pentru că între ea și lume se interpun atîtea piedici. Poate *pentru că nu are copii*, pentru că, oricît ar încuraja-o Leonard, oricîtă încredere oarbă ar avea în el, *nu reușește să scrie bine* și, pe deasupra, culme a nesocotinței, cheltuie prea mult. Și încă toate acestea n-ar fi nimic, dacă nu ar simți cum *îmbătrînește*. Risipește *prea mulți bani pe mîncare*. Se analizează excesiv, zăbovește îndelung cu o lupă ațintită asupra propriului gînd, deși ar fi mult mai plăcut să stea cu prietenii. Cum să scape de singurătate, cum să iasă din plasa, din *plasa de fluturi*

Scanned with OKEN Scanner

a oboselii, a muncii care o doboară prea repede, a timpului care flutură din aripi în jurul ei, tocmai cînd ar putea fi mai fericită, cînd o invadează fericirea, cînd i-ar lipsi atît de puțin să cunoască plenitudinea sentimentului, dacă nu și-ar da seama că stă *pe un prag îngust deasupra unui abis*? La nici un pas, la mai puțin de o privire de hăul care o absoarbe prin toți porii, scurt-circuitîndu-i sensibilitatea de *femeie dezagreabilă*, fără să spere că i se va acorda vreodată, undeva, *puțină atenție*. Cu atît mai mult cu cît începe să fie *destul de cunoscută*. Deși, cine să știe mai bine decît ea ?, iată, nu-i decît o scriitoare *ratată*, demodată, bătrînă, la treizeci și opt de ani iremediabil deteriorată, *incapabilă de progres, obtuză* și, precum cărțile ei *înăbușite în fașă*, nimic altceva decît *o petardă udă*. Opera ei, nenorocitele de recenzii, pe care, oricum, le preferă cărților nebăgate în seamă, ironizate de *The Times*, terfelite în *Western Mail* și *Scotsman* cînd, încă și mai rău, nu sînt trecute cu vederea, opera ei nu e decît răbufnirea unei neputințe. O însăilare de lucruri banale, limpezi ca lumina zilei, ce nu merită vreun comentariu, *o cantitate neglijabilă*. O vinovată iluzie periodică, la capătul cîtorva luni de trudă. De speranță și încrîncenare, cu gîndul mereu la popularitate și la avantajele ei. Cu gîndul mereu în altă parte, dincolo de pagina albă, dincolo de spaimele ce dospesc, tăcute, în adîncul ei, în abisul deschis de fiecare clipă petrecută la masa de scris. Disperată, culege elogiile de oriunde ar veni ele, opiniile *neoficiale* fiind la fel de importante, la fel de prețioase precum cele două coloane pe care i le consacră *The Times*. Un elogiu întîmplător, la ora ceaiului, o face să fremete, să-și piardă cumpătul într-atît încît uită să-și cumpere cafea. Chiar dacă e un compliment „neoficial", transmis printr-un mesager întîmplător. Dar ne aflăm în țara fair-play-ului, unde pînă și mesagerii pot să-ți redimensioneze orgoliul. Bine că nu e *neînsemnată*, bine că se vorbește despre ea, bine că există. Destinul, în asemenea clipe, nu o atinge, criticii n-au decît să o muște în voie și vînzările cărții să scadă la zero. Nu are nici o importanță, ea a intrat în caruselul notorietății, așa că nu poate fi ig-

Scanned with OKEN Scanner

norată *nici în absență*. O performanță la care nici nu visa, o culme a aspirației. Se discută despre ea în cele mai neașteptate împrejurări, așa că zvonul că ar fi *cea mai inteligentă femeie din Anglia* o găsește pregătită. Poate că n-a făcut totul pentru a fi cunoscută, poate că n-a avut prilejul să se arate în adevărata lumină. Nu energia nervoasă i-a lipsit, ci *încurajarea*. Timiditatea a împiedicat-o să dea în vileag ceea ce ea știa de mult despre sine, dar, în fine, iată a ajuns, cu greu, dar a ajuns la cunoștința tuturor : marea ei inteligență.

Liniștită, parțial liniștită asupra imaginii care circulă în lume, revine, fără clintire, la masa de scris. Între o recenzie și un roman, nenumărate lecturi. Îi reia pe greci, fie și numai *din snobism,* dar va citi direct în greacă („grecilor li se iartă totul" !) și, chiar așa, cu puțina ei dragoste de omenire, îi compătimește pe *săracii care nu-l citesc pe Shakespeare*. Nu-și permite nici un moment de inactivitate, iar cînd pierde cîteva zile se consolează numai cu gîndul că *există oameni care suferă mai mult decît ea*. Firește, o aberație a egoismului creator, dar nu e acesta singurul prilej de tristețe. Compasiunea ei se îndreaptă spre Bruce Richmond, editorul lui *Literary Supplement,* căruia îi strică toate socotelile cu articolele sale ireverențioase ce stîrnesc reacțiile negative ale publicului, ale șleahtei de neajutorați care-și exprimă furia, care-și dau pe față arama inculturii. Oricum, la nici patruzeci de ani, a ajuns la înțelepciunea (la *filozofia)* și libertatea de a scrie ce vrea. Dar ce să-și dorească mai mult, la ce să aspire mai mult decît la *considerația* de care, iată, se bucură din plin ?

Și cum să nu se bucure, cînd scrisul ei e garantat de o *personalitate singulară,* chiar dacă alte calități, cum ar fi pasiunea, cum ar fi forța, încă nu și le detectează (dar, firește, mai are timp, abia a început să se descopere, cu uimire, ca pe o mină de aur). Parc-ar fi un personaj din scrisorile lui Fitzgerald, din poemele lui Donne. Un personaj care compune literatură, trăind cu visul operei clasice, în general *La Princesse de Clèves,* însă absorbită de critică, cel mai superficial gen pe care-l

Scanned with OKEN Scanner

cunoaște. Dar, între aceste extreme, abia supraviețuind centripetei mișcări a intelectului scufundat cu totul în studiu, exclamă, surprinsă de propria-i energie frenetică : *Nu pot să cred că sînt complet nimicită și dată la o parte.* Nu admite că scrisul fără laude are vreun rost, că munca ei, robia zilnică de cîteva ore, rămîne o simplă plutire în vid, că *Ulysses*, de Joyce, nu e altceva decît *o carte incultă și grosolană* și că tot ce scrie ea nu merita cel puțin calificativul *interesant.* Elaborează, pentru uz propriu, o teorie a *schimbărilor bruște*, un fel de scripete spiritual care-i îngăduie să treacă de la o scrisoare la alta, de la o recenzie pentru „The Times Literary Supplement" la un capitol din *Mrs. Dalloway*, de la scrisul *prea repede* la studiul lent, temeinic, al clasicilor, bătrînii magiștri, insurmontabilii parteneri de competiție. Învață să se concentreze *asupra unui singur punct*, trăiește, adică, *cerebral*, nefolosind, cînd scrie, decît o părticică din cuprinzătoarea ei *personalitate.* Desigur, nu respinge, *de plano*, latura umană, nu uită că, pentru apropiați, ea rămîne Virginia, dar cînd scrie, cînd se așază la masa de lucru nu e altceva decît *o sensibilitate.* O sensibilitate ce-și extrage hrana din iluzia că *scrie ceva bun, ceva bogat, profund și cursiv*, tocmai acum, cînd s-a convins definitiv că „Ulysses" e *un eșec*, cînd, altfel spus, rămîne, în întreaga generație, fără nici un rival serios. O, desigur, Kate Mansfield, ar fi și ea, dar, împreună cu Joyce alcătuiește un cuplu de *băieței de școala primară*, firește, *plini de inteligență și de daruri*, însă fără să trezească în oamenii serioși altceva decît *compătimire și furie.* Pe scurt, o literatură de calibru mic, *ca și cum mii de gloanțe te-ar împroșca și te-ar stropi*, fără ca vreunul să te rănească mortal. Așa cum ar face-o nescrisele ei capodopere, literatura ei compusă, caligrafiată cu atîta competență.

Exaltarea, credința fermă că literatura a devenit o chestiune a profesioniștilor, că amatorii, fie ei și de geniu, nu au prea multe șanse, mai ales în zilele acestea, cînd oamenii au ajuns *să se teamă de limba engleză*, o țin, pînă la crispare, conectată la munca intelectuală. Își studiază, clinic, *mecanismul propriului creier*, ducînd

Scanned with OKEN Scanner

o adevărată bătălie pentru a obține, cu ajutorul lui, al creierului, *maximum de plăcere și de muncă*. Secretul e la îndemîna oricui : punerea de acord a celor două contrarii, găsirea trucului prin care *munca să fie întotdeuna agreabilă*. Altfel spus, munca să ducă mereu la un rezultat temeinic, la o operă solidă, care să tragă după ea elogiile, prezicerea *imortalității* pentru poezia din scrisul ei, căci nu detestă nimic mai mult decît ideea de a fi *ridiculizată* în public. Și totuși, adulată sau negată, primită cu aplauze sau cu glacialitate, nimic nu o abate de la *hotărîrea de a continua*, nimic nu-i micșorează plăcerea scrisului. Iar jurnalul va constitui *graficul* progresului, procesul verbal al victoriei finale în lupta cu sine. Adică în lupta cu feminitatea, cu tentațiile mondene, cu boala, cu critica și recenzenții, cu editorii și librarii, cu succesele întotdeuna sub așteptări, cu *incompetența* contemporanilor, cu abilitatea lor de a susține aberații.

Singurătatea, greu cîștigata singurătate, dobîndită cu mai multă trudă, cu mai multe sacrificii decît ar fi crezut, decît ar fi trebuit, singurătatea nu face decît să îi dezvolte iritabilitatea. O sensibilizează, o stîrnește natura amăgitoare a sufletului omenesc, o dezgustă indiferența oamenilor, vinovăția lor aprioricâ. În intimitate, e *peste măsură de arțăgoasă*, incapabilă, altminteri, să se afirme. Tentativele de a se impune, de a-i subjuga pe prieteni, de a-și domina rudele se termină prin tot atîtea reîntoarceri vinovate la masa de scris. O cuprinde, *subit*, interesul pentru propria muncă, se retrage în singurătate, la forța trepidantă care o învăluie de fiecare dată cînd scrie un roman, uitînd de lumea din afară, *dematerializînd neîncetat*, neîncrezătoare în realitate, în valoarea realității. Principala ei grijă e *să se împrospăteze mereu*, să nu se *abrutizeze* prin repetiție, găsind, de fiecare dată, noi motive de interes în scrierea unei cărți. Adică noi motive de a o duce la bun sfîrșit. De a compune o carte într-o manieră *artistică*, astfel încît să nu fie o înșiruire de articole. Își construiește cărțile cu cea mai mare grijă, cu un zel pe care nu-l depășește

Scanned with OKEN Scanner

decît atenţia la conjunctură. De altfel, nu are timp să vorbească despre proiecte. Citeşte, citeşte şi gîndeşte cu înverşunare, apoi scrie. Jurnalul e mărturia drumului în singurătate parcurs în timpul creaţiei. O plăcută singurătate, cea mai sigură furnizoare de plăceri, precum un duş rece, precum certitudinea că scrisul echivalează cu efortul de a nu-ţi forţa personalitatea. Nici a ta, nici a personajelor. În literatură, în roman, frivolitatea poate să însemne şi prea multă precizie. Prea intensa dorinţă de a particulariza, de a scoate efecte nu duce nicăieri. O ştie prea bine din recenzii, o ştie din atîtea observaţii directe. Nu-şi impune decît ritmul lucrului, cele cincizeci de cuvinte pe dimineaţă, apoi trei sute cincizeci, pînă la efortul suprem, romanul *Anii*, cea mai dureroasă, cea mai chinuitoare experienţă. Şi tentaţia schimbării locului, necesitatea, de fapt, a găsirii unui spaţiu în care *creierul ei de veveriţă în colivie* să fie împiedicat să se învîrtă în jurul propriului eu. Introspecţia, oricît de bizar ar părea, trebuie să pornească din exterior. Finisajul, elaborarea, la rîndul lor, trebuie să corespundă necesităţilor exterioare. Necesităţii luptei cu timpul. *Concentrare şi romantism*, într-o fuziune deplină, compensînd *absenţa timpului de a citi proză*. Renunţă, cu vremea, la foarte multe lucruri. Pe unele ajunge să le regrete, deşi nu le-a trăit niciodată. *Ce plăcut ar fi să te împrieteneşti cu femeile*, exclamă, şi notaţia nu are în ea nimic ironic. Îi e dor, pur şi simplu, de *relaţiile tainice şi particulare*, tainice şi particulare prin compensaţie cu ceea ce oferă bărbaţii. Regretă tot ce nu a cunoscut niciodată. De fapt, o urmăreşte fatalitatea ceasului al doisprezecelea : şi în viaţă, şi în literatură îşi dă seama doar la urmă cum ar fi trebuit să scrie, cum ar fi trebuit să trăiască. Scrisul, constată acum, scrisul *trebuie să fie riguros*. Şi-a pus ordine în existenţă uitînd de prieteni, uitînd de orice obligaţii, în afară de cea faţă de scris, în afară de blestemul pe care îl respectă ca pe un jurămînt. Aşa se apropie de creaţie. Nu e mai fericită decît în clipele cînd exclamă, cu sufletul împăcat : *acum pot să scriu la nesfîrşit !* N-a cunoscut nicicînd senzaţii mai plăcute, n-a cunoscut niciodată mai multă siguranţă de sine. Ca dovadă, notaţiile de jurnal : scurte, directe, ne-

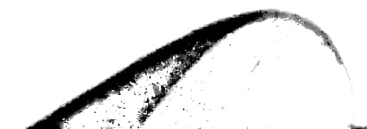

cruțătoare. Fără dramă, fără spaime. Paginile albe se îndesesc, pe măsură ce colile romanului se înmulțesc. La urma urmelor, jurnalul se ține în răgazurile de liniște, iar *influența Londrei este hotărît nefavorabilă jurnalelor*. Chiar dacă anul a fost bogat în evenimente, chiar dacă visele s-au realizat aproape toate. Ce să mai noteze, așadar, în colectorul acesta de nemulțumiri, ce să lase posterității ? Absorbită de scris, alternînd romanele și eseurile, cuprinsă de o veșnică febrilitate, uită că, totuși, rămîne o persoană publică. Își *dibuie* ideile cu mare viteză, le ordonează după direcții pe care, la rece, nu ar ști să le teoretizeze, scrie, nu se oprește nici o clipă, scrie pe nerăsuflate, cu opinteli, cu sforțări supraumane, cucerind o invidiabilă siguranță de sine, convinsă că, la patruzeci de ani, are *din ce în ce mai puține rebuturi*. Tot mai puține motive de spaimă, tot mai rare momente de nesiguranță. Cunoaște, desigur, cunoaște pînă și ea, deliciile urcușului și jalea coborîșurilor, dar, lucidă, a învățat ceva din regula jocului. Scrie neîncetat, revizuiește, combină fragmente, alternează voci, trăiește, în fine, racordată la polii marii tensiuni creatoare. Imaginea ei din ultimii douăzeci de ani de viață e cea mai convingătoare reabilitare a trudei scriitorului. A trudei răsplătite, a siguranței care a parvenit la onorurile demnității scriitoricești. De fapt, nu răsplata orgoliului o obsedează. Îi pasă prea puțin (sau ar vrea să-i pese prea puțin) de ce se spune despre ea. Mai important i se pare că munca, fragilele cărți o ajută să trăiască. Tirajele crescînd de la o lună la alta, comercializarea scrisului e singura ei obsesie veritabilă. Dar nu atît de persistentă încît să împingă în prim plan mercantilismul.

Cît privește *eroismele* sale, acestea sînt pur literare : zile petrecute pe meterezele cărții. Metereze pe care le dărîmă prin penibile eforturi simțind, cu fiecare volum, că munca de transcriere o uzează cel mai mult. Cuvintele abstracte o atrag, așa cum au atras-o întotdeauna : consecvență și reputație și orgoliu și muncă. Reputată în muncă și consecventă în orgoliu, dar nu într-atît de orgolioasă încît să vadă în romane trambulina spre *clu-*

Scanned with OKEN Scanner

bul celor mai mari romancieri. Se mulțumește, la o adică, și cu epitetul de scriitor *interesant,* de vreme ce nici nu-și consideră literatura ca fiind *o expresie a propriei personalități.* O interesează, parcă în sine și oricum în afara literaturii, să-i crească reputația. O propoziție ce apare de cîteva ori la rînd, subliniată și nuanțată. *Da, da, reputația îi va crește.* Îi crește și cota la critici, chiar dacă *The Times* încă nu a hotărît să încline spre ea cupa elogiilor. Notează parcă în treacăt, că a ajuns să fie discutată *pe larg și cu gravitate de diferiți domni bătrîni.* A ajuns să se clasicizeze, clipă din care nu se mai teme de nici un cuvînt, oricît ar fi el de mare. Și ce alt cuvînt să acopere întreaga ei personalitate, ce altă măsură pentru munca ei publică decît cuvîntul *genial?* Se găsesc admiratori care să-i califice cărțile drept *capodopere.*

La drept vorbind, *nu-și iubește semenii!* Și, dacă se gîndește mai bine, chiar îi detestă! Nu-i ia în seamă, îi lasă *să se prelingă* pe lîngă ea ca niște *picături de ploaie,* ca pe niște intemperii inevitabile, de care nu te poți ascunde, dar trecătoare. Nici nu s-ar fi așteptat la altceva, cu *sistemul ei nervos bizar și dificil,* reacționînd pînă și la probabilitatea de a fi imobilizată, ca o insectă, sub lupa universitarilor, neisprăviții la care numai cînd se gîndește *îi îngheață sîngele în vine.* Și totuși, continuă să fie singura femeie din Anglia care *scrie ceea ce îi place,* nu fără răceala de a vedea în vînzarea acceptabilă a unei cărți promisiunea unei *noi săli de baie, a unui nou W. C.,* pentru casa din Londra sau cea din Southease. Probabil că niciodată scrisul n-a avut un echivalent atît de original, o măsură atît de apropiată de chinurile și transpirația muncii. Un alt fel de a transforma, urmînd o secretă strategie, lauda aparentă a modestiei în cruzime. Unind, cu o nonșalantă frivolitate, planurile, lumile, viețile. Și tot de un fel de fățărnicie dă dovadă și cînd, la patruzeci și trei de ani, se întreabă, ca și cum s-ar afla în preajma morții, ca și cum ar ști că moartea îi dă tîrcoale, cîte cărți i-au mai rămas de scris, cîte orgolii de lăsat libere în lume.

Scanned with OKEN Scanner

Cel mai adesea, jurnalul o surprinde *la pîndă*, în așteptarea ideii care va trebui să încolțească. Urmărește cu nerăbdare procesul creației, *așa cum se petrece în mintea ei*. E convinsă, alteori, că trebuie să mai lucreze la text, să îl rescrie, să îl revadă, dar, cu egală luciditate, știe că *nu mai poate*. Poate, în schimb, să își rezume scrisul mai bine decît oricare critic, mai bine decît orice temeinic recenzent. Și mai poate, cu mult înaintea lui Beckett, să imagineze un nou *gen de piesă*, alcătuit, în exclusivitate, din indicații de regie.

Cu vremea, pierde din ce în ce mai mult timp cu migrenele, cu mult prea numeroasele ceremonii, nenumărate prilejuri de a irosi momente bune de lucru, cu alți *flecari*, cu prefăcuții ce se pretind interesanți sau creatori de opere nemuritoare. O dată cu ascensiunea în ierarhia valorică, ajunge la concluzia amară că tot ce privește activitatea de scriitor *i-a devenit nespus de dezagreabil*. Și la o alta, egal de neplăcută : depresia de care suferă este *o formă de vanitate*. Dar ce nu o deprimă ? Bărbații care urăsc femeile, iar între ei, Tolstoi, idolul permanent, ocupă locul intîi. O deprimă stilul *dur, sentențios* al unei oarecare doamne A., și, după zece ani de la căsătorie, are oroare la gîndul că *scrie pentru bani*. Dar nu găsim, în tot jurnalul, nici o mărturie, că ar fi deprimat-o și inconsecvența.

La jurnal scrie doar cînd viața mondenă din jurul ei sărăcește îngrijorător și cînd inactivitatea îi conferă o anumită liniște. Face pe *bolnavul închipuit* zile în șir, încercînd plăcerea perversă de a vedea că totul decurge după voința ei, cu *satisfacția deșartă* de a rămîne calmă *în mijlocul haosului*. Cîștigă, prin asemenea trucuri, cîteva *dimineți active*, scăpîndu-le printre degete admiratorilor, prietenilor, celor apropiați, cîteva dimineți mai mult decît active, cîteva dimineți *lucide*, răcoroase. La patruzeci și șase de ani, își spune, *trebuie să fii zgîrcit*, să nu ai timp decît pentru *lucruri esențiale*. Dar ce e un lucru esențial și ce simplă bagatelă cotidiană ? Trebuie să fie zgîrcită, dar, pe de altă parte, scrie la *o glumă*, tocmai a terminat *Orlando*, din pura plăcere de a crea. O

Scanned with OKEN Scanner

glumă, însă, în raport cu viaţa, cu ceea ce începe să n-o mai intereseze, pentru că a descoperit, în fine a descoperit, aşa copleşită de scris, de migrene, de obligaţii, că *singura viaţă pasionantă este cea imaginară.* Adică viaţa pe care, fără să ştie, o duce de aproape treizeci de ani.

Ieşirile în lume, discuţiile libere, la club, întîlnirile cu cititorii, conferinţele se umplu de mirajul *impresiei copleşitoare* pe care o va face. Se ştie admirată, adulată, *o personalitate,* o inteligenţă respectată şi de bărbaţi, o femeie cu proiecte. Proiecte literare ferme, dar şi un eseu pe-o *temă oarecare,* orice subiect, dar nu Tolstoi, nu deprimantul inamic al femeilor. Nu ar fi în stare să se gîndească la asta tocmai acum, cînd e invitată să vorbească despre premiul „Femina", pe-o zi atît de călduroasă încît simte că i se topeşte inteligenţa, cînd, aşa îmbrăcată în negru, în rochia ei ieftină, încearcă oribilul sentiment că e o fiinţă *hîdă,* pentru care şi faima înseamnă doar *ceva vag şi supărător.* Detestă, din nou, totul, şi inabilităţile, şi *volubilitatea,* incapabilă să-l guste chiar pe Proust. Viaţa nu e decît o aglomerare *insipidă şi zadarnică* de senzaţii. De fapt, pe ea a stimulat-o întotdeauna *actul scrisului* şi nu, cum i-ar dicta orgoliul, faptul de a fi citită. Aşteaptă, cu luciditate, cu speranţa dată de experienţă, clipa *cînd va renaşte,* cînd se va reapuca de scris, de-o istorie a colegiului Newham, de pildă, sau a mişcării sufragetelor, la antipodul stilului din *Orlando* („sprinten şi sclipitor"), dar cu aceeaşi *vînă* care o caracterizează. Se gîndeşte şi la nişte *lucrări de tranziţie,* facile, la nişte cărţi odihnitoare, abordînd, cu uşurinţa care îi e atît de la îndemînă, *o mare varietate de stiluri şi subiecte.* Nimic mai uşor, pentru că nu îi stă în fire să aibă convingeri ferme : nici ale ei, nici împrumutate. Urmează, orbeşte, instinctiv, cu senzaţia că *sare peste o prăpastie,* chemarea. Enigmatica atracţie a necunoscutului, a nevăzutului. Sentiment opac, abstract, aproape mistic, pe care transpunerea literară nu-l aruncă în *manierism.* Luciditatea trece, încă o dată, cu buretele ei umed peste orice şoc al impactului cu spiritul creator.

Scanned with OKEN Scanner

La urma urmelor, cu tot cinismul constatării, a avut noroc : ce s-ar fi făcut dacă mai trăia tatăl ei ? Fără discuție, viața lui ar fi *absorbit-o* cu desăvîrșire. N-ar mai fi scris nici o singură carte. Dar mai insuportabilă decît *caracterul trecător* al vieții, care o umple de angoase, făcînd-o să-și ia, după fiecare masă, adio de la prieteni, să se întrebe de cîte ori va putea să-și mai vadă și sora, e insuficienta meditație asupra scrisului. În jurul ei se aglomerează atîtea *lucrări* încît nu știe cum o s-o scoată la capăt. Dacă, printr-o minune, ar găsi mijlocul *să stea șase săptămîni în pat*, ar scoate din *Valurile* o capodoperă. Cele șase săptămîni de meditație nu le găsește, dar, prin ce miracol ?, promisiunea și-o îndeplinește. Cu toate acestea, cu toată relativa siguranță a tonului, a vocii în sfîrșit găsite, după ce *delimitase vidul*, își dă seama că *undeva în mecanism*, în amăgitorul mecanism al creației, *există un gol*. Un defect persistent, dar care o îmboldește spre ceea ce ea *numește realitate*. Spre aventura pe care o controlează perfect.

Starea ei obișnuită e amestecul de *vioiciune și apatie*. Sînt perioade cînd își dorește copii, cînd se uită la nepoți cu o invidie greu ascunsă, și altele cînd descoperă *patosul, semnificația simbolică a familiei fără copii*. Alternează, cu aceeași nehotărîre, cititului de plăcere, seara, *lecturile cu creionul în mînă*. Se sperie frecvent de *monstruoasele pagini albe*, iar după ultimul punct al *Valurilor* mărturisește că *se respectă pentru că a scris această carte*. Dar imediat revine și notează că adevărata ei vocație e critica, oricît ar scădea din plăcerile activității *buchiseala, constrîngerile și chinul*. Triada spiritului critic. Apoi, într-o clipă de sinceritate, își dă în vileag unul din marile defecte — pe care nici nu știe cum să-l numească : fățărnicie sau orgoliu, nevoie de certitudine sau nesăbuință. Și-a făcut un obicei să-și caute, prin articole, prin recenzii, numele. Un obicei blamabil, desigur, dar la care nu renunță. Totodată, o fascinează măgulitorul calificativ de *capodoperă*, un cuvînt cu atît mai plauzibil, cu cît îl rostește Leonard, omul care nu se joacă niciodată cu vorbele, omul care nu gre-

Scanned with OKEN Scanner

şeşte niciodată. Cînd vorbeşte despre cărţile ei, el nu articulează simple fraze, ci stabileşte adevăruri. Decretează legi. Într-adevăr, se află *în primejdie* să devină *romancierul nostru de frunte*, beneficiind de o curioasă umanitate. Nu numai în ochii snobilor, precum Joyce sau D. H. Lawrence, primul, cum a mai spus, un biet incult, al doilea, incapabil să-şi susţină cu fermitate convingerile. Păşeşte, aşadar, şi în această nouă eră, parcă supusă, resemnată, ca într-o fatalitate aşteptată.

Apăsată de onoruri, copleşită, literalmente, de glorie, îndurînd amestecul ciudat de *extremă irascibilitate şi modestie*, care îi compune caracterul, scrie cu din ce în ce mai multă greutate. Fraze care altădată se aşterneau în pagină ca de la sine, astăzi se încăpăţînează să rămînă prizoniere în rezervorul stiloului. *Condensează şi reformulează* cu mai multă decizie şi, înainte de a se pune pe treabă, decide să folosească jurnalul ca mijloc de *a dialoga*. Nu se miră nici cînd vine clipa în care te saturi de *propriul tău scris*, cînd nu mai suportă să noteze vreun cuvînt. Adoarme *pe un roman plin de promisiuni* şi o interesează doar cum ar putea să-şi *îmbunătăţească* soarta. De îmbunătăţit nu şi-o va îmbunătăţi niciodată, chiar dacă tirajele cresc de la o carte la alta, iar contul la bancă se rotunjeşte substanţial. Uneori i-ar plăcea să fie o *savantă*, o cunoscătoare desăvîrşită a *dialectelor*. Tentaţia vine, însă, prea tîrziu. Bunul simţ şi experienţa, dar şi orgoliul o temperează : *dacă ai un asemenea intelect, de ce să nu faci ceva frumos* ? De ce să nu te avînţi în pagină, de ce să nu scrii o capodoperă ? De ce să nu dai liber demonului din tine, plonjînd în abisurile ficţiunii sau, cu nonşalanţă, în capcana comentariului critic ? Firește, nu crede în bătrînețe. Crede numai că, o dată cu anii, ne modificăm, iremediabil, *înfăţişarea faţă de soare*. De unde şi optimismul, de unde şi hotărîrea de a-şi schimba, brusc, existenţa, debarasîndu-se de viaţa *facilă şi întîmplătoare*, purificîndu-se, scuturîndu-se de *solzii sclipitori* ai celebrităţii, muncind, muncind pînă la epuizare. Chiar acum, cînd simte că nu mai poate să lucreze.

Scanned with OKEN Scanner

Nu mai vrea să lucreze. Ca să lase în urma ei ceva, un sistem, o construcție suplă, ar trebui să aștepte pînă la șaptezeci de ani, cînd dobîndești *înțelegerea și puterea de creație*. Dar inspirația năvălește asupra ei *ca un motor de Rolls Royce*, așezînd-o pe direcția cea bună. Se bucură că nu trebuie să participe la festivități de premiere, *să-și pună un pampon de blană pe cap*, pamponul laureaților, că nu își părăsește romanul. Pentru că *sinteza profundă* a ființei sale nu e alcătuită decît din *munca ei*, și că, în afara scrisului, ar fi o persoană mutilată. Cînd scrie, cînd scrie la *randamentul maxim*, nu își mai dorește nimic în afara unor scurte plimbări și a unei vieți copilărești, *perfect spontană*, alături de Leonard și de lucrurile *familiare*. A ajuns la vîrsta la care și elogiile *o deprimă foarte tare*, cînd nu mai vrea să fie celebră, cînd singura înțelepciune e descoperirea *propriilor dimensiuni, refuzînd orice îngrădire*. Zilele, lunile continuă să fie proaste, dar fără *filozofia* ei, fără capacitatea ei de a sesiza esențialul ar fi și mai proaste. Va reveni, probabil, la critică, pe care, în treacăt, o și definește memorabil : „Critica nu este decît zborul unei păsări peste vîrful unui aisberg.“ Restul, ca în viață, ca în literatură, stă scufundat sub apă. Sub aripa necunoscutului, a creației care, cînd e luată în serios, nu-i lasă timp nici pentru jurnal, pentru scrisori sau pentru citit. Dar de ce scrie ? Din plăcere, dar și din *dezonoranta satisfacție de a fi insultată, de a fi o martiră*. Un masochism explicabil, contrabalansat de neajunsul de a se afla, din nou, în centrul atenției, după ce se scufundase în obscuritatea ei *atît de populată*. Nu poate, apoi, oricît s-ar încăpățîna să își noteze în fiecare zi în jurnalul intim, nu poate să cuprindă tot adevărul. Nu-l poate spune. Adevărul se află doar la îndemîna femeilor *ai căror tați au fost măcelari* și care *le-au lăsat acțiuni în industria mezelurilor* Pentru o femeie sensibilă, adevărul rămîne o utopică dorință, o incompatibilitate. Tot așa cum nu poți să fii *și romancier, și pamfletar*.

I se reproșează că *nu raționează foarte bine*, deși instinctul îi spune că *reflexia îndelungată ar împiedica-o să creeze*. Și mai știe că un *scriitor creator* nu-i *înghite*

Scanned with OKEN Scanner

pe contemporanii săi. Dar cum să îi înghită, cum să îi înțeleagă, cînd, pînă și la marii creatori, la Shakespeare, la Dostoievski, vîrsta înțelegerii echivalează cu vîrsta distrugerii... Chiar dacă ea, în fine, e recunoscută de către *The Times* drept *cea mai minuțioasă și mai conștiincioasă dintre toate artistele*, caracterizare ce i se potrivește ca o mănușă, pentru că eticheta aceasta, cu toată superficialitatea ei, trădează ceva din *chinul* cu care pune cuvînt lîngă cuvînt. Și, ajunsă la acest capitol, ar putea să regrete orice, dar nu și *pasiunea de a construi* fraze. Pasiunea de la care o îndepărtează numai *afurisita înclinație pentru conversație*. Oricum, o scoate la capăt, în ciuda dovezilor, tot mai frecvente, ale propriei, *enorme, decrepitudini*, în ciuda emoțiilor noi pe care le descoperă acum, cu cîțiva ani înaintea gestului definitiv. *Umilința, bucuria impersonală, disperarea literară*, ca și cum ar retrăi biografia lui Flaubert, ca și cum ar ieși din trupul geniului care este, rămînînd o ființă *magnifică și satisfăcută, foarte bătrînă și fericită*. Alternează clipele de *ușurare divină* cu migrenele care o aruncă într-o stare de *prostrație*. Cucerește, de data aceasta definitiv, îndemînarea care o ajută să continue, în orice punct ar eșua, trecînd peste *respectuoasa indiferență* a criticii, căci gloria ei este *un sentiment calm*, o plasă de fluturi ce îi roiesc în cap, în creierul unde i s-a concentrat toată viața, simulînd, din politețe, emoții pe care nu le resimte. Resimte, în schimb, din ce în ce mai des, presiunea expresiei *a trebui*, materială precum *prima alarmă aeriană*, precum incapacitatea *de a forma litere*, de a surprinde *în plasa ei de fluturi* roindu-i în cap războiul și pacea din cartea *Război și pace*, descoperită tocmai cînd războiul pătrunde amenințător în pace. O punere în abis perfectă, ca bomba căzută atît de aproape încît *îl ocărăște pe Leonard că a trîntit fereastra*, deși speranța că nu vor fi uciși nici azi acționează *ca un stimulent*. Cînd, după ce a pierdut, *cu ușurare*, totul, *singura justificare a operei sale rămîne viața sa*, hotărînd să renunțe pentru totdeauna, ca o premonițiune, la *introspecție*, chiar cînd se prăbușește, dar se prăbușește *ținînd steagul sus*, în timp ce viața ei intră de bunăvoie în plasa de fluturi pe care și-o întinde.

Scanned with OKEN Scanner

„Un domn înalt, subțire“...

Ce să afli din autobiografia / jurnalul lui Kafka mai mult decît îți spun cărțile sale, mai mult decît *crezi* că știi despre el ? Kafka, omul care, susține unul dintre postmoderniști, ar fi mărturisit : „Îmi plac americanii pentru că sînt sănătoși și plini de viață !“ Cum să conciliezi această frază cu imaginea (infirmată, între altele, și de o carte, *Gespräche mit Kafka*, a lui Gustav Janouch) quasi-expresionistă, o anexă a „Strigătului“, a înfiorătorului țipăt de disperare al lui Munch ? Să o accepți, după ce literatura modernă a epuizat toate variantele — inclusiv cele pur livrești — ale coincidenței contrariilor nu pare, la drept vorbind, peste putință. Greu, numai, să te pui în *starea de a admite* că mult prea torturatul Kafka nu e tocmai suma unor nefericiri compacte, și că, la fereastra disperării lui, poate fi zărit — și încă foarte des — fulgerul unui optimism pe care martorii oculari îl supralicitează deseori. Adevărul este că opera — copleșitoare — s-a revărsat cu totul peste biografia scriitorului, nelăsînd nici o speranță de a recupera conturul exact al omului de sub lava vulcanică, intrată în solidificare, a terifiantelor cărți. Eroare perpetuată nu numai în cazul său, dar parcă mai nedreaptă aici, pentru că stă sub stigmatul tragicului. Ideea unui Kafka optimist rămîne, în continuare, greu de susținut. Dar dincolo de eterna mască tragică se disting — măcar din cînd în cînd — trăsăturile relaxate ale omului viu. Kafka nu trăiește pe o scenă a tragicului etern, oricît de convenabil ar fi acest clișeu. Kafka rămîne un om, un om chinuit, e drept, dar totuși un om. A lumina tușele optimiste ale acestui

Scanned with OKEN Scanner

portret poate fi, într-un anume sens, îndatorirea de căpetenie a unui discurs bine articulat. „Dicțiunea ideilor" kafkiene are mari șanse de a se releva din această confruntare — poate mai importantă pentru reconsiderarea vieții, decît a operei. Însă cum cea de-a doua provoacă, în multe cazuri, neașteptate injustiții celei dintîi, rămîne de sperat că semnalul de alarmă tras de comportamentul scriitorului va îndupleca zeii lecturii moderne. Vrem să spunem, lectura modernă ignoră cu trufie prezența autorului, mai puțin în cazul în care detectoarele ultraperfecționate ale analizei descoperă în el calitățile unei ființe de hîrtie, decupabilă din fibra vegetală a paginii de carte. Kafka nu poate fi decupat.

Izolarea kafkiană, de care s-a făcut atîta caz, nu are nimic din solemnitatea pustniciei. Omul Kafka trece, mai degrabă, drept un Robinson Crusoe exilat de bunăvoie pe-o insulă în care se *suportă* convenabil pe sine însuși. La un Anatole France, schimnicia impusă naște opuri nenumărate. La Kafka, abia dacă saltă numărul cărților peste cel al numărului degetelor de la o mînă. Firește, mecanismele *productivității* literare nu mai furnizează astăzi argumente valabile. Franz Kafka, tînărul plin de complexe, sensibil pînă la maladivitate, se simte excelent cochetînd cu producția de serie mică. Iar dacă s-ar ști completamente steril, ar fi de-a dreptul fericit. Dar nu este, și ceea ce îl îngrozește e tocmai absența unui drum către idealuri, care nu numai că nu lipsesc, dar prisosesc. Într-o lume primitivă (sau, la rigoare : nouă), într-o colonie (desigur, nepenitenciară !), modestul avocat din Praga ar fi putut fi pe de-a-ntregul fericit. Statutul de *homo novus* (care într-o Romă antică isca zîmbete disprețuitoare — atunci cînd se trezea panica), i s-ar fi potrivit lui Kafka de minune. Dar el aparține unei caste. Unei organizații perfecte, ce cunoaște, pînă la anularea personalității, lecția disciplinei. Kafka e un *imperial*, o neînsemnată rotiță într-un mecanism ce merge — ce continuă să meargă — perfect. În primul rînd, e un om de onoare, pentru care încălcarea — chiar nepremeditată — a disciplinei echivalează cu un act conștient de *lèse majesté*. O vină tragică apasă asupra oricui aparține acestor

Scanned with OKEN Scanner

caste, asupra oricui se trage dintr-o spiță veche, dintr-o genă obosită de propriile ei avataruri.

Literatura lui Kafka nu poate fi înțeleasă în absența *interiorității* pe care și-o rezervă conștiința, ca ultimă redută de rezistență. Dar prea puțin din clocotul conștiinței răzbate în exterior. Pentru ochiul neutru, Kafka trece drept un ins perfect acomodat, o persoană de-un desăvîrșit echilibru, coleg model și funcționar impecabil. „Un domn înalt, subțire", constată Janouch, cînd îl zărește prima oară. Avea „un păr negru, pieptănat pe spate, un nas osos, minunați ochi albastru-cenușii, sub o frunte izbitor de îngustă, precum și buze ce-ți zîmbeau cu oarecare amărăciune." Un funcționar banal, văzîndu-și de treburile lui, într-un birou elegant, de-o căutată sobrietate, după toate regulile unui *management* ce începuse să dezlege secretele eficienței. Kafka trăiește în cea mai materială din lumile posibile. A nu da randamentul așteptat ar fi echivalat pentru el cu o sinucidere socială. Dar Kafka, robustul Kafka acționează, în acest context, ca un desăvîrșit om de lume : onoarea înseamnă pentru el mai mult decît riscul unei suferințe prelungite. Tragedia se confundă nu cu imposibilitatea de a se conforma cerințelor zilei, ci cu neputința de a nu le îndeplini. Omul fără însușiri al lui Musil ar putea avea, ca model abstract, pe neînsemnatul funcționar imperial Franz Kafka. Pe el și atîtea alte mii de ireproșabili Ulrich-i ai unei dinastii orgolioase, nemulțumită a-și cultiva maniile în cadrul restrîns al curții imperiale, visînd la proliferarea definitivă a unui stil, de muncă și de viață, astfel încît fiecare funcționar să fie, la locul său de trudă, imaginea monarhului perfect. Dar nu neapărat a despotului luminat.

Contradicția lui Kafka se hrănește dintr-o neînțelegere. Trăiește într-o lume străină, inutil și părăsit, însingurat pînă în cele mai intime fibre ale sale, cu atît mai inutil și mai părăsit cu cît e mai util, iar sfatul i se cere cu o insistență aproape suspectă. La nivelul funcționărimii de planul al doilea, Kafka e omologul, fără eforturi, al marilor stîlpi ai Imperiului. Al devotaților slujitori ai

Scanned with OKEN Scanner

împăratului, chiar dacă asta este împotriva convingerilor sale. Instinctul onoarei însă îl obligă să-și respecte cu sfințenie pactul. Fie și cu supremul risc de a se autodevora. Alternativa e exclusă, răsturnările de situație refuzate *ab initio*. Deși rîul în care intră e prea adînc, nu se gîndește nici o clipă să se întoarcă la mal. Simțul datoriei primează asupra instinctului de conservare, școala curajului umilește școala prudenței. Echilibristica, necesara medie aritmetică între ezitări redimensionează, salvatoare, viața lui Kafka tocmai în momentul în care contrariile amenință să distrugă finețea coerenței, claritatea opțiunilor, subțiindu-i conturul existenței pînă la totala străvezime, pînă la definitiva aneantizare. Doar un miracol ține împreună aceste eșarfe subțiri de sentimente, pentru că lupta lui Kafka, înainte de a fi una cu lumea, e o răfuială cu sine. O inexplicabilă energie îl salvează în ultima clipă de la acte fatale, dar aceeași energie benefică îl menține, pe mai departe, sclavul biroului, sclavul imperiului. O energie pe care și-o crede secată, și chiar e definitiv secată, o energie pe care o resuscită, însă, rezervele nedeclarate ale onestității. Nu se hotărăște să rupă definitiv cu prezentul. Nu-și poate depăși timiditatea. Cultivă o tradiție a corectitudinii ce se întoarce împotriva lui. Nu ia nici o măsură, nu face nici unul din gesturile rîvnite, nu acceptă riscul unei noi acomodări. Amînări succesive, obositoare, ascunzînd teama bolnăvicioasă de viitor. Un optimism absurd, un mijloc fără scop, o țintă fără drum — iată triada non-acțiunii kafkiene. Pentru a nu rămîne cu totul de neînțeles, ar urma ca viața lui să ascundă un secret. Speranța nemărturisită că totul va fi bine, că, în ceasul de pe urmă al socotelilor, în dreptul rubricii cu numele său va figura semnul plus. Numai că semnul acesta seamănă primejdios de tare cu simbolul morții.

Trecînd din etapa acumulărilor în cea a *producției și manifestărilor publice*, nu mai puțin stearpă și ea, nu mai puțin absurdă, Kafka nu iese din scenariul său. Disciplina castei se transmite din generație în generație, iar *conformistul Kafka* nu are cum să se sustragă urzelii

Scanned with OKEN Scanner

în care se află prins, ca un fir esențial. „Colonia penitenciară“ — o stare a spiritului echivalînd cu viața în imperiu — nu funcționează fără asigurarea combustiei de bază, care este supunerea oarbă în fața legilor. În ce-l privește, Kafka e o mină de aur. La el caratele disciplinei sclipesc într-o montură de conformism. Oriunde s-ar afla, el aude, acoperînd glasul propriei rațiuni și chiar instinctul onoarei, croncănitul vulturului bicefal. Victimă a unui timp istoric, dar și a conștiinței etalonate, după chipul și asemănarea cu acest timp, Kafka intră, prin a doua moarte — după resurecția prin literatură — în rîndurile victimelor glorioase ale datoriei.

Kafka începe să-și scrie *Jurnalul* în 1910, conștient de ireproșabilitatea lui dacă nu umană, cel puțin funcționărească. O perfecțiune pe care n-o poate dovedi, pentru că e pus să execute lucruri sub nivelul său de competență. Nedreptatea făcută minții, o resimte întregul trup, sentimentul deznădejdii ia forme de suferință fizică. Scrisul, mărturisirea devin balsamul prin care conștiința interioară, exilată în interstițiile tăcerii și non-acțiunii, izbucnește, tămăduindu-și cu propriile secreții rana deschisă a orgoliului : „Sigur e că scriu asta din deznădejdea pe care mi-o inspiră trupul meu și viitorul acestui trup.“ La nivelul acesta, strict corporal, se rezolvă (sau, mai exact : nu se rezolvă) conflictul kafkian. Scriitorul intră în clipă, în gînd, în imaginație, cu întreg trupul. Prudența ar fi semn de lașitate, semn de neimplicare. La scara aspirației absolute, Kafka e autorul unui deznădăjduit „Aut Caesar, aut nihil“, în vreme ce marginile existenței cotidiene îl îndreptățesc la un orgolios *gloria victis*. Sfîșietoare strigăte, desăvîrșind figura tragicului kafkian, prins între refuzul socializării și cochetăria cu neantizarea. Fragilul Franz Kafka, oprimatul flăcău tomnatic, face echilibristică pe sîrma unei disperări molcome, împotriva căreia nu numai că nu luptă, dar căreia i se abandonează cu o feciorelnică lipsă de apărare : „Prima mea plimbare cu Franz Kafka“, povestește Gustav Janouch, „s-a încheiat în felul următor : circuitul pe care-l făceam pe la Altstädter ne rea-

Scanned with OKEN Scanner

dusese înapoi la Palatul Kinsky, cînd, deodată, dintr-un magazin ce avea înscris pe el firma HERMANN KAFKA, ieşi un bărbat înalt, solid, într-un palton de culoare deschisă şi o pălărie lucioasă. Se opri la cîţiva paşi înaintea noastră şi aşteptă. Cînd ajunserăm lîngă el, spuse, cu o voce foarte sonoră : «Franz, du-te acasă. Aerul e prea umed». Kafka spuse, cu o voce ciudat de gingaşă : «Tatăl meu. E neliniştit din cauza mea. Dragostea seamănă uneori cu violenţa. Mai treci pe la mine.» Mi-am lăsat privirile în jos. Franz Kafka dispăru, fără să ne strîngem mîinile". Cînd avea loc scena de mai sus, Kafka împlinise douăzeci şi şapte de ani.

Frapează la lectura *Jurnalului,* ţinut timp de treisprezece ani, absenţa detaliilor de viaţă propriu-zise. Jurnalul nu e decît sublimarea, pe mari porţiuni, a faptului cotidian, o coborîre în subsol a tot ceea ce ţine de *trăire.* Kafka se judecă după norme ce scapă înţelegerii comune, cîntărindu-şi gesturile într-o balanţă făcută exclusiv pentru folosinţă proprie. Faptul că nimeni nu-i observă abaterile de la norma autoimpusă, nu îi domoleşte scrupulele. Dimpotrivă. Se oferă lumii în toată nuditatea sincerităţii, iar neatenţia altora nu poate să nu-l jignească. Cercul vicios, iscat de non-comunicare, se strîmtează, dînd la iveală o suspectă retorică autopunitivă : „...partea cea mai rea asta era : nimeni n-a remarcat că eu am săvîrşit faţă de semenii mei insolenţa aceasta ca insolenţă, că a trebuit s-o săvîrşesc, că a trebuit să-mi asum atitudinea respectivă şi răspunderea..." Kafka trăieşte, cu mare intensitate, drama cavalerului medieval fără prihană. Onoarea îi cere să nu îngăduie a i se trece cu vederea nici faptele de arme, nici infamiile. Mai ales infamiile.

În faţa vieţii, Kafka se simte la fel de neajutorat ca un copac în faţa tăietorului de lemne. Rezistenţa, menţinerea la linia de plutire a existenţei *normale* îi cer eforturile şi îndemînarea diabolică a unui *scamator de bîlci japonez.* Curajul lui suprem ţine de gesturile mărunte. Mărunte, dar ireversibile : de pildă, să ia condeiul în

Scanned with OKEN Scanner

mînă. O adevărată aventură. Să se revolte — așa cum se revoltă el : timid, tăcut, neștiut — împotriva Statuii Comandorului bănuită în fiecare funcționar imperial, în oricine l-ar obliga la rigoare, la eficiență, la tăcere. Dar teroarea care îl cuprinde, veșnica teroare, nu-i cruță nici ființa, nici orgoliul, detestabilul orgoliu, oricît de temperat ar fi el prin îndelungatul exercițiu al disciplinei. Spre deosebire de Thomas Mann, Kafka visează ca orice lucru ușor, trecut prin mîna lui, să devină greu. Dar unde să găsești lucruri ușoare ? În retorică, în gesturi, în viață ? Proza lui a putut să pară opacă și din cauza acestei inevitabile manii. Din cauza *îngroșării* săgeții cuvîntului, direcționată spre exterior nu de elasticitatea unei simple coarde, ci de catapulta tragismului și disperării. Frenezia dezicerii de sine trădează și plăcerea autotorturii, și dezorientarea celui care a pierdut controlul asupra forțelor expresive din preajmă. Blestemul mărturisirii sale e blestemul expresivității ce nu are la îndemînă suficientă muniție de manevră. Nu are nici destule motive să treacă de la existența în doi timpi („Duminică, 19 iulie 1910, am dormit, m-am deșteptat, am dormit, m-am deșteptat, mizerabilă viață."), la cea redimensionată de hiperbola aspirației. Statu-quo-ul prelungit riscă să fie luat — de fapt, chiar e luat — drept un non-combat prelungit. O mică pană în existență duce, irevocabil, la concluzii tragice asupra întregii vieți. Cînd se oprește din scris pentru cîteva luni, vede deja vălul negru al neputinței coborînd ca un doliu peste toate zilele ce-i mai rămîn de trăit. Percepția scriitorului este întotdeauna totalitară, nelăsînd nici o fantă prin care să pătrundă miracolul fragmentarismului, al discontinuității care a salvat, mai ales în literatură, atîtea reputații. Optica funcționarului s-a imprimat definitiv pe retina omului de litere. Ajunge să nu mai accepte că aparatul birocratic nu e totuna cu fragila mașinărie scriitoricească și că sincopele în creație sînt, adesea, mai eficiente decit scrierea zilnică a cîtorva zeci de pagini. Dar nu are rost să-i spunem aceste lucruri lui Kafka, pentru că, oricum, el le știe. Le știe și le dezaprobă.

Scanned with OKEN Scanner

Depresia subită împinge confesiunea pînă la hotarele indecenței. Mărturisirea trece, nemotivată, în pagină, ca și cum autopunitivul scriitor și-ar fi scris cele cîteva capodopere împotriva lui, de parcă nerăbdarea de a scrie, de a scrie mereu nu face decît să așeze o barieră între el și literatură : „N-am fost în stare nici măcar să iau zilnic în mînă tocul, bucata asta de lemn. Cred că nu mai sînt în stare. Vîslesc, călăresc, înot, stau lungit la soare. Și astfel mi-am întărit pulpele, nici coapsele nu sînt rele, pîntecele și el e aceptabil, însă pieptul mi-e ca vai de lume..."

Rezumat pe scurt, idealul său de perfecțiune se reduce la două-trei lucruri : să nu fie obligat să lucreze ; să scrie încontinuu ; să se însoare / să nu se însoare. Firește, odată satisfăcute aceste dorințe, locul lor ar fi luat de altele. Mereu și mereu altele. Kafka se simte în largul său numai cînd are împotriva cui și împotriva a ce să protesteze. Fericirea lui nu e deplină decît ca parte a unei nefericiri generalizate. Problema iminentei căsătorii e doar prilejul căutării disperate a contraargumentelor. Nu mai trebuie spus că le găsește. Le găsește și le folosește, cu egală eficiență, în mai multe rînduri.

La fel cu cărțile. Doar gestul de neobedienţă al lui Max Brod a salvat de la distrugere manuscrisele ce au dat dimensiunea ulterioară a celui care a dus pînă la perfecțiune arta de a lucra împotriva propriei ființe, împotriva propriei reputații. *Educația asta a mea mi-a făcut mult rău,* se scuză el, dar pe cine convinge ? Și despre ce fel de educație e vorba ? Despre cea dată de părinți, de rude, de profesori, de societate ? Nu, parcă nu, deși Kafka nu uită să întocmească o listă din care nu lipsește nici una din pîrghiile acestui mare mecanism construit, firește, numai pentru a-l distruge pe el. De fapt, cu multă subtilitate, Kafka își adresează reproșuri. Reproșul că n-a știut să reziste, așa cum rezistă acum, la maturitate, pornirilor de a-și părăsi slujba, de a se însura, de a se sinucide, de a ieși în lume, în fine, de a fi Franz Kafka. De a accepta să fie Kafka.

Scanned with OKEN Scanner

Imaginația joacă un rol însemnat în tot ce face și scrie. Mai ales că scrisul e o activitate absolut particulară, nedestinată publicului. „Am trecut pe la Franz Kafka tocmai în clipa în care îi sosise prin poștă exemplarul de semnal la *În fața legii*. Kafka desfăcu ambalajul cenușiu, fără să știe ce conține. Dar cînd deschise volumul verde cu alb, își recunoscu cartea și păru foarte jenat. Deschise sertarul biroului, se uită la mine, închise sertarul și-mi întinse cartea.

«Probabil că vrei s-o vezi.»

Am zîmbit în loc de răspuns, am deschis cartea și, dîndu-mi seama că e nervos, m-am uitat repede la tipăritură și la hîrtie și i-am întins-o înapoi.

«E foarte frumos tipărită», am spus. «Ar trebui să fiți mulțumit, Herr Doktor».

«Nu sînt defel», spuse Kafka și împinse neglijent cartea în sertarul pe care-l și închise. «Mă indispune publicarea mîzgălelilor mele».

«Atunci cum de îngăduiți să fie tipărite ?»

«Uite-așa ! Max Brod, Felix Weltsch, în fine, toți prietenii pun mîna pe cîteva foi scrise de mine și apoi mă găsesc în fața unui fapt împlinit,venind cu cîte un contract de editare. Nu vreau să le provoc vreo neplăcere, și uite-așa ajung să fie publicate niște lucruri care sînt doar note personale sau alte bagatele. Dovezi personale ale slăbiciunii mele omenești, tipărite și chiar vîndute, pentru că prietenii mei, cu Max Brod în frunte, au hotărît să facă din ele literatură, iar eu n-am avut puterea să distrug aceste dovezi ale solitudinii mele»“ (notează Eckermannul praghez, Gustav Janouch. Nu ne mai rămîne decît să sperăm că mărturia e adevărată și în litera ei, tot atît pe cît e de veridică în spirit). În acest timp, viața se încăpățînează, în ciuda sforțărilor lui, să treacă pe altă orbită, depășind cercul prejudecăților în care, nu știi prea bine, scriitorul a fost închis cu forța, ori s-a dat prins de bunăvoie. Probabil că, din nehotărîre, captivitatea sa e consecința ambelor cauze. Iar prizonieratul e asumat cu atîta naturalețe, încît libertatea, ipotetica libertate de acțiune (ce ia și forma unei călătorii la Berlin sau Viena, ori a unei căsătorii acceptate în

Scanned with OKEN Scanner

al doisprezecelea ceas al disperării, ceas ce, din păcate, nu ajunge a fi trăit pînă la capat), amenință să nu mai aibă nici unul din ştiutele ei efecte, printre care *catharsisul*. Libertatea nu-i aduce şi mîntuirea.

Nenorocirile scriitorului sînt tot atîtea sigle pe blazonul său de noblețe. Viața lui Kafka reactualizează mitul desuet al romantismului, pentru care totul are semnificație, mai ales pe latură negativă. Nici o geană de lumină nu se reflectă pe chipul mohorît al scriitorului, nici o umbră de speranță nu dă de-o parte stratul gros de nefericiri adunate în jurul său, consternat că ar exista şi alte alternative la acest îndoliat scenariu. Apele stătute în care îşi duce existența amfibie, netulburate de nici un izvor subteran, îi sporesc vîscozitatea gîndului, care îşi pierde orice urmă de strălucire. Imaginile care învelesc corpul moral intestat sînt, însă, extraordinare. Instalarea metastazei e împiedicată de antibioticul unei revelații negative care, cu eforturi supraomeneşti, dă la o parte țesuturile malignizate ce strangulează fluxul vital : „Sînt parcă împietrit, ca propria mea lespede tumulară ; nu mai există nici o deschidere prin care să pătrundă îndoiala sau credința, iubirea sau repulsia, curajul sau spaima, născute din ceva anume sau aşa, în general ; nu mai dăinuie decît o vagă speranță, dar cu nimic mai bună decît inscripțiile de pe lespezile mormintelor. Aproape nici unul din cuvintele pe care le scriu nu se potrivește cu următorul, aud consoanele izbindu-se una de alta, cu sunete ca de tinichea, şi vocalele cîntă asemenea negrilor într-o orchestră de cabaret. Îndoielile mi se strîng în cerc în jurul fiecăruia dintre cuvinte, pe ele le văd înaintea cuvîntului, dar ce spun !, cuvîntul nici măcar nu-l văd, îl născocesc de fiecare dată..." Jocul tragic al lui Kafka trece peste barierele lingvistice, percepînd cuvîntul în stricta şi absurda lui materialitate. Conştiința tragicului apasă cu putere asupra oricărui lucru cu care vine în contact scriitorul, încît face să-i explodeze sensibilitatea ultragiată. Nimic nu mai diminuează, atunci, imensa repulsie în fața *viului*. dar nici a hîrtiei, nici a stiloului. Umoarea neagră

Scanned with OKEN Scanner

a lui Kafka sabotează permanent tentativele de a normaliza contracțiile vieții, de a conferi aparența bunei funcționări unui mecanism „gripat" de propria-i combustie paroxistică. Tăcerea, renunțarea la scris apar ca prime și obligatorii norme de igienă a spiritului : „Și asta nici n-ar fi nefericirea cea mai mare, decît c-ar trebui să născocesc mereu vorbe în stare să împingă dogoarea asta de stîrv într-o parte, să nu-mi vie mie sau cititorului de-a dreptul în față".

Kafka e ceea ce se cheamă un bun meseriaș, la care abilitatea de a-și pune mărfurile în „circulație" s-a atrofiat cu totul. Știe că trebuie — dar de ce *trebuie ?* — să lucreze fără să-l preocupe finalitatea muncii. El scrie pentru a se înțelege mai bine. Scrie pentru că altfel *nu poate*, chiar dacă fiecare cuvînt îl îndepărtează și mai mult de sine. Cînd vrea să se apropie de cineva, să se confrunte cu cineva, îl citește pe Goethe. Însă, în loc să îl înalțe, olimpianismul goetheean îl readuce în banalitatea cotidianului. Dacă ieri îi apărea ca apoteoză a *umanului*, după douăzeci și patru de ore, atmosfera de malițiozitate și distanță a goetheanismului se prezintă ca o *eroare*, o nedorită confuzie.

Nu-l preocupă *pentru cine scrie*, atîta vreme cît *poate* să scrie. Și, de altfel, fiecare pagină devine un meterez după care se ascunde, iar cartea un labirint în care ar putea spera să dispară definitiv.

În ciuda sincopelor temporale, jurnalul redă o imagine destul de clară a *ființei morale* a scriitorului. Kafka posedă știința rarisimă de a se raporta exclusiv la lucrurile-cheie, la scenele ce reproduc, cu maximă eficiență, *formula vieții*. E suficientă o notație de numai cîteva rînduri pentru a face inutilă orice biografie spirituală. Cînd reușește să urce, în propriii săi ochi, pînă la altitudinea normalității, triumful său nu e întrecut nici de orgoliul unuia care ar fi escaladat Everestul : „Cînd ajung să mă comport și eu omenește cîteva ceasuri, cum mi s-a întîmplat astăzi față cu Max, și ceva mai tîrziu cu Baum, și vine vremea să mă duc la cul-

Scanned with OKEN Scanner

care, mă simt cuprins de trufie". Franz Kafka *se simte cuprins de trufie*. Nu pentru că ar fi cucerit lumea, nu pentru că este considerat o celebritate : se simte cuprins de trufie că a reușit să se comporte ca un om normal. Doar preț de cîteva ore, doar preț de cîteva rînduri de jurnal.

Kafka nu literaturizează, dar nici nu transcrie foarte exact, dacă nu e forțat de împrejurări, realul. Scrisul e cumpăna terorizantelor scene ale imaginarului și parabola promisă a vieții trăite cu minimă intensitate. Scrie fără să uite de *judecata nevăzută*, de pedeapsa amenințătoare, strecurată lîngă fiecare cuvînt. El este genial în măsura în care își descoperă *intuiția resurselor*, dacă ar fi să-l credem pe Gide. Kafka își *intuiește resursele*, jalnicele relicve ale unui corp spiritualizat, dar numai pentru a le epuiza într-o mișcare simultană de creștere și descreștere. În vreme ce *creșterea* îl ridică pînă la amețitoarele sfere astrale ale *trufiei* de a se simți om, *descreșterea* îl readuce printre sintagmele nefericirii, printre cuvintele ce-și aleg, din rastelul mohorît al tragismului, armele fără foc ale tristeții. Consumul de energie, al acestui mecanism, nici măcar bine reglat, este, însă, atît de neînsemnat încît, privit de la distanță, el dă impresia totalei nemișcări. Constrîns la mărturisire, Kafka cedează lașității de a nu se trăda și nu mai scrie de teama de a nu se vedea descoperit : „Zilele acestea n-am scris prea multe despre mine însumi, în parte din lene, în parte, însă, din teama să nu-mi trădez cunoașterea propriului meu eu. Teamă îndreptățită, pentru că nu poți fixa în scris cunoașterea propriei ființe, decît atunci cînd o faci în chip definitiv, desăvîrșit, pînă la consecințele cele mai îndepărtate și în același timp cu toată sinceritatea". Lucruri pe care Kafka nici nu îndrăznește să viseze că le va face. Nu e în stare să se falsifice într-atît. Preferă *voluptatea* somnului, preferă să nu vadă nimic din ce se întîmplă în jur. Comunică, prin somn, cu un abia presimțit *au-delà*, încărcîndu-și, la transcriere, propozițiile cu „transcendența goală" a unor gînduri netrăite, dar bănuite dincolo de somn. Caută mereu alte și alte con-

Scanned with OKEN Scanner

firmări, în așteptarea unei vieți ulterioare, trăind „prin procură", economisind energie vitală pentru clipele lumii de apoi. N-ar fi improbabilă posibilitatea ca Franz Kafka să ceară, unei instanțe superioare, un certificat de „bună existență", așa cum Vollard i-a eliberat unul *d'honnêteté et de talent* lui Douanier Rousseau, sau Academia unul de „poet" lui Valéry.

Optimismul involuntar, care strică puritatea tragediei kafkiene, izbucnește mereu în paginile de jurnal. Se poate întocmi o listă a efuziunilor, o însumare a clipelor în care scriitorul depășește tragicul biografiei, debarcînd pe un liman senin, ivit anume pentru a-l *înstrăina* de condiția sa fundamental sceptică — un scepticism tăios și limpede, ce nu admite replică. În asemenea clipe, se simte protejat, o forță nevăzută îl atrage afară din cercul nenorocirilor (un *ducdame* în mijlocul căruia Kafka e prins fără ca el să-și dea seama), și atunci întreaga sa ființă apare *învăluită într-o platoșă,* corpul i se sublimează, începînd să leviteze. Recăpătarea lucidității nu provoacă însă, neapărat drama. Kafka își descifrează gesturile ca și cum ar întreprinde un studiu anatomic al propriilor spaime — dar fără să izoleze detaliile de semnificația întregului. Se supune, înfruntînd durerea, numai operațiilor fără anestezic. Bisturiul alunecă de-a lungul sensibilului tegument de emoții, iar înaintarea acestuia o simte ca pe o arsură. O durere pe care, dacă ar fi după el, ar face orice s-o prelungească. El își descrie viața și suferințele ca și cum ar întocmi dosarul de pensionare al unui necunoscut. Nu-l încearcă nici o emoție. Confruntarea cu fragmentele existenței sale îl lasă rece. Nici o tresărire nu amînă predarea la timp a vrafului de piese cerute la dosar. În mod firesc, în *Jurnal* răzbat numai adeseori acutele disperării ori notele de jos ale calmului. Nota obișnuită e mărturia derulată la intensitatea molcomă a unei dureri de dinți sîcîitoare, prelungite.

Sursa nefericirii lui Kafka rezidă într-o greșeală de calcul. Întortocheatele socoteli ale vieții nu reușesc aproape niciodată să stabilească un raport convenabil

Scanned with OKEN Scanner

între *pasiune* și *datorie*. Drama corneilleană se epuizează în termenii luptei dintre conștiința datoriei și vocația scrisului, între tragicul existenței și sublimul creației, chiar dacă unitatea lor rămîne indestructibilă. Orice adaos, cît de mic, pe unul din talgerele balanței, amenință cu dezechilibrarea, ca și cum energia ce curge prin corpul *omului Kafka* ar trebui să se dividă mereu în părți egale. De aceea, vocația literaturii e obligată să treacă, de la bun început, în planul al doilea, să asculte de ordinele umilului slujbaș, ale funcționarului practicînd un disperat arbitraj între gesturile stereotipe ale agentului de asigurări sociale și exercițiile extravagante ale omului de litere : „Dar aceste profesiuni nu se împacă în nici un fel una cu alta și nu pot evolua în mod fericit în comun. Dacă într-o seară am scris ceva bun, a doua zi la birou îmi plesnește capul și nu pot duce nimic la bun sfîrșit. Și trecerea aceasta de la una la alta devine tot mai nesuferită. Formal, la birou fac față obligațiilor, însă nu și îndatoririlor mele lăuntrice, și această datorie lăuntrică nesatisfăcută se preface într-o stare de nefericire care nu-mi dă pace".

Tentația teozofiei îi sporește cărările dezorientării de la două la trei. Biografia i se intersectează, pentru scurtă vreme, cu cea a faimosului dr. Steiner, dar întîlnirea se soldează doar cu *o nouă spaimă*, cu o nouă confirmare a predestinării nefericirii. Pentru că el trăiește cu adevărat numai pe lungimea de undă a cuvîntului. Cînd reușește să-l pătrundă perfect, cînd îi testează materialitatea, atunci, da, se simte *ceva* (o persoană, un obiect, n-are importanță), ceva însemnat. Dar *identificările* se produc mult prea rar, obligînd sindromul *dependenței lingvistice* să nu trădeze nimic din etiologia suferințelor acestui pacient de lux : „Trăiesc doar ici și colo, în cîte un mic cuvînt, în al cărui sunet îmi pierd într-o clipă capul ; și cu totul inutil. Prima și ultima literă sînt începutul și sfîrșitul sentimentului acesta al meu care mă face să mă simt asemenea unui pește". Toate intuițiile lui Kafka sînt exacte. El nu exagerează : între luarea la cunoștință, între aproximare și trăire nu sînt admiși timpii morți. În biografia lui, a celui care *doarme alături de sine, zbă-*

Scanned with OKEN Scanner

tîndu-se în vis, excepţia nu e nefirescul, ci normalitatea. Secvenţele existenţei nu se derulează după legi originale, ci de-a dreptul după un orar derutant. Un orar căruia nu ai ce-i contrapune, pentru că totul e jucat pe cartea *interiorităţii*. A asumării.

Surprinzător de puţine cuvinte, despre „arta scrisului". S-ar zice că pe Kafka nu-l interesează reflecţia teoretică, preferînd să rămînă, aşa cum poate, de bine de rău, un practician. Dar nu numai atît. Scrisul îi provoacă doar rele : *cred că insomniile astea îmi vin de la scris*, notează el într-un rînd ; actul creator echivalează cu unda de şoc a unui mic seism. Radiografia neliniştii celui incapabil să scrie se combină, în mod ciudat, perplexant, cu mulţumirea funcţionarului model : *sînt pe deplin liniştit cînd pot fi sigur că l-am satisfăcut pe şeful meu*. Rînduri incredibile, ieşite parcă de sub pana unuia din numeroşii slujbaşi ai lui Cehov. Dar un slujbaş ce-şi ia, chiar în mod excepţional, libertatea de a scrie la *Tetschen-Bodenbocher Zeitung* un articol *sofistic* pentru şi împotriva Institutului de asigurări. Să fi scos conştiinciozitatea maniacală a lui Kafka de sub propriul control înseşi semnificaţiile gesturilor ? Cînd e Kafka sincer cu sine, cu neîndurătoarele sale chinuri ? Cînd munceşte pînă la epuizare sau cînd scrie pamflete mascate împotriva aceleiaşi munci ? Desigur, în ambele ipostaze.

Spaimele şi gîndurile negre se adună în jurul lui ca o deltă, invocînd *onestitatea gîndurilor rele*, încît pînă şi afecţiunea i se răsfrînge bizar : „Ce mult mă emoţionează astăzi scările !" Iată ce-l emoţionează pe el, holteiul de douăzeci şi opt de ani, ce-şi pune în faţă o oglindă ce ar da frisoane şi celei mai solide naturi umane : „Ce groaznic — holtei, bătrîn, străduindu-te din greu să-ţi aperi demnitatea şi cerşind invitaţii cînd vrei să petreci o seară printre oameni ; să-ţi cari acasă mîncarea în sufertaş, să nu aştepţi pe nimeni încrezător şi liniştit, să nu poţi să dăruieşti ceva cuiva, oricui, decît cu efort, cu ciudă, să trebuiască să-ţi iei rămas bun de la oricine în faţa casei, să nu poţi urca niciodată

Scanned with OKEN Scanner

scara alături de soția ta, să fii bolnav și să n-ai decît mîngîierea de a te uita pe fereastră, cînd mai ești în stare să te ridici în capul oaselor ; să ai în camera ta numai uși care dau în odăile altora, să ajungi să urmărești înstrăinarea rudelor de care nu mai poți rămîne legat decît prin alianță, întîi prin căsătoria părinților, și apoi cînd asta trece, prin căsătoria lor ; să trebuiască să admiri copiii altora și nici să nu ți se permită să repeți — eu nu am copii ; să n-ai familie cu care să trăiești laolaltă, să ai, mereu neschimbată, senzația că îmbătrînești ; să te potrivești în înfățișare și comportare cu unul sau altul din holteii pe care ți-i mai amintești din tinerețe. Toate sînt adevărate, numai că de multe ori faci greșeala să lași viața să treacă, să se desfășoare mai departe, să-ți treacă privirea pe deasupra ei, să nu se mai întoarcă, în vreme ce, de fapt, astăzi și mai tîrziu, tu rămîi aici, cu trupul și mintea ta adevărată, deci și cu fruntea asta peste care să te pocnești mereu cu palma". Nu, dincolo de asemenea cuvinte, orice exercițiu de grandilocvență critică devine ridicol. Aici nu mai vorbește rațiunea și, poate, nici instinctul. Vorbește glasul irațional al predestinării, al lumii vechi, al lumii învechite ce-și alege victima peste veacuri, după o tainică geometrie a tragicului.

Și totuși, blamatul, epuizantul, nefericitul scris e unica șansă a supraviețuirii. *Dorința artistică*, dorința de artă, de scris e o stare de agregare a speranței, un strigăt de triumf, un ultim spasm al trufiei învingătorului rănit de moarte : „Simt acum, și m-a încercat încă de la începutul după-amiezii, o mare dorință de a mă elibera cu totul prin scris de starea asta de spaimă, și așa cum vine ea din adîncuri s-o așternpeste adîncurile astea ale hîrtiei, s-o notez, astfel încît să pot spune că am cîștigat, am inclus în mine însumi, cu totul, ceea ce am scris". Așa trece, cu febrilitatea *încorporării*, a identificării sinelui profund (cum ar spune Proust) cu materia impalpabilă a scrisului, peste marile prăpăstii ale vieții. Scrisul devine o necesitate organică, un alt fel de a respira. Aer, aer, strigă tristețea din el. Numai existența la

Scanned with OKEN Scanner

masa de scris poate provoca plăceri, şi încă unele atît de mari încît, cel mai adesea, le însoţeşte o buimăceală suavă, pierderea simţului realităţii. Dar de scris se apucă, totuşi, foarte greu. Iar cînd trece la fapte, *trage vorbele din sine ca dintr-un vid.* Ca să nu mai amintim de clipele cînd se simte fericit că *nu-şi iroseşte timpul cu literatura.* Ce bine-ar fi să se ocupe de fabrica tatălui său, să ducă o viaţă ordonată, de viitor patron ! Ah, dacă ar fi în stare să uite de blestematul demon al literaturii ! Kafka, cel care a tînjit mereu după o muncă de rutină, nu poate fi fericit decît prin munca creatoare.]

La urma urmelor, pe lîngă *uimirea tristă* în faţa lumii, îi mai rămîne un lucru, pe care, vrea, nu vrea, şi-l recunoaşte : inteligenţa. Inteligenţa, al cărei orgoliu îl va împiedica să decadă pînă pe ultima treaptă : „Şi chiar dacă am să ajung un holtei bătrîn, ca unchiul din Madrid, nici atunci n-are să fie vreo nenorocire, pentru că eu, cu inteligenţa mea, tot am să fiu în stare să mă descurc.“ Da, se descurcă, se descurcă pentru că are la îndemînă şi un *jurnal,* care-i temperează entuziasmele (periculoasele entuziasme care l-ar împinge, *irezistibil, pînă la nebunie !), Jurnalul* în care vede, *cu o limpezime liniştitoare,* toate transformările, dovezile faptului *că a trăit pînă şi în stări care astăzi i se par de nesuportat,* probele unei crime treptate, care ia un nume ciudat : evoluţie. Ei bine, de evoluţie nu se sperie. E normal ca lumea să evolueze, iar el nu se sustrage lucrurilor normale. Iar dacă e vorba să decadă, cu atît mai bine. Căderea lui porneşte oricum de la un punct foarte jos, de la limita (in)suportabilităţii. Nici măcar nu va fi vorba de involuţie. Cel mult, de o uşoară redistribuire a accentelor. Va scăpa, în felul acesta, de chinurile serviciului, de reproşurile tatălui (o, mai ales de cicălelile lui se teme, de cuvintele lui ascultate, în picioare, în faţa ferestrei, atît de aproape, la numai un pas de...) şi de corvoada extenuantă a dragostei pentru cîte o Felice Milena Julie Dora, şi de blestematul simţ al datoriei, gata să-l piardă, pentru care se lasă călcat în picioare, pentru care îşi iroseşte şi puţina libertate de a suferi şi suspina în li-

Scanned with OKEN Scanner

nişte, în camera prin care trec toţi, unde nu i-a mai rămas nici un centimetru de intimitate.

Ah, cum îi urăşte, cît îi urăşte pe toţi, cum îşi poartă cu el, din sanatoriu în sanatoriu, din scrisoare în scrisoare şi în blestematul de jurnal ura, prin visele în stare de trezie, *mergînd din ce în ce mai încovoiat, cu braţele atîrnînd*, refuzînd, aproape, să gîndească, neputînd, de fapt, să-şi figureze nimic legat de viitor. Şi acum, fără orgolii, cu *tristeţe şi spaimă*, din tristeţe şi din spaimă, proiectîndu-şi imagini din o mie şi una de nopţi, el singur într-un cartier evreiesc, el şi toate bogăţiile lumii, el, care trăieşte numai din resursele indiferenţei, copleşit de complexe cînd trebuie să schimbe un costum, el, care nu se poate adapta unui nou pantalon, unei noi cămăşi, unei noi haine, unei noi zile, el să fie obligat să trăiască toate acestea, navetînd infernal între casă şi birou, blestemata de casă, blestematul de birou, blestematul de scris, în timp ce se sufocă, incapabil de concentrare, aer, aer, *atrofiindu-se* ca o plantă nesănătoasă, capul îi vîjîie sub presiunea atîtor contrarii fără nici o urgenţă, nu înţelege nici dragostea, nici muzica, îşi urmăreşte *chipul cum îmbătrîneşte firesc*, văzînd, într-o strălucire borgesiană, cum cuvîntul *o dată* e aruncat în aer de cuvîntul *adesea*, cum excesul se insinuează în această viaţă pe care o dorea rarefiată pînă la durere, pînă la uitarea bucuriei, o biată victimă aşteptîndu-şi călăul, privindu-şi, îndelung, *propriile degete*, urînd şi clipele viitoare de speranţă şi meditaţie, de plimbări, nefericirile zilelor îndepărtate, care vor trebui să (re)vină, groaza că nu are să-şi poată imagina întreaga nenorocire, întreaga nefericire, clipele amuzante emoţionante sarcastice blînde, gîndul obsedant al defenestrării, alungit, ţintuit pe canapea, *stîrnind fantome, spălîndu-se, din plictiseală, de trei ori pe mîini*, şi scriind, chiar dacă scrisul e o naştere, dar o naştere greu suportabilă, cu toate erupţiile ei de fiziologic, cu toată gama nenorocirilor, sfîrtecat între *neputinţa fizică de a mai scrie şi nevoia lăuntrică de a o face*, cu toată *lumea monstruoasă pe care o are în cap*, cu tăcerile lui pedepsitoare, arătîndu-şi indiferenţa faţă de mamă tată surori cumnaţi, pentru că *ei nu sînt literatură*, şi orice altceva

Scanned with OKEN Scanner

îl plictisește, îl plictisește de moarte, negăsind nimic comun cu ei, pentru că *abia dacă are ceva comun cu sine însuși*, și atunci ? și atunci ? el e *un om rece*, o prăjină inutilă *acoperită de zăpadă și gheață, înfiptă, nu prea solid și oblic, în pămînt*, tot mai bătrîn și mai anchilozat, speriat pînă și de gîndul fericirii, ah, aer, aer, la ce bun și infamul de *Jurnal ?* o, și cele două scîndurele înșurubate peste tîmple, și plăgile plămînilor ca două simboluri carnivore, și el, ca un *altoi prea tare forțat*, și gîndul dispariției, tot mai insistent, tot mai viu și mai senin, la frontiera singurătății și a durerii, a vieții care evoluează, da, evoluează, ca și dreptul la nefericire, la injustiție, la *remarcabile eșecuri*, la spaime și tăceri, aer, aer, aer, *ah doctore, omoară-mă, altfel ești un ucigaș !*

Scanned with OKEN Scanner

Bucuria „dificultății învinse“

La capătul unui drum istovitor, marcat de penibile înfrîngeri, de rușinoase umilințe, Mateiu I. Caragiale poate, în fine, să-și arboreze, în toată liniștea, propriul drapel. Îl arborează, riscînd o ieftină simbologie, deasupra proprietății de la Sionu. Răzbate, în fluturarea lui galben-verde, năduful prea multelor suferințe, dar și gratuitatea gestului susținut de mari realizări : o rentă, o moșie, un conac. Semne indubitabile ale înavuțirii. Iar drapelul, alăturare de culori țipătoare, e cel dintîi semn pentru noul sentiment al ieșirii în lume : sfidător, fluturînd impetuos în vîntul Bărăganului.

Însuși *Jurnalul* devine o expresie a noii vieți. Scriitorul are, în sfîrșit, timp de meditație, scăpat de grijile căpătuirii. Viața domoală îi îngăduie chiar ceva mai mult decît minimul recul temporal presupus de scrierea unui jurnal. Abolind nomadismul, deplasările neîncetate între domicilii temporare, nesiguranța materială, jurnalul instituie o nouă relație : între om și timp, trecînd-o în plan secund pe aceea dintre om și lume.

Proaspăt „împroprietăritul“ Mateiu se așterne pe treabă cu firescul gesturilor marelui moșier : tacticos, temeinic, în tihnă. E cea de-a treia tentativă de a ține un jurnal și prima în care nu urmărește nici o *preocupare literară*. De altfel, scrie, numai pentru sine, ca pe un fel de ghid ajutător în această bravă lume nouă a *apropitarilor*. Demersul său ni-l readuce în minte pe Stendhal, la fel de exclusivist în ce privește destinatarul : „Aceste note le scriu numai și numai pentru mine.“ Și tot ca Stendhal, consemnează doar lucrurile care *l-au interesat*.

Scanned with OKEN Scanner

Afirmarea eului, fără a fi la fel de covîrșitoare ca în existența anterioară, vagantă, cîștigă în decizie acolo unde pierde în consistență. Persoana întîi se vede, acum, la capăt de drum, pe deplin stăpînă pe sine, permițîndu-și luxul cochetăriei gratuite, mărinimia unei voci mai relaxate. Năvălirea impetuoasă în real, atît de evidentă în corespondență, ia, de data aceasta, formele sugestiei indirecte și ale măștii.

Și totuși, rareori, în literatura română, atît de multă voință de a ajunge la țintă, de a depăși condiția mereu precară a scriitorului. Mateiu Caragiale și-a concentrat întreaga existență în axul mobil al unei giruete. Capacitatea sa de a presimți *ponturile* este extraordinară. Nici un prilej nu-i pare dinainte pierdut, nici o cauză fără sorți de izbîndă. Mijloacele nu-i lipsesc, puterea de penetrație e la nivelul așteptărilor. Cît despre scrupule, nici nu se pune problema. La ce bun mustrările de conștiință, cînd toată lumea știe că trăiește sub *standardul* pe care-l merită, sub demnitatea sa nobiliară ?

Cele mai savuroase idei de parvenire îi vin lui Mateiu meditînd la situațiile confuze. De altfel, întreaga lui viață n-a fost decît o răbdătoare partidă de pescuit în ape tulburi. Acum, de pildă, în 1928, înstărit și liniștit în privința viitorului, se gîndește să profite de *talmeș-balmeșul,* de învălmășeala și zăpăceala instalate de *veritabila regență a României* ca să intre în diplomație. Împrejurările nu i-au fost niciînd mai *priincioase*. Are amici sau buni cunoscuți în toate cabinetele, la Justiție, la Muncă, iar la Externe tronează *vechiul său prieten,* Titulescu. Îi abordează lesne pe aproape toți, în afară tocmai de Titulescu. Profitînd de o convalescență, acesta *o ștersese la San-Remo*. Distanța nu e — n-a fost niciodată — un motiv de descurajare. Răsturnînd vechile maxime, își îngăduie și el ce-și permisese Jovis, așa că, *întocmai și la aceeași oră,* ia trenul, străbate Banatul, cîmpiile Jugo-Slaviei, se visează, la Triest, milionar („Exilul la Triest, cu milioane, ar însemna poate visul") și debarcă, plin de speranțe, în frumosul oraș vilegiaturistic. Trage la hotelul „Royal", de care-l leagă și o amintire de familie : aici a murit soacra lui, Eliza Sion. I se

Scanned with OKEN Scanner

dă o cameră excelentă, cu vedere piezișă la mare și imediat, intră în rolul de petiționar. Firește, cu foarte mult aplomb, căci, în vreme ce el locuiește în suszisele condiții, Titulescu s-a retras la „Miramare", o ordinară *ospătărie puțind a untură arsă*. Pierdut în miasmele dizgrațioasei clădiri, protejat de șiruri de secretari, membri ai familiei și angajați ai instituției, ministrul rămîne inaccesibil. Îl zărește abia în a patra zi : o scurtă privire aruncată din balcon. Impresia nu e grozavă : un soi de *Dalai-Lama în pijama albastră*, țipînd cu voce de eunuc la unul din secretarii săi. Dar Mateiu nu descurajează. Află orele de masă ale ministrului, se instalează în restaurantul hotelului și așteaptă. Degeaba. Ministrul nu apare. Se ivește, în schimb, doamna Titulescu, arțăgoasă. Aproape că îl ceartă pentru acest voiaj inutil și atît de lung. Lung pentru alții : pentru el n-a fost decît *o cursă de tram*, un fleac. Neplăcut surprins de acreala ministresei, *scurtează convorbirea* și decide să nu mai pună piciorul în *ospătărie*. Noroc că a doua zi îi telefonează ministrul. Se îmbracă, face cale-ntoarsă la „Miramare", îndoit de scepticism, dar Titulescu se arată foarte binevoitor. Direct proporțional, se înfrumusețează în ochii lui și imaginea benevolentului ministru. Îl ascultă cu atenție, nu-l întrerupe și, la sfîrșit, îi transmite complimente soției. Un adevărat gentleman. Iar dacă, pînă la urmă, rezultatul întrevederii se dovedește nul, asta se datorează *nevolniciei* lui Stelian Popescu, incapabil să-l susțină așa cum se cuvine. Mai are, totuși, timp să observe, oricît ar fi fost de scurtă întîlnirea cu marele om, că ministrul este, într-adevăr, cocainoman. Ceea ce ar explica multe.

Următoarele zile, foarte agreabile, petrecute alături de noi și simandicoase cunoștințe (contele Festetics, contele Dominique, contele și contesa Odetti di Marcorengo), în cea mai înaltă din societățile posibile, îi îngăduie și răgazul pentru o *pioasă îndatorire* : așterne cîteva flori pe mormîntul soacrei sale. Un monument simplu, dar — constată ochiul proaspătului moșier — necesitînd reparații. Vremea e splendidă, compania plăcută, grijile absente, însă, din păcate, timpul zboară. Ia trenul înapoi, își savurează condiția invidiabilă de călător în străinătate și nu-l indispun decît tovarășii de călătorie, compatrioți cu toții, ca-

Scanned with OKEN Scanner

re-l fac să se simtă în România încă înainte de a-i trece frontiera.

Se scurg cîteva luni, viața merge înainte, moșia prosperă și, zi memorabilă, la 22 august 1928 își admiră, pentru întîia oară, *flamura coupée verde pe galben* fluturînd la Sionu. O privește și acum, cîteva luni mai tîrziu, cînd scrie aceste rînduri, amestecînd jurnalul cu amintirile, descifrînd în ea împlinirea celei mai arzătoare pasiuni : *aceea de a avea o moșie*. A dobîndit una, *mică dar frumoasă*, și o va păstra, cu orice chip, pînă la sfîrșitul existenței. Pătrunde în viața rurală plin de speranțele prosperității, fericit de vremea frumoasă, de recolta bună și de perspectiva dijmuirii marilor grămezi de porumb. Pentru ca totul să rimeze cu cele mai idilice imagini, nu-i mai rămîne decît să aclimatizeze, aici, în vînturile Bărăganului, *profunda chietudine rustică italiană*. Probabil că a și realizat-o. Chiar dacă nu în formele visate, chiar dacă nu pentru un răstimp îndelungat. Căci liniștea oamenilor de soiul lui nu provine din siguranța dată de o proprietate. Dacă n-o însoțește gloria, averea nu e decît o povară, prilejul interminabilelor dijmuiri și supravegheri ale muncilor agricole.

Gloria cea mai sigură i-o oferă, totuși, literatura. Publicarea în foileton a *Crailor de Curtea-Veche* e însoțită, de la bun început, de *o favoare aproape fără precedent în literatura română*. O favoare adevărată, o jerbă de exclamații admirative ce-l ajută să uite de *laboarea și de obositoarea obsesie* ce i-au însoțit redactarea. Nici nu se aștepta la altă reacție, pentru că, într-adevăr, cartea i se pare și lui *magnifică*. Uită și deznădăjduitele, nesfîrșitele perioade în care romanul refuza să părăsească *șantierul*, chiar dacă munca la el nu a încetat cu adevărat niciodată. Însă oricît de mari și de persistente vor fi fost bucuriile oferite de *Crai*, una rămîne cea mai de preț : bucuria *dificultății învinse*. În ciuda aparențelor, cultul muncii nu i-a lipsit. Nu a ezitat niciodată să depună vreun efort și, practic, în afara perioadei studiilor berlineze, nu s-a sustras trudei. Doar că strădaniile sale sînt prost distri-

Scanned with OKEN Scanner

buite : prea multe în viaţă, descurajant de puţine, prin comparaţie, în literatură.

Dacă tinereţea îi cade, în totalitate, victimă acceselor de grandomanie, nici maturitatea nu îi e scutită de ravagiile ei. Tot ce trece prin mîna lui trebuie să poarte amprenta perfecţiunii. Nu-l plictiseşte, nu-l dezamăgeşte nimic din ce a făcut. O carte încheiată nu înseamnă şi sfîrşitul muncii. Firescul plictis nu intervine în această relaţie amoroasă. Din contră, proaspătă şi surîzătoare, ea se îmbogăţeşte de parfumul timpului. Dar şi de acumularea satisfacţiilor.

Gloria străluceşte, de la un moment dat încolo, ca o salbă de medalii pe pieptul neobositului combatant. Dar aplauzele nu-l mulţumesc. Meseria de scriitor e prost plătită, recolta dintr-o toamnă depăşeşte cu mult veniturile aduse de o carte — fie ea şi o carte de succes. Gloria pe care o visează trebuie să vină şi din altă parte : dinspre strămoşi. Din recunoaşterea ca ultim descendent al unei ilustre spiţe nobiliare. Desigur, proprietatea de la Sionu l-a despăgubit de pierderile succesive ale antemergătorilor. *Succesul moral* al *Crailor de Curtea Veche* este fără precedent în România, şi totuşi, lipseşte ceva. *Almanahul Gotha* e ferfeniţat de atîta studiu, pasiunea genealogiilor devine maniacală. Trebuie să existe şi el pe undeva, în secţiunea a doua, în secţiunea a treia, trebuie să-şi găsească locul, doar e ultimul conte de Karabey !

Cînd se pune problema profitului tras de pe urma cărţii, schimbă repede vorba, pentru că discuţiile de acest fel îl plictisesc. Sincer îl plictisesc. Nu-l îngrijorează viitorul, ci ghinioanele, sistematica nerecunoaştere a meritelor mondene. Bunul său prieten Francis Lebrun îi mai domoleşte durerile acestei răni, propunîndu-l, prin intermediar, pentru crucea Legiunii de onoare, pe care o şi primeşte. Îl răsplăteşte, prompt pe binevoitorul mijlocitor, cu cîteva zeci de ouă şi două-trei gîşte. Un troc absolut echitabil. Bucuria e cu atît mai mare cu cît trecuseră cincisprezece ani de cînd nu mai primise nici o decoraţie ! O viaţă de om, o dureroasă elipsă temporală.

Scanned with OKEN Scanner

Dar cîte decorații nu i-au scăpat printre degete ?! În 1922 e propus pentru cravata Rozei albe a Finlandei, însă, îngrozitor, nu iese nimic ! O altă cravată, cea a Coroanei României, făgăduită cu tărie de către Al. Lepedatu, rămîne și ea *în limburi*. Cum să nu vadă peste tot comploturi ? Și asta nu e nici măcar cea mai tristă dintre dizgrațiile în care se află. Tragedia e că, de optsprezece ani, de șase mii cinci sute șaptezeci de zile numărate, nu izbutește să se căpătuiască ! Nici una din situațiile *demne* nu i-a zîmbit și, din păcate, nu mai crede că-i vor zîmbi nici de acum înainte. Cum să se descurce, cînd e *cu desăvîrșire izolat*, fără nici o *relație utilă ?* Nici el, nici senecta lui soție. Cere o prefectură de județ, dar răspunsurile par niște cópii după refuzurile cocainomanului. Singura îmbărbătare o găsește în nesiguranța politică a vremii : poate că prilejul pierdut, încă o dată pierdut, se va dovedi un noroc. Un alt fel de șansă. Morga aristocratică îl împiedică să accepte compromisurile fățișe, mai ales că spectacolul se desfășoară după o cortină atît de transparentă. Atît de nedelicat colorată.

Deși retras, departe de zgomotele dezagreabile ale lumii, fascinat doar de lumina palidă a unei lămpi, asemenea fluturilor de noapte, înstrăinat și retractil, o umbră și un *revenant*, atingînd pînă și solul doar cu pasul ușor al aristocratului, uneori are senzația că depune prea mult zel. În zece ani, s-a abătut de la acest *sublim comandament* de cel puțin trei ori. N-ar fi meritat augusta lui osteneală nici măcar *cioflingara de soră-sa*. Iar celelalte două prilejuri au fost încă și mai jalnice.

Cît despre ingrata care nici măcar nu catadicsește să-l salute pe stradă, ei bine, ea îl aduce la paroxismul furiei. S-a umilit în fața ei, a asaltat-o cu cele mai frumoase garoafe roșii din Italia, cutii de bomboane peste cutii de bomboane, *ample buchete* de flori, iar ea *îl ocolește*. În fond, nu e decît o femeie oarecare, și încă mai în vîrstă decît el cu patru ani, o nenorocită fără avere, *dintr-o lume nici carne, nici pește*, divorțată cu copii, de-o stridentă ineleganță, *divă păguboasă și dezgustător de scrobită*, pe scurt, o ființă care poate să-și ia adio de la delicatele lui atenții. Singurul bilanț al acestei aventuri

Scanned with OKEN Scanner

ratate e un gol în buget de *una-mie-şase-sute-nouăzeci-şi-trei-de-lei*. Bani număraţi, contabilizaţi de el bancnotă cu bancnotă, garoafă cu garoafă.

Elementul de echilibru al vieţii sale se numeşte *sobrietate*. Are destul sînge rece încît să-şi *educe* doza de vin zilnică, să renunţe la fumat şi să suprime ceaiul. Şase luni la această şcoală a cumpătării îl ajută să-şi revigoreze marile calităţi de totdeauna : *tărie de voinţă şi de muncă, hotărîre, atenţie, concentrare, agerime, energie şi cutezanţă*. Odată absolvite cursurile abstinenţei, se simte alt om : schimbă pielea *imbecilului* care a fost atîta vreme cu înfăţişarea de gală a omului cumpătat, abstras din viermuiala cotidiană.

Conflictele cu tatăl său fuseseră de o violenţă inimaginabilă. *Programul de carieră* preconizat de lucidul părinte ar fi făcut din el *cel de pe urmă nenorocit*. Obtuzitatea „ultimului ocupant fanariot" i se părea de-un prost-gust desăvîrşit : *intolerantul îl certa* pentru *ambiţia condamnabilă*, pentru proiectele *care ar fi ridicat în al noulea cer pe oricare alt tată*, dar nu şi pe el, absurdul mesager al mediocrităţii. Planurile pe care i le sugera, cu imensul său bun-simţ practic, iscau în fiu numai nelinişti. Şi cea mai neînsemnată dintre ele priveşte *sănătatea sa mintală* : a-i accepta propunerile ar fi însemnat curată sinucidere. Dar nimeni nu e profet la el acasă. Nu trecuseră nici cinci luni de cînd îi şuierase fiului, în chip de rămas bun, un necruţător : *N-ai să fii niciodată şef de cabinet* !, că imprevizibila progenitură se vedea numită, *prin decret regal*, tocmai în inaccesibila funcţie ! Primeşte *cheia aurită* chiar din mîinile lui Bădăreu, ca supremă răsplată a speranţei veşnic treze. Adevărul este că înalta investitură o primise mai ales profitînd de impresia lăsată de moartea tatălui, survenită tocmai atunci. Şi totuşi, numirea ţinea de miracol. Postul era rîvnit peste măsură, iar ministrul său era un elector prin excelenţă, înglodat în datorii şi obligaţii de tot soiul. Un post pîndit de cei mai aprigi solicitanţi, dar pe care Providenţa i-l acordase lui, ca şi cum s-ar fi învrednicit *să-ncununeze cu succes* o minte strălucită. Răsplătind concentra-

rea, agerimea, energia și cutezanța. Răsplătindu-l pe cel care s-a dovedit un atît de iscusit trezorier al acestora.

Lucrează ca șef de cabinet mai mult de-un an. Firește, nu-și dovedește calitățile *decît pe jumătate*. Și nu din vina lui. Șeful său, obtuz, *lipsit de cea mai elementară metodă*, nu știe să-l utilizeze. Dar nu întîrzie să iasă în evidență, cruțîndu-i ministrului *ore grele și nesuferite*. Șefia unui cabinet nu e decît *o sursă de privilegii, de avantaje și satisfacții*. Nu și pentru el. El e mulțumit că și-a găsit, în sfîrșit, locul. A dobîndit poziția pe care o merită, apropiindu-se de un ideal. Ceea ce îi ajunge.

Privită retrospectiv, șefia de cabinet fusese un punct luminos al existenței sale. Una din țintele atinse. Confirmarea că se afla pe un traseu corespunzător, că nu a greșit direcția. Unul din avantajele funcției era *putința de a face să fie decorat*. Un *avantagiu* deloc oarecare. Din păcate, rezultatele sînt slabe. Este propus pentru Coroana României, însă e făcut numai cavaler. Pierdere dureroasă, care ar fi compensat necazurile provocate de *ingratul* ministru. E drept, nici el nu l-a cruțat, dezamăgit de *treburile rizibile* în care se risipea. Și-a îngăduit chiar să facă opinie separată, socotind că nu e *politic* să-și identifice cauza cu a ministrului care, asemenea tatălui, asemenea întregii lumi, era *foarte ingrat*. Ca să fie sincer, fusese mai legat de post decît de ministru. Dar asta nu-l ajutase prea mult. Primise medalia de „Bene Merenti", o primise și pe cea de „Bărbăție și credință", dar eșuase cînd a fost vorba de o declarație străină, făgăduită de sîrbi. Uzase de toată influența pe care o avea, de toată îndemînarea și se detașase, în calitate de secretar, pe lîngă comisia mixtă sîrbo-română, doar ca să se mai apropie cu un pas de mult rîvnitul trofeu. Sîrbii îi promit, formal, cravata de comandor al Sfîntului-Sava, dar, șase luni mai tîrziu, află că i se conferă *gradul imediat inferior*. Ofensat de *procedeul balcanic*, se văzuse obligat să refuze. Consecvent în orgoliu, nu-și va regreta gestul niciodată.

Timp de cincisprezece ani, orizontul așteptărilor rămîne opac. Abia tîrziu primește crucea de cavaler al Legiunii de onoare, după ce, în prealabil, ratase cîteva

Scanned with OKEN Scanner

ocazii superbe de înnobilare. Istoria acestor eşecuri este însăşi istoria portretului său moral.

La fel de captivantă e şi lista funcţiilor care, dintr-un motiv sau altul, i se refuză. În 1920 nu reuşeşte să pătrundă în *copioasa listă* a celor „în afară de carieră" a lui Take Ionescu. În 1926 îi solicită, tot în van, un scaun în Parlament lui Goga. În 1928 cere lui Titulescu legaţia de la Helsinki. Degeaba. Trei ani mai tîrziu, sub Otescu, ar fi acceptat şi o modestă prefectură de judeţ. O ciudată listă a imposibilităţii de a pătrunde în elita diplomaţiei. Fabuloasa lui carieră politică se opreşte întotdeauna înaintea unui *dacă*. Ar fi putut fi orice : deputat, senator, prefect, ministru plenipotenţiar. Dacă s-ar fi dovedit suficient de insistent. Dacă ar fi urmat, cum îl sfătuia şi tatăl, dreptul, obligatoriu pentru cariera diplomatică. Dacă ar fi avut, ca orice tînăr în epocă, la majorat, un capital personal de o sută de mii. Dar nu l-a avut, după cum n-a îndeplinit nici una din celelalte condiţii. Pierderea acelor bani i-a fost fatală. Lipsa capitalului iniţial l-a constrîns, întreaga tinereţe, la *lipsuri, la nemişcare, la inacţiune*. Paradigma stendhaliană îşi găseşte, din nou, corespondentul perfect. Seria combinaţiilor sinonime ale orgoliului funcţionează după acelaşi mecanism. Resentimentele se regăsesc, identice, în ambele jurnale: Stendhal îşi urăşte tatăl pentru că nu-i dă bani, Mateiu Caragiale îşi detestă părintele pentru că l-a privat de avantajul de a porni în lume aşa cum i-ar fi îngăduit-o nobiliarul nume. Totuşi, luciditatea scriitorului român funcţionează ceva mai bine. Resentimentele lui sînt, orice s-ar zice, moderate : chiar dacă, în 1902, cînd se găsea la un pas de-un *pont* de patruzeci de mii de lei şi insaţiabilul tată îi *şterpeleşte*, pur şi simplu, moştenirea, vina cea mare a sărăciei o poartă el însuşi. A trecut cu nepermisă uşurinţă pe lîngă nenumărate ocazii de îmbogăţire. Cea mai bizară dintre ele, o aventură aproape de nemărturisit, e legată de relaţiile cu infernalul Bogdan-Piteşti. Figură pitorească, amestec de farsor şi cabotin, *anarhist şi catolic* în aceeaşi măsură, *fanfaron de viţiu împotriva naturii*, cu toate că *neputincios şi infirm*, un escroc *grossier et naïf*, a cărui naivitate nu era întrecută decît de pro-

pria grosolănie, Bogdan-Pitești reprezintă imaginea decăzută a rechinului de presă. Nu știm cum a ajuns Mateiu în preajma lui. Probabil că nu întîmplător. Legea implacabilă a afinităților va fi funcționat și în acest caz, fără greș. De altfel, nici una din „calitățile" lui Bogdan-Pitești nu-i e străină lui Mateiu. Nici măcar infirmitatea — vizibilă în plan moral. Oricum, relațiile dintre cei doi sînt mai vechi și, au o evoluție ciudată. Într-un rînd, sînt întrerupte de cîteva luni de pușcărie făcute de ilustrul jurnalist. Legăturile se reînnoadă în 1915 și se soldează pentru Mateiu, în principal, cu niște datorii de care nu-l scapă decît devalorizarea leului, moartea lui Bogdan-Pitești și un incendiu în care au dispărut toate polițele.

Ca și cum acești primi pași ai erorii nu ar fi fost suficienți, tînărul dandy mai face cîțiva. Îi face cu fermitatea-i recunoscută, cu impetuozitatea celui care se știe depozitarul unor mari calități. Între un împrumut și altul, nu pierde ocazia să abuzeze de iubita nevolnicului gazetar, o *junâ poloneză dezdrumată, vulgară, necioplită și ordinară,* care, pe deasupra, îi insuflă și *o vie repulsie.* O repulsie insuficientă pentru a-l opri din planurile macabre pe care și le construiește. Din contră, deși țiitoarea lui Bogdan-Pitești îl *dezonorează* cu intimitatea ei, nu ezită să intre în cîrdășie cu ea, în cea mai infamă afacere în care se va fi trezit vreodată un scriitor român : jefuirea încornoratului amant, în cazul în care acesta ar fi murit. Din nefericire pentru cei doi, Bogdan Pitești scapă de la moarte, planul cade, însă, culme a blazării, în 1916 Mateiu nu refuză să-l însoțească într-un voiaj la Berlin. Pentru ca spectacolul să fie perfect, mai trebuie spus că fondurile călătoriei erau extorcate de la Propaganda germană.

Vicisitudinile, ghinioanele nu se termină aici. Sau i se pare lui Mateiu că nu se termină. Privită din interiorul orgolioasei existențe pe care și-o imaginează, viața lui n-a fost decît un *calvar*. Soarta l-a vitregit de avere, părinți, de aliați, de prieteni, de legături folositoare. N-a găsit în jurul lui decît dușmani, n-a înfruntat decît obstacole. Mînat de dorința justificării, pro-

Scanned with OKEN Scanner

pune o etică a oglinzilor deformante. Mînuită cu abilitate — și cu stupefiantă dezinvoltură —, ea conduce la concluzii pe cît de false, pe atît de acuzatoare. Micile accese de luciditate nu repară nici ele, prea mult din spărtura provocată de brutala, cinica sinceritate. Autoponegrirea, regretele tîrzii sînt doar o formă de accentuare a carențelor morale : „În amurg, izolat la mine, noaptea în preumblările mele solitare, îmi judec trecutul, mă judec pe mine însumi aspru. Și mă întreb la ce mi-a slujit inteligența mea, dacă am avut-o, dacă mi-am condus atît de rău luntrea. Cînd am văzut că totul era împotrivă-mi, pentru ce și eu însumi i-am stat împotrivă ? Să fi fost fără să-mi dau seama propriul meu dușman, printr-un soi de instinct de autodistrugere, de care a ținut această de nepriceput lipsă de inițiativă și de dinamism, cum se împacă cu toate celelalte însușiri ale mele prețioase și rare, cu superioritatea ce nu mi se poate nega ?“ Firește, nimeni nu-i neagă superioritatea. Nici măcar el însuși, în rarele clipe de autoscrutare nemenajantă. De altfel, paginile sale de jurnal (în fapt, niște *memorii* travestite în notații de zi cu zi). conțin justificarea unui proces de abatere de la normele obișnuitului. Eforturile lui Mateiu I. Caragiale merg în singura direcție pe care o îngăduie orgoliul : găsirea unor alibiuri epatante. Rousseauismul în răspăr pe care îl propune Mateiu („Ce de convulsii, ce de păcătoșenii mi-ar fi cruțat o astfel de micuță proprietate !“) explică dezerțiunile morale ale individului prin infirmitățile societății. Societate reprezentată, firește, de autoritatea constrîngătoare, castrantă, a tatălui, corupătorul *„bunului sălbatic“*. Altminteri, uitînd de sinceritatea accidentală, cuprinsă și în mărturisirile de mai sus, nu-și recunoaște decît *puține slăbiciuni*. Nu intră, aici, la socoteală slăbiciunile induse de către *circumstanțe*. Acelea, la o contabilizare sumară, superior-minimalizatoare, aplicată constant împrejurărilor prin care trece, aproape că nu contează. Au importanță doar faptele constatate de el, scăderile de tensiune în circuitul parvenirii. Pierderea, fatalmente din ce în ce mai frecventă, a ocaziilor de a se remarca, decorațiile care-i trec pe dinainte fără să-i poposească pe piept, în fine, greutățile ivite

Scanned with OKEN Scanner

la tot pasul, fac din el o ilustră victimă a propriei vanități. Pendulînd între iluzionare și cea mai calculată rațiune, modelul Mateiu Caragiale e o variantă la arhetipul autoconstructorului. *Agendele* păstrează imaginea unui personaj interesat de semnificația celor mai mici gesturi, prevenitor cu sine, atent pînă la manie cu fleacurile vieții, obstinat în urmărirea țelului, sublim în aniversarea întîmplărilor derizorii, de-o savantă frivolitate în tot ce face. Cu timpul, imaginea dandy-ului, impenetrabil și frivol, se suprapune, încet dar ireversibil, prea puțin sărbătoreștilor activități cotidiene ale proprietarului : culesul porumbului, dijmuirea, așteptînd *binecuvîntata ploaie,* intersectate de operații la fel de puțin poetice, precum vînzarea marmurei, a „ororilor" de pe lîngă gospodărie, pe care încasează ca un adevărat boier ce devine, sume mari, sume mici. Dar poate că altă modalitate de supraviețuire nici nu ar fi de imaginat.

Asupra lui apasă cu prea multă greutate un trecut care, înainte de a acționa asupra vieții, acționează asupra literaturii sale. Ambele — forme spectaculoase prin care el își înalță obstacole parcă numai pentru a le înfrînge. Pentru a savura, în viață, în literatură, bucuria dificultății învinse.

Scanned with OKEN Scanner

Tangou argentinian

Ferdydurke, Pornografia, Cosmos, Trans-Atlantic sînt cărți care-i aduc lui Witold Gombrowicz mai multe necazuri decît bucurii. Mai multe huiduieli decît aplauze. Cuvinte care ar fi demobilizat pe oricare alt scriitor, lui îi întreţin o incredibilă stare de euforie. În faţa negării, a contestației, el jubilează cu un sarcasm transformat în satisfacţie : un sine care se contemplă cu derizorie desfătare în oglinda răuvoitoare a lumii. Triumful, abia reprimatul sentiment al gloriei, intervine doar în asemenea ocazii : cînd cărțile, cînd scrisul, cînd însăși fiinţa autorului sînt puse sub semnul întrebării. Sub semnul negației. Numai că toate acestea nu pot fi judecate după canoanele comune. Nu se cuvin judecate, de fapt, nicicum. Norma lor e prescrisă de o instanţă externă : cea internă s-a dovedit mult prea contradictorie.

Confesiunea, mărturia directă au fost pentru Gombrowicz arme pur ofensive. Arme ofensatoare. Doar întîmplător o carte precum *Ferdydurke* este considerată roman. Ea poate trece foarte bine drept un jurnal, după cum *Jurnalul* său devine, la rigoare, un fabulos roman al persoanei întîi. Interşanjabilitatea titlurilor, disprețul suveran al genurilor, al categoriilor, al Ierarhiei, abia ele, abia tragicul sentiment al derizoriului, al aleatoriului — al Imaturității — constituie posibile căi de acces spre eul biografic al scriitorului.

O biografie la vedere : născut în Polonia în 1904, Witold Gombrowicz trăiește în Argentina din 1939 pînă

Scanned with OKEN Scanner

în 1963. Petrece un an la Berlin. Din 1964 se stabilește în Franța. Cînd moare, în 1969, se află pe lista candidaților pentru premiul Nobel. Nu-l va primi. Se bucură, în schimb, de o faimă crescîndă, de un succes pe care nu l-a visat niciodată. Sau dacă l-a visat, a făcut-o la modul său atît de derutant : sfruntînd, anatemizînd, jignind — jignind la propriu — blajinul, comunul, înțelegătorul bun simț.

Înainte ca *Jurnalele* să vadă lumina tiparului, Gombrowicz își avea locul asigurat între marii cîrtitori. „Probabil cel mai negativist scriitor al acestui secol", notează Guy Scarpetta. [1] N-o spune numai el. Gombrowicz n-ar fi îngăduit ca vreo judecată care să-l privească să n-o fi emis el mai întîi. Autor și interpret al scenariului propriei tragedii, Gombrowicz visează să fie și comentatorul ei numărul unu. Deconstructor de utopii, sarcastic și necruțător, el nu pune în locul edificiilor decît proiecția disproporționatului său eu. S-a scris mult despre experiența răului în cărțile și în viața lui Gombrowicz. El scrie, însă, în replică, sub presiunea unui adînc filon sarcastic. Dar, în drumul spre cititor, sarcasmul se metamorfozează în răutate. Nu însă una acră, sordidă, veninoasă. O răutate de circumstanță, profilactică : o pungă cu gheață pe o frunte încinsă.

Gombrowicz suferă, și el, de o boală mult răspîndită : luciditatea. Nu s-a sustras formelor ei ofensive (autonegația, rictusul cinic din oglindă, sentimentul relativității, al neputinței, al inutilității), nu le-a refuzat nici pe cele defensive (ironia, sarcasmul, cinismul). S-a complăcut în această maladie, în acest paradis fără determinații, pentru că ele reprezentau mai mult decît o speranță oarecare : erau însăși Speranța. Un cuvînt pe care, de fapt, nu l-a rostit niciodată. Cel mai antigombrowiczian dintre cuvinte. Un concept subînțeles — contragreutatea mai ușor perceptibilului Rău.

---

[1]) Guy Scarpetta, *Carnet de lectures*, în „Art Press", Déc. 1985—Jan.-Fév. 1986, p 82.

Scanned with OKEN Scanner

Pe de altă parte, este evident că Gombrowicz scrie mereu împotriva a ceva. Un polemist de geniu i-a subminat demersurile constructive. Refuzînd să instaureze un nou conformism în locul celui vechi, Gombrowicz neagă una din legile fundamentale ale devenirii morale : ruptura presupune întotdeauna o ruptură anterioară. N-au lipsit încercările de a explica tentația opoziției permanente prin gesturi psihanalizabile. *Amintirile* sale *din Polonia* oferă, în acest sens, repere clare : ani la rînd, în copilărie, Gombrowicz a răstălmăcit fiecare, dar absolut fiecare cuvînt al mamei. Răsturnarea sistematică a sensului cuvintelor materne sugerează, desigur, un anti-oedipianism care explică apriorismul negator în cele mai banale gesturi ale sale. „Ironia radicală", după un termen al lui Scarpetta, nu justifică în suficientă măsură adevărata cruciadă purtată împotriva valorilor supreme ale societății. Doar un *radicalism existențial* asumat pînă în pragul inconștienței poate motiva o atare punere sub semnul întrebării a marilor mituri ale vieții contemporane : Istoria (așa cum dovedește în *Ferdydurke,* se reduce la un simplu complot, la o intrigă previzibilă, dacă nu la o monstruoasă obsesie sexuală generalizată), Modernitatea (un „nou conformism"), Poporul (fraternizarea grotescă a păturilor sociale), Pedagogia (un mijloc sigur de imbecilizare) și chiar Copilăria (un monument al monstruozității, al informului, al imaturității).

Nu miră, așadar, reacțiile violente pe care și le-a atras de-a lungul vremii. Presa oficială îl neagă cu o vigoare egalată doar de cea a presei exilului. Cărțile sale stîrnesc stupoare. Intervențiile autorului, în loc să limpezească lucrurile, mai mult le tulbură. Gombrowicz nu numai că provoacă, întîmplător sau nu, situațiile incomode, dar are o plăcere aproape sadică de a le întreține. Focul mic și continuu al ironiilor sale, al exaltărilor negativiste trezește, prin repetare stereotipă, un surîs înțelegător : consecvența în „viciu" e doar partea vizibilă a unui extraordinar spectacol histrionic. Dincolo de el, în spatele cortinei, există un mecanism de-a dreptul tragic. O mașinărie complicată, compusă din resentimente

Scanned with OKEN Scanner

și regrete, din defulări și refulări, din negații și străfulgerări nostalgice, din luciditate și conformism, din spaimă și inconștiență, din îndrăzneală și tandrețe, din viciu și puritate morală.

Tehnica negării nu are, la Gombrowicz, nimic original. Și nici strident. Ea pare de două ori firească : mai întîi pentru că se articulează pe o mare tradiție a blasfemiei ; apoi, pentru că rămîne impenetrabilă, incoruptibilă în perfecțiunea ei formală. Suflul negator al lui Gombrowicz e congenital unei redutabile tradiții, mai întîi culturale, și abia apoi morale : tradiția marilor răzvrătiți. „Nu mi-au înțeles cartea decît în latura ei de actualitate", se lamentează în legătură cu receptarea poloneză, a lui *Ferdydurke*. Exasperarea, necontenita suspiciune, detectarea intențiilor răuvoitoare — iată ce îl împinge pe Gombrowicz, mereu și mereu, spre masa de scris. Era în firea lucrurilor ca *Jurnalul* pe anul 1957 să înceapă cu un reproș. Cu o invectivă la adresa celor care-i fac *lecturi parțiale*, direcționate, egoiste. „Înainte de război, *Ferdydurke* trecea drept elucubrația unui nebun. (...) Acum se afirmă că e o carte a rațiunii (bineînțeles ! ba chiar limpede și precisă...), opera unui raționalist lucid care judecă și blamează după o matură reflexie, o operă aproape clasică, de un remarcabil echilibru."

Îl afectează însă în primul rînd trecerea aceasta *brutală*, în care își va fi văzut descris propriu-i extremism. Cum adică ? o carte și *nebună*, și *rațională ? !* Explicația există : de fapt, ambele poziții critice sfîrșesc într-o opacă perplexitate. Criticii nu înțeleg nimic. Nici cei de ieri (partizanii *nebuniei)*, nici cei de azi (*„raționaliștii"*). Și unii, și ceilalți sînt de acord că el, Gombrowicz, „n-ar fi trebuit să împingă reflexia pînă la ultimele consecințe". Cum să n-o împingă ? Cum altfel ar putea exprima acea *viziune specifică omului ?* Cum să-l descrie pe *omul gombrowiczian*, „omul creat de oameni" ? Omul creat nu numai de societate, ci și de celălalt „el însuși", întîlnit din întîmplare. Omul care există ca Formă, *prin* altul. O întreagă teorie. O teorie a hazardului, de fapt. O strategie a descoperirii și descrierii Formei, din întîlnirile

Scanned with OKEN Scanner

întîmplătoare, sălbatice. Forma există independent, deasupra convenţiilor sociale. Individul nu are nevoie de ea decît spre a fi văzut. Pentru a fi descoperit, perceput, înţeles de către *celălalt*. De aici şi caracterul iritant al cărţii sale. *Ferdydurke*, de pildă, e mai degrabă o *formă-energie* decît o *formă-convenţie*.

Gombrowicz sesizează exact caracterul artificial al unui asemenea om : „un om creat de către exterior", inautentic. Un om niciodată el însuşi, ci doar forma care „se naşte între oameni". *Eul* îi e *atribuit* în sfera *interumanului*, pentru că el se vădeşte un permanent actor : „a fi om înseamnă a simula omul, „a face ca şi cum ai fi om fără a fi în profunzime om, a fi om înseamnă a recita omul". În aceste condiţii, nici nu poate fi vorba de vreo *demascare* propusă de scriitor. Pe cine să demaşti, cînd ştii că nu există nimic altceva decît masca ? Nu cere decît să se ia act de acest artificiu şi să se admită putinţa *confesării* lui. „Din moment ce sînt condamnat la artificialitate, întrega mea sinceritate va consta în mărturisirea că nu am acces la mine însumi." Şi încă : „Dacă nu mi-a fost dat vreodată să fiu eu însumi, nu pot să-mi salvez personalitatea de catastrofă decît prin voinţa mea de a fi autentic..." Revolta eului devine, obligatoriu, tragică. Incapabil să fie identic cu sine, el trebuie, totuşi, să încerce. Iată o contradicţie insolvabilă, imposibil de atenuat. Dar Gombrowicz nu vrea să dea soluţii. El s-a exilat în sfera constatărilor, a descrierii seci, obiective. Ca şi romanul său, de altfel : „*Ferdydurke* se limitează să constate această destrămare internă a omului — nimic mai mult".

Însă ar mai fi ceva. Degradarea. Lucrul cel mai important, despre care au uitat absolut toţi să vorbească. Degradarea conferă Formei un caracter specific. Cei care au văzut în *Ferdydurke* problema deformării, au uitat că romanul e, în primul rînd, o carte a Imaturităţii. Un alt concept fundamental al gîndirii lui Gombrowicz. Dacă omul nu se poate exprima pe sine, aceasta se datorează faptului că *ceilalţi* „îl deformează." Tot un bru-

Scanned with OKEN Scanner

iaj al comunicării îl constituie incapacitatea formulării exacte a ceea ce simte omul. Iar „restul" acestui inexplicabil — Imaturitatea noastră — nu-i decît o tăcere. O tăcere care ne umilește.

Motive suficiente pentru a-și explica lucid, detașat, filozofic, de ce nu vor fi înțelese cărțile sale. Domnii Critici s-au dovedit inadmisibil de obtuzi în ce-l privește pe însuși autorul : deși li s-a atras atenția, n-au fost în stare să observe că în cărțile sale Inferiorul îl modelează, după sine, pe Superior. O răsturnare a scării valorilor. O va demonstra, pe larg, în romane. Dar și în piesele de teatru. *Ferdydurke* e scris pornind de la aceeași idee de la care pleacă, să zicem, *Ivona, principesa Burgundiei*. Același absurd existențial, placat pe situații narative diferite : istoria unui individ, „îndrăgostit de imaturitatea sa", care se străduiește să dobîndească maturitatea, în roman, încercarea de anihilare a unei oglinzi ce reflectă imaturitatea lumii, în piesă.

Și-n concluzie, în nota acestor precizări : „Cel care nu va fi capabil să observe sau să resimtă această degradare, exprimată în *Ferdydurke*, în *Căsătoria* și în celelalte texte, n-a atins esențialul problematicii mele". O asemenea punere la zid a criticii aproape că face inutilă continuarea dialogului. Doar Bruno Schulz, autorul unui eseu antebelic despre *Ferdydurke*, scapă acestei expulzări generale. Doar el, imaturul prin excelență, putea pătrunde nestingherit în labirintul de gheață al „zonei elementelor de sub-cultură, rău finisate și rudimentare". Cît despre ceilalți, Gombrowicz e gata să-i ajute. În același stil : autoritar, științific, definitiv. Caracteristicile *omului gombrowiczian* sînt expuse, cu maximă seriozitate, într-o listă descriptivă și restrictivă. Operație desăvîrșită care, pe ocolite, cu o ironie nesesizată, aparent, nici măcar de către Gombrowicz, se constituie într-un argument suprem al Imaturității celui care scrie : „1. E un om creat de formă, în sensul cel mai larg al termenului. 2. Un om înțeles în accepția sa de creator, neobosit producător de formă. 3. Un om pe care forma-l degradează, niciodată «împlinit», niciodată instruit ori

Scanned with OKEN Scanner

copt «pînă la capăt». 4. Un om îndrăgostit de imaturitate. 5. Un om creat de ceea ce îi este Inferior, Mai Tînăr, Mezin. 6. Un om supus Interumanului, forță creatoare superioară, singura divinitate accesibilă nouă. 7. Un om făcut «pentru» om, ignorînd orice instanță superioară. 8. Un om pe care oamenii îl «dinamizează», îl exaltă și-i dau o putere sporită". Și lista poate continua. Sînt doar gîndurile sugerate de o situație concretă — a neînțelegerii cărților sale de către Domnii Critici. Dar și de aici rezultă cu claritate un lucru : e de-a dreptul absurd, ridicol, semn sigur al prostiei să i se reducă opera la o „simplă revoltă împotriva formelor sociale existente".

Trecînd peste caracterul conjunctural și demonstrativ al tabelului, prilejul i se pare bun să-și definească pozițiile de principiu. Nu simte nici o chemare să desfacă „nodurile gordiene ale vieții". O copilărie. Însă morala, principiile morale își îngăduie să le expună. Morala lui e, pe scurt, „protestul în numele umanității mele personale". Mai mult : o expresie a revoltei prin „ironie și sarcasm". De unde, certitudinea : în acest fel, descifrîndu-și natura autentică (ironică ? sarcastică ?), situîndu-se în lume, el repurtează un triumf asupra naturii. Ceea ce, cu toată modestia, nu i se pare puțin lucru.

Dar Gombrowicz nu rămîne întotdeauna în această sferă a generalului. Nu vrea, de fapt, să rezolve nici una din marile probleme ale lumii. Chiar așa spune : „Doar literatura futilă se încrîncenează să rezolve problemele existenței." Dar literatura serioasă ? Literatura serioasă *le pune !* Compunînd tabelul de mai sus, el însuși a adresat o întrebare lumii. Și a mai învățat ceva : literatura serioasă nu ne ușurează viața. Ne-o complică. Ne pune în postúri ridicole. Ne expune neînțelegerii Domnilor Critici, acești ciocli ai culturii, ai vieții spirituale. Deși, nici cititorii nu merită o considerație mai înaltă. Cît n-a luptat împotriva *meschinăriei* acestora ! „Parcă le-ar fi frică să extragă întreaga substanță a textelor", spune el, cu o întorsătură de condei disprețuitoare. Și asta n-ar fi nimic. Faptul că nu sînt obișnuiți cu *substanțele mai*

Scanned with OKEN Scanner

dense îi privește, la urma urmelor. Dar de ce să-i atribuie lui o „operă convențională", cînd, în sinea lor, ei recunosc că nu-l pot înțelege ? Atîta fățărnicie îl scîrbește. Fățărnicie ? Cuvîntul nu e bun. Neștiință, prostie, mai degrabă. Sau imaturitate. Imaturitate.

Pe de altă parte, îl îngrijorează mai mult soarta cărților viitoare decît a celor prezente. Publicarea iminentă a *Trans-Atlanticului* îi dă, chiar de pe acum, fiori de neliniște. Nu în ce privește valoarea cărții. *Trans-Atlantic* va fi o lucrare la fel de importantă ca și precedentele. Tema ei rămîne aceeași : omul și universul. Așadar, nici o surpriză, nici o emoție. Însă absența inteligenței în aprecierea cărților sale îl îmbolnăvește. Înserierea, formulările simpliste, timiditatea lecturii și chiar etichetarea, blocarea scriitorului într-o formulă definitivă îl înnebunesc. Se debitează pe seama lui imense prostii, numai și numai pentru că lumea crede că-i poate dibui pînă și gîndurile. Dar ei n-au de unde să știe ceva despre gîndurile lui. Departe, la mii de kilometri și la distanță de zeci de ani, și-a impus o lege pe care o vrea respectată : legea intransigenței. Îl obligă la ea înseși condițiile obiective în care trăiește. Îl obligă imaginea Poloniei, văzută printr-o lunetă, care nu-i restituie decît conturul vag și pulsiunea neclară a existenței. Revolta împotriva deformărilor la care e supus, *de aici* pornește : din nevoia de precizie, de sinceritate. Din nevoia de maturitate. În numele ei dialoghează cu acea, reproșată, pasionalitate a adevărului. „Dar cum ați vrea ca un om cinstit să se adreseze lumii ? Cu ipocrizie ?"

Istoria vieții lui Gombrowicz este însăși istoria cărților sale. O spune chiar el, nuanțînd valoarea de inițiere a scrisului. Existența lui n-a avut o evoluție decît în măsura în care a însemnat o *acomodare* necontenită la propriile-i cărți. Cărți care-l surprind, mai întîi, pe însuși autorul lor. Imprevizibile — „parcă nici n-ar veni din mine..." Și totuși. Sînt cărți trăite, dar care, nu înțelege nici el prin ce mister, i-au ordonat, ele, mai întîi, viața. Nu-și dă seama, de fapt, cum le scrie. Identifică,

Scanned with OKEN Scanner

oarecum cu precizie, numai faza preliminară, enervantă și inabilă. Dar, odată începută, cartea se scrie de la sine. Doar printr-o mare voință se vede capabil să delimiteze acea *abominabilă nebuloasă* a începutului. Restul, paginile propriu-zise, se înșiră ca o neîncetată concesie făcută Formei. Apoi, brusc, după un timp oarecare, constată că a devenit autorul unei cărți ! O bizarerie pe care n-o înțelege nici el. N-o poate, prin urmare, nici descrie. O aproximează, cum, de altfel, se străduiește să aproximeze și imaginea de acum a Poloniei. Ba chiar drumul pe care-l va urma cartea. Inevitabilul editor. Publicarea prealabilă a unor fragmente. Polemicile ulterioare. Scrisorile de la cîțiva scriitori cărora le expediase textul dactilografiat : „În numele cerului, vă dați seama ce-ați făcut ?“ Sau : „Asemenea lucruri pot fi scrise, dacă ești capabil, însă publicarea lor trebuie amînată pentru mai tîrziu !“

Propoziții de bun simț. Pe acestea le înțelege. Mai înțelege că iar va provoca scandal. Ce e de făcut ? Să scrie o prefață ? Să scrie o prefață ! Dar în ce termeni : „Presupun că volumul pe care-l aveți în față vi se va părea destul de șocant — căci un anumit spirit laic, să nu spun eretic, va irumpe în universul dumneavoastră religios...“ Cîte rînduri, tot atîtea provocări. Pornită cu o idee clară, a dorinței de a justifica, ea sfîrșește într-o reînnoită sfidare. Gombrowicz reînnoadă firul ereziei exact în punctul unde-și propusese să-l reteze. Încercarea de a dezamorsa *batjocura blasfematorie* pune și mai pregnant în evidență fondul problemei. Concesia făcută bunului simț se întoarce împotriva lui asemenea unui bumerang. Din nou, același cerc, același circ : Indignări. Scrisori. Proteste. Injurii. Acuzații. Și această notație, de o gravitate înfricoșătoare : „Rolul meu este acum cît se poate de clar. A doua mea intrare în literatura țării mele, după doisprezece ani de tăcere, se face sub semnul revoltei împotriva patriei“.

Doar în aparență frazele de mai sus încheie o dispută. De fapt, ele descriu o simplă etapă dintr-un proces tragic. Gombrowicz nu scrie aceste rînduri cu seninătate. Și nici cu detașare. Le scrie acceptînd fatalitatea. Ac-

Scanned with OKEN Scanner

ceptînd-o pe moment, pentru că nu are de ales. Totul a început în joacă. Iar acum el — „Eu, adică cine ? Un copil !“ — constată că totul a devenit serios. Grav. Tragic. Nu mai există gesturi nevinovate, sesizează Gombrowicz. Idilismul s-a volatilizat odată pentru totdeauna. Prin însuși gestul care le dă formă, blasfemele *bii-guite*, somnolente se trezesc, agitate de o mînă violentă. Și în loc să navigheze spre țărmurile natale într-o liniștită fregată de vilegiaturist, se vede, dintr-odată, metamorfozat într-*un rebel și un corsar*.

Toate aceste *malentendu*-uri îl dor. Le învește mîntează într-o formă ironică doar pentru că își mai păstrează ceva din luciditatea obișnuită. Dar pînă și o furtună într-un pahar cu apă e în stare să-i furnizeze anumite învățături. Dacă, în felul acesta, a descoperit un mare principiu ? Dacă a intrat, pe neașteptate, în posesia unei *idei dinamice*, ușor de pus în serviciul „sănătății noastre naționale“, căreia ar putea să-i infuzeze o nouă vigoare ? Nu își duce gîndul pînă la capăt. Cel puțin acum. Și, de fapt, își spune tot el, nimic nou în asta. S-au mai văzut asemenea răsturnări. Nu au ajutat la nimic. A te substitui Poloniei, ideii de polonitate nu înseamnă decît a instaura un alt principiu. A jongla cu utopiile.

În astfel de împrejurări, puterea speculativă a lui Gombrowicz se dovedește sublimă. Erorile sale sînt erorile unui filozof, oricît nu și-ar recunoaște competența în materie. Un filozof neobișnuit : un acrobat al spiritului care se pune în dubiu, înainte de orice, pe sine. Sinceritatea extremă, aproape nedelicată, *micul infern al insuficiențelor*, ex-centricitatea ființei sale comparată cu marile, realele probleme sînt tot atîtea handicapuri transformate în atuuri. Privirea limpede, proaspătă, de pe margine, detectează asperitățile realului. Dar le detectează cu o anumită frigiditate. În mod cert, nu acestea sînt problemele sale. El se confruntă cu o altă lume. Ca om, nu e decît produsul *istoriei sale*. Dar un produs care nu-l satisface deloc. Nu exclude egoismul în această plămadă, în această relație. Și chiar de aici, de la egoism, de la conștiința de sine, începe noua sa identitate : „Știu că merit ceva mai prețios și n-am nici o intenție să renunț

Scanned with OKEN Scanner

la propriile-mi drepturi. Istoria mea devine deci istoria deformării mele și eu mă întorc împotriva ei. Sînt, deci, liber în fața istoriei".

Libertatea în fața istoriei, așadar. Gombrowicz atinge aici unul din punctele nevralgice ale existenței lui. În aparență, a avut mai multă libertate decît i-a fost necesară. Un surplus dureros, pentru că nu s-a articulat niciodată pe datele obiective ale vieții. A înmagazinat în sine mai multă *copilărie* decît își poate imagina. Numai că n-a folosit-o, nici pe aceasta, cum ar fi trebuit. Sinceritatea, desigur, înseamnă foarte mult. Jocul *cu cărțile pe masă* este, și el, o garanție. Dar nu e totul. Gombrowicz face numai prima mișcare în acest joc. *„Luați-mă cum sînt"*, strigă el, nu lipsit de orgoliu. „Dacă existența mea poate servi existenței voastre, în orice scop, profitați din plin".

De aceste îndemnuri vor profita mai ales comentatorii cărților. Obiect ideal de polemică, Gombrowicz prezintă și avantajul de a se afla departe. Răspunsurile sale vin greu — cînd vin —, iar de existența lui se profită, într-adevăr, din plin. Oricît s-ar strădui, nu reușește să scape dintr-un cerc vicios : vrea să înceapă o viață nouă — așa cum dorește oricine s-o ia de la început —, însă constată că el însuși nu e nimic altceva decît *consecința propriului trecut*. O urmă. Un prezent continuu — și plin de viață, și inanimat. Marile sale idei devin, prin urmare, simple sofisme. Obrăznicii, cum li s-a și spus. Blasfemii. De fapt, ele sînt tot atîtea forme de încurajare. Modele ale unei lucidități admirabile. Gombrowicz nu jignește, de fapt, decît mediocritatea. Ele n-au, în aparență, decît forma derutantă a paradoxului. În fond, sînt construcții de-o mare simplitate, de-o elementară logică a bunului simț : „Am încercat adesea în acest *Jurnal* să vorbesc despre literatura poloneză nu ca despre o glorie națională, ci ca despre un dezastru național. Și, după părerea mea, este un lucru bun, un ton recomandabil, căci este singurul mijloc de a evita ca literatura noastră să se limiteze la propriile-i dimensiuni și de a ajunge să ne realizăm, să ne înălțăm deasupra ei".

Scanned with OKEN Scanner

Cînd spune aceste lucruri, Gombrowicz nu tînjește la onorurile unui *autocritic* de profesie. Există, în Polonia, suficienți indivizi admirabil pregătiți pentru așa ceva. N-ar fi, oricum, capabil să-i depășească. El vorbește din perspectiva, incomodă, discutabilă, dar și tragică, a celui care și-a asumat un destin. Mulți vor vedea în gîndurile sale numai cinismul, sarcasmul. Sînt doar păreri în prelungirea unui mod de a fi. Concluziile unei cărți scrise cu o disperată asumare a sinelui — *Trans-Atlantic*. Încă o carte realistă, așa cum sînt toate cărțile sale, dacă prin realism se înțelege un mod general de raportare la lume : „Am reușit construcția cărții, cu acea pătrundere progresivă, treptată, în fantastic, cu acea dezvoltare a unei realități proprii și autonome care face ca o operă să nu fie altceva decît ea însăși. Nu este o satiră. Nici o răfuială cu conștiința națională. Nu este filozofie. Nu este o reflexie asupra istoriei. Dar ce e, atunci ? O narațiune pe care o scriu. Este vorba, între altele, și despre Polonia. Dar subiectul nu-i ea. Subiectul, ca de obicei, sînt eu, eu singur ; aventurile mele, nu ale Poloniei. Dar asta nu înseamnă că aș fi mai puțin polonez".

O calitate care, într-adevăr, i-a fost contestată. Ca să fim nepărtinitori, au existat suficiente momente ambigui în existența lui. Însă cei care au văzut în *Trans-Atlantic* o satiră, au făcut-o pe cont propriu. Gombrowicz nu admite, în această chestiune, nici un dubiu : *Trans-Atlantic* poate fi privită drept o satiră doar în măsura în care însăși *existența scriitorului* în această lume e o satiră. Probabil cu aceste cuvinte s-ar putea încheia o polemică. Un schimb de cuvinte fierbinți. Iar dacă n-a fost cel dintîi care să arunce piatra, Gombrowicz nici n-a ezitat să o ridice și să o zvîrle înapoi.

În focul polemicilor, scriitorul își păstrează, însă, luciditatea. El știe foarte exact ce „teritorii" ocupă domeniul creației. Cînd spune că a început să scrie cu gîndul la viața sa, la el însuși trăind la Buenos Aires, afirmația este perfect adevărată. Numai că nu pe deplin exactă. În timpul scrierii, autorul constată că a luat cu sine nu

Scanned with OKEN Scanner

numai obiectele strict necesare, ci și marfă de contrabandă : procesul insesizabil al meditației, care îl conduce spre locuri neprevăzute. Ceea ce poate trece drept o satiră este tocmai acest balast, acest *exploziv* pe care-l transportă cu sine *fără să știe*.

Să nu-l acuzăm pe Gombrowicz de naivitate. El știe foarte exact și ce așteaptă Polonia de la el, și ce are el de oferit Poloniei. Exigențele lui sînt precise. Distanța, detașarea sînt cei mai buni sfetnici. Și, dacă această propoziție, cu care încheie anul 1957, n-ar fi subminată de un enorm umor al ridicolului, ea ar fi sublimă. Poate chiar este : „Iată-mă devenit cetățean."

Jurnalul captează, însă, și imaginea unui Gombrowicz mai puțin angajat în fața Istoriei. Compensează astfel de dezertări plonjînd în deliciile istoriei personale. Obsesia timpului, a clipei care se scurge printre degete ia, cîteodată, forme comice. Lamento-ul după timpul pierdut se transformă într-o proiecție a unui personaj absurd, atemporal, al propriei existențe : „Da, da... oare de ce nu mi-am notat fiecare zi începînd din momentul în care am învățat să scriu ? Aș fi avut astăzi mai multe volume pline cu aceste note și aș ști ce făceam acum douăzeci și șapte de ani la aceeași oră. Ce rost ar avea ? Viața curge printre date ca apa printre degete. Dar cel puțin ar rămîne ceva... o urmă..." (Să observăm, din scrupul științific, că *Jurnalele* lui Gombrowicz nu s-au apropiat prea des de această idealitate a jurnalului intim. Inscripțiile de deasupra paginii sînt sumare, notînd, cel mai adesea, doar ziua respectivei săptămîni.) Și totuși. Evidența nu-l împiedică pe Gombrowicz să viseze. Povestea vieții lui („care se apropie de sfîrșit !") îi procură *o plăcere aproape senzuală*. Parcă ar plonja într-un rîu ale cărui ape încep să se limpezească. „Totul se completează, încetul cu încetul. Totul se leagă. Încep deja să citesc în mine însumi, deși cu greutate și parcă prin ochelari aburiți. Cît e de ciudat : în sfîrșit, în sfîrșit, încep să-mi văd chipul cum iese din Timp. Cu senzația termenului irevocabil. E patetic".

Scanned with OKEN Scanner

Un patetism firește, construit. Artificial. După cum nefirești sînt majoritatea lucrurilor care-l înconjoară. A trezit, nu o dată, indignarea celorlați exprimîndu-și părerile despre animale. Despre cal, de pildă. Sau, mai exact, despre omul călare. Nimic mai ridicol, mai ofensator, pentru estetic decît un om călare ! Nici un animal nu e făcut pentru a purta în spate alt animal. Imaginați-vă un șobolan pe un cocoș ori un pui pe o cămilă ! *Omul călare este un scandal !* O perturbare a ordinii naturii. Ca și statuile ecvestre. Arta a omagiat întotdeauna *convențiile !* A proslăvit, perpetuîndu-l, prostul gust.

Cu totul altfel stau lucrurile în privința vacilor. „Cînd întîlnesc o turmă de vaci, ele își întorc capetele spre mine și mă urmăresc cu privirea cum trec". Din întîlnirile întîmplătoare țîșnește, ca un fulger, întrebarea metafizică, monumentală : „Cum să te comporți în fața unei vaci ?" Desigur, prin acest animal sacru Gombrowicz înțelege însăși natura. Așadar, întrebarea se cere, și ea, reiterată : *Cum să te comporți în fața naturii ?* Cu cît îi aprofundează mai mult sensurile, cu atît își dă seama că descrierile de natură nu l-au ajutat la nimic. În timp ce umblă prin pampa, constată că între el și natură există un antagonism fundamental. Ar trebui să-l *rezolve*, dar nu știe cum. Apelînd la divinitate ? Dar el nu crede în divinitate ! Nu crede în tribunalul suprem. Și, oricum, nu va avea în fața naturii niciodată o atitudine *catolică*. Deși, ceva îl trage mereu în jos. Spre confruntarea *cu planta, cu scarabeul și calul*. E tendința lui *de a reface legătura cu Inferiorul*. De fapt, un demers cît se poate de logic : din moment ce încearcă să subordoneze conștiința superioară celei inferioare în *lumea umanului*, corelînd maturitatea cu imaturitatea, nu este obligat și *să coboare scara speciilor ?* Adică, să parcurgă întreaga scară, pînă la capăt ?

O parcurge, însă fără plăcere. *Resimte un fel de oroare*. Ideea de a părăsi *regatul gîndirii umane* îl sperie. Una e să contempli, să analizezi natura, alta să pui semnul egalității între ea și tine. Să fii *aproapele* plantelor,

Scanned with OKEN Scanner

al cailor și chiar al muștelor pe care le ucide, descriind secvența cu o minuție înspăimîntătoare.

Scena se articulează cu o alta, din același registru al Inferiorului, trimițînd mult în trecut : „În tinerețe, chinuiam animalele. Îmi aduc aminte de jocurile mele la Maloszyce, cu copiii din sat. Sfîrtecam broaștele cu lovituri de băț. Astăzi mi-e teamă — chiar acesta-i cuvîntul — mi-e teamă de suferința unei muște. Și această teamă mă înspăimîntă la rîndul ei, ca și cum ar fi însemnul unei grave slăbiciuni în fața vieții ; cîteodată mi-e într-adevăr frică, pentru că nu pot suporta durerea unei muște. În general vorbind, am trăit, cu vîrsta, un proces, al cărui caracter tragic și primejdios n-aș vrea să-l ascund ; din contră, aș vrea să-l pun în evidență. Susțin că el nu-mi este propriu numai mie, ci că el caracterizează de fapt întreaga mea generație". Procesul s-ar manifesta, completează Gombrowicz, prin devalorizarea sentimentului morții, ironizarea durerii și considerarea durerii numai în sine.

Dar acestea nu încheie șirul contradicțiilor. Descoperind existența unei *suferințe universale,* cum s-o împace cu oroarea de a recunoaște lumea extra-umană, inferioară ? Nu va fi, desigur, capabil de împăcare. Pentru că, în adîncul ființei sale, a descoperit o lume imposibil de pus în acord cu extra-umanul : Imaturitatea. Va încerca toată viața, așa cum a încercat și pînă acum, să ajungă la un echilibru. La un pact. N-a ajuns. Eforturile s-au dovedit zadarnice. Iar recunoașterea eșecului — cu atît mai dureroasă : „Nu sufăr deloc în fața națiunii poloneze, sufăr doar din cauza propriei mele imaturități, iar națiunea nu mă interesează decît în măsura în care contribuie la imaturitatea mea. Mă răfuiesc cu națiunea exact ca și cu orice alt fenomen care-mi face maturitatea dificilă sau imposibilă. Ceea ce nu înseamnă că sînt mai copt decî compatrioții mei nu, eu sînt mai conștient de propria-mi imaturitate și asta îmi îngăduie să mă *distanțez.* Dar mărturisesc, pe de altă parte, că această imaturitatea mă încîntă mă subjugă și mă umple de plăcere. Căci sînt o Imaturitate matură și, deopotrivă, o Maturitate imatură." Formula se impune a fi reținută.

Între extremele ei își va situa, cu vinovată, premeditată, ironică detașare Gombrowicz întregul proiect intelectual. Căzut în plasa pe care o țese cu gesturi atît de energice, el își transformă captivitatea într-un răstimp al expansiunii imaginare. Obligațiile lui estetice și spirituale se leagă tocmai de această fatalitate asumată. Mediator al sensibilităților, el se vede împins spre o vocație pedagogică : să *forțeze* tînăra generație la *contactul cu maturitatea*. Să-i releve, altfel spus, raporturile cu maturitatea. Vorbește în deplină cunoștință de cauză. I-a studiat cu atenție pe acești argentinieni, pe acești imaturi prin definiție. Ei habar n-au că în el se ascunde un specialist în *problema lor majoră*. Într-adevăr, e ciudat : tot un paradox al imaturității face ca ei, argentinienii, să fie foarte mîndri de Borges (un scriitor, totuși, *abstract, exotic și străin de problemele lor*), iar pe el, Gombrowicz, să nu-l citească decît o mînă de oameni.

Explicația trebuie căutată într-un alt complex al imaturității : prin Borges, ei pot trece drept *cineva*, în ochii Europei. Prin Gombrowicz nu cîștigă nimic — el nu e *valor nacional*.

Considerații valabile, așadar, pentru Polonia, dar și pentru oricare țară sud-americană. Calmul ireal al orașului Montevideo îl sperie. Nici urmă de *frison metafizic* în această metropolă în care — supremă probă de imaturitate ! — *nici un cîine n-a mușcat vreodată pe cineva !* Probabil că totul se explică prin setea nepotolită de tinerețe. De i-maturitate. Ar scrie cîteva cărți pe această temă. *Pornografia*, de pildă, îi e dedicată în întregime. Ea descrie — chiar dacă într-o formulă destul de ermetică — unul din scopurile majore ale umanității. Un țel secret, probabil, dar cît se poate de viu : nevoia de Non-plenitudine, de Imperfecțiune, de Inferioritate, de Tinerețe. Toate, concepte fundamentale, scrise cu majusculă. Le regăsește, nemodificate, într-un *Jurnal* anterior, cînd elogiază tinerețea : „Tinerețea mi-a apărut drept cea mai înaltă și absolută dintre valorile vieții...“ Însă și ea își are propriile particularități : totul fiind pe lume valoare, tinerețea se relevă drept ceva „mai puțin-decît-valoare“. În consecință, și-a așezat viața între ghilotine pa-

ralele: între autenticitate și inautenticitate. Valoarea, pe de o parte, și Valoarea neterminată, Insuficiența, Dezvoltarea incompletă, pe de alta. Filozofii spun: „Omul vrea să fie Dumnezeu." Gombrowicz nuanțează: „Omul vrea să fie tînăr."

Atracția *limitării* acționează, în acest context, cu o forță irezistibilă. Aspiră la o *viață limitată*, „locală", cu gesturi și cuvinte previzibile. O viață concretă, nici bună, nici rea. Și bună, și rea. Și obositoare, și tentantă. S-a săturat de *cosmos*! Marile probleme l-au obosit. Ar vrea altceva. „Simt în mine o criză a «universalismului»!", notează cu un deplin calm. De fapt, simptomele unei boli a secolului. Diagnosticul este precis: omul a reușit să integreze, ca viziune, întreaga planetă. S-ar cere o nouă morală, o nouă lege, atotcuprinzătoare, deși eșecul e previzibil. De unde tragedia. Catastrofa. Spaima, decepția. A încercat el însuși să iasă din cercul său, din *limitarea*, din non-universalitatea ființei sale. Dar a dat greș. N-a putut să așeze semnul egalității nici măcar între om și animal. Între om și scarabeu, așa cum încearcă, într-una din cele mai frumoase pagini ale *Jurnalului*: „Iată ce mi s-a întîmplat ieri. (...) Stăteam întins la soare, adăpostit cum nu se poate mai bine de un mic lanț de munți pe care-i făcea, adunat de vînt, la capătul plajei, nisipul. Niște munți de nisip, dune cu defileuri, povîrnișuri și văi, un labirint ondulat, fărîmicios, acoperit, ici, colo, de mărăcini care fremătau întruna din cauza vîntului. Mă adăpostisem îndărătul unuia dintre acești *Jungfrau*, destul de impozant, armonios proporționat, maiestuos. Dar, la numai zece centimetri de nasul meu, vîntul biciuia fără încetare dogoritoarea Sahară. Prin deșert se tîrau neconținut — n-aș putea spune precis cîți anume — scarabei. Chiar lîngă mine, cît să-l ating, unul zăcea pe spate. Îl răsturnase vîntul. Soarele îi ardea pîntecul, lucru groaznic de îndurat pentru biata parte din trup, obișnuită cu umbra. Scarabeul dădea cu disperare din firavele-i lăbuțe; nici nu mai avea, de altfel, ce să facă: doar această zbatere monotonă și deznădăjduită; trecuseră, poate, cîteva ore, și el își pierdea puterile. Era deja în agonie.

În timp ce eu, uriașul, de neatins prin gigantismul meu, căci, pentru el nici nu existam, eu îi observam zbaterea și... întinzînd mîna, îl despovărai de chin. Începu să se tîrîie, înaintînd, redat într-o secundă vieții.

În aceeași clipă aproape, văzui ceva mai încolo un scarabeu asemănător întru totul celuilalt, în aceeași poziție, zbătîndu-se cu aceeași disperare. N-aveam nici un chef să mă ridic... dar de ce să-l salvez numai pe primul, și pe acesta nu ?... De ce unul... de ce nu și altul ? Primul să-ți datoreze fericirea, iar celălalt să-și continue suferința. Am luat un capăt de creangă, am întins mîna și l-am salvat. Cînd deodată, văzui ceva mai încolo un scarabeu în aceeași poziție, zbătîndu-se cu aceeași disperare. Soarele îi pîrjolise pîntecele.

Și-acum ce să fac ? În loc de siestă — o ambulanță tur-retur pentru niște scarabei în agonie ? Eram deja prea obișnuit cu ei, cu toată zbaterea lor ciudat de neputincioasă... Sper totuși să fiu înțeles : o dată ce începusem să-i salvez, nu mai aveam dreptul să mă opresc nici o clipă. Ar fi fost prea groaznic : să stau nepăsător în fața acestui al treilea scarabeu gata să moară... Mult prea crud, cu neputință, de neconceput. Doar dacă între el și ceilalți, salvați deja, ar fi existat o *delimitare,* ceva care mi-ar fi îngăduit, ca o graniță, să mă opresc... Dar nu era nimic diferit, decît cei zece centimetri de nisip în plus ; același nisip, dar «ceva mai încolo», foarte puțin «mai încolo». Iar el se zbătea exact ca și ceilalți ! Privind în jur, am văzut deodată, «ceva și mai încolo», alți patru scarabei zbătîndu-se pîrjoliți de soare. N-aveam de ce să mai stau pe gînduri : eu, uriașul, m-am ridicat și i-am salvat pe toți. Plecară.

Cînd, deodată, descoperii pe povîrnișul de-alături, orbitor, încins de căldură, nisipos, cinci-șase puncte care se zbăteau convulsionate : scarabei. Alergai într-acolo. Îi salvai. Eram deja atît de pătruns de suferința lor, de sensul zbaterii scarabeilor, încît văzîndu-i, puzderie, pe povîrnișuri, prin defileuri și văi, în chinuri cumplite, începui să alerg ca un nebun pe plajă ca să-i salvez și iar să-i salvez și iar să-i salvez. Dar știam prea bine : povestea asta nu putea dura la nesfîrșit. Nu era numai plaja mea : toată coasta, cît vedeai cu ochii, mișuna de

Scanned with OKEN Scanner

scarabei. Odată și odată trebuia să-mi spun : Ajunge !, și un prim scarabeu n-ar mai fi fost salvat. Însă care ? Care ? Care ? Îmi spuneam clipă de clipă : «Âsta», dar îl salvam și pe el, neputînd să mă supun acestui arbitraj teribil și aproape abject. Căci de ce tocmai «ăsta» ? De ce tocmai el ? Și, deodată, întreaga mașinărie se blocă. «Ei bine — mi-am zis indiferent — pot pleca.» Și am plecat. Iar scarabeul, cel în fața căruia mă oprisem, *fără să-l ajut*, rămase acolo, continuînd să se zbată (povestea nu mă mai impresiona, ca și cum aș fi fost dezgustat de tot jocul acesta ; îmi purtam indiferența ca pe un corp străin, știind însă că-mi fusese dictată de o împrejurare anume." Iată cum se explică *criza universalismului*. Iată cum se poate motiva atenția sporită acordată, de acum înainte, imediatei apropieri. Incapabil să mai polemizeze cu forțele *metafizicii*, Gombrowicz se concentrează, exclusiv, asupra acestei lumi. Asupra lumii de la doi pași de el. O lume în care scarabeul, scarabeul înfuriat, a luat locul salvatorului său.

„Existența sarcastică" a lui Gombrowicz transcrie resentimentele unui paria. Ale unui marginalizat lucid, însă, în același timp, de o mare naivitate. Găsește cele mai incredibile scuze pentru anonimatul în care se zbate numele său. Întîlnirile cu grupul intelectualilor din Tandil — obscur orășel rătăcit prin provincie — plutesc în aburii unei ambiguități pline de umor. Detașat, avînd experiența capitalei (ba chiar și pe aceea a Parisului), nu se neliniștește în nici o împrejurare : „N-au auzit nicicînd vorbindu-se de mine. Ce să-i faci ? Provincia... Dar asta mă determină să fiu prudent. Știu deja ce fel de tactică trebuie folosită în asemenea împrejurări și nu comit eroarea de a mă prezenta ; din contră, mă comport ca și cum le-aș fi pe de-a-ntregul cunoscut, și le voi sugera europenismul meu numai prin ton și prin formă." Așadar, un european ! Un urmaș al politeței europene, s-ar zice. Nici vorbă de așa ceva. După faza aceasta, preliminară, urmează scena a doua. A grosolăniilor. Nu știe nici el ce demon îl stîrnește. Dar nu le regretă. Din contră, nu pierde prilejul să-și etaleze întregul repertoriu. Iritarea se transformă în furie, nemulțumirea în agresi-

vitate. Trezește, peste tot, semne de întrebare. Devine atît de suspect încît un *răuvoitor* îl întreabă dacă nu e cumva fascist. Malentendu-ul acestei situații atinge, el însuși, grotescul. Grotescul de care Gombrowicz nu se ferește. Invitat la o întîlnire cu cititorii, o admonestează pe amabila amfitrioană pentru că nu-i cunoaște nici măcar titlul vreuneia din cărți. Tocmai el, egalul lui Proust. Singurul scriitor pe care îl admiră. „Ar trebui să mă arunc în brațele lui." Ce scriitor ! Ce operă subtilă ! Ce contrast delicios cu grosolana, greoaia și masiva existență tandiliană ! „Noi doi sîntem niște aristocrați !" El și Proust. Cînd îl citește, parcă ar pluti în altă lume. Un mare scriitor. Mare ? Nici vorbă ! „Să meargă la dracu, mă agasează, mă dezgustă, seamănă prea mult cu propria mea caricatură !" Un monstru. „Natura mea simplă și rurală de polonez are oroare de această decadență franțuzească." Iată graficul relațiilor sale cu Proust. Identic relațiilor cu lumea. Cu Argentina. Locul în care se plictisește, unde nu-l cunoaște nimeni (deși, într-o scenă memorabilă, descrie întîlnirea cu un bărbat care-i citise, în urmă cu cincisprezece ani, numele într-o înșiruire de scriitori, o singură dată, și i-l reținuse !), locul de unde pornește spre lume celebritatea lui. Ca într-un dans al cărții. Ca într-un tangou. Mișcările molatice, senzuale, ale dansului său pe plaja argentiniană se văd abia de la distanță. El este, pentru acești scarabei, un gigant invizibil ! Rămîne insesizabil, pentru că ei n-au perspectiva necesară. N-au maturitatea, luciditatea obligatorii. Prezența lui îi zdrobește, așa cum îl zdrobește pe el vărul parizian, vărul Proust. Vorbăreți și orgolioși, argentinienii îl înduioșează, de fapt. Nu face parte, e drept, din familia lor. El aparține aristocrației, ca și Proust. Dar tocmai asta îi desparte : pretențiile lor aristocratice. Pretențiile cunoscuților săi. Dacă le-ar spune tot ce crede despre ei, ar provoca un scandal.

Din fericire, există și o altă Argentină. Argentina orașelor de provincie, Santiago („un oraș care mă excită"), Tucuman. Argentina pampei nesfîrșite și a nopților luminoase. Argentina pe care o cunoaște atît de bine, cu secretul ei cu tot — identic celui al oricărei țări sud-ame-

ricane : aici, bunătatea, simplitatea devin agresive și chiar primejdioase. Mai ales pentru un nordic, pentru cel care suportă ca pe un șoc coliziunea mentalităților. Poate de aici și nevoia lui permanentă de răfuială. De răzbunare pe toate. Dar nu și pe Argentina tăcută, sfioasă, descoperită în imaginea întîmplătoare a unui tînăr cuplu așezat la o masă. Cîtă frumusețe ! De ce nu se așază alături de ei, lîngă această splendidă apariție, plină de grație feminină și lîngă tînărul care seamănă cu Rudolf Valentino ? O frumusețe enigmatică, întru totul asemănătoare lucrurilor care-i înconjoară : fața de masă, florile, chelnerul, farfuriile. O frumusețe care nu se deosebește prin nimic : e din aceeași lume, din aceeași materie.

Obsesiile Argentinei, ca ale oricărei țări cu o cultură tînără, se leagă de universalitate. Adică de succes. Orice intelectual recunoaște, onest, că Argentina „nu are o mare literatură". Cum să aibă, cînd aici, în *prospețimea anonimatului*, există *mai multe vaci decît artiști* ! Va constata și *anemia* muzicii, a filozofiei, a artelor plastice. De unde, se întreabă Gombrowicz, de unde, totuși, sleiala și apatia ? De unde sterilitatea, pasivitatea ? Răspunsul vine prompt : „Noi trăim (din nou nesuferitul *noi*, pe care aproape că l-ar interzice individului) cu lumina împrumutată de la Europa. Trebuie s-o rupem cu Europa și să regăsim Indianul care doarme de patru sute de ani în noi !" Lucru imposibil, de altfel. Simpla rostire a cuvîntului *Indio* provoacă unor facțiuni naționaliste accese demențiale. El, Gombrowicz, este, desigur, de partea *autohtoniștilor*. A început să-i cunoască pe argentinieni ca nimeni altul. I-a urmărit cu ochii unui european nemilos, dar și cu privirea strălucitoare a iubitorului. Argentina, riscă el, în cele din urmă, o definiție, este însuși Nedefinitul. O realitate la care te poți raporta nu prin întrebări, ci prin acțiuni. Unii scriitori au încercat cîte ceva. Borges, de pildă. Dar și el a fost sufocat de tendința argentinienilor de a crea opoziții. *Argentinienii trăiesc din elucubrații*. Și, exact ca în viață, în viața acestei țări, ușoară, indolentă, cuvintele se umflă, degradîndu-se într-o plicticoasă sporovăială. „Literatura lor e făcută din cuvinte frumoase. Pentru a fi artist, e suficient să te exprimi

bine. Scriitorul lor cel mai original și cel mai autonom, Borges, scrie într-o spaniolă perfectă și elegantă ; este stilist, pe plan literar (dar nu aduce soluții spirituale). Practică mai ales literatura despre literatură, scrierea despre cărți și, dacă se dedă uneori imaginației pure, ea îl poartă foarte departe de viață, în sfera unei metafizici complicative, făcută din rebusuri frumoase, într-o scolastică bogată în metafore."

În fine, argentinienii încep să-l cunoască și ei. În 1959, un localnic îi scrie : „Sînteți alergic în ce ne privește." Puțin mai tîrziu, altcineva i se adresează din Santiago : „Dumneavoastră căutați în această țară valoarea adevărată *(lo legitimo)* pentru că o iubiți. Ambele epistole îi sînt trimise celui care scrie, în chip de reverență la capătul acestui prelungit tangou : „Iubesc și stimez Argentina... da, însă care Argentină ? Nu iubesc și nu stimez Argentina... nu, însă care Argentină ? Sînt un prieten al Argentinei naturale, simple, populare. Sînt în război cu Argentina superioară, deja scrobită, rău scrobită !"

Și, ca un apendice, într-o paranteză aproape turtită între aceste cuvinte mari, un scurt comentariu, singurul care-l reprezintă cu adevărat pe retractilul Gombrowicz : „Să iubesc o țară ? Eu ?"

Gombrowicz a iubit, bineînțeles, Argentina. După cum a iubit Polonia. *Jurnalele* au captat întreaga tensiune a dublei sale iubiri furioase. A acestei duble șanse. *Jurnalul,* o obsesie perpetuată de-a lungul a zeci de ani, *jurnalul,* o altă șansă pe care și-o descoperă. „Îți mulțumesc, Prea Înaltule, pentru *Jurnal.* Unul din momentele cele mai dramatice ale istoriei mele a fost cînd, în urmă cu zece ani, se năștea primele fragmente din *Jurnal !* Oh, cum mai tremuram atunci ! Abandonasem limbajul grotesc al cărților de dinainte, așa cum te lepezi de o armură. Mă simțeam mult prea vulnerabil în acest jurnal, tremuram de spaimă să nu par fără vlagă printr-un limbaj atît de simplu. Oare nu era el cel de-al patrulea debut al meu, cel mai primejdios dintre toate ? Dar după aceea ! Cîtă încredere cînd am avut confirmarea că sînt în stare să mă comentez, în bine și în rău. Iată ceea ce-mi trebuia : să devin propriul meu critic, comentator,

judecător, regizor, smulgînd altor creiere puterea de a pronunța verdicte...“ *Jurnalul* lui Gombrowicz, așa cum îl citim prin prisma cărților sale, e cartea unui *self-made-man* al literaturii. A unui personaj excentric, fioros cînd iubește, și tandru cînd e negat. Cartea unui mare scriitor care a știut să-și *subjuge pana*. Care a căutat mereu să provoace, *să dezmorțească*. S-a aflat mereu în avanpost, în avangardă, expunîndu-și pieptul vulnerabil, vulnerat de conștiința propriei fragilități. Însă chiar și așa, n-a ezitat să introducă în confesiune persoana a III-a. Persoana șantajului. A autoșantajului. A obiectivității. A spus lumii mai multe adevăruri decît era ea în stare să îndure. Nu s-a supărat pe univers cînd acesta i-a răspuns cu aceeași monedă. A avut întotdeauna suficiente rezerve, suficientă energie pentru a reîncepe. Pentru a reînnoda șirul marilor, necesarelor *vesele insolențe*. Sfruntări benefice, refăcînd, mereu și mereu, circuitul lucidității în natură.

Eroismul singurătății

Dilema — ca să nu-i spunem, cu o prejudecată insurmontabilă, spre care conduce toată existența scriitorului, drama — lui Pavese începe chiar de la nume. Nu știi ce să alegi, nu știi ce s-ar potrivi mai bine acestui oximoron de suprafață, ciudatei combinații dintre un august cezar și un prenume de la baza scării sociale. Un scutier [1], desigur, un simplu scutier al propriei literaturi, cînd nu, încă mai dramatic, al propriei vieți. Cum să așezi accentele, pe unde să pătrunzi în labirint, pe ce cale de acces ? Te ajută, firește, nenumărate texte, o incredibilă corespondență și un jurnal, o aiuritoare dispersare a tragicului, pe clipe, pe ore, pe zile. Și, pe deasupra, un titlu care, privit îndeaproape, nu spune nimic : *Meseria de a trăi*. Te ajută, însă, cuvintele, banalele cuvinte, exclamațiile exasperate ale scutierului prăbușit sub greutatea *trăitului*. Pagina se acoperă de un cenușiu compact, explicat de ieșirile de sub carapacea tăcerii, în care, însă, nu e cu nimic mai bine. Singurătatea dăunează tot atît cît agitația vieții. Doar că în cea dintîi poate să scrie, pe cînd a doua exteriorizează o furie inexplicabilă, orele în care își *roade unghiile*, exasperat de tot ce îl înconjoară, supărat pe vecinătatea *oamenilor, a luminii și a naturii*. E năpădit de *spaime copilărești*, dar nu de obișnuitele coșmaruri infantile, ci de frica atroce, resimțită fizic. Nu-și descoperă nici un viitor, nici un orizont, dincolo de marea pe care o contemplă știe că trebuie să fie ceva, dar

[1] Pavese (it.) = scutier

nu-și dă seama ce, nu-l interesează, chiar dacă va ajunge acolo, dincolo, cînd viitorul nu va fi decît materializarea unei lungi dureri și a *îndelungatei tăceri.*

Să nu ne lăsăm, așadar, înșelați, să nu ni se pară că vreuna din poeziile lui e *convingătoare.* Și nici că, uneori, îl cuprinde *bucuria creației.* Nu sînt decît pauzele, respirațiile dintre un chin și altul. Dintre o servitute și alta. Clipele cînd pînă și efortul, banalul efort este *nedemn,* inutil, surclasat de preocuparea de a spune lucruri noi. Lucruri pe care le descoperă peste tot, în tulburarea dinaintea scrisului, în emoția, sinceră, singura sinceră, dinaintea scrisului. Viața lui, ca și poezia, se încumetă să iasă la lumină *pe dibuite,* ca o fatalitate, ca imprudența care-l închide în cercul vicios al poeziei, cînd i-ar fi plăcut atît de mult să iasă de pe *făgașul* acesta, să se schimbe, să modifice forma pentru a *reîmprospăta* substanța. Dar nu poate, i s-ar părea o probă de *diletantism,* o nouă piesă la dosarul autoacuzării. Se mulțumește să constate că *activitatea* lui poetică, truda de scutier conțin *un punct mort,* o materie presupusă, un material *subînțeles,* fără de care nu e capabil de nimic. Decît să rescrie, pînă la obsesie, *ingenioasa fragmentare* a unei imagini despre sine, despre el și locurile natale, o imagine fundamentală. Urmată cu fatalitate, cu disperare, dar și cu un abia presimțit sentiment de ușurare. De acomodare cu o lume pe care nu mai trebuie să o descopere, pentru că l-a descoperit ea, l-a ales, l-a propus *limbii literare.* Obligîndu-l să-și facă din scris o continuă apropiere de centru. Axul lumii lui trece, sfidînd fragmentarismul unei viziuni dialectale, prin cea mai curată limbă literară. Punctul de plecare și punctul de sosire. Pe care, tocmai de aceea, trebuie să-l schimbe, abolind obișnuitele mecanisme ale creației, substituind *monotonelor rezultate spirituale* o altă ordine a sensibilității. Un nou *altoi.* Mizează, după etapa de început a poeziei, pe valoarea deopotrivă *empirică și abstractă* a poemului, pe posibilitatea *justificării* în fața istoriei. Dar, înainte de a trece la faptele hotărîtoare, se mulțumește cu satisfacțiile minime ale fragmentarismului. Cu micile descoperiri din fiecare poezie. Reînnoirea sufletească, visată, dorită cu disperare, noua față a cugetului său o primește cu ace-

eași *umilință* cu care se supune propriului destin. *Instinctul tehnic* dobîndit între timp îl scutește de cîteva eforturi. Prezența fizică devine aproape facultativă în actul scrierii, iar *efortul lipsit de glorie* în care persevorează nu e decît dovada unei îndrăzneli pînă acum ignorate. Și-ar da și viața ca fiecare literă scrisă să îi apară ca descoperită atunci, ca fiecare răspîntie a textului să-l dirijeze pe căi necunoscute. Supraviețuiește, în felul acesta, rezistă unuia din marile blesteme ale scriitorului : *să nu se simtă mereu la început de drum.* În literatură nu există căi sigure, nu există cărări și trasee bătătorite : progresul constă într-un permanent și *tot mai cuprinzător măciniș de experiențe*. Doar experiențe, doar experimente. Sînt lucruri pe care le înțelege ca nimeni altul, pe care le aprofundează ca nimeni altul, tocmai pe cînd se pregătește de prima lui carte de proză, lăsînd poezia în suspensie, de teama rutinei. Dar analiza e însoțită de sentimentul dezagreabil că n-a făcut *decît să descrie stări sufletești*. A rearanjat pînă la exasperare *poezioarele,* încercînd *să le întregească semnificația,* abandonînd *căutarea inovatoare,* dorința *pasionată* de a construi.

S-a obișnuit să piardă startul, s-a obișnuit să revină asupra lucrurilor scrise. Construiește, pentru uz propriu, chiar o teorie a fragmentarismului, sau, cel puțin, a provizoratului, renunțînd, măcar de nevoie, la pretenția *exhaustivului*. Nu vrea, în fond, decît să-și dea cu părerea. Nu năzuie să *împartă dreptate* cu scrisul său, visează numai să schițeze imaginea celui *care-a fugit de-acasă* și se întoarce, apoi, *mulțumit,* în sătucul lui. O imagine a fiului risipitor. A fiului risipitor care a uitat pînă și să risipească. Se întoarce cu senzațiile intacte, *mărinimos și liniștit și limpede în judecățile sale,* dar și incapabil de cea mai mică bucurie. Incapabil *să sufere cu adevărat,* să suporte singurătatea, nemulțumit, iritat în fața naturii. Pe deasupra, nu e străin de sentimentele detestabile ale *precauției și răutății.*

Meseria de a trăi este, de fapt, meseria de a scrie. Un titlu mai potrivit, o privire mai lucidă. Problemele estetice se confruntă cu viața, cele sentimentale cu opera.

Principala lui problemă estetică, dar nu numai a lui, ci a unui întreg timp istoric, rămîne problema *unității operei poetice*. E și el unul dintre *poeții de precizie*, unul dintre pulverizatorii poeziei, un truditor, un scutier al noutății. Începe să inventeze *funcții de condiționare* a artei, încearcă să legitimeze arta în Piemont, dar și la Torino. Experimentează disonanțe, caută noi surse, între care și cea mai importantă, *contemplarea neliniștită* a lucrurilor, opusă *contemplării delirante* din poeziile anterioare și chiar *maliției* sexuale pe care o resimte uneori. De altfel, n-ar fi în stare să explice cum se compune un poem, cum se scrie o poezie. Pînă să conștientizeze toate mișcările imprevizibile ale creației, pînă să se analizeze, poemul a fost scris. Firește, dacă se compară, parcă s-ar recunoaște în *cristalizarea* teoretizată de Stendhal. Dar *complexul ritmic* — și ce e poezia modernă dacă nu ritm, dacă nu modulare? — pe care-l are în față, culorile și peisajele și diversele *declicuri și destinderi* alternează spre a da consistență acelei taine în fața căreia nu poate decît *să stea, să fumeze și să zîmbească*. Nu-și dă seama nici cum ajunge, prin poezie, la *aprecierea morală* asupra lumii. Nu pricepe cum, din raționament în raționament, dobîndește victoria asupra *senzualității elementare*. Departe de a fi un simplu *joc literar*, interioritatea lumii e însăși putința de a fi exprimată prin *universalitate*. Zile de acest fel, în care descoperă asemenea teorii sînt, într-adevăr, *zile mari*. Mari și rare, parcă ocolite, nebănuite, dincolo de preocupările obișnuite. Căci între *a scrie versuri* și *a studia* (două verbe, totuși, la fel de importante) satisfacția i-o dă studiul. Însă el studiază cu gîndul la scrierea versurilor. Un paradox sau numai o capcană în care pătrunde de bunăvoie. Cu o bunăvoie relativă, cam strepezită, pentru că poezia nu e decît *o rană mereu deschisă*, un oribil orificiu prin care se scurge toată *sănătatea din corp*. Sănătatea lui, care dacă nu e șubredă, e supusă unui blestem mult mai chinuitor, unei paralizante maladii invizibile. Unei umilințe de nemărturisit, care-i conferă unicul avantaj al scufundării în cele mai de jos straturi ale disperării. Desigur, știe să tragă foloase (literare) și din asemenea tragedii, chiar dacă *mîna mai*

Scanned with OKEN Scanner

experimentată de acum e împiedicată să dea totul, de relativa secătuire a fondului. Orice discuție, la acest nivel, vizează ansamblul, fără a lăsa, nici acum, o speranță fragmentului. Sau, cînd o lasă, totul cade sub semnul întrebării. Fuziunea, de pildă, a povestirii și a poeziei nu e decît refacerea secvențială a desfășurării firești a activității creatoare și a iluminării poetice *succesive și organice*. Drum imposibil de refăcut în poeziile considerate separat. Însăși arta poetică, atît de complicată, ce le conferă legitimitate, nu ar îngădui generalizarea legii. De altfel, notațiile lui Pavese nu au, decît aparent, limpezimea teoriei coerente. Contradictorii și fragmentare, ideile despre poezie vădesc o previzibilă incoerență, pentru că urmează un drum dublu : mai întîi dinspre reflecție spre creație, mai apoi dinspre opera finită spre meditația asupra ei. Numai că într-un punct, într-un loc pe care nu-l identifică nici însemnările de jurnal, se produce ruptura. Creația lui Pavese datorează prea mult inconștientului, bine educatului inconștient, în timp ce metatextualizarea își urmează propriile obsesii. Două vieți paralele, două lumi intersectate, parcă fără voie, în paginile dureroase ale jurnalului.

Nu are prea multă înțelegere nici pentru scriitorul ca atare. Nu-l interesează, firește, decît marii autori, iar lista lecturilor sale seamănă mai degrabă cu o antologie a *celor mai buni zece*. Homer și Dante și Shakespeare, acești magnifici înzestrați pentru *opera de grandioasă și rafinată abilitate*, posesorii vicleniei cerute de *jocul* ce leagă povestirea de poezie, obsesia de realizare. Admiră, în schimb, dar numai el știe cu ce zîmbet pervers, disprețuitor, la alții *arta cu totul socială* de a fi *admirabili în compromis*, stăpînind cu viclenie experiența, egali cu sine, clarvăzători și *buni vorbitori* comunicînd printr-o înfloritură de stil cît alții prin munca de-o viață, *liniștiți și nepăsători*, trăind în varietate ca în cel mai firesc mediu. Prin comparație, tot ce scrie el, tot ce notează în jurnal, toată reelaborarea creației, departe de a fi *estetică*, e o neplăcută, plictisitoare *văicăreală*. De altfel, a fost, de cînd se știe, specialist într-un singur lucru : *înjosirea morală în scopuri estetice*. Numai că a eșuat. Nădăjduia să

capete acces la *cariera de geniu*, dar n-a reușit nimic. Și, încă mai rău, n-a depășit acea epocă. Abia dacă a reușit să decadă moral și, ca opera să fie desăvîrșită, să atingă apogeul măcar pe latura asta, ar mai lipsi și echivalentul decadenței fizice. Să aibă, de pildă, *pantofii rupți*. Nu-i are, desigur că nu-i are, nici în perioada exilului și nici mai tîrziu, cînd aproape că va fi declarat, așa cum visează de pe acum, geniu. Ceea ce nu-l împiedică să ducă *viața de sinucigaș* pe care o explică atîtea neajunsuri. Trăiește cu certitudinea că e condamnat pe viață la sinucidere, cu fiecare piedică ce i se ridică în cale. Dar tocmai asta îl înfioară : *principiul lui* e, într-adevăr, sinuciderea, dar o sinucidere *niciodată săvîrșită*. Un act neîntîmplat, care îi *mîngîie sensibilitatea*. Și ce e mai înspăimîntător, mai greu imaginabil — nu deține resurse pentru *a se redresa*. Acum vorbește omul cu experiență. A mai trecut prin asemenea crize, și n-a reușit nici atunci să își revină. E limpede, acum nu va reuși nici atît. Și totuși, în ciuda slăbiciunii pe care și-o cunoaște, pe care o simte, iată că, de data aceasta, găsește *calea spre salvare*. O găsește în ființa Pierinei, în *dăruirea* ei, chiar dacă trecătoare, chiar dacă înșelătoare. Asta i-a lipsit întotdeauna : o ființă cu care să se confunde, care să-i *concretizeze* obligațiile. Pentru că, abandonat *propriului eu*, nu izbutește niciodată nimic. Dar nici experiențele de acest gen nu țin prea mult. Nu durează cît gîndul sinuciderii, cît *loviturile de ciocan* pe care le aude. Cum ar putea să dureze, cînd orice ar face el în viață se transformă în *neghiobie?* O neghiobie fără originalitate, o neghiobie în sensul *cel mai banal și iremediabil*, neghiobia unui om care *nu știe să trăiască* și care, din punct de vedere moral, *n-a crescut*. E gol, o știe foarte bine, hrănindu-se cu ideea deșartă a unei iluzii pe care nu se decide *s-o făptuiască*. În schimb, a ridicat pe culmile artei *fuga de tragic*. Se refugiază în cîte o idee, în cîte o încrîncenare sufletească, dar principala lui obligație, ca poet, e să nu uite că starea de spirit nu înseamnă nimic și că, în afara poeziei, nu există nimic. El, poetul, are datoria să năzuiască la *răceala utilitară* ce ușurează accesul spre tragic. Să fugă de voluptate. Să se izoleze de tentațiile superficialității, ex-

perimentînd toată gama suferinței. Firește, cu totul altfel decît a făcut-o el, care, ironie a sorții, *a suferit în zadar*. Adică, suferința nu i-a adus nimic nou. Poeziile scrise acum sînt identice cu cele compuse în urmă cu nouă ani. Atîta suferință acumulată, atîta orgoliu risipit, iar el continuă să răspundă vieții *tot atît de copilăreşte*. Bărbăția, o iluzie cucerită prin imensă muncă, nu e decît plasma inconsistentă, amăgirea resimțită la fiecare palpare a conștiinței. Nu-i rămîne decît *să-și facă tragică voluptatea*. Dar lucrurile îi ies mereu pe dos. Pentru că *tortura* lui ia naștere *din nedreptatea, din fapta murdară* pe care le îndură. Pe de altă parte, adevărul îl obligă la mărturisiri complete. Și ce mărturisire mai cumplită decît aceea că *nimic din lumea asta nu i-a străbătut încă spiritul?* N-a reușit nici măcar să aproximeze *scheletul cenușiu și etern* de sub epiderma lucrurilor. Cuvintele sale sînt simple obiecte, construcții fără viață care, de cînd se știe, au fost *doar senzații*. Cît despre portretele, despre peisajele din cărțile sale, ei bine, ele nu sînt decît *tablouri*. Tablouri și nu drame, așa cum ar fi trebuit să fie. Scrisul — pură și inutilă contemplare, *o reproducere și o transfigurare* aproximative, amăgitoare. Lumea în prozele lui, se reduce la o schematică *galerie de gesturi de forță și de plăcere*. În loc să redea viața, paginile lui descriu *spectacolul vieții*. Așadar, totul trebuie luat de la început, totul trebuie regîndit.

Dar în numele cui vorbește Pavese? Desigur, în numele *îndrăgostiților de viață*, al celor ce au plăcerea *de a povesti*, care ajung la sinucidere numai din imprudență. Adică la *eroismul mitic*, la *afirmarea fabuloasă* a demnității omului în fața destinului. Îndrăgostiții de viață, acești *autodistrugători* care se ignoră, căutîndu-și infirmitățile, vînîndu-și ticăloșiile, exaltîndu-se cu cît acestea sînt mai mari și mai devastatoare. Autodistrugătorul, *un învingător al trecutului* și — de ce nu? — și al prezentului, *comediant* și, totodată, *stăpîn pe sine*, mereu în competiție, gata să arate ce știe, gata să explice de ce e în stare. Autodistrugătorul nu-i, în fond, decît un *opti-*

mist. Acceptă din partea vieții orice, știind să transforme totul în victorie. Dar nu suportă — și aici începe tragedia — singurătatea. Îl terorizează gîndul că, într-o bună zi, ar fi posibil să-l apuce demonul *construcției*, al sistematizării sau cine știe ce *imperativ moral*. Fuge de toate acestea, se exilează în zgomotul vieții, și n-ar fi exclus să se sinucidă. Cu toate riscurile, cu toată decăderea care însoțește funestul gest. Pentru că azi sinuciderea e un derizoriu mijloc *de a dispărea*. Fără nici o măreție. Un gest meschin, comis *în tăcere, pe ascuns*. Nu mai e, ca-n vremurile de glorie, *un act, ci o suferință*. Unde sînt werthereenele epoci, cînd se va reîntoarce timpul *sinuciderilor optimiste* ? Și apoi, cine se sinucide în ziua de azi ? Numai superficialii. Artiștii sinucișii din cauza nefericirii au fost niște simpli *diletanți ai senzațiilor*. N-au reușit să pună în cărțile lor nimic din *boala cumplită ce-i măcina*. Ce concluzie trage el, scutierul Pavese, de aici ? Că *singurul mijloc de a scăpa de abis este de a-l privi, de a-l sonda și de a coborî în el*. Căutînd, adică, *dezolarea terifiantă*, dezolarea absolută că *suferi o nedreptate*. Că n-ai nici o vină, că admiți o represiune *admirabil de totală*. O nedreptate sublimă, la care să n-ai nici cea mai mică contribuție. În care să fii de o pasivitate totală, ca în fața unei *dimineți de iarnă*. O nedreptate în care ai vrea ca *ingratitudinea* să fie încă și mai mare. Asta se cheamă, la douăzeci și opt de ani, a *trăi* : forma cea mai directă de a exprima absența oricărei precocități.

Într-o altă ordine a lucrurilor și a vieții, femeile. Nu le-a înțeles niciodată și o boală îngrozitoare îl împiedică să le cunoască și în viitor. Dar le studiază. Le observă de la distanță, le cercetează cele mai mici gesturi. Nu e ușor, pentru că *femeia e animalul cel mai rațional din cîte există*. Ea deține abilitatea și experiența pe care bărbatul nu le va dobîndi niciodată. Ea știe să nu-și încalce principiile, chiar cînd își satisface plăcerile împotriva lor. Și asta pentru că femeile au, în general, *maniere mai alese decît bărbații*. Ele așteaptă totul de la *aspectul lor formal*, în vreme ce bărbații *acționează*

sau gîndesc. Nu i-ar strica și lui *să devină mai femeie.* Să substituie senzația că *nu-l mai interesează literatura,* că *tinerețea a trecut.* Să înlocuiască uscăciunea dintre o carte și alta, coridorul de tristețe pe care nu-l risipește decît *speranța creației.* Speranța mai puternică și decît cărțile, speranța cotropitoare, învăluitoare, singura dovadă că *bucuria de a făuri* — prin care au trecut și *cei mari,* trebuie să fi trecut și ei ! — *nu e prea ieftină.* Din contră, dacă ar face un bilanț, ar descoperi că n-a tras, din scrisul său, nici un profit. Dacă lasă deoparte *gloria sau rușinea* — lucruri, oricum le-am privi, inefabile ! — observă că scrisul, în loc să-l ajute, i-a diminuat părerea bună despre lume. L-a privat de iluzii, de *farmec,* căci multe lucruri care-i plăceau s-au *stins* în pagină, în pagina scrisă, scrumite și amorfe. S-a golit de tot entuziasmul, a renunțat să mai fie el însuși. A ratat, dar nu în lucrurile mari — cine ratează în lucrurile mari ? —, ci în cele *mărunte* și dureroase, atît de la îndemînă și atît de primejdios amenințate : nu are un cămin, nu e capabil să-și păstreze prietenii și să satisfacă femeile, nu-și cîștigă existența *ca oricare altul.* Cea mai tristă ratare. Mai tristă și decît *arta vieții,* adică arta de a ascunde persoanelor dragi *bucuria de a fi cu ele.* Nu-i mai rămîne aproape nimic. Greșelile lui se aseamănă cu erorile sinucigașului : nu se omoară, ci se gîndește la asta *fără s-o facă.*

Uneori, foarte rar, descoperă și cîte un motiv de bucurie : plăcerea *de a începe ceva.* Atunci are certitudinea că trăiește, că s-a ambarcat într-o aventură ce îl va scoate la liman, la un țărm luminos. Știe că singura aventură reușită e cea căreia *i te dăruiești cu totul.* Adică tocmai aceea pe care el n-o va întreprinde niciodată, pentru că e incapabil de asumare. *Viața începe în corp,* notează el, ascunzînd în această replică tot tragismul imposibilității de a porni la drum. De a-și da drumul, de a începe. De a resimți bucuria. Nu e capabil de sacrificii, *nu poate să plîngă.* Pentru că a plînge, ca și a se sacrifica, înseamnă *a ceda lumii,* a căuta un profit. Și în chestiunea aceasta mai are de învățat de la femei. Înainte

de a se arăta abil cu alții, să se arate *abil cu sine*. Să provoace, să inventeze sau, mai bine, să le imite pe femei în arta de a face astfel lucrurile încît păcatele să îi apară ca virtuți, așa cum numai ele știu, așa cum doar ele sînt capabile. Iată unul din secretele existenței, relevat de exemplul feminității : artist mare e *cel care construiește, fără morală, o solidă lume morală*. Dar, oricîte argumente ar aduce împotriva risipirii care îl chinuie, împotriva trecătoarelor iubiri ale începuturilor, constată, mereu, că există ceva mai trist decît pierderea idealurilor : *îndeplinirea lor*. Nu are de ales : se plasează întotdeauna la extreme : *sau dragoste sau ură*. Oricare dintre ele, cu o singură condiție : *mereu cu violență*. Mereu la cea mai înaltă tensiune, de fiecare dată ca pentru prima, ca pentru ultima oară. Cu profundă tristețe, cu fatalitatea *de a rămîne pentru totdeauna copil, fără să îmbătrînești*. Destinul se distrează pe socoteala lui, îi creează iluzia fericirii, a punctului asupra căruia să se concentreze, hipnotizat, descoperindu-se în stare de orice, în afară de *a atinge acel punct*. Asta înseamnă să fi fost *prea multă vreme* copil. Să nu fi ajuns la înțelepciunea *conștiinței*, dacă și ea, conștiința, se măsoară în felul acesta, atîta vreme cît nu-i altceva decît *fler*, doar o *culoare cunoscută pe dibuite*. Sfidarea imposibilității, retezarea șansei *de a începe*. De a fi natural, de a nu păcătui *contra naturii*, evitînd pedeapsa de a nu mai fi *natural* cînd dorești. Dar, la treizeci de ani, Pavese nu dă nici un semn că ar dori să fie natural, să trăiască firesc. Subtila artă a disimulării, a conștiinței pervertite. Din cauza asta, nici sinucigașul nu concepe să moară *sub roțile unui automobil sau să crape de pneumonie*. Minciuna merge pînă la gesturile fundamentale — dar nici un pas mai încolo. Există un olimpianism al minciunii, așa cum există unul al vieții. Doar că așa-zișii olimpieni (iată trei exemple : Shakespeare, Goethe și... și... Sturani !) au dobîndit această calitate încă din *prima zi a vieții lor*. În vreme ce tu, Pavese, *nu te-ai născut olimpian și nu vei fi niciodată*. Orice efort rămîne inutil, orice sforțare zadarnică. Să se mulțumească, deocamdată, cu *ambiția* de a se sinucide. Numai că hilara difi-

cultate a acestui *act de voință* e că se poate comite numai cînd *orice ambiție a fost depășită*. Ca și cum ai omorî pe cineva *doar ca să însemni ceva în viața lui*. Sau, încă mai bizar, să te sinucizi doar ca să însemni ceva *pentru tine însuți*. Dar tot el scrie, ceva mai lucid, mai bine ancorat în viață, mai departe de metafizică : nimeni nu face un sacrificiu fără *speranța răsplatei*. Totul, firește, e o chestiune de *negoț*. Un lux care *se plătește se plătește se plătește*, ca orice lucru făcut *fără rezerve mentale*. De unde și ridicolul situației : au dreptate *idioții, nebunii, încăpățînații, violenții, toți* — numai cei întregi la minte nu au. Dar cum ar putea să aibă, cînd totul în jurul tău se adună, *mînii, umilințe, neliniști, lacrimi, frenezii* și, pînă la urmă, vechiul scenariu, ghinioanele obișnuite : *un cancer o nefrită un diabet o scleroză*. Cînd nu, așteptată, comentată, respinsă, dorită, urîtă, atotputernică, sinuciderea.

Și apoi, cîte alte dezastre ! Nici o șansă de a-și scăpa din mrejele propriului caracter : *misogin ai fost, misogin ai rămas*. Are treizeci și unu de ani și certitudinea că *nu va mai crește*. Ros de *porniri necontrolate*, sedus, arareori, ce-i drept, de ispita comunicării, își caută sprijin, își face curaj *încuviințîndu-i pe ceilalți*. Nu își asumă singurătatea, n-a învățat, încă, *să fie stînca, nu valul ; să acorde, nu să ceară ; să fie calm să aștepte*. Să evite atît de familiarele situații *înjositoare*, să se controleze, respingînd *multipla singurătate de suflete*. Altfel, nu va face niciodată nimic. Prea multe comenzi, prea multe urgențe acumulate de la o zi la alta. De unde atîta forță ? De unde puterea de a rezista, cînd *forța feciorelnică* de la douăzeci și cinci de ani n-a izbîndit acolo unde speră să triumfe cu *oboseala* de la treizeci ? Cît privește motivele, rațiunile majore, din acestea are suficiente. Dar cui îi lipsește vreodată *un motiv serios ca să se omoare* ? Drama lui e că a mers cu nehotărîrea, cu neputințele atît de departe încît a ajuns *să aștepte salvarea dinafară*. Greu de imaginat decădere mai totală, umilind-o chiar și pe aceea că, la treizeci de ani, *nu are o meserie*. Poate s-ar acomoda cu cea de terorist. Ultima lui șansă, după

ce hotărîrea de a dispărea definitiv a triumfat. Ezită numai între alternative : *să facă saltul singur* sau *să ia cu sine o victimă*. Măcar lumea să-și amintească, să redimensioneze importanța gestului funest. Nu mai are resurse pentru *a trăi singur*, acum, cînd cu siguranță, va trebui să trăiască singur, după ce i s-au îndeplinit profețiile, după ce iubita s-a măritat cu altul. Știa ce-l așteaptă, *se antrena* pentru această eventualitate încă de mic. *Et voilà*. Nici o scăpare, fatalitatea îl învață pe de rost, nici o rază de lumină. Se simte ca un ins *spintecat de sus și pînă jos* și, ca și cum asta nu ar fi destul, *îl mai doare și o măsea*. N-are rost să se mintă : *a ajuns un idiot*. Ce a greșit, ce rău i-a făcut celei care-l pedepsește atît de cumplit ? Încă n-a ieșit din adolescență, la treizeci de ani, și singura apărare împotriva greșelilor comise nu e să spună : *altă dată voi ști ce să fac*, ci *altă dată voi păți la fel*. Singura morală în care crede — pentru că e morala inventată de el.

Nefericirile lui Pavese sînt consecințele unor greșeli de calcul. Ceea ce trebuia să i se întîmple la douăzeci de ani, i se întîmplă la treizeci. Acesta e lucrul anormal pe care și-l descoperă, și nu presupusul *geniu* ori celelalte bazaconii. Mereu în urma vremii sale, mereu în urma vîrstei. Un scutier. Cei de-o vîrstă cu el sînt de mult convinși de fleacuri care pe el încă îl uimesc. Pentru el, n-a avut încă loc nici revoluția franceză. Și cînd va avea loc, sigur *îl va dezgusta*. Alternarea *bănuitului* cu *trăitul*, caruselul amețitor al celei mai banale existențe îl proiectează în ipostaze care de care mai sinistre. I se pare ridicol și să presupună că *relațiile sale vitale* cu o persoană se vor schimba vreodată. Nu se schimbă nimic, nu evoluează nimic. Doar *alte chinuri, alte cangrene, altă rușine*.

Încă două chestiuni : cum să trăiești și cum să muncești. Arta de a trăi, pe lîngă minciunile sfruntate care o compun, implică, așadar, și *abilitatea* de a te obișnui să făptuiești *orice porcărie*, fără să-ți tulburi echilibrul interior. Să n-ai nici o mustrare de pe urma chinuirii ce-

lorlalți, să nu resimți nici un regret. Cea mai bună zestre cu care să pornești în viață. La fel și în muncă. Doar că nu e *semn bun* să-ți începi activitatea cu *dorința arzătoare* de a reuși. La început, să iubești tehnica fiecărei acțiuni, tehnica în sine, lucrul mecanic, așa cum iubești — dacă o iubești — viața pentru ea însăși. Însă considerațiile de acest fel nu duc prea departe. Sistemul său de referințe funcționează cu totul anapoda. Ceea ce lui Svevo, de pildă, i se părea *senilitate*, lui i se pare *adolescență*. Sub fiecare lucru se ascunde, de fapt, altceva. Dați-i, spune el, dați-i singuraticului un tovarăș și *va vorbi mai mult ca oricine*. La fel și naivitatea. Naivitatea nu înseamnă *caritate*. Naivitatea e descoperirea egoismului în fața jignirii. Caritatea nu poate fi jignită. Poate fi jignită doar naivitatea, clipa de neatenție suficientă pentru *a pierde nenumărate zile slujindu-i pe alții*. Ca și ambiția, echivalentul perfect al *sentimentului de inferioritate*. Ca și *insulta gravă* de a nu-l crede pe om că suferă. De a nu acorda nimănui vreun credit, de a te păstra între limitele incapacității de a-ți detecta atît *sentimente comune*, cît și *sentimente excepționale*. De altminteri, de aici pînă la a considera femeia, eternul dușman, eternul model, ca pe o *bucată de pîine* nu e decît *chestiune de abilitate*. Și, în general, e semn de slăbiciune *tot ceea ce ne privează de conștiință*. Iar cea mai mare slăbiciune e moartea. O slăbiciune și o ambiție deșartă. Ca și reușita, *ambiția murdară* realizată prin mijloace la fel de murdare. Ambiții care aduc nenorociri, sorbind de peste tot nenorocirile. Dar insuficiente ca să facă *dintr-un nătărău un om inteligent*. Pentru asta mai e nevoie de ceva : *de cunoașterea și utilizarea propriului stil de a trăi*. De tăcere, adică de *știința de a te apăra*. Toate aceste componente sînt laturi ale *meseriei de a trăi*, ale artei de a supraviețui. Fără milă, pentru că *mila este o chestiune de nervi*, dar cu *abilitatea* manevrării lucrurilor și persoanelor, astfel încît ele să *vină la tine*. Dar adevăratul artist, ca și adevăratul om politic, nu trebuie să se joace, *cu sînge rece*, cu *iraționalul* misterios al ființei. În schimb, intră între obligațiile sale *analiza*

și distrugerea neîncetată a propriei *tehnici*. Altfel nu va fi niciodată altceva decît un *amărît*.

Însă *purgarea umorilor narative*, analiza permanentă parcă îl mai întineresc. Parcă îi toarnă ceva sînge în vine. 1940 pare să fie primul său an de viață demnă : învață să trăiască *cu agilitate*, nu mai *delirează* și, cît de cît, duce o viață demnă : respiră numai ca *să creeze*. S-a apropiat mulțumitor de desăvîrșirea unor *situații stilistice*, precum Dante, Stendhal sau Baudelaire, ignorînd păcatul *frazei frumoase*. Ține vorbele în frîu, nu le îngăduie să se reverse, căci umplerea unei pagini echivalează cu edificarea unei *situații mentale*, dezvoltate în plan obturat. De altfel, realitatea însăși reprezintă echivalentul material al scrisului : visul, de pildă, se desfășoară *ca o povestire*, iar invalizilor li se substituie *traducerile*. Nu e departe nici ziua cînd obișnuita credință în poezie *va stîrni invidia*, o mînie bine întemeiată, explicabilă, pentru că mînia nu este niciodată *improvizată*. Ea crește, se adună, dospește, dar numai în prezența unui obiect, a unei ținte fixe. A unei ținte din ce în ce mai vii.

După atîtea notații incoerente, după atîtea zile de trudă asupra unor file de hîrtie fără finalitate, ce înseamnă, pentru Pavese, jurnalul ? Înainte de orice, *o revărsare neașteptată de gînduri și stări conceptuale*. Un filon nevăzut care îi *marchează viața interioară*. Cel mai bun mijloc de a-și verifica, ulterior, gîndurile și de a găsi *corespondențe*. Însemnările nu au importanță pentru *descoperirea lor explicită*, ci pentru fereastra deschisă spre comportamentul *inconștient*. Din jurnal nu se reconstituie adevărul, ci o *ființă*. Nu abstracția, ci carnea vie a paginii scrise.

Jurnalul urmărește, pînă la obsesie, posibilitatea descoperirii paralelismelor. Viața și literatura sînt pentru el unul și același lucru, contopite în asemenea măsură, încît aproape că nu suportă nici o nuanțare. Preferă să spună, urmînd aceeași lege a analogiei, că *arta de a organiza împărăția cerurilor dincolo de moment este la aceeași înălțime cu arta de a organiza o poezie dincolo*

Scanned with OKEN Scanner

de fragment. Că o declarație de război este ca o declarație de dragoste : egalizează oamenii și sentimentele. Că, în fine, *persoanele* trebuie respectate nu numai în viață, ci și în povestire. Altfel, cazi în *melodramă, în* detestabila melodramă, care reprezintă pentru artă ceea ce înseamnă pentru viață ambiția. Căci artiștii nu sînt altceva decît *călugării epocii burgheze.* Sînt prea ancorați în timp și doar arareori experiența lor are o *valoare metafizică.* Meditația îi ajută să iasă din timp, să scape de constrîngerile vremii. Undeva, dincolo de scepticism, dincolo de agitația vieții trebuie să existe o *superioritate de a înfrunta existența.* De a o înfrunta, dar nu oricum, ci cu forță, disciplinat. O disciplină care ar trebui impusă *măcar gîndurilor.* Măcar meseriei îngrozitoare de a trăi, de a-și rememora, cu fatalitate, orice gest comis. Bine, cel puțin, că avem capacitatea de a ne aminti *momentele și nu zilele.* Bine că există șansa de a uita cîte ceva, de a nu ne reaminti că *am greșit tonul.* Chiar și într-o simplă frază. Și nu ne reamintim pentru că nu am reușit să cunoaștem în profunzime. Nu am meditat suficient, nu ne-am implicat, pe scurt, *nu am cunoscut.* Pentru că nimeni nu renunță la *ceea ce cunoaște.* Nimeni nu renunță la vreo regulă inventată de el, cum ar fi aceasta : *unicul eroism e eroismul singurătății.* Nici măcar Pavese, care nu e *ambițios, dar e orgolios,* care trăiește cu luciditate, cînd mai nimerit ar fi să trăiască în indiferență. Dar nimeni nu-și poate minți propria natură, iar el cu atît mai puțin, copleșit de nenorocirea că, *prin vocație,* nu are pentru poezia lui decît *un public,* pe cînd el caută *suflete gemene.* Unde să le găsească, unde le-ar putea găsi, cînd femeile au o indiferență atît de *profundă* pentru poezie, mai îngrozitoare decît a *oamenilor de acțiune ?* Toți sînt oameni de acțiune, toți fac cîte ceva, numai el nu, neștiind să se comporte *cu femeile altora,* nemulțumit și de *realismul naturalisto-psihologic,* prea sărac pentru el, cu prea puține *puncte de vedere,* cu insuficientă viață.

Una din căile prin care literatura lui ar putea ajunge pe culmi e reîntoarcerea la copilărie. Să se inspire din epoca în care încă nu era artist. Să dobîndească *ingenu-*

itatea anilor fragezi, prospețimea unei lumi *absorbite* și inocente. Îi izbutesc doar povestirile marcate de amprenta *contemplatorului* care observă întîmplîndu-se *niște lucruri mai mari decît el*. Și încă ceva, încă un aliat în *neliniștea și efortul* de a scrie : certitudinea că în pagină *rămîne ceva nespus*. În ciuda clasicismului pe care îl cultivă, de fapt, un tradiționalism tipic, fără prea mare valoare, scrisul său năzuiește la *abolirea provincialismului*, ca o limbă poetică ridiculizînd dialectalismul. Însă primejdiile nu sînt mici : clasicismul său *rustic* e amenințat să se transforme în *etnografie preistorică*. Într-o copilărie de dincolo de inocență, într-o parodiere involuntară și penibilă a științei. O formă de provincialism a gîndirii, iar, în artă, provincialismul are semnificație doar ca *rezervă etică*. *Cuvîntul — mijloc*, atît de greu cuceritul cuvînt potrivit, provine, la el, din *plicticoase cercetări culturale*, care au făcut posibilă o *izbucnire baudelaireană*. Se mulțumește cu atît, rămîne la această constatare, pentru că alte adevăruri nu are la îndemînă. Nici adevăruri, nici mirări, ca în copilărie, ca în adolescență, cînd își spunea cu uimire că realitatea în care trăia el *era aceeași pe care Homer și d'Annunzio o treceau sub tăcere*. De aici și-a împrumutat viitorul caracter al scrisului : din substituirea unui mit, care consacra *locurile unice*, cînd, în realitate, *nici un gest și nici un* loc nu valorează mai mult decît altul. Doar mitul și simbolul introduc o ierarhie, pe care el, subjugatul, o preia și o îmbracă în haina propriilor cuvinte, în imaginile transcendente ale copilăriei. Nu are altă ambiție decît *să prezinte fără să descrie*, să construiască, să edifice, pentru că însuși *sensul vieții* e construcția. O repetiție, *o reparcurgere*, o reîntoarcere la trecut, asta e viața, asta e literatura. Chiar *prima oară* este întotdeauna *a doua oară*. Problema lui, a poetului, în aceste condiții, e *să valorifice iraționalul*. Să-l pună în valoare fără să-l *demitizeze*. Păstrîndu-i aura de unicitate, de lucru parcă atunci descoperit, cînd, în realitate, el fusese înregistrat, notat, fixat demult în memoria afectivă.

După astfel de tururi de forță pe pista intelectualității, își dă seama că puterile lui sînt mult mai neîn-

semnate decît bănuia. Nu rezistă durerilor, nu suportă iminența chinurilor. Se înfășoară într-un aer neguros, gîndindu-se la realitate doar vag și doar din cînd în cînd. Pînă la urmă, se obișnuiește cu starea aceasta, cu această armură în fața *durerii adevărate*, care se tot amînă, înșelată prin strategia amneziei, *și astfel uită, și astfel nu mai suferă*. Îi mai rămîne șansa cărților. Cărțile sînt cu totul altceva decît *viața inconștientului*, cu totul altceva decît proustianul *eu profund*, care se păstrează întotdeauna intact. În timp ce datoria vieții e *să justifice*, a artei e să dea un nume *sălbăticiei, superstiției, oribilului*. Adică să le facă inofensive. Ca și istoria, creația atîrnă între doi poli : *a avea curaj* și *a avea răbdare*. Iar unul îl neagă, necontenit, pe celălalt, într-o mișcare pasionantă, adică sinceră : pasiunea nu minte, pentru că își creează propriile simboluri, care *o fac posibilă*. Filozofia lui de viață s-a obișnuit să țină seama de asemenea lucruri. Există posibilitatea ca ea să nu-l ducă la nimic, dar nu și-ar îngădui, sub nici un pretext, să eșueze în *resentiment*. Și nici în ură, pentru că lui, ca om, *nu i se cuvine nimic*. Nu și-a meritat nici măcar viața, pentru că nașterea însăși e un cadou. Încetul cu încetul, alunecă în generalizări, iar persoana poetului, cîtă fusese, dispare și mai mult din pagină, lăsînd locul unui producător de maxime. Unei voci neutre, trădată doar de amărăciunea cîte unei reflecții : *În tinerețe regreți o femeie, la maturitate femeia*. Rostește toate aceste cuvinte într-un moment în care, obiectiv vorbind, *e fericit, are forță și geniu, are ce face*. Și totuși, trece de două ori pe lîngă sinucidere, pentru că, deși îl admiră cu toții, *îi fac complimente, se gudură pe lîngă el*, știe că nu prețuiește nimic pentru nimeni. Da, *cine n-a avut întotdeauna o femeie, n-o va avea niciodată*. Aceasta e, de fapt, marea obsesie, insolubila chestiune. Nu lucrurile *vieții practice* îl sperie, ci *golul din sine*. Singurătatea care îl obligă să-și aranjeze căminul *dintr-un birou, dintr-un cinematograf, dintr-o încrîncenare*. Așa că marea, adevărata artă nu constă în a scrie cărți, a trudi, a gîndi și a muri în singurătate, ci *arta de a nu fi satisfăcut*. Arta nefastă de a alerga dintr-un loc în altul, de la Roma la Torino, de a fugi de lume, cu perspectiva de a-și

petrece viața, pînă la șaptezeci de ani (*numai să ajungă la vîrsta asta!*), așteptînd, într-un cinematograf de cartier, șezînd într-un colț și fumînd, sfîrșitul zilei. O perspectivă luminoasă, sinistră și liniștitoare totodată, pentru că s-a obișnuit să trăiască alături de ceilalți *ca și* cum *ar începe acum și ar trebui să termine puțin mai tîrziu*. Adică într-o tensiune și un aproximativ pe care, dacă nu ar fi trecătoare, nu le-ar îndura. Nu îndură nici senzația de *om încolțit, la capătul puterilor*, golul necontrabalansat de nici o *scînteie vitală*. Falimentul e cu atît mai grav cu cît *a obținut unele rezultate*. Se va ridica din nou, desigur, și va mai face cîteva lucruri. *Dar fisura există*, ultimul semnal a fost tras.

Cu toate acestea, nu se dezice de singurătate. Se împrospătează *cu apa rece a solitudinii, după ce pleacă toți*, lăsîndu-l singur. Doar el și scrisul, *vorbind singur*, trăind singur. Deși n-a cunoscut nici o împrejurare în care poezia *să fi schimbat lucrurile*, el începe să scrie *cînd partida e pierdută*. Și totuși, ce noroc de fiecare dată cînd părăsește un oraș, *orașul începe să se descompună*, în timp ce el, în altă parte, așteaptă. *Și așteptarea e o ocupație*. Nu-și imaginează ceva mai groaznic decît *a nu aștepta*. Așteptarea și *plăcerea de a fi viu*. Plăcerea nudă, fără conotații, plăcerea în sine de a trăi. De a trăi așteptînd, supraviețuind scrisului și singurătății, drumului pînă la cinematograful de cartier și *femeilor, acest popor vrăjmaș*, predestinării de a trăi *sub aripile altuia*. Și plăcerea de a scrie, de a fi *un geniu creator*, nu, nu pentru posteritate, nu pentru *a fi arătat cu degetul* de către mulțime, ci pentru a menține *truda zilnică*, încredințîndu-te că *merită osteneala*. Firește, consacrarea vine de la sine, vine după prea multă speranță, iar atunci cînd sosește, îl află *trist, inutil ca un zeu*. N-a inventat nimic, n-a făcut nimic, timpul se scurge pe lîngă el cu inutilitate olimpiană, da, un fel de olimpian este și el, un olimpian al deznădejdii, al neputinței, al *neplăcerii, dezgustului și neliniștii* îmbogățite în amintire, proliferînd precum celula canceroasă, reducînd pînă și inefabilul la meschinărie, departe de *viața simplă și perversă* alături de o Greer Garson, alături de o Lana Turner, pe care le visează, pe care le visa, dar acum nu-i mai pasă, acum

Scanned with OKEN Scanner

se întreabă dacă ar fi în stare *să moară obscur*, pentru că oricum va muri, acesta e sfîrșitul. A devenit, după cum dorea, *etern ca o colină*, un maestru de ceremonii, cel mai bun din generația sa, a intrat în istorie, *original și autentic*, și totuși și totuși. Exact cum își imaginase în tinerețe, are o *situație solidă* și o prețuire pe măsură, ba chiar, din cînd în cînd, *revelația cărților mari*, dar el scrie ca un mort, *dinafara timpului*, transformîndu-se în amintire, pentru ceilalți și pentru el, însă *fără ușurința de a trăi pe picior mare*, în timp ce, *de la înălțimea vîrstei*, îi dă sfaturi tînărului Calvino, tocmai cînd își atinsese orgoliul, cînd a izbucnit fără ca și ceilalți să-și dea seama, și, cînd au observat ei, el ajunsese *foarte mare*. Iată *forța* lui, iată strategia lui, el nu acuză viața, *viața e frumoasă și demnă*, dar nu pentru el, el *cade* cade și scrie, intrat în vîltoare, *contemplîndu-și neputința*, simțind-o *în oase*, în vreme ce la Roma atinge *apoteoza*, cînd în meseria lui — a scrie ? a trăi ? — e *rege* cînd, abia acum, la urmă de tot, constată că era nevoie de umilință, nu de orgoliu, ca să cadă, ca să scrie. Nu vorbe, ci un gest. *Nu voi mai scrie*. Nu va mai scrie.

Scanned with OKEN Scanner

Ethica Magna

Viața lui Camus e brăzdată de tirania cîtorva termeni : *judecată, fericire, revoltă, singurătate*. Deasupra lor, încoronare de ultim ceas, dar și primă alegere conștientă, *etica*. Profesorul de etică ațipește în Camus numai pentru a-i face loc celuilalt, revoltatului, drept-cumpănitorului, judecătorului care a știut să refuze a fi și călău. Etica lui propune o justiție calmă, dar nu mai puțin intransigentă, o cartă a valorilor care au ca temei mărturisirea. Liber consimțita mărturisire. Paradis al psihanaliștilor, *Caietele* lui Camus instituie legea marțială a confesiunii permanente. Sensibilitatea secolului douăzeci nu mai permite operele imperfecte, mărturisirile parțiale. Marile texte mutilate de croșete nu mai au căutare. Omul contemporan vrea opere complete, martorul celor două războaie mondiale nu acceptă decît dezvăluirile totale. Pudoarea trece între piesele de dosar, între piesele de arhivă. Locul din avanscenă îl acaparează impudica mărturisire. *Memoriile* se metamorfozează în *carnete intime*, biografiile „autorizate" în relatări clamoroase. *L'air du temps* s-a dovedit capabil să schimbe însăși structura existenței — cum să nu schimbe, atunci, transcrierea acesteia, cum să nu modifice urmele lăsate de subțirele stilet în jurul cărților scrise cu mintea ? Așa sînt toate cărțile lui Camus, așa sînt toate notele care-i supraviețuiesc : contradictorii, brutale, cumplite, violente pînă la crispare. I s-a reproșat scriitorului că radiografiile sale ar fi mai degrabă, pete întinse pe orizontală, decît în-

cizii căutînd verticalitatea temei [1]. Nimic mai fals. El preferă, de fapt, să restrîngă, cedînd, nu fără superbie, cîteva din podoabele cu care fusese hărăzit, numai pentru a se păstra în aria mărturisirii, a lucrurilor pe care le poate spune pentru că le cunoaște. Dezicerea sa de existențialism, într-o scrisoare deschisă către Sartre, trebuie înțeleasă în prelungirea unei confesiuni din *Actuelles II* (1953) : „Nu sînt filozof și pot scrie numai despre lucrurile pe care le-am trăit." Soarta a vrut ca, neposedînd tehnica filozofării, neavînd practica speculației, scriitorul să fie răsplătit din plin cu memoria întîmplărilor. A faptelor, de care a avut parte din belșug. Nevoia mărturisirii continui, a confesiunii complete de aici pornește : din privilegiul de a fi trăit realul cu plenitudine, de a fi fost complicele și, deci, vinovatul realității trăite.

Dar nimic nu e posibil fără o anumită retorică, fără o punere în pagină corespunzătoare. Cu atît mai puțin mărturisirea, actul grav al livrării eului ascuns. Cum să te autodemaști, dacă nu ești sigur de înțelegerea exactă a ceea ce spui ? Să-ți construiești o sensibilitate, potențialitatea de a spune. Să pledezi la bară. Totul ți se prinde de suflet, *ca un lipici,* important e să știi alege. Să-ți croiești dimensiunea imaginarei pagini confesive. Drumul spre fericire poate să treacă pe oriunde, chiar prin mărturisire, chiar prin sărăcie, prin puritatea care-ți construiește un paravan. O rampă de lansare a gîndului care te copleșește. *Opera este o mărturisire, și eu simt nevoia să depun mărturie.* Camus simte nevoia, deci, să scrie. Să scrie, chiar cînd *arta nu e totul* pentru el. Arta e un mijloc, o dorință, o spaimă, imaginea purității și a orgoliului, a umilinței și a trufiei de a fi fost cîndva sărac. De aici pornește totul : de la simplitatea expansivă a sărăciei. De la expresivitatea impactului sărăciei cu adevărul. El vine, să nu uităm, dintr-un mediu ales, el vine din sărăcie, înălțîndu-se, cristic, de pe țărmurile stîncoase ale acestei *insule în mijlocul societății.*

[1] Serge Doubrovsky, *Preuves,* no. 116/1960, pp. 39—49, apud *Camus. A Collection Of Critical Essays,* Edited by Germaine Brée, Prentice Hall Inc., 1962, p. 72.

În orice direcție ar vorbi, el va fi auzit, căci cuvintele lui pornesc chiar de sub *axis mundi*, de sub crucea adevărului. Aici, totul are importanță. Camus e un specialist al amănuntelor, un om de știință care se bazează prea puțin pe intuiție. El lucrează sistematic, alege eșantioane, trage concluzii și abia apoi riscă ipoteze. Dacă ele se verifică, cu atît mai bine. Dacă n-are dreptate, cine să i-o reproșeze ? Ce altceva să faci, pe o insulă, decît să te joci *de-a Robinson* și să-ți cauți criteriile ? Să bîjbîi în căutarea unei rațiuni. A sistemului ademenit cu precise, maiestuoase, cam cinice, calculate gesturi. A sistemului construit în singurătate, știind foarte precis că nu sîntem niciodată singuri. Nici cînd ne aflăm izolați pe insulă, nici cînd proiectăm utopii ale nefericirii. Ne aflăm permanent sub o lentilă, o aspră lentilă, neîndurătoare și ocrotitoare. Supravegherea — sursă a liniștii, paradox al libertății de a exista : „Ceea ce ne salvează din cele mai cumplite dureri, e sentimentul că sîntem: abandonați și singuri, dar totuși nici chiar atît de singuri încît «ceilalți» să nu ne «cerceteze» în nefericirea noastră. Așa se face că momentele noastre de fericire sînt tocmai cele în care sentimentul părăsirii ne umflă și ne înalță într-o nesfîrșită întristare.“ Aparente paradoxuri, acestea, dar nu fără acoperire. Rezultatele unui calcul, reflexul exercițiului de a spune adevărul, pentru că scriitorul *se simte bine în sinceritate*. Prea multe cuvinte îl asaltează pentru a risca să trișeze. Cum s-ar descurca dacă n-ar avea criterii ? Și cel mai elegant, cel mai eficient criteriu e însuși adevărul. Un adevăr cerut, căutat, un adevăr de schimb. Trocul scriitorului cu lumea e aparent simplu. El știe ce să ceară și cît să ceară. Și, mai ales, are orgoliul de a ști să primească : „Tînăr, ceream ființelor mai mult decît puteau da : o prietenie continuă, o emoție permanentă.“ Acum — la douăzeci și doi de ani, „îmbătrînit“, brusc maturizat — se mulțumește cu mult mai puțin. Acum se mulțumește cu imposibilul : *o prezență fără vorbărie*. Acum e tiranic, acum caută absolutul conviețuirii. Poziție nu fără echivoc, nu fără un dram de terorism. O ieșire din făgașul mărturisirii, al nobleței de a da. Sigur, nimic mai ușor : *o prezență fără vorbărie*. Asta nu vrea să însemne ruperea lanțului co-

municării, ci îmbogățirea lui : să ajungi fără să pleci, să înțelegi fără să ți se spună. Să afli totul, doar pentru a face loc, pe tăcute, mărturisirii. Orgolioasei mărturisiri a cuiva aflat mereu sub stăpînirea *altcuiva*, a oamenilor care-l trec din stăpînirea unuia în a altuia. Și cum — aceasta e problema lui Camus : *cum ?* — cum să le împaci pe toate ? Să ieși din *adîncul lumii*, unde te-ai exilat, din adîncul universului și să-ți porți torța adevărului, să te eliberezi de decor (adică : de sărăcie, de teamă, de oroare, de singurătate, de *insulă*, de înlănțuitoarea insulă) prin încercarea *emoției supreme*. Emoția, firește, a libertății, a evadării din *cavernă*, din insulă, din sine. Alții se mulțumesc cu iubirea, alții *se acomodează* cu viața așa cum ai așeza *o floare între pagini*, ca și cum ar decupa *o clipă din pînza timpului*, dar el ? Și el se plimbă, și el decupează, și el taie din carnea vie a adevărului, cu atît mai mult cu cît *viața e scurtă*. Și cu ce să te mulțumești ? Cu lucrurile pe care nu le pricepi ? Cu *eternul surîs* al inconștienței ? Dar bine, pe el *îl mîngîie un zeu*, Robinson Crusoe comunică, dincolo de singurătate, cu divinitatea. Ceea ce îl și ține atît de strîns legat de transcendent, cînd totul pare să trimită cu gîndul la stricta proximitate. La concretețea adevărului, la imaginea violentă a sărăciei care distruge coerența comunicării, barierele utopiei.

Camus nu a trecut, totuși, prin școala neimplicării flaubertiene. El nu vrea să fie madame Bovary, cum nu voise a fi nici „Străinul". I-ar conveni, dacă ar mai fi posibil, destinul lui Faust, cu a lui eternă clipă de fericire, cu zborul suspendat al timpului. *Clipa implacabilă* îi scapă printre degete, momentul comunicării, al confesiunii e primejduit de scurgerea nesfîrșită a vremii, acest tipar ce nu i se va potrivi niciînd perfect. Scriitorul se vede născîndu-se, el nu are de ce să compună rapoarte, de ce să scrie proteste. Totul e cuprins, pentru el, în lumea aceasta. Inclusiv moartea. De ce să se opună, atunci ? Cui să i se opună, cînd singura libertate la care aspiră e libertatea confesiunii ? Important e să fii *adevărat*, pentru că adevărul cuprinde totul : și *omenia*, și *simplitatea*, și imaginile și imaginile imaginilor. O întreagă filozofie. Dar cum să ajungi filozof, atunci cînd spui și repeți că

nu ești filozof? Și totuși, *dacă vrei să fii filozof, scrie romane*. Adică, mărturisește-te, comunică-ți spaimele și visele, clipele de speranță și teamă, trăiește alături de cuvînt. Pentru că paradoxul nu e totul. Paradoxul abia dacă ridică problema, abia dacă riscă o întrebare. Mai puternică decît orice rămîne *nevoia de a depune mărturie*, nu amînînd, ca alții, tentațiile, ci procedînd astfel ca *scrierile* tale să se nască din *fericirile* tale. Care fericiri? Cele de dinaintea mărturisirii sau cele din chiar timpul scrierii? Cîtă fericire îngăduie scrierea unei cărți, cînd cartea, o spune răspicat chiar el, Camus, cartea e întocmai călătoriei: o *asceză*? Ca și atunci, în timpul călătoriei, al deplasării fără țintă, cînd scrii, *ești febril, dar poros*. Plin de avînturi, dar permeabil și fragil, plătind, și într-un caz și în altul, același preț: *frica*. Mărturisirea, destăinuirea corectă — forme ale fricii. Ale fricii de tine, ale spaimei că nu vei putea spune tot adevărul, că nu-ți vei aminti și urmele pașilor din trecut, obsesia că ai uitat ceva. Și atunci, cum să procedezi? Cum să te descurci în acest păienjeniș, care nu este nici teorie și nici viață? Să-ți creezi alibiuri, să devii selectiv, riscînd să falsifici. Dar, la urma urmei, nu devine totul *atît de inutil*? Iar ceea ce se pierde nu e, în fond, partea cea mai importantă. Dar nici neimportantă nu e, pentru că *a fost*, pentru că a lăsat urme. Însă toate gîndurile acestea, în avalanșă, în haită, gîndurile agresive, furiile minții, vîrtejurile tumultuoase ale creierului nu valorează cît un buletin meteorologic, cît întîmplătoarele convergențe de oglinzi ce brăzdează cerul, revărsînd un *abur fierbinte și luminos* care topește deznădejdea și bucuriile.

Peste viață, peste etică — norii, starea vremii, mersul astrelor. Să noteze, ceas de ceas, zi de zi, scurgerea ploii, alunecarea norilor, direcția vîntului. *Un frig albastru*, un incomparabil frig albastru în iarnă, într-o iarnă unică, precum acel sinucigaș stupefiant care, după ce termina lucrul, după ce-și ordona hîrtiile, lua revolverul și își *alina fierbințeala obrajilor pe metalul rece*. Iar apoi, *horcăind de-o imensă fericire, repeta extaziat*: „Bucuria mea n-are preț!“ Fericirea lui e de neatins! Doar el și frigul, doar el scăpînd de tentația sinuciderii, a bolii, a

spaimei, a rușinii, alegînd profunzimea prin *lipsa de sinceritate*. Dar nu el, nu el, Camus, care, la douăzeci și șase de ani, nu e bun nici măcar pentru armată. Poți vorbi despre viață atîta vreme cît nu ai ales. Cînd renunți la o posibilitate, renunți la toate. Așa că, mai întîi, să-și facă rost de un idol. Să aibă *ceva în fața căruia să se arunce în genunchi, copleșit de recunoștință*. Să aibă pe cine strînge în brațe, să vadă, să simtă cum se contopesc dorințele, cum se înmoaie asfaltul imaginației, cum totul ajunge adevăr. E nu numai o soluție, ci și o opțiune : lucrul mărunt, viața banală, sărăcia, expresivitatea uscăciunii. Cum ar putea fi altfel, *cînd cel mai mare rău i l-au pricinuit ideile generale ?* Mai bine contactele directe cu natura (într-o poză ușor romantică, în nordul Africii), cu apa și lumina și aerul și, dacă nu e prea mult, *cu propria artă*, cu partea naturală din ea, sau măcar exaltarea, din apă, din aer. Totul învesmîntat într-o *deznădejde surîzătoare*, acest oximoron al supraviețuirii, nici prea etic, nici prea obligatoriu, dar constrîngîndu-te *să accepți cu aceeași tărie și pe da, și pe nu*. Adică să te angajezi decisiv, pînă la capăt. Pînă dincolo de predestinare, căci viața nu trebuie aleasă, ci *dezvoltată*. Schimbată pe nesimțite, modelată, forțată să unifice contrariile.

Între atîtea forțe constrîngătoare, sucombînd sub excesul de modele ce ți se oferă, iată și *tentația cea mai primejdioasă : să nu semeni cu nimic*. Să fii unic, ieșind de sub interdicțiile eticii, ale regulilor, ale judecăților morale, dacă prin aceasta nu ar viola o altă interdicție, nevoia grosolană de a avea mereu dreptate, nimic altceva decît *semnul unui spirit vulgar*. Ca orice ieșire din rînd, ca orice salt dincolo de normalitate, unicitatea e o boală : o maladie a spiritului și a trupului, deopotrivă, pentru că una se hrănește din excesele celeilalte. Rămîne preferabilă umbrela protectoare a relativismului, a convențiilor. Sfera etică se întinde pînă la marginile imaginației, dar Camus ar vrea s-o extindă — și o extinde — pînă dincolo de ele. Cum ? La nevoie, arătîndu-se *profund prin lipsă de sinceritate*. Fiind, altfel spus, etic ; uzînd de preceptele esteticului. Înfrumusețînd, dar forțînd pagina să rețină

numai rădăcina sensului, numai adîncimea care va da vlăstar. Pentru că, în cele din urmă, fiecare gest al său, fiecare rînd vor avea legătură cu eticul. Vor avea legătură. Dar ce înseamnă, pe de altă parte, se întreabă el, ce înseamnă „nici un fel de legătură" ? Iată ce înseamnă : „Cel care toată viaţa apără o credinţă. Îi moare mama. Abandonează totul. Adevărul credinţei sale nu s-a schimbat totuşi. Iată ce înseamnă nici un fel de legătură." Lucruri spuse într-o doară, pentru a motiva, prin perifrază, paradoxul. Să fii etic. Să ştii cînd să renunţi şi cum să revii, neuitînd, ca omul de rînd, că *sfîrşitul dorinţei e saţietatea*. Excesul, prea plinul, suficienţa. Lucrurile care-l înspăimîntă cel mai mult, pentru că el are un singur gînd : cum să păstreze echilibrul, cum să tempereze dorinţele — fără să aducă vorba de ele. Fără să le invoce. *Dacă va fi în stare*. Dacă-şi va proiecta dorinţele. Dacă forţa de iradiaţie a gîndului va menţine echilibrul. Esteticul echilibru al eticii. Un fel de asceză. Care, dacă e voluntară, te ajută să *posteşti şase săptămîni*. Dacă eşti constrîns la ea, rezişti doar zece zile.

Atunci, mai bine tăcerea. Retragerea. Un fel de noncombat total, tocmai la el, care a condus *Combat*-ul ! Care şi-a păstrat *luciditatea în extaz*. Care a gîndit. Care a reflectat totul. Nici un pas fără scutul eticii, nici o şoaptă fără ecoul raţiunii. Şi totuşi ! Atingerea punctului final nu înseamnă întotdeauna doar putere de rezistenţă, ci şi slăbiciune. Între avînt şi eşec, între forţa celui care contemplă mergînd spre o ţintă, şi propria slăbiciune, poate să nu fie nici o diferenţă. Deci, există în el lucruri care-i scapă. Părţi pe care nu le controlează, chiar dacă scrie despre ele, chiar dacă *simte nevoia* să le descrie. Să le transforme în martori a ceea ce este mai puternic decît sine în el însuşi. Dar, în acest caz, între fericire şi tristeţe — un sentiment mai etic decît altul — ce să aleagă ? Cum să ajungă, precum într-o călătorie, la *propriul capăt ?* În singurătate, acolo unde nu eşti obligat nici la confruntări, nici la contradicţii vizibile, acolo unde trăieşti cu *miracolul de-a nu trebui să vorbeşti despre tine*. Punctul extrem, în care, precum Kierkegaard, îşi permite să dispreţuiască, în linişte, *comparaţia*. Să nu se oglindească. Oricît l-ar împinge instinctul lui natural spre

nevoia de-a avea dreptate. Blamabilă sau nu, spre ea se îndreaptă. Fără resemnare. Protestînd, firește, pînă la capăt, protestînd *prin tăcere*. Prin cea mai eficientă armă, prin cea mai dureroasă opoziție, dincolo de obligație, dincolo de angajare, dincolo de *cuvîntul trebuie*. Pentru că, o știe, *dreptatea e de partea revoltei sale*. De partea singurătății, a ascezei, a gestului cumpănit, a eticii.

Desigur, n-ar mai rămîne decît să scrie o carte de morală. O carte de o sută de pagini. Dintre ele, nouăzeci și nouă ar fi goale, iar pe ultima ar încrusta, ca un epitaf, ca un blazon : *Nu cunosc decît o singură datorie, aceea de a iubi*. Singurul lucru important aici, pentru că, în celelalte cărți, mai sînt și altele : sinuciderea, revolta, moartea. Și : judecata, fericirea, singurătatea. Dar în rest ? În rest, un cuvînt : *nu*. Un nu care n-ar dăuna cu nimic revoltei sale, *eticii* sale monocorde. Din contră, îi completează, îi rotunjește sensurile. Dar, pentru asta, să caute consecvența. Să nu se dea bătut, el, combat-antul, să nu se îndoiască, nici o clipă, că, pînă la urmă, *va muri fericit*. Firește, nu moartea bruscă, nu viața secerată îl îmbărbătează, ci adevărul, realitatea că moartea e la fel de grea ca nașterea, prin consumarea aceleiași hrane. Aceleiași energii. Da, va muri fericit, dar nu înainte de *a-și fi consumat toată speranța*. De a se fi diminuat încet, alături de ea.

Cel mai greu îi e lui Camus să compare, să pună lucrurile alături, să facă „rime". O abia sesizată discrepanță lasă, întotdeauna, locul unei fante între dorință și realizare. Viața lui e un mecanism greoi, imposibil de clintit, cu o bază pe cît de solidă, pe atît de impracticabilă. Adevărat : pe el nu-l clintesc intemperiile, dar nici nu se deplasează cu viteza pe care o visează. Pentru că, adaptîndu-se relativ ușor, nu e capabil să se dezadapteze cu aceeași repeziciune. Și, cînd se adaptează, aduce cu sine o notă personală, numai a ei, a vieții. Lumea, împărțită în atîtea segmente opuse, *îl anihilează*. Îl resoarbe, îi tocește forța de rezistență. Purtat în derivă, ca un leș fără semnalmente, omul fără biografie, învins, consimțind să se dea bătut, se îndreaptă către o *înțelep-*

ciune în care totul e gata cucerit. O înțelepciune moartă, care a epuizat toate contraforțele realului. A mistuit orice rezistență, a dezafectat orice refugiu. Dar el, profesionistul eticii, nu protestează. Nu poate protesta, pentru că, dincolo de perdeaua de fum a cuvintelor înlăturate, cu gingășie sau brutalitate, dincolo de agresiune, dincolo de *ceea ce durează și ceea ce nu durează*, există o salvare. Durerea nesfîrșită duce la martiraj, nefericirea fără capăt dă în contrarul ei. Se ghicește, mai presus de asemenea mici socoteli, o practică a nefericirii și un exercițiu al rezistenței, pentru că, cine să o știe mai bine decît el, decît Meursault, care crede în utopiile abstracte și în morala găunoasă a absurdului, că o *anumită continuitate în deznădejde sfîrșește prin a naște bucuria?* Tragica, fatala bucurie a deznădejdii, ca o coardă întinsă pînă la pleznire, pînă la febrilitatea lucidă a predestinării, care îl propulsează *în calea destinului* ca dintr-un arc al misticii fericirii. O dublă mistică, de fapt : experiența primejdiei și bucuria irațională a revoltei. Iar între ele, un vast cîmp al senzațiilor, un teren de încercare, un spațiu al *forțelor nemăsurate și profunde.*

Să nu-l bănuim, însă, pe Camus de ingenuitate. De *parti-pris*, da, de didacticism, de tezism, de orice. Dar nu de acțiuni întîmplătoare. *Caietele* trădează o dorință a autocunoașterii aproape fără limită. O forțare a iraționalului, a rațiunii din irațional. Cînd spune : *Să duc luciditatea pînă la extaz*, dorința atinge pragul ordinului. Nu mai vorbește o voce, ci sună un semnal de alarmă. Să găsească formele de epuizare ale lucidității, să o întoarcă în starea ei preformală. Ca pe un obicei vechi, uitat. În afara unor astfel de gesturi, dincolo de această școală a educației, se simte experiența trecută, experiența abandonată. Se simt ruptura, dislocarea, pentru că *întotdeauna sfîrșește prin a cunoaște pe de-a-ntregul o ființă.* Fatalitate, sau alegere cu sînge rece. Indiferent de răspuns, un contrabalans al purității. Al setei de puritate, ca de un peisaj adevărat, natural. Dar, pentru mintea lucidă care comandă deliciile extazului, ale fierbințelii, există și o limită, există întotdeauna un țipăt de primejdie. Excesul poate fi rațional, dar poate să și degradeze gîndul. Cu cît ținta e

Scanned with OKEN Scanner

mai înaltă, cu cît aspirația se susține mai hotărît pe brațele tentațiilor, cu atît mai vizibile sînt și erorile de calcul. Și atunci, preîntîmpinînd obstacolele, discursul pregătitor e înzestrat cu numeroase semnale de avertizare : *A nu se confunda stupizenia cu sfințenia*. A găsi, altfel spus, proporția adevărată, gramajul corect al senzațiilor. Și cine, și pentru cine toate acestea ? Pentru cititor, pentru sine ? Oricum, să nu se grăbească. Să nu se grăbească sub nici un pretext. Să scrie, să rescrie, să cumpănească totul. Graba e demnă de disprețuit. Ca și cum ți-ai vîrî capul sub ghilotină, din prostie din imprudență. Din grabă. Și cîtă oroare de viteză, cîtă oroare de pripeală, de *lucrul vrednic de dispreț* pe care-l ascunde la sînul său dorința superficială *de a străluci*. Singurul lucru pe care își permite să-l facă în grabă e *fuga*. Nu fuga dezertorului, ci a celui care a deschis o ușă greșită. A celui care a admirat un peisaj nepotrivit. Atunci, numai atunci își acordă privilegiul fugii, și nu pentru că, disperat, fixat, împotriva voinței, ancorat, are impulsul dispariției. Nu. Trebuie să fugă, are libertatea să fugă numai pentru că se simțea *fixat în ceva urît*. Să riște, în asemenea ocazii, orice, să riște un panteism de prost gust, dar sincer, dar frumos, pentru că e plin de adevăr. Să dea roata istoriei cu o sută de ani în urmă și să se împreune cu duhurile naturii, așa cum, în aceleași peisaje, proceda suavul Shelley. Să riște, atîta vreme cît nu se are părtaș decît pe sine. El și natura. Să-și arate, ca Giraudoux, *capacitatea de adaptare absolută în universul* în care trăiește. Să fie, să riște. Între ei doi, om contra natură, o luptă pe cît de cinstită, pe atît de inegală. Învinge, pînă la urmă, tristețea. Sau să aleagă : sinuciderea cea mai estetică, sinuciderea cea mai etică. Adică, pe scurt, căsătoria.

Peste tot, ca o obsesie, ca o mască de gaze, sufocantă și protectoare în același timp, teama de rutină. Frica de convenție îl duce la gesturi mărețe, la renunțări spectaculoase. O intoleranță suspectă, o negativitate făcută credibilă numai de patetism îi jalonează parcursul vieții, îi pune ordine între hîrtiile spiritului. *Să nu accepți niciodată convenția și orele de birou*, își impune Camus,

Scanned with OKEN Scanner

jonglînd cu lipsa de afecțiune dată de impersonalitatea modului imperativ. Să nu cadă în plasa rutinei, a micilor și numeroaselor îndatoriri la fel de devoratoare ca și bancurile de pești minusculi, carnivori, din Amazoane. Scriitorul trebuie să rămînă într-o expectativă prudentă. Să elimine ideea însăși de *oră de birou*, dar fără să renunțe. Să ceară întotdeauna mai mult decît poate duce, mai mult decît suportă. Să compenseze aparenta inactivitate (fie ea și socială) cu un exces al gîndirii, un exces al lucidității : *să fii lucid și în orele de birou*. Veghea permanentă trebuie legată de absența iluzionării. Nuanțele introduse aici suportă cu mare greutate contrazicerea : *pentru a fi, să nu căutăm să părem*, propune el, lăsînd să se înțeleagă, din această filozofie ce caută ordinea *existentului*, că nu întotdeauna opoziția e drumul cel mai sigur spre victorie. Trebuie să știi să și demobilizezi — cînd ți-o cer împrejurările. Flexibilitatea — nu, firește că nu genuflexiunea morală, ci ascuțimea de spirit, instinctul trestiei ce se îndoaie pentru a nu fi frîntă — flexibilitatea trebuie să fie a gîndirii, dacă nu a faptei. Să știi să aspiri, gata de replică, dar și de „concordanță", gata să te supui — aliindu-te. Avînd *vocația anevoinței*, străbați mai ușor orice strîmtoare, ca atunci cînd ești sărac și simți nevoia să călătorești. Să călătorești, desigur, la clasa a doua, cu preț redus, constrîns la *escale de cîte șase zile* în același oraș. Asta lecuiește de diletantism, așa cum o mare iubire te ajută să dobîndești *un alibi* pentru *deznădejdile nejustificate care ne copleșesc*. Dar cine rostește toate aceste lucruri grave ? Moralistul, eticistul, omul sărac ? Poate ei toți. Fiecare dintre ei, chiar și posesorul acelui spirit caligulean care considera *femeia un bun public*, pentru că îi permite bărbatului cu *instinctul jocului* să se simtă perfect în compania ei. Cuvinte ce ar ieși cu aceeași credibilitate și din gura unui *exaltat primejdios*. Ce ar fi, pentru acesta, spiritul revoluționar ? *Un protest al omului împotriva condiției umane*, spune Camus, și parcă l-am auzi vorbind pe Malraux. Revoluția, la rîndul ei, este *o revendicare a omului împotriva destinului său*, pentru că, dincolo de pionii imediați, revoluția vizează o răsturnare de esență : *tiranii și paiațele*

Scanned with OKEN Scanner

burgheze nu sînt decît pretexte. Revoluția țintește la aceeași dimensiune etică pe care și el o caută, știind că o va găsi printre *esențe.* Chiar și printre esențele așazicînd derizorii, căci nu mărturisea el că *într-o idee mă atrage latura ei picantă și originală — nouă și superficială?* Însă acestea sînt lucruri colaterale. Important e să noteze *zilnic în acest caiet,* obținînd echilibrul perfect dintre *cultura timpului* și *conștiința atentă a existenței,* chiar dacă ambele concepte rămîn, pînă la sfîrșitul *Caietelor,* mai mult decît vagi. Oricum, destinul lui e acela *de a trăi riguros.* Rigoare înseamnă, aici, ironie amară, dar și cinism, această *ispită comună tuturor inteligențelor.* Dar mizeria și măreția lumii sînt date de o constantă: nici una, nici cealaltă nu oferă adevăruri, ci *iubiri.* Echivalate cu o asemenea subtilitate, cele două noțiuni trădează un psihologism asemănător celui din romanele foileton. *O psihologie generoasă,* pentru că acordă credit, dă șanse, creează iluzii. Fiind, sau promițînd să fie, falsă. Două lucruri egale în gravitate, pentru că iluziile înșelate nu sînt decît niște intenții criminale. Și apoi, iluziile cer multe vorbe. Cer o încordare a limbajului, iar Camus nu-și propune decît să rămînă *dincoace de expresie.* Să rămînă în singurătate, în *experiența singurătății,* pentru că soluția pe care o preconizează nu-și are finalitatea nici în continuitate, nici în discontinuitate. Ea e relevabilă numai prin gîndirea reflectată, prin gîndirea, încă de pe acum, *a omului revoltat.* A celui care știe să vadă, din cînd în cînd, schimbările chiar și *în faptul de a bea cafea cu lapte.*

Pentru Camus, obișnuit să lucreze, ca orice bun dialectician, cu violențele contrariilor, cuvîntul este întotdeauna sinteza unei rupturi. A unei desprinderi de real, pînă la a se reîntoarce — cîteodată: pentru a se prăbuși — în el. Scriitorul lucrează cu impulsuri, după cum lumea lucrează cu iubire. Cine nu e capabil să pună între el și lume un filtru se poate considera pierdut. Înțelegerea nu e posibilă dacă nu ai asupra ta un convertor. *Convertirea* lui Camus nu are în ea nimic mistic. Are, în schimb, toată greutatea unei anume „tehnici". Înainte de a fi o opțiune, ea nădăjduiește să fie o conclu-

Scanned with OKEN Scanner

zie, un final de etapă. Un repetat capăt de linie, o multiplă despărțire.

Urmînd aceeași logică, nu există acțiune pură. Nu există gesturi inocente, pentru că ele conțin vina tragică, dacă nu tragedia însăși : *A spori fericirea unei vieți omenești înseamnă a extinde tragismul mărturisirii sale.* Ca în cea mai clasică lege a cererii și a ofertei. A chinului frumos ambalat, a promisiunii ce ascunde minciuna. Frumoasa, tragica minciună. Dar cum să conciliezi, cu astfel de irupții concluzive, arta și mărturisirea ? Pentru că opera de artă pe deplin tragică *trebuie să fie creația unui om fericit.* A cuiva cu adevărat liber să gîndească, cu o rațiune neconstrînsă de compromisuri. Doar astfel, doar apărată de asemenea alibiuri, ea aspiră la adevărata sinceritate. Creîndu-se din pură imaginație, din pur reflex. Pe de altă parte, există șansa deplinei libertăți. A opțiunii, a generozității de a permite și manifestarea celeilalte părți. Procesul creației nu admite martorii falși. Jurămintele în această curte a literaturii, sînt legile fundamentale de existență. Cine le încalcă, își distruge posibilitățile de a rămîne *înăuntru.* De a dobîndi calea de acces spre dialectică. Poți fi tragic, cu adevărat tragic, doar cînd ești fericit, pentru că atunci ești pur, pentru că mîna nu ți-e forțată decît de propria rațiune. Nu te găsești pus în fața faptului împlinit. Nu ți se taie, fiind tu însuți generos, șansa perspectivelor plurale. Șansa generozității. Pentru că noi nu trăim direct, ci din reflecția trăitului, *nu trăim sentimentele care ne transformă, ci sentimentele care ne sugerează ideea de transformare.* Interpunem, între noi și lume, șansa reflecției, șansa rațiunii. Șansa alegerii, șansa umanizării. Materia brută se topește instantaneu la contactul cu gîndirea, fiind concepută înainte de aceasta. Marea problemă este întotdeauna *practica,* iar opera de artă adevărată este *cea care spune mai puțin.* Opera care coboară pînă în adîncul ființei, lăsînd o rană invizibilă — dar mortală. Inciziile pe verticală sînt mult mai primejdioase decît arsura generalizată, pentru că ating organele vitale. Și pentru că sînt invizibile. Tocmai lucrurile nevăzute, cele care scapă cenzurii dialecticii, îl supără cel mai mult pe Camus.

Scanned with OKEN Scanner

Primordialitatea raţiunii este învinsă numai de primordialitatea *trăitului. Problema e să dobîndeşti acea ştiinţă a vieţii (mai bine zis, să fi trăit),* notează el, amintindu-şi că „un mare artist este mai înainte de toate un om de o mare trăire". Firește, mișcarea nu este atît de simplă, pentru că trăirea nu înseamnă viețuire, pur și simplu. Înseamnă și luciditate, și meditație asupra acesteia, dar și spaimă. Spaima de a mai fi trecut, de a fi trecut cu bine încă un obstacol — obstacolul clipei.

Însă pe omul Camus îl regăsim nu numai în asemenea grave, încruntate și sofisticate meditații. Îl întîlnim și în gesturile simple, în bucuria faptului mărunt, cum ar fi o călătorie la mare, un drum în Africa, un voiaj în sudul Franței. Îl întîlnim în acea *francmasonerie a ţigării,* în gesturile simple și complice de a cere sau a oferi un foc. În plăcerea banală a descoperirii relației umane. O ciudată fraternitate plutește peste toate aceste dificile nimicuri, peste fuga inconștientă de moarte. Peste dorința de micșorare, în fraternitate, cînd ea, Moartea, cu propria ei francmasonerie, fără tragic, dar și fără metafizic, ne reordonează felul de a vedea. *Ne populează cu iluzii,* mărind sau micșorînd imaginile. Ale oamenilor, ale lucrurilor. Moartea, ca un reglator al obiectivului pus în fața ochilor de către sentiment, îndepărtat de către hidoasa raţiune. Ca să fii fericit, așadar, trebuie *să ţii cont de ea.* Să n-o pierzi din vedere, știind, din raţiune, din experiență, că tehnica ei este *surpriza.* Asaltul fulgerător. Să stai de veghe, să fii asemănător ființelor care *s-au pregătit,* care au luat în serios tragicul ei derizoriu, al Morții, al spaimei de viața deplină. Să-ți alcătuiești viitorul în funcție de ea, după cum ea se iluzionează — pe bună dreptate — să ne remodeleze trecutul. Să aducă în prim plan lucruri care pluteau în lichidul înșelător al închipuirii. Cîtă moarte, atîta iluzie, ar putea spune Camus, fără să-și dea seama că propoziția abolește, cu un singur gest, atît tragismul, cît și partea disperantă din acesta. Există întotdeauna încă o șansă, spune el, există mereu o soluție la care încă nu te-ai gîndit. Chiar dacă șansa, chiar dacă șansa soluției care le neagă pe toate celelalte este moartea. Aparent democratica, dar atît de

Scanned with OKEN Scanner

terorista Moarte. Inechitatea ei nu rezultă din „comentariul" făcut asupra vieții, din subiectivitatea negatoare cu care se raportează la aceasta, ci din iraționalitatea cu care ne înapoiază trecutul. Moartea, la Camus, e ficțiunea supremă care ordonează capetele de acuzare împotriva realului. Moartea este, totodată, și cea mai neașteptată formă de iubire, pentru că restituie imagini pe care nu și le mai reamintește decît ea. Cel mai apropiat colaborator al esteticii vieții.

Moartea are vocația deschiderii, pentru că are întotdeauna ultimul cuvînt, al *concluziei !* [2] Dacă începutul este determinat, spune filozoful, sfîrșitul rămîne indeterminat, o promisiune a tot ceea ce n-a mai fost, a tot ceea ce n-a mai apucat să fie. Același lucru îl susține Camus, cînd repetă că *nu numai că nu există soluții, dar nu există măcar probleme*. Relativul pătrunde pînă și în stagnarea absolută, în încremenirea incontrolabilă a „instantaneității progresive". Moartea, cînd iese din această imagine a sa, din ireversibilitate, duce la gesturi bizare. În septembrie 1939, la izbucnirea războiului, Camus îi surprinde pe *cei care se grăbesc să se opereze la un chirurg renumit din Alger, pentru că se tem că vor fi mobilizați*. Pe de altă parte, nu arareori, tragismul se acoperă de ridicol : *În gară, niște rezerviști pălmuiesc funcționarii : «Învîrtiților !»* Dar unde e războiul, se întreabă însetatul de paradox, *unde e războiul ?* Unde e moartea, unde sînt semnele absurdului ? Războiul e numai cuvinte, doar *știrile* ce ajung la ei, la *învîrtiți*, doar afișele pe care le citește. Războiul n-ar fi nici multe alte lucruri : nu e nici cerul senin, nici marea albastră, nici chiparoșii. Nici măcar neliniștea lor, a *învîrtiților*, nici teama de iluzia instaurată de moarte, de *judecata* pe care o aduce cu sine moartea. De fericirea, de revolta, de singurătatea ce stau îngrămădite în moarte, ca o promisiune, ca un nou început. Ca iluzia redistribuirii sentimentelor, ca o *legitimitate a revoltei* nejustificată de nimic pînă atunci, pînă la douăzeci și șase de ani. Nimicul care nu-l poate atinge, dar nici nu-i motivează tăcerea

[2] cf. V. Jankélévitch, *La mort*, Flammarion, 1977, p. 180.

Scanned with OKEN Scanner

din trecut. Ciudat cît de multă speranță se leagă de un gest brutal, de un gest tragic. Să fie vorba de incapacitatea omului de a *recunoaște fiara*, de a-i recunoaște noul chip ? Desigur, desigur. Însă puterea de iluzionare a omului e nesfîrșită. Acceptă cu mai multă greutate lucrurile viitoare decît pe cele prezente. Pe acestea nu le acceptă pentru că *lumea și inima le ignoră*. Dar atunci, atunci înseamnă că *începutul războiului seamănă cu începuturile păcii*. Între brutalitate și rezistența la brutalitate stă, ca o pavăză, inima. Intervine sentimentul, acolo unde rațiunea nu mai are nici o putere.

Cu ce se alege, însă, Camus în urma șirului interminabil de dezamăgiri ? Se alege cu o filozofie de viață, cu o *regulă* de-un bizar optimism. Un optimism care restrînge la minimum capacitatea de construire a unei teorii asupra umanității : *să caut în primul rînd partea valabilă din fiecare om*. Să caute, adică să aleagă. Să sorteze ființele după un barem unic, după singura posibilitate ce-i rămîne : după eroare. Eroarea asumată, însă, în felul lui Rousseau care — spune Valéry — ia drept adevăr „une envie d'aller aux champs". Ia, adică, mișcarea sau segmentul de mișcare drept ideal. E una din erorile, orice s-ar zice, fecunde. O „anamorfoză" căutată cu disperare, ca ultimă șansă a supraviețuirii. De vreme ce răul e în noi, de ce să-l mai căutăm în alții ? Cine ne dă dreptul să facem morală, de parcă ar exista o școală a moralei, cine să ne îngăduie acest lucru cînd — sau poate Camus n-o știe ? — orice morală e o formă a profeției ? Iar profețiile nu-și au locul într-o lume care caută numai partea *valabilă*. Valabilă în raport cu ce ? Desigur, valabilă în raport cu imaginea lui, cu chipul pe care și-l zugrăvește despre sine. Dar asta încă nu e destul, încă un pas, încă o demisie : *să văd în tot răul partea cea mai bună*. Singura soluție a supraviețuirii, așadar, ori numai una dintre posibilități ? Să intre în asemenea propoziții un dram de didacticism sau doar imposibilitatea cuprinderii întregului ? Dar, să nu ne grăbim. Pe Camus nu-l poți închide după gratiile comportamentului rectiliniu. El se contrazice mult prea repede — și mult prea profund: *Este imposibil și imoral să judeci un eveniment din afara lui*.

Scanned with OKEN Scanner

Consternantă afirmație, sau numai firească. O propoziție a lui Goethe, *mai degrabă o injustiție decît o dezordine*, e de neimaginat, sub pana lui Camus. Mai bine dezordinea nehotărîrii, decît tortura gîndului de a fi greșit, de a fi nedreptățit pe cineva. Camus vine, desigur, cu o altă sensibilitate, cu setea de justiție a *insulei*, a sărăciei. Omul din Weimar nu avea cum să înțeleagă aceste ezitări, acest terorism *à rebours*, care, dacă nu dăunează cuiva, retează, în schimb, posibilitatea unui discurs de a fi complet. De a suna din toate corzile, chiar și ale deznădejdii, care este *un sentiment, și nu o stare*. O rațiune a inimii, nu o convergență de factori. Deznădejdea poate fi sentimentul cel mai durabil, unul din puținele care ascund o morală.

Camus știe mai bine decît oricine să admire lucrurile negative. Falsele profeții. El admiră *neputința forței de a păstra*. O admiră e un fel de a zice. O pîndește și jubilează. De fapt, el mizează pe cartea luminii, a bunătății. O investiție la fel de sigură ca și cum ar fi mizat pe contrariul ei. Mintea dialecticianului nu dă greș nici de data aceasta. Pînă la urmă te confrunți cu amîndouă. Principalul e să ai răbdare. Să vezi cum sabia și spiritul își trec prada, cum își înalță, rînd pe rînd, steagul deasupra victimei. Cuvîntul este al lui Napoleon : „Cu timpul, sabia e întotdeauna învinsă de spirit". Întotdeauna ? Poate că întotdeauna. Camus nici n-ar putea gîndi altceva. Nici nu gîndește, chiar dacă în el nu zace un Napoleon al spiritului. Zace, în schimb, un Don Quijote atins de aripa indiferenței. Atins de ea tocmai cînd elanul îl ridicase pînă deasupra morii de vînt. Pînă acolo unde violența aspirației devine violență a spiritului.

Și în Camus, poate ca în Stendhal, a ațipit un mare călător. Un profesionist al peisajului, un monografist atent la detaliu, o forță de reproducere imaginativă a peisajelor greu de bănuit. Oranul, de pildă, matrice spirituală și topos extravagant, îi apare ca un *Chicago al*

Scanned with OKEN Scanner

absurdei noastre Europe. Santa-Cruz îi deșteaptă în minte imagini apăsat romantice, iar cochetul golfuleț Mers-el-Kébir — o surprinzătoare indiferență. Indiferența călătorului suprasaturat de peisaj — pentru că peisajul diluează gîndul. Explorator și aventurier, cel care traversează un peisaj resimte nevoia domesticirii acestuia.[3] Nevoia de a-l împinge între ramele teoreticului, de a-l obliga să suporte rigorile trădării, ale neastîmpărului privirii în fața imaginii care se mișcă odată cu el — atunci cînd se mișcă. Dar, de obicei, scriitorul știe să se rupă de asemenea tentații melancolice și se comportă ca un intelectual pur-sînge, ca un teoretician, disprețuind nu numai salonul, nu numai sentimentalismul „hidos" al convenției conversaționale, ci tot ce nu e legat de singurătate. Doar în tăcerea chiliei sale poate iubi, poate să-și imagineze, să retrăiască amănuntele cele mai grave, pentru că singurătatea aceasta, singurătatea marilor orașe e *mai instructivă decît o sută de saloane literare și patruzeci de ani de „viață pariziană"*. O singurătate, în fond, a „spiritului abject de midinetă", pentru că, și într-un centru precum Parisul, se modifică aparențele (*mansarda preschimbată în zgîrie nori*), dar rămîne esența, rămîn *refugiile vîscoase*, în care omul se exilează, în care își ascunde sentimentalismul, în care își revede, cu ochii orășeanului, citadinismul, în care își rumegă, în tăcere și singurătate, complezența, disponibilitatea devorînd, pînă la cotor, pînă la semințe, mărul putred al abjecției. În aceste condiții, cum să nu se mire că *nimănui nu-i trece prin minte să scrie despre un oraș unde nimic nu solicită spiritul*, în care pînă și urîțenia trebuie să aibă o parte copleșitoare, o insuportabilă pregnanță, iar trecutul nu spune nimic? Cui să-i spună? Unui ins care își notează — formă perversă a reprosului — că trebuie să renunțe, cu orice preț, la *servitutea pe care o constituie atracția feminină?* Un ins, de fapt, suficient de puternic, din moment ce declară — nu fără emfază, nu fără orgoliul forței — *they may torture, but shall not subdue me*. O

---

[3] Andrei Pleșu, *Pitoresc și melancolie*, Ed. Univers. 1980, pp. 125—126.

Scanned with OKEN Scanner

lecție a demnității, firește, un stindard pe care, cîțiva ani mai tîrziu, îi flutura un alt maquisard al spiritului. Hemingway. Omul poate fi ucis, dar nu învins, omul rezistă, pentru că știe să se baricadeze, pentru că știe să renunțe. Să se revolte împotriva comodităților, a obișnuințelor. Să caute cu disperare fericirea, dar nu fericirea cu orice preț, dar nu bucuria gratuită. Să se sacrifice, să-și cucerească, prin judecată, prin rațiune, fericirea. Să moară, dacă e nevoie, dar să nu cedeze.

Cel mai bine i s-ar potrivi să scrie o carte de observații. O carte care să nu comenteze, ci să expună. O carte a subtilităților, a notațiilor contra prejudecății, contra adevărurilor anchilozate. Lumea se vede pe sine prin reflexii, nu prin experiență directă. Nici măcar tragedia nu marchează așa cum marchează experiența *mediată*, ideea trăită prin gîndul altuia. La urma urmelor, prizonierii și foștii combatanți, toți cei care au trecut pe lîngă niște întîmplări decisive, nu se exprimă *de parcă ar repeta ziarele?* Și, cu toată tragedia vieții, n-au învățat mai mult din frecventarea limitei decît *dintr-un stadiu de șase luni în administrația poștelor*. I-au impresionat mai mult cele citite, decît cele trăite. Desigur, asta e cu totul altceva decît a fi mare scriitor, pentru că ai trăit *în epoci foarte tulburi*. Precum Shakespeare, precum Ronsard, precum Malherbe. Dar, oare, nu le-au făcut ei, acele epoci, să pară tulburi? Iar el a trăit o epocă mai puțin tulbure? Dacă ar fi așa, ce i-ar permite să declare monotone, pur și simplu monotone, un șir de mari cărți ale omenirii, de la cărțile lui Tolstoi la Nietzsche, de la Coran la Pascal, de la Proust la marchizul de Sade? Limpezimea? Sau simpla idee, obsesia lui *gîndindu-mă la asta*, spaima multiplă de lucruri pe care nu le poți re-crea. Să le recreezi rămînînd drept, clar, nemonoton. Ca o plecare — după modelul Tolstoi —, ca o *desprindere de toate*. Să te desprinzi, chiar cu prețul urii, chiar cu prețul defăimător al urii. Să mizezi totul pe inteligență, pe imoralitatea inteligenței, a neașteptatului purtat în ea. Firește că e așa, însă omul inteligent nu se gîndește să-și pună gîndul în practică. Omul inteligent

Scanned with OKEN Scanner

trăiește la marginea indiferenței, pe bordura non-acțiunii. Omul inteligent — și francezul, eh, bien, francezul e o întruchipare a inteligenței — omul inteligent are grijă să legalizeze totul. *Funcționar, burghez sau midinetă*, el face revoluție din fotoliu. El instituționalizează, el *conspiră cu autorizație oficială*. El dărîmă o lume și o reclădește — dacă o reclădește — *fără să-și dezlipească fundul din fotoliu*. Greu de admis perversitate mai deplină : să transformi fără să suferi, să modifici fără să dai impresia.

Dar, de fapt, pe el îl interesează cu totul altceva. El vrea să întocmească fișe pentru o *psihologie generoasă*. El năzuiește la generalizarea computerizării, la extragerea imaginii celei mai bune. El vrea, asemeni lui Baudelaire, *să trăiască și să moară în fața unei oglinzi*. La nevoie, ar accepta și această imagine a dandy-ului, cu o singură condiție : accentul să cadă pe *să mori*, ajungînd, prin oglindire, *stăpîn pe propria moarte*.

Oriunde ar trăi, pe orice meridian al spiritului, Camus se află întotdeauna *împotriva împrejurărilor*. În lumea lui, legea e disperarea, iar luciditatea o condiție a supraviețuirii. Dar ce fel de luciditate ? Nu alta decît *sfințenia laică*, noua religie pe care o propunea și Tolstoi. Disciplină, luciditate, ieșire din dogmă, din absurd. Ieșirea din dogmă după ce ai trăit experiența dogmei doar pentru a nu fi detestabil vorbind în necunoștință de cauză. Ca și cum cel mai îndreptățit să vorbească despre pictură e chiar autorul ei. Nu, nu e suficient să fi creat ceva. Important e să fi simțit flacăra lucidității, să fi trăit cu teama de văpăile ei nemiloase. Ținînd seama de distanța, de marja de siguranță a reflexiei, *de la creație la act*. De la o singurătate la alta. De la viața omului, de la acel *tot îndărătnic și încordat* — la operele sale. De la curajul de a recunoaște că, uneori, viața poate fi mai interesantă decît creația. Dar cine s-o recunoască ? Scriitorul ? Filozoful ? Scriitorul inventează baricade și metereze de imagini, spre a-și înșela vigilența, iar filozoful își aduce în ajutor sistemul. *Întotdeauna există o filozofie care să justifice lipsa curajului*. Cine să știe mai bine

Scanned with OKEN Scanner

asta, decît unul respins la incorporare? Unul care face, după război, sau poate chiar în timpul războiului, o banală navetă săptămînală între Chambon-sur-Lignon și Saint Étienne, la tratament, constatînd că *eleganța a abandonat acest popor*, și că *toți francezii par niște emigranți?* Curaj, curaj și iar curaj. Să înfrîngă orice : sosirile solitare în orașe necunoscute, senzația de sufocare, fața absurdă a marilor virtuți, ispita de a vorbi despre îndoielile sale, *oricare ar fi ele*. Să nu recunoască nimic : nici trecerea tinereții, nici spaimele, nici oroarea. Să-și aducă aminte că uneori e obligatoriu „să fii personal" : *din modestie*. Că în fond, comunicarea e imposibilă, că uitarea își are normele proprii, cu multă intensitate, un limbaj secret, ca o nostalgie, ca o flacără ce arde în minte, pe care o poate descifra numai el, numai spaima acumulată în el.

Camus nu este, în mod evident, unul din înțelepții veacului. Și nici nu face parte dintre misticii moralei. *Carnetele* sale nu propun o modificare substanțială a lumii, ci mici învățăminte, *mici fabule morale*. Constatări de bun simț, dar și răutăți scăpate de sub control. Simple transcrieri, dar și izbucnirea umorală antifeministă, pînă la extremisme greu de împăcat cu cristalinul opțiunilor sale morale și politice : *în afara dragostei, femeia este plicticoasă*. Dar cine spune asta ? În numele cărei suferințe ? Nimeni altul decît cel care notează, cîteva zile mai tîrziu, că lucrul cel mai important e *să accepți încercarea*, să admiți existența ideilor multiple, care să-ți *provoace insomnii*, pentru care să-ți pui viața în joc. Chiar și el, care nu e făcut pentru *risipire*. Pentru viața alături de femei. Deși tot el se întreabă dacă poți iubi o țară cum iubești o femeie — dar cum iubești o femeie?—, lucrurile sigure, de viitor, claritatea, rigoarea, „exercițiile de gimnastică ale inteligenței". Poate cultivînd acel *gust al pietrei*, care îl atrage spre sculptură, reprobîndu-și imaginația, cam lipsită de măsură, cam monstruoasă. Sau poate fugind de *contemplație*, pentru că duce la absurd, pentru că *savurează fără să decidă*. Pentru că nu se implică. Pentru că există *cuvinte insignifiante* și *gînduri insignifiante*. Pentru că există o școală a rațiunii și o școală a curajului, așa cum există o clipă, pe care deja

Scanned with OKEN Scanner

începe să și-o imagineze, cînd nu va mai scrie. *A scrie comportă dovada unei siguranțe personale care îmi lipsește*, mărturisește el, și gîndul e completat cu o idee pentru *Caligula*: „Absurdul înseamnă omul tragic în fața oglinzii." Absurdul — să o mai spunem? — echivalează cu imensa siguranță de sine, cu obrăznicia reflectării. Soluția, rostită mai răspicat, e asemănătoare fugii lui Baudelaire de excese, de excitante: *Acum trebuie suprimată oglinda*. Acum, în ceasul al doisprezecelea al ficțiunii, al deplinei ficțiuni care îl poartă între bizareria sentimentului de satisfacție și constrîngerea plenitudinii. Ce să aleagă? Ce să aleagă pentru final? Nu are importanță ce, el e mereu gata, mereu gata să suprime, să se suprime, să o ia de la capăt, să sufere. Ei și, ce-ar fi dacă aceasta ar trebui să rămînă ultima sa zi? Absolut nimic. Doar *un surîs liniștit în mine însumi*. Surîsul — adică tot ce poate opune răului. Doar zîmbetul legitimează *coerența*, supraviețuind, rămînînd intact, după suprimarea judecăților de valoare, după decăderea teoriilor, după ciume, după revolte, după un moment de fericire. Coerența. Și atunci? Cum să reziști între atîtea tentații? Tentațiile îndeletnicirilor *subalterne și cotidiene*. Unde e clipa *intrării în pozitiv*, pozitivul de după pace, plusvaloarea morală care să-ți îngăduie propoziții, măcar propoziții, de-o sublimă gratuitate: *Am o răfuială cu acest peisaj. Vreau să rămîn singur cu el*. Să-l lăsăm, să ne dăm cîțiva pași îndărăt și să-l contemplăm, așteptînd clipa cînd va recunoaște că *artistul nu mai poate fi un solitar*, clipa în care va decreta, nietzscheean, distrugerea tuturor valorilor, clipa în care nu există nici libertate, dar nici determinism, momentul în care, după trăirea sub opresiunea eticii, va dori să fundamenteze o *estetică a revoltei*, o estetică de-un clasicism feroce, *a stilului nobil și a formei frumoase*. Asta cînd? După *Străinul*, după *Ciuma*, după *Omul revoltat*. Adică la capăt, la urmă, cînd oricum, nu mai avea importanță, orice ar fi adăugat. Nesfîrșitele *addende*, aforismele succedîndu-se cu accelerație sporită, semnele de incoerență, de nefiresc al evoluției, toate ascund, în fond, o dramă. O cumplită dramă, în care nici *tragedia nu e o soluție*, în care *a înțelege* înseamnă *a crea*. Adică a te jertfi milimetru cu

Scanned with OKEN Scanner

milimetru, literă cu literă, numai ca să cucerești *încrederea în cuvinte*. Ca să înfrîngă — ce ? Sărăcia, singurul spațiu în care are revelația și mîndria nevinovăției. Sau dureroasele obligații ale opțiunii ? Nu, nu mai există soluție, pentru el există numai *starea secundă*, acel *malentendu*, acel quiproquo tragic în care se exersează cu disperare. Fără să fie înțeles, dar înțelegînd totul, pînă la disoluție. Înțelegînd lucruri cărora trebuie să le reziste, înțelegînd afirmația și negația aceluiași gest. Iar cînd nu știe, cînd nu poate să înțeleagă, ce rost are *orice* activitate creatoare ? Mai ales că hotărîrile lui sînt atît de brutale, atît de ferm absurde. Ca ale oricărui *om slab*, ca ale celui ros de *tentația de a renunța*, după ce descoperă atîta neîncredere și *neliniște fundamentală*. Dar la ce s-ar fi așteptat ? Ce credea că va găsi dincolo de barieră ? Și aici, ca și dincolo, pe *insulă*, sînt unii care *intră în minciună ca într-un ordin religios*. Ca într-un paradox al conformismului, al paradoxalului conformism care cere o justificare pînă și *acțiunilor bune !* Să ceară. El le va furniza. El a luptat, el a optat. A ieșit din *starea secundă*, din ambiguitate, înfrîngîndu-și teama, lașitatea, dominîndu-și fericirea, domolindu-și revolta. Chiar dacă, foarte repede, va reveni la ele. Dar el a și învățat, a trecut prin școala *insulei*, prin școala rușinii, dar nu și a invidiei. El e de partea acțiunilor bune, el a intrat deja în pozitiv. Un destin revelat și fixat pe o aceeași placă fotografică, pe același *aide-mémoire* pe care a notat : *Să scriu totul — așa cum îmi va veni.*

Numai să-i vină.

Scanned with OKEN Scanner

Trei scene din viața lui R. P.

I. *Viața la țară.* La douăzeci și cinci de ani, Radu Petrescu își îndeasă cîteva cărți într-o desagă, luptă cu dorința de a-și *solemniza plecarea* și trece munții. Îi trece, firește, în sensul invers al tradiției, altfel decît o făceau ardelenii atrași de magia Capitalei. Dar drumul său peste munți semnifică și o răsturnare a scării valorilor. Semnalul de alarmă că intră într-o nouă vîrstă a vieții, dar și a literaturii.

Tînărul scriitor părăsește Bucureștiul fără nici un regret. Fără sentimentul propriu-zis al depeizării, ci pătruns de fericirea de a aduce *străinătățile* într-o lumină cunoscută : în lumina de acasă. Nu-l bîntuie nici teama că va fi uitat, știind că, ipocrit sau nu, *și-a vîrît deja un deget în eternitate*. În eternitatea domestică, în eternitatea sobrietății, a solemnității culturale, aproape muzeistice, în care trăise. Schimbă regimul intelectual pe bucuriile simple ale naturii, ale vieții la țară.

Acomodarea se produce fără inutile drame, fără cotropitoarele nostalgii provocate de comparații : se ardelenizează din chiar clipa descinderii din tren. Inventariază peisajul nu numai din simplă plăcere estetică, ci și cu sentimentul luării în posesie. Șirurile de munți lungi și înalți îi par niște *delicate jucării* bune de pus, cu tandrețe, în poala iubitei. Locuiește la marginea satului, într-o casă de bîrne, călătorește cu trenul, cu mașina „Aprozarului“ și, în afară de biblioteca sa de la București și de tablourile lui Pallady, rămase acasă, nu regretă nimic. Nu trăiește, ca atîția intelectuali de țară,

Scanned with OKEN Scanner

într-un chinuitor provizorat, nu bovarizează și nu-l nemulțumesc decît *rîndurile acestea*, paginile de proză, paginile de jurnal pe care le scrie. Nu-l disperă nici depărtarea, nici singurătatea și nici avertismentele direcțiunii școlare, pentru lipsa de la ore. Se scoală de dimineață, *fericit umflat cu lapte*, își face orele de limba română, orele de gimnastică, merge în vizită, apoi din nou la gimnastică, la cursurile de alfabetizare, primește musafiri, admiră peisajul, culege flori, trăiește. Trăiește, cum ? Trăiește copleșit de imensitatea spațiului, *făcînd planuri nebune* și *plîngînd în hohote* la întoarcerea, singur, acasă. Joacă șah cu localnicii, notează *tapajul* găinilor, noaptea, în pod, iar *nepăsarea completă* în care se scufundă uneori, nici măcar nu-l neliniștește. Se plimbă, după cursuri, afară din sat, *cu mîinile la spate*, ca orice orășean, ca orice intelectual nostalgic, pentru care prezentul e doar rescrierea scîrbită a unui trecut exemplar, a copilăriei într-un oraș din sud. Odată, la șase dimineața, intră în grădină și citește din *Adolphe*, apoi recitește caietele de însemnări, care-i dublează indispozițiile momentane cu o *disperare delirantă*. E mulțumit de viață, dar nu-și suportă scrisul. Studiază, în sala de așteptare a gării, *capete de femei de o finețe desăvîrșită*, bucuros că n-a găsit cameră la hotel, dar, altă dată, privește, pînă la două noaptea, dansurile sătenilor fără să înțeleagă nimic. Își explică aceste repetate neputințe doar prin *ridicola melancolie* în care se zăvorăște adeseori, prin *anacronismul* structural al ființei sale. Nu e capabil să opună realității o platoșă suficient de rezistentă, privește lumea prin prea multe lentile deformatoare. Confruntat cu mediul, *propune subțirimi de structură*, convins că reprezintă *sensuri epocale*, la înălțimea cărora trebuie să-i ridice pe oameni. Dar, deocamdată, ia lucrurile așa cum sînt, acceptînd să se transforme într-un soi de palimpsest viu pe care să se cresteze noile senzații, *munții sălbatici, oamenii cu fizionomii extraordinare, casele de bîrne* pe care va ști să le oblige să-i hrănească frumoasa *flacără a Ideilor*. Profită de cele mai neînsemnate ocazii, se obișnuiește să scoată beneficii din orice : *Cînd la masă mi se dau oase, profit de măduvă*. O filozofie sănătoasă, parcă prea încrîncenată, dar o filozofie eficientă. Cu

Scanned with OKEN Scanner

atît mai profitabilă, cu cît ea nu trece de suprafața lucrurilor. Pe el nu-l schimbă nimic, în afara Ideilor, a camilpetrescienelor Idei, pentru că *dacă se schimbă ceva, se schimbă Dinică, nu unul ca mine.* Nu are cum să se schimbe, el abia dacă *interferează* cu lumea, abia dacă acceptă că undeva, în aer, *la înălțimi incalculabile,* printre stelele înghețate, există o *fantomă* a lui, care trăiește exact ca el, aceleași evenimente. Deși nu întotdeauna sincronic, deși fără să se suprapună, în timp, perfect. Din cauza aceasta, nici nu sînt *coincidențe,* ci interferențe, mici desincronizări ale lungimii de undă a gîndului. Un fragment dintr-o melodie a lui Mozart, fluierată, absent, în cancelarie, i se pare *a lui,* un articol al lui Călinescu, găsit în „Contemporanul", îi confirmă o obsesie. Pe scurt, parcă ar mai fi trăit toate acestea, într-o proiecție utopică, „recarnalizînd", pentru a cîta oară, omul de aer care este.

Evenimentele adevărate sînt rare, imaginația nu pătrunde suficient de impetuos în existență pentru a le înlocui. Notațiile lui Radu Petrescu se mulțumesc să rămînă la primul strat al observației, doar rareori încărcată de aburul fantasticului, al incredibilului. Cititor de gust, admiră doar *fibra țesăturii,* în tot ce întîlnește, în tot ce scrie. Singurătatea îi îngăduie doar bucuriile rememorării. Descoperă senzații demult uitate, emoții în fața unor insignifiante obiecte : *sticla de cerneală, piaptănul de os și rochia albastră* îi ajung pentru a recrea universul. Pentru a pune bazele unei arte, care nu izolează, *nu-i adevărat că arta izolează,* pentru a rescrie obsesiile minore ale spiritului livresc copleșit de imensitatea Cărții. Jurnalele sale păstrează intactă aparența monotoniei și prin această fatalitate asumată : refuzul „romanțării". Însemnarea rămîne la primul ei stadiu, la prima linie despărțitoare de imaginar, de imaginația niciodată înfierbîntată arareori dispusă la mari planuri, la mari construcții vaporoase, eficientă și pudibondă, tăcînd asupra unor lucruri, abia schițîndu-le pe altele, de teama fățarnicului cititor, înfrînt, deja, de insuportabilul gînd că un om de gust îl va prinde în flagrant delict de complicitate cu provizoratul.

Scanned with OKEN Scanner

Spectacolul confesiv al lui Radu Petrescu e discret, dar nu absent. Însemnările sale sînt capitole disparate dintr-o de nescris ediție definitivă, amînată, dar nicicînd abandonată. Notațiile fluctuează între un regim al discreției și altul al dezvăluirilor parțiale. Sugestiile și nuanțele iau locul afirmării ferme și petei de culoare violente. Violența, atunci cînd apare, nu e a gesturilor, ci a tonului. Întîmplările dizgrațioase sînt expulzate, cu o rară știință a eufemismului, în afara paginii. Evocările amănuntelor *neplăcute* sînt șterse cu buretele cîte unei lecturi de categoria grea, Dante sau Balzac sau Flaubert. Evită furiile, accesele de revoltă contra cotidianului, pentru că nu descoperă, dincolo de ele, motivația axiologică. Neavînd sisteme de referință ferme — sau avînd unele prea inflexibile —, preferă să treacă totul sub tăcere : *furia intolerantă* i se pare copilărească și ridicolă, cînd nu e servită de un *intelect sublim*. Și chiar dacă memoria lui e fenomenală, munca la edificarea unui intelect pe măsură nu s-a încheiat. De altfel, nu găsește nici o ciudățenie în poziția sa, în felul în care e privit : e neverosimil ca el, bucureșteanul, să fi acceptat să lucreze în acest sat pierdut transilvănean, după cum la fel de incredibil rămîne faptul că nu abandonează, că nu cedează presiunii depărtărilor, șanselor de dincolo de munți.

Radu Petrescu nu are angoase. Nu are nici cea mai mică emoție pentru viitoarea lui devenire intelectuală. Totul e chestiune de orar, o simplă problemă de timp. Are scopuri precise, dar mijloacele încă trebuie alese. Nu exclude posibilitatea, altfel îngrozitoare, ca scrierea *cărții desăvîrșite* (poate chiar aceasta, *Matei Iliescu*) să îl găsească cu *desăvîrșire singur*. Dar, între timp, nu obosește să țină, la zi, însemnările. Chiar dacă cele mai multe dintre ele sînt făcute *pentru memorie* și nu pentru *eternitate*. Însă, prin ciudatul joc al oglinzilor de cuvinte ele rezistă mai bine chiar decît marile proiecte. E la mijloc o orbire asemănătoare aceleia, pe care și-o conștientizează, de a nu recunoaște *sărăcia sub nici o formă*. Nu vrea să vadă *pereții goi și prăfuiți*, hainele prost croite, ieftine, și nici platitudinile. Nu le admite existența, deși ele subzistă, în ciuda rezistenței sale la urît, la mono-

Scanned with OKEN Scanner

tonie. De altfel, fără o *doză bună* de monotonie, jurnalul s-ar transforma în *ziaristică de senzație*. O monotonie, desigur, de suprafață, pe care o sesizează doar ochiul versat, ochiul privitorului atent. Al privitorului, nu al cititorului. Pentru că el își construiește paginile ca un pictor, subțiind sau îngroșînd pasta, din *fine succesiuni*, din subtile nuanțe. Jurnalul său este făcut ca și poezia, *pentru lectură tăcută*, în singurătatea, în galeria retrasă a apatiei. De cele mai multe ori, scrie *greoi, îmbîcsit*, transpunînd scheletul grosolan al unei vieți fără inițiativă. Din opacitatea aceasta senzorială îl scoate doar observarea obsesivă a cerului, a naturii, singura care nu-l incomodează, pentru că e cu totul nouă, definitiv *altceva*. Ritmul naturii îi dictează un alt tempo, un alt suflu trece peste pagină. Forță a naturii i se pare Dante. Dar și La Bruyère, cu fraza lui *precisă și delicată*, încît s-o apuci cu *vîrful degetelor* și *s-o privești la soare*.

Capacitatea de admirație a lui Radu Petrescu e neobișnuită. Mai mult decît o formă a politeții, ea pare o constantă a neputinței de a se ridica la înălțimea marilor maeștri. La urma urmelor, ce a făcut el pînă acum ?, se întreabă. Doar *mici, disperate, monotone încercări de a găsi timbrul specific*. Noroc cu gesturile de *om superior*, pe care și le recunoaște cu un fair play demn de toată admirația. Da, el este un om superior, trădîndu-și marile calități chiar în gestul contemplării, singur, al unui cîmp peste care ninge. Chiar în voluptatea cu care mărturisește că a făcut, la școală, cîteva *ore solide*, sau în propoziția ametitoare că prezența unei eleve noi, la clasa a șaptea, îl scoate iremediabil din ritm. Îl menține, însă, la focul marilor trăiri certitudinea că va scrie din ce în ce mai mult. Cîteva calcule simple îi arată că, în cîțiva ani, se va apropia de ritmul invidiabil al unei pagini pe zi, urcînd încă o treaptă a scării pe care Balzac pășise infinit mai ferm : în timp ce el așterne cîteva zeci de pagini, înaintemergătorul ar fi scris, cu siguranță, un roman.

Alteori își aduce aminte de unica șansă : munca neîncetată, *fără rezervă* dar dezinteresată, pentru *omul care este*, simbriaș al propriei ambiții și, totodată, profund indiferent față de sine. Fără suflet, văzînd în artă o

Scanned with OKEN Scanner

eliberare, dar nu de neguri, ci de *lumină*, o scufundare luminoasă în conștiință, în visata abolire a singurătății, în dorința ascunsă, abia răzbătînd în pagină de a transcrie o istorie ce nu se vede. O istorie în afara naturii, a luminozității ei stranii, în care urcă trepte *spre o libertate mai mare*, în care singurul *sentiment negru* e absența vestilor, izolarea în care se scufundă încet, încet. A învățat, însă, că trebuie să se teamă mai mult de bucurii decît de amărăciuni, transpunîndu-și clipele de nefericire în cele o mie de coli de hîrtie pe care le achiziționează cu indicibilă satisfacție.

De altfel, așa s-a învățat să crească : *necunoscut tuturor, ca și sieși*. Crește la umbra marilor cărți, cu *Fedra* lui Racine în buzunar, nevăzut, neștiut, pregătindu-se și pregătindu-le tuturor o surpriză, o viață prelinsă printre evenimente *puține și schematice*, trăind după același program *fără inedit*, citind scrisori de la prieteni și pentru prieteni, excelînd *într-un trist gen epistolar* și mergînd cu timiditate, cu nefirescul reticenței pînă acolo încît, într-un rînd, renunță să mai bea lapte, *urmărit de ideea că, înghițind, face zgomot.*

Sufocat de timidități, copleșit de gîndul că nu își găsește o atmosferă (adică : dispoziția și ritmul de lucru), așază semnul echivalenței între plăcerea de a scrie și plăcerea de a privi copacii de pe dealuri. Natura îl intimidează (se teme de *toată bogăția ce o are în ochi)*, în timp ce scrisul, cititul îi dau o ciudată senzație de libertate, de plutire, o prevestire a ascensiunii, a valorii recunoscute. Trăiește cu convingerea că există doar *cel care se construiește durabil* și că visele sale nu se opresc la teancul de scrisori pe care și le imaginează, ci la o foarte coerentă convergență a ambiției. Reduce la minimum motoarele existenței, devine *un domn liniștit și măsurat, insipid în conversație*, monoton și tăios în scrisori, însă pătruns de frenezia autoconstrucției. Își evaluează, matematic, șansele de evoluție, calculează urcușurile și coborîșurile probabile, hazardîndu-se doar atît cît e necesar : pînă la sacrificiul de sine. Trec zile întregi fără să facă nimic pentru *omul de aer*, adică pentru sine, dar ceva tot face ; reînnoiește sentimentul *barierelor calme și veșnice dintre lucruri.* Redimensionează,

Scanned with OKEN Scanner

altfel spus, realul. Introduce în mijlocul concretului propria sa unitate de măsură, conștientizînd necunoscutul din noi care *forțează natura la atîtea căi ocolite*. O singură inconsecvență, o unică notă falsă. Poate cel mai grav lucru trădat de aceste însemnări : îndură, fără să crîcnească, fără să protesteze, chinuitoarele rigori avînd în minte țelul suprem : *gloria*. Nemuritoarea glorie literară, dar nu obligatoriu literară : la urma urmelor, de ce n-ar încerca să o dobîndească prin pictură ? Timp de cîteva luni, are chiar o *scurtă criză*, dar nu găsește resursele de a renunța la scris. Mizează, așadar, totul pe literatură, unde, cel puțin, se simte un profesionist. Între cărți, dobîndește expresia pe care o descoperise într-o icoană : expresia de *moșier în siestă* a lui Dumnezeu. Nu are, totuși, poftă nici de figura nefericită a amatorului de artă. Mai bine tăcerea, abstinența singurătății, ca o ieșire din timp, fixat în spațiu doar la răstimpuri, la cîntatul cocoșilor, cu ace subțiri, *de planșa satului din Transilvania extremă*.

Orice ar face, rămîne un om uscat, sec, cînd mulțumit, cînd nemulțumit de programul zilei, de orarul vieții. Cîteodată, după o zi densă, merge la culcare *voios, viril*, citind din Balzac altă dată își dă seama că toată problema lui *e exploatarea uscăciunii*, ridicarea ei la înălțimea artei. Încă nu a reușit să adune totul, încă nu e sigur de perfecta funcționare a mașinăriei, dar observă cum i se adună *darurile*, harurile răbdării și frumuseții. Radu Petrescu nu *redactează*, pur și simplu, un roman, ci adaugă, strat după strat, plăcile unui discurs, plăcile unei armuri. Paginile pe care le scrie îl umplu de miraculoase senzații, creierul îi zvîcnește, urechile îi țiuie, e incapabil să țină pasul cu intensitatea trăirii. Dar scrie continuu, avînd cu premeditare, *răceala unui artizan*. Învață secretele ritmului, desenul aerian al paginii, adică ceva mai mult decît alfabetul succesului : vrea să găsească drumul cel mai sigur spre țintă. Spre porțile gloriei, de dragul căreia înfruntă totul, singurătatea, oboseala ochilor *(scumpă senzație !)*, sacrificiul vieții, dansul *pe coardă, peste prăpastie* înregistrînd mișcările aerului și ale oamenilor, convins, pe de altă parte, că viața și mișcarea nu sînt decît *invenții ale artiștilor*. Știe că

Scanned with OKEN Scanner

numai literatura îl va *reobișnui* cu sine însuși și că numai ea îl îndepărtează de sine, de clipele de contemplație pură, de incredibilul aer transilvan, demonstrînd, dincolo de clipă, dincolo de literatură, *continuitatea ideală a existenței.*

Nu-l preocupă fraza — fraza nu are nici o importanță, fraza nu duce nicăieri —, ci ingineria construcției. Crearea marilor efecte. Elaborează o poetică de uz propriu, notînd tot ce-i va fi necesar pentru compoziție, ideologie, interioare, exterioare, eroi. Un fel de balzacianism care a învățat că literatura, transparentul cuvînt bine așezat în pagină devine o *sumă a artelor.* La fel cum orice carte de literatură este *un jurnal al duratei noastre inefabile.* Nu așteaptă nici vești, chiar dacă absența iubitei *îi răpește talentul,* mulțumindu-se *să scrie așa cum pictează Pallady.* Incapabil să transcrie *gîndurile mari, viziunile promise,* dar avîndu-le și permițîndu-și luxul de a se îmbăta *doar el,* de a se bucura, deocamdată, doar el. Bucurii amînate, bucurii așteptînd clipa izbucnirii publice, cu aceeași tehnică specială a dezvăluirii cu care învață, la Dipșa, *să vadă.* Scrie cu sufletul cît un purice, exersează tehnica privirii, a văzului din spatele ochiului care *patinează* pînă la obiect și apoi se întoarce, îmbogățită, într-o normalitate brusc instaurată, dincolo de rezonabilitatea fanaticilor, dincolo de încrîncenarea oricărei vieți. Literatura lui este *viață,* și chiar paginile vechi, *rău scrise,* promit mari cărți. Pentru că, pînă la douăzeci și cinci de ani, a dobîndit, și-a anexat una din condițiile fundamentale ale scrisului : *rapiditatea exactă.* Rapiditatea observației și a proiecției, fuga înspre marile idei, ignorarea contingentului, a continentului de contradicții pe care le are de înfruntat. La douăzeci de ani abia trecuți știe că sîntem doar niște *divine simulacre,* care, prin interiorizare, devin însăși lumea, *lumea umanității.* Omul, scriitorul, *ocazionează* întotdeauna ceva, face posibilă o întîmplare o senzație și chiar exemplaritatea acestei vieți la țară, a vieții intelectuale la țară. Nu e departe de gîndul că ar fi capabil să-și petreacă întreaga viață aici, ocupat numai cu scrisul, în cea mai bucolică dintre lumile posibile. Dar tot acum se gîndește

Scanned with OKEN Scanner

cu groază la senilitate, la înfriguratele *perioade de incubație* și la cruda realitate că, pentru roman, e nevoie de o *grozavă pregătire*, pe care, oricît de trist ar fi, n-o are. Dar dacă talentul, dacă marea literatură încep odată cu excelenta condiție fizică ? Dar dacă performanța intelectuală pornește de la un metru optzeci în sus ?

Rămînem, deocamdată, la această frază, la aceste întrebări, la insolubila chestiune a talentului. Să-l privim pe autor făcînd efortul să distingă locul în care timbrul paginii sună sau nu a etern, după ce a apucat *un capăt al adevărului*, obligat să tragă mereu de el. Să-l părăsim în singurătatea în care l-am găsit, fără radio, fără calendar, doar cu *inima aprinsă*, cu ochii *fără astîmpăr* și, mai ales, cu o mînă *care nu obosește*. Să îi admirăm șansa, superioritatea situației care îi îngăduie *să nu accepte totul*. Să regîndească, pas cu pas, viața și literatura, făcînd, cu orice risc, chiar cel de a nu avea, în următorii o sută de ani, nici un cititor, făcînd pentru literatură ceea ce a făcut, pentru pictură, Cézanne, cultivînd cu admirabilă ambiție neajunsurile persoanei întîi, care nu permite nici dezvinovățirea și nici intimitatea. La urma urmelor, el nu vrea să demonstreze nimic. Nici o carte nu demonstrează altceva decît propria existență. Poate doar aceste pagini de jurnal să probeze posibilitatea ca *viața la țară* să devină viața într-o neștiută țară, între granițele de abur ale unei miraculoase hărți a spiritului.

II. *Bărbatul la treizeci de ani.* Însemnările din *A treia dimensiune* restituie literaturii o ipostază, deloc spectaculoasă, a bărbatului la treizeci de ani. Imaginea scriitorului din familia — rară la noi — care (răsturnînd o veche sintagmă predistă) a avut răbdare cu timpul. Nu s-a grăbit nici în viață, nici în scris. Cu atît mai mult cu cît destinul se complace a-i fi perpetuu dator, căci, pînă la balzaciana vîrstă, *nu i-a prins pe umăr decît o aripă*. Pe a doua și-o va confecționa, daedalic, prin truda lecturii, prin chinul de fiecare zi al scrisului, prin armele blajine, penelopice, ale *surîsului, retragerii, tăcerii*. Treizeci de ani, vîrstă la care, după un precept maiorescian, scriitorul trebuie să găsească noi puncte de

Scanned with OKEN Scanner

sprijin, altfel stă „sub amenințarea cu moartea spirituală". A blestemului de a nu mai scrie.

Radu Petrescu își asumă acest risc, și prima sa reacție îi dictează să nu aibă nici cea mai mică încredere în timp. Scriitorul face o distincție mult prea netă, pentru a nu fi adevărată, între un timp ideal, al lecturii, și timpul, ros pe dinăuntru de evenimentele cotidiene, al trăirii. Viața scriitorului se derulează pe două planuri, ambele înclinate. Greu de găsit, între ele, un punct comun, un punct de sprijin.

Dar, înainte de a scrie, el are nevoie de un model. De o *rațiune*, cum îi zice, prins în plasa clasicismului, prins în mrejele artelor plastice Radu Petrescu nu poate scrie dacă nu are în față un obiect un mulaj un ecorșeu o natură moartă un om un peisaj o stare un amănunt o întîmplare — o proptă. Un motiv, o scuză a luxului suprem al reinventării cuvintelor, căci, spune el, *trebuie să știi adesea să te joci cu vorbele goale*. Cu vorbele care, după ce au intrat în viața ta, nu mai sînt — cine n-o știe ? — goale, nu mai au cum să fie goale. Pledoaria autorului spre această idee se îndreaptă — spre *transcrierea* realității. Radu Petrescu scrie pentru că vrea să scrie, dar și pentru că scrisul îi e la fel de natural, de firesc precum respirația, precum mersul pe jos : „Sunt în întregime construit în vederea scrierii acestei foi, bune sau proaste, și din moment ce am scris-o nu mai am de ce să mă plîng".

Ceea ce nu-l împiedică să se lamenteze că, pînă la vîrsta lui, Pârvan era la Academie, iar Călinescu (un idol, înțelegem din frecventa apariție a marii personalități în însemnări) își scrisese cîteva dintre capodopere. Și, în general, are modestia și lipsa de modestie de a se compara cu cei mai buni, proiectînd imagini în care, cu toată moderația, nu se vede stînd decît alături de marii maeștri, de sublimii întemeietori de școală. Cu tot *aerul de băiat de prăvălie*, cu toată înghesuiala pe care o suportă în autobuze, cu toată lipsa banilor (într-un rînd nu are patru lei să-și cumpere de la anticariat un roman de Cocteau, altă dată achiziționează cărțile de tinerețe ale lui Flaubert doar cu complicitatea vînzătoarei), cu

Scanned with OKEN Scanner

toată revolta și umilința de a nu dispune de mijloace materiale, de nu prea frumoșii bani, de atît de necesarii bani, el nu demobilizează. Citește și scrie, citește jurnale și scrie la nesfîrșitul său jurnal. Zi de zi, într-o cadență exasperantă, ceas după ceas, chiar dacă nu notează decît un izbăvitor *Nimic* sau mici aglomerări de cuvinte monosilabice *(La fel),* un adevărat război al nervilor, zile întregi în tranșee, nici o pauză, mereu sub ghiulelele notației cotidiene, ce foarte ades devine autoreflectantă (ca la Tolstoi, cu aceeași încrîncenare contabilicească : *Voi nota aici numărul de foi scrise zilnic,* și tot ca Tolstoi, simțindu-se, la frumoșii treizeci de ani, sfîrșit, copleșit de faldurile senectuții, lăsînd în urmă puține bucurii și multe pagini, bucurii ce trebuie uitate și pagini ce urmează a fi rescrise.) Dar, între timp, jurnalul. Această ciudată invenție ce-l salvează de reproșurile viitoare, ținîndu-l racordat la presiunea ideii — pentru că asta e jurnalul : o carte de Idei, dar care lui, funcționarului Petrescu, îi vine ca un costum prea larg, ca o neelegantă toaletă culturală care, în plus, la intervale indeterminate, *îl disperă,* căci, nu-i așa, „nu cred că viața mea e atît de interesantă încît să merite o cronică zilnică și nici nu intenționez cumva să transform aceste foi ușurele în tribună de pe care posteritatea să asculte lecțiile mele postume". Nu, scriind jurnalul, Radu Petrescu speră, cel mult, să-și amintească de sine, să retrăiască în preajma vechilor Idei, pregătindu-și „surpriza agreabilă" de a regăsi intacte, vii, gîndurile de acum, de la treizeci, de la exasperanții treizeci de ani, cînd încă nu poate, cînd încă nu vrea nu știe nu se simte în stare să facă *nodul la ață,* să finalizeze, să ducă mai departe greutățile unei cariere. O carieră nu prea literară, dar cu atît mai mult intelectuală, pe care nici existența de „tîrîtor, rănit" nu o poate acoperi, nu o poate ascunde, pentru că e prea mult stil în ea. Dacă stilul e „ritmul vitalității noastre personale, ritmul gîndirii, sensibilității etc", stilul unei cărți fiind, adesea, „același lucru cu ea", atunci Radu Petrescu este un mare stilist. Vitalitatea sa existențială este, totuși, ieșită din comun, descătușarea ner-

Scanned with OKEN Scanner

voasă uluitoare, iar concentrarea asupra scrisului, asupra jurnalului — de-a dreptul ameţitoare.

Cînd scrie, parcă ar evada dincolo de bătaia slabă a filei de calendar Scrisul trece în altceva, în inefabilul respiraţiei, în viteza desfăşurării clipelor, în plăcerea, aproape ezoterică, de a reinventa încă neinventate lucruri fără nume : „Şi apoi, eu nici nu scriu. Adun mase de aer, ici mai consistente, dincoace mai rare, şi asta e tot. N-am nici un nume pentru această activitate". N-are nume din prea multă delicateţe. Din teama de a nu atrage asupra scrisului demonii sterilităţii, care oricum i-au dat tîrcoale, care oricum nu l-au lăsat să facă tot ce putea, la treizeci de ani, la treizeci şi unu de ani, cînd opt ore de *obligaţii străine* îl obosesc îl ţin pe tuşă, departe de scris, departe de citit, şi cum să nu-i vină idei năzdrăvane, cum să mai suporte, cum să mai accepte, cînd el, care abia dacă publicase cîteva articole, visează să trăiască din literatură, sau, măcar, ultimă, disperată soluţie, să-şi găsească alt serviciu. Desigur, nu va face nici una, nici alta. Nu-l lasă rudele, nu-l lasă jurnalul. Nu-l lasă nici chiar literatura. Va continua în acelaşi ritm, în acelaşi stil, citind volum după volum, pînă observă, cu orgoliu mallarméean, că toate cărţile din bibliotecă sînt citite, că a citit, hélas, mai toate cărţile, că este trist, dar, sigur, noi ştim că el spune toate acestea numai pentru că e bine pentru că e modern pentru că e util ca, în scris, ca în scris / citit *să se vadă procedeul*... Nu doar procedeul tehnic, ci şi cel, de-un crud naturalism, ce stă, în primejdioasă suspensie, deasupra cărţii, ca o emblemă carnivoră : „O iau mereu de la capăt, ca insecta aceea din putina cu apă, din A."

III. „Am scris şase rînduri..." Nota confesivă rămîne, şi în *Părul Berenicei*, minată de infinite avertismente, protejată de nesfîrşite precauţii : ca orice autor de jurnale, Padu Petrescu scrie *doar pentru sine*. Orice lectură străină este o profanare, orice alt ochi maculează pagina. Jurnalul trebuie să rămînă o oglindă *montată între celelalte pagini*. Doar un punct de convergenţă şi de reflexie, care măreşte spaţiul paginii, care-l adîn-

Scanned with OKEN Scanner

ceşte, aducînd la suprafaţă, fără nici un criteriu, imagini difuze, imagini umilitoare : *insul prost încălţat, cu haine de gata, priviri fericite şi haotice*. Dar şi cel care, după o pagină scrisă, după truda cîtorva rînduri, are curajul, are plăcerea *să se asculte*, mulţumit de ritm, fericit că va termina o carte în zece ani.

Timpul mărturisirii, stăpîn pe pagină, se dilată monstruos. Zeci de gesturi mărunte, banale, mecanice, sute de însemnări ce nu redau decît exteriorul, decît alchimia lentă, de-o cutremurătoare încetineală, a *biografiei* sortite să intre în *scena lumii* tîrziu, mult mai tîrziu. O viaţă, pregătindu-şi minuţios, maniacal, ivirea sub luminile rampei. O viaţă în aşteptare, într-o deplină *paralizie socială*. Dar şi o paralizie în faţa metafizicului, teama obscură că, punînd stiloul de-o parte, *nimic nu se va schimba în univers*. Scrisul său, ca şi naveta serviciu, bibliotecă şi casă nu clintesc nici o moleculă din structura universului.

În ciuda scrisului, a obsedantei ocupaţii, nu găseşte nici o cale de ieşire din impas. Un impas asumat, edificat cu prea multă grijă, cu multă durere, ca un drum prin ploaie, *peste băltoace adînci şi respingătoare* la întoarcerea acasă. La întoarcerea la masa de scris unde, sfidînd opoziţiile, sfidînd imprevizibilul, revine. Scrie puţin, dar scrie zilnic Şaptesprezece rînduri într-o singură după-amiază îi par, ca lui Flaubert, o adevărată izbîndă. Construcţia cărţilor se supune legilor aritmeticii, algebrei superioare, în care rămîne o singură necunoscută : data încheierii capitolelor.

Altminteri, nu se sperie de planurile înclinate, de dificultăţile drumului sinuos între îndatoririle cotidiene, între Institut şi tipografie, corectînd şi pregătind pentru tipar materiale, şi cînd, plin de avînt şi inspiraţie, aşterne pe hîrtie două pagini şi ceva, are vanitatea să noteze că *ar putea scrie şi mai mult*. Cînd nu scrie, ce altceva să facă decît să citească ? O carte greu de găsit, *Ulysses*, de Joyce, îi dă insomnii, provocîndu-i *nevoia furioasă* de a citi. Iar cînd citeşte, lecturile au ceva din adîncimea arăturilor de toamnă : temeinice, rafinate, decisive.

Scanned with OKEN Scanner

Jurnalului nu-i scapă nimic. El e o formă de cunoaștere a *limitelor*. De evaluare a rezistenței și a expansiunii. Dar el e și un permanent pericol. Inventînd un personaj, autorul începe să semene cu propria-i plăsmuire. Cu acel autor de hîrtie, din pagină, care scrie, dar nu vrea, încă nu vrea să publice. Jurnalul ar trebui, așadar, să fie distrus pe măsura scrierii lui, iar personajul ce se ivește, șters mereu, cu ură și cruzime, *cu acizi*. El, personajul, nu trebuie să depășească *nivelul cărții*. Adică nivelul vieții, al existenței anoste pe care autorul nici nu are timp s-o regîndească, s-o reordoneze. Dar, pentru el, primejdia contrafacerii nu există cu adevărat. Precauții inutile : nu are nici răgazul să se ocupe de *scumpa lui existență*, să tragă cu ochiul la eroul ce crește, se umflă bezmetic între caietele de jurnal. Abia dacă-și permite să refacă, să rescrie, să transcrie foi vechi, pagini uitate, pagini îngălbenite, să ducă mai departe *proiectele recente*, părăsite, așa cum își părăsește, de la o zi la alta, între o zi și alta, încă de la primele pagini, personajul. Trecutul — trecutul imediat, adică materia primă a jurnalelor — îl interesează doar ca vehicol, ca tren ce-l poartă, cu toată obiectivitatea, cu toată imparțialitatea, dintr-un punct în altul. Din viață în literatură, din literatură în literatură.

Toate traseele lui Radu Petrescu urmează drumul spinos al obiectivării. Al calității pe care și-o recunoaște fără ezitare. Și încă nu în grade mici, nu la nivele derizorii. O însușire ce-i arată cît de importanți sînt pentru el ceilalți oameni. Cît de importantă e, în sine, existența celorlalți. Pentru el, pentru umilul slujbaș care nici nu visează să vadă Parisul — cum l-ar putea vedea ? —, cînd n-o să aibă niciodată cu ce plăti un bilet de tren pînă la Iași. Dar e totuși mulțumit, atîta timp cît din salariu, din cei o mie cincizeci de lei, își poate cumpăra *hîrtia necesară, cerneala, creioanele, o carte*. Își permite chiar luxul unui film, al peliculei *Van Gogh*, la care, în scena cînd se aude greierul, îl podidesc lacrimile. Plînge, de altfel, din orice, la pasajele eroice din cărți, la pasajele sentimentale : îl compătimește pe Ahile, o îmbărbătează pe madame Bovary. O scrisoare bine ticluită îi

Scanned with OKEN Scanner

provoacă exclamații entuziaste și, din scenă în scenă, din secvență în secvență, se înconjoară de o lume pur fictivă. Trăiește între cărți și tablouri, speriat, că, în ce le privește pe primele, nu reușește să spună *ce ar dori*, și fără să înțeleagă, de fapt, nici pictura. Intuiește, însă, că literatura lui se confundă, ca structură și compoziție, cu *armoniile căutate* și de pictură. Așa cum, într-o compoziție plastică, tonurile spectaculoase sînt cele neutre, producătoare doar de nuanțe, și în literatură, în proză, cele mai potrivite sînt numele care *nu obligă prea mult personajul*. Numele scurte, directe, nesofisticate. Numele fără expresivitate, numele integrabile construcției. Numele care să reprezinte, ca orice transcriere a unei stări de spirit, *conștiința neantului*. Care să redea *sentimentul zădărniciei*, să suplinească lipsa de *informație* a autorului, dureroasa lui conștiință creatoare, făcînd din ele ceea ce îi permite condiția precară să facă : o *giruetă*, extrapolarea unui mimetism sălbatic. Dar și *punctul de fugă* al cărții viitoare.

Cărțile și le proiectează în spațiu, în planuri de adîncime, ca o armată în mișcare, în permanentă deplasare. Cărți vizualizate, ca un alt scut al lui Ahile, dinspre punctul cel mai mic și mai îndepărtat *(Sinuciderea din grădina botanică)* spre celelalte planuri de raportare a formelor. O mișcare de perfect cronometru, recuperatorie, eliminînd impreciziile, imaginația și lapsusul. Nu admite literatura născută din eroare, din confuzie. Crede numai în calcul, în literatura lui *am scris șase rînduri*, în lirismul aritmeticii, în suavitatea paginilor înșiruite după un plan, după o logică balzaciană. Firește, cartea înseamnă și cercul de cretă al accidentului de memorie, efortul depășirii unei elipse a amintirii. În acest caz, ea poate fi o lungă *perifrază*, o rescriere cu alte cuvinte. Cuvintele care înlocuiesc cuvintele adevărate, cuvintele de început.

Radu Petrescu nu e măcinat de ceea ce se numește *graba* scriitorului. Cînd, ca din întîmplare, încearcă să imprime scrisului alt ritm, o face din rațiuni de tehnică a compoziției : odată terminată, cartea trebuie rescrisă

Scanned with OKEN Scanner

de două-trei ori. Și cînd ea are, în intenție, ca *Matei Iliescu*, tot atîtea pagini cît *Ulysses*, precauția devine rezonabilă. Scrie în singurătate, nu are cu cine vorbi despre obsesiile literaturii, așa că unica ieșire rămîne tot scrisul. Recitește totul, decide să oprească *fuga imaginilor*, a incontrolabilelor imagini, surprins că fluxul creator curge pe un *pat de nisip*. Chiar dacă stratul se dovedește nefavorabil, continuă să scrie, să îndrepte, să transcrie, să corijeze și, prins de vîrtej, ar fi în stare și de *trei foi pe zi*. Un ritm infernal, o cifră ametitoare, de care îl desparte doar sfiala. Sfiala, cel mai radupetrescian sentiment, cel mai supus eroziunii dintre coordonatele conștiinței. Cel împotriva căruia scrie, întocmai literaturii, zi de zi, omițînd cît mai puțin, adică mințind cît mai puțin.

Continuă să scrie, chiar dacă ceea ce face s-ar dovedi *o idioțenie*. Nu-și impune decît să rămînă cît mai aproape de stilul său, de gîndurile pe care le are în minte. *Indiferent ce și cît*. Doar să pună pagină peste pagină. Să dea o formă *obsesiei*, să ajungă în starea de a fi sigur că îi este imposibil *să nu termine* cartea. Să ignore *inexistența practică* în care trăiește, ca mulți alții, uitînd de lume, uitînd de minimele îndatoriri.

Cît despre paginile de pînă acum, despre ***antumele*** sale, cine să le citească ? Cine să aibă rebdarea să stea ore în șir să caute, alături de el, tonul exact al cărții, al vieții ? Nimeni, firește că nimeni. Dar nu dă nici un pas înapoi, citește, scrie, desenează, după orarul cunoscut, după programul robotizat, conștient că domeniul poetului este *imposibilul*. Și toate acestea în timp ce fotograful îl pozează pentru *panoul fruntașilor*, în timp ce prin fața lui defilează funcționari model și femei frumoase, demne de *epoca motocicletelor*, în care trăiește, în care se preface că trăiește, neștiind nici măcar ce gîndesc despre el trecătorii la fel de obișnuiți ca el, însă nedotați cu *natura lui sociabilă binevoitoare*. Firește, trecătorii nu cred nimic, el însuși se apără de părerile lor ca de o privire indiscretă, căci singurătatea nu-l apasă, nu, nici măcar *nu știe cum trece timpul*.

Scanned with OKEN Scanner

În definitiv, arta lui poetică se reduce la o singură, la o deconcertant de simplă propoziție : nu vrea decît *să populeze un spațiu*. Să umple un gol, să răstoarne o prejudecată. Să înfrunte dezgustul pentru cartea pe care o scrie, *Matei Iliescu*, să-l înfrunte și să-l învingă, scriind, notînd, depășind impasurile, folosind rigla, folosind compasul, într-o progresie lentă și imprevizibilă, un arhipelag de semne într-un ocean de lecturi, *azi n-am putut scrie*, dar scrie, scrie ocupat cu multe alte lucruri, parcă pentru a uita groaza provocată de roman, parcă pentru a supraviețui.

Iar cînd nu scrie, *prăbușit cu nasul în scrumiera plină*, enervarea e gata să i se transforme în violență. Dar nu se transformă. Recluziunea forțată, zilele petrecute în casă aduc și o rază de speranță : *poate am găsit*. Însă nu e omul care *să găsească*. El pornește la drum știind totul. Scrisul e, de fapt, o transcriere, o rescriere mai complicată a vieții interioare, *documentul respirației*. Nu are, de partea lui, decît dorința, aproape absurdă, aproape nebunească, de a scrie. Pe cînd, împotrivă, totul : oboseala, durerile de cap, ingratitudinea programului de serviciu, neînțelegerea colegilor, *toate defectele mamei*, un *nez puant*, oboseala cumplită, *ca o ceață strînsă în jurul frunții*, și chiar somnul, această *formă a violenței* care-l îndepărtează de masa de scris și, suprem inamic, însăși incertitudinea scrisului : *de-aș ști măcar ce fac, dar habar n-am*. Cu toate acestea, el știe întotdeauna ce face. Știe că, mai devreme sau mai tîrziu, toate aceste frămîntări vor primi o semnificație. Aceea pe care o vor da marile, înnebunitoarele, de acum, cărți. Paginile scrise în singurul timp care îi aparține, timpul care inaugurează un nou gen : literatura de după orele de serviciu. Literatura ivită din înfrîngerea *piedicilor interioare*, a crispării și a timidității în fața vieții, nu și a paginii de hîrtie, răpusă zilnic, ceas de ceas, printr-o superbă gimnastică a spiritului.

Scanned with OKEN Scanner

Și poate că lecțiile în particular ale lui Radu Petrescu nici nu vor să mărturisească altceva. Doar atît : triumful asupra oboselii, triumful voinței *de a rămîne deasupra hîrtiei*. Și clipa finală, de autoadmirație, după ce totul a fost încheiat, după ce barajele s-au prăbușit, înfrînte, lăsînd intact misterul creației : *mă întreb, stupid, cum s-a putut*. Și constatarea simplă, de fapt cotidian, la sfîrșitul cărții : *Este bine*.

Scanned with OKEN Scanner

III

Trestiile lui Midas

Preliminarii la o poetică a jurnalului intim

Jurnalul intim : două cuvinte nebuloase, o unitate, pentru noi, încă neclară. Și, sub ele, ramificațiile unei prime — deocamdată — imprecizii : intimitate, persoană, timp. O existență nelegiferată, incertă, ambiguă, descurajînd ambiția oricărei poetici a genului. Confruntarea cu *structurile abstracte* ale operei, cerută de către poeticile normative, se vede redusă la o simplă, insuficientă, imperfectă aproximare în cîmpul supoziției și al prejudecății. Nu interpretarea, nu exegeza, nu comentariul sau explicația de text, nu simpla lectură, chiar analitică, vor arăta *unicitatea* și caracterul *irevocabil* al operei literare, ci, într-un sens mai larg, fidelitatea față de o idee. Față de încrederea în aproximativul pe care s-a grăbit să-l părăsească, față de resortul inductiv al fiecărei lecturi. Așadar, pași insesizabili spre o poetică inductivă, neconstrînsă de reguli și prejudecăți, nesupusă vreunui program. Poate doar aceluia de a găsi, în mulțimea de sensuri, potențialitatea literaturii. *Literaritatea* vie, parafraza utopică a unei inexistente teorii, presimțite, întrevăzute printre rîndurile unui discurs insuficient articulat.

Limbajul se întrupează în creație de fiecare dată altfel. Ordonarea operei de artă, *compoziția*, urmează, la rîndul ei, o altă cale. O altă ordine. Între interpretare și știință, adică între imaginația bine strunită, bine educată, și lectura strînsă, aproape inutilă, tautologică (pentru că scrierea textului este și cea mai fidelă lectură a ei, cea dintîi interpretare acreditată), poetica are de ales

Scanned with OKEN Scanner

între imanența actului scrierii sau deschiderile inductive, ale lecturii constatative. Ea nu suprimă posibilitatea de a fi a multitudinii de sensuri, ci le favorizează pe cele care, prin credibilitate și putere de iradiere, formează sensul major. Direcția de ordonare, coerența părților. Poetica nu subliniază un sens, ci o lege. Ea nu vine din afară — ea pornește din interiorul textului. Cîte texte, atîtea poetici, s-a mai spus. Dar prima reacție de apărare a poeticii s-a văzut imediat : a părăsit domeniul operei literare propriu-zise, refugiindu-se în spațiul discursului literar. Din prototip autarhic, ea devine doar una din variante. *Singularitatea faptului literar* se dezvăluie, abia în acest moment, ca abstracțiune, ca model nemărturisit, spre care se îndreaptă inconștient un anume tip de discurs. Literaritatea, proprietatea care dă identitate oricărui gen literar, se transformă în instanță unificatoare a particularului și a generalului, printr-o descriere, printr-o însumare de calități specifice. Structurile abstracte ale textului, orice nume ar primi ele, nu au putere de generalizare decît prin mediere : prin reflecția părților, prin sudarea fragmentelor. Poetica e operantă la nivelul întregului, fără a fi paralizantă cînd se concentrează asupra părții. Ea își află, așadar, drumul între două puncte aparent ireconciliabile : între imaginea la microscop a unei molecule și fotografia din avion a unei forme de relief. Între *foarte particularul* și *prea generalul* [1] oricărei analize teoretizante.

Din fericire, poetica nu trebuie să se conformeze structurilor fixe ale unui gen, ale unei specii. Libertatea ei de mișcare decurge din virtualitate, din ceea ce *poate să fie*. [2] Transgresînd evidențele, poetica se îmbogățește cu o prejudecată : aceea că literatura se lasă definită. Iluzie de scurtă durată, pentru că textul literar tinde să fie mereu altceva, să evadeze spre altceva. Departe de a stabili sensul, „mecanismul" unei opere, poetica e, totuși, capabilă să-l izoleze. Să-l particularizeze. Să-l definească prin el însuși. Intrarea în rezonanță cu o structură, ecoul unui efect — iată cum textul liber, neconstrîns, cade în capcana generalizării. A interpretării pe care o provoacă, pe care o atrage prin simpla sa exis-

Scanned with OKEN Scanner

tență. Existență încă insuficient probată, dar evidentă. Structură dedusă din oglinda unei imagini. Din săgețile trimise mereu dincolo de granițele sale. Din imposibilitatea de a rămîne la bariera individualului.

Firește, jurnalul intim s-a născut odată cu scrierea primului jurnal intim. O apariție instinctivă, nemotivată, surprinzînd, ca orice sosire fără preaviz. Ca orice *logos boèrikos*, armată miraculoasă, însumare de glasuri care — ele — înălțîndu-se, fac să amuțească pasiunile. Cuvinte recuperate, stîrnite de suflet și reîntoarse la el, devenite *el însuși*. Devenite mișcări ale sufletului. Mișcări greu descifrabile, ascunse, un balet cu gesturi agile în stare să cuprindă inflexibilitatea de adîncime a celui care scrie.

Din această perspectivă, jurnalul intim nu reprezintă azi o surpriză. Nu reprezintă nici măcar o noutate. Poate doar nuanța introdusă odată cu noțiunea de *intimitate* să fie contribuția vremurilor noi. La rîndul ei, intimitatea, ca necesar concept, s-a constituit doar pentru a înlătura ambiguitatea : pentru a desface omonimia, imprecizia provocată de sensurile cuvîntului *jurnal*. Dar și pentru a spori confuzia bicefalei embleme. Jurnalul intim, ca nume al unui gen literar, pare o farsă a onomatextualității. Faptul că marea majoritate a jurnalelor intime sînt... literare confirmă ironia unei dogme ce se vrea recuperatoare. *Omul biografic* al antichității, de la Seneca, Plutarh, Marc Aureliu sau Epictet, insistînd, cu toții, asupra *exercițiului personal* [3] al scrisului, pînă mai tîrziu, la Cassian, cu îndemnul de a releva toate mișcările sufletului *(omnes cogitationes)* sau la Sfîntul Athanasie, văzînd în descrierea sufletului o armă în lupta spirituală, toți ating, într-un fel sau altul, ideea de intimitate. Epictet proiecta o triadă a mărturisirii, o primă triadă a intimismului, cuprinzînd actul gîndirii *(melètàn)*, al (trans)scrierii *(graphéin)* și al instruirii *(gymnázein)*. Scrisul și meditația fac corp comun, intercondiționate de principiul mărturisirii ca formă de cunoaștere. [4] Însă oricare ar fi circuitul confesiunii (dinspre mărturisire înspre viață, sau dinspre viață spre mărturisire), ea dobîndește o funcție *ethopoietică* [5] : o modalitate, un *operator* al transformării adevărului în

Scanned with OKEN Scanner

ethos. Desigur, prin adevăr înțelegem aici o transcriere veridică a realului : semnificațiile nu se restrîng neapărat la zona eticului. Larg răspînditele *hypòmnemata* nu diferă, din punct de vedere tehnic, de modernele jurnale intime. Existența și utilitatea lor nu constituie nici un secret, fie că e vorba de simple carnete de socoteli ori de complicate ghiduri de comportament. Oscilînd între caracterul de *memorie materială* [6] și de îndreptar etic, dar înglobîndu-le pe amîndouă, ele fac pasul decisiv spre subiectivizarea discursului. Funcția lor rămîne, însă, una esențial exterioară : ele nu pătrund în zona *de nespusului*, mulțumindu-se cu transcrierea unor evidențe. De altfel, această primă variantă a *omului biografic* nu admite secretul, introvertirea, intimitatea : exercițiul democrației și al agorei nu îngăduie individului uman nimic doar pentru sine. [7] Viața celuilalt și viața proprie nu diferă. Imparțialitatea ochiului care le privește e desăvîrșită. Relația dintre viață și adevăr, ca transcriere, apare și la Xenofon : aflat, la moartea lui Socrate, în Corint, el compune un șir de note, numite *Apomnemoneumata*, care vor să redea imaginea evenimentului printr-o descriere *exactă*. Tot *apomnemoneumata* își numeau apologeții creștini din secolul al II-lea însemnările evanghelice, în opoziție cu cele, mincinoase, ale păgînilor. În punctul în care jurnalul intim se leagă de o realitate precisă, el se întîlnește cu toate aceste scrieri vechi. Indecisul cumulează atît funcțiile biografiei, cît și ale autobiografiei, iar „separația genurilor“ se va produce doar tîrziu, cînd integritatea clasică a omului politic se dezagregă prin *autoglorificare*, considerată de un retor minor precum Aristides, o trăsătură întru totul elină. Oricum, căile autobiografiei erau deschise.

Epoca elenistică marchează trecerea în *registrul mut*, în *invizibilitatea principială*. [8] Isocrate, autorul primei autobiografii, profită tocmai de această modificare în sensibilitatea vremii. Plutarh definește un *timp biografic* al revelării caracterului, altul decît cel al evoluției și al dezvoltării individului. Jurnalul intim s-ar putea apropia de acest tip plutarhic de biografie, în care caracterul se află într-un permanent proces de completare. „Descompunerea exteriorității publice a omului“, [9] operată de

Scanned with OKEN Scanner

autobiografia clasică, e preluată, *tale-quale*, de către jurnalul intim. Sursele sale îndepărtate (și inconștiente) sînt modificările aduse formelor publico-retorice ale antichității. Închiderea în sine, prefigurată de ivirea noii atitudini față de propria persoană, exclusivismul, intoleranța față de persoana a treia, oricine ar fi ea, terorismul irepresibil al mărturisirii (precedat de „biografiile" lui Cicero, de scrisorile către Atticus, de „consolațiile" lui Augustin și Boetius) deschid drumul unei modalități literare cu totul noi. Nu ne aflăm, însă, decît în prima fază a unei evoluții. Nefrecventarea agorei nu înseamnă neapărat retragerea în solitudine. Singurătatea din care ia naștere jurnalul intim e singurătatea eului aflat, fără apărare în fața lumii. Omul jurnalelor intime apare abia în evul mediu.

Apare e un fel de a zice : primele scrieri sînt și primele infirmări ale dogmei. În Franța, în secolul al cincisprezecelea, pe lîngă nesfîrșitele oscilări la nivelul formei (jurnalul-cronică, jurnalul-carnet etc.), anonimatul autorului e una din legile de bază. Jurnalul Burghezului din Paris, în prima jumătate a veacului, confirmă această regulă. Vor ieși din ea, ajutați de indecizia *hypomnematelor*, autori de mîna a doua : interpuși, observatori, subalterni. Secretarul cancelarului Duprat ține un drastic registru al cancelariei, Héroard (medicul lui Ludovic al XIII-lea) — un grațios *Jurnal* de curte, iar, între 1574—1589, Pierre de l'Estoile semnează un *Journal pour le règne de Henri III*.

În Anglia, jurnalul intim demarează greu. În mod convențional, primul jurnal e considerat cel al lui Pepys. Și el recuperat *in extremis*, descifrat abia în 1825 și redat parcă pentru a compromite o structură umană : a individului a cărui principală dorință e de a-și crea, prin jurnal, imaginea onorabilității, în timp ce jurnalul îl trădează ca fiind exact invers. Secolul al șaptesprezecelea englez recidivează prin John Evelyn, un moralist fără har. Centrul de greutate al „intimisticii" rămîne, însă, pe mai departe în afara Insulei. Tot mai multe personaje de la Curtea Franței se încearcă în această artă a disimulării. Arnauld d'Andilly ține un foarte „colorat" *Jurnal* de tinerețe, Olivier Le Fèvre d'Ormesson îl acompa-

Scanned with OKEN Scanner

niază, iar, în veacul următor, E.-J.-F. Barbier dă la iveală un *Journal historique et anecdotique du règne de Louis XV*.

Odată cu zorii veacului al optsprezecelea, jurnalele intime proliferează fabulos. Devin o modă. Dacă în secolul al XV-lea puterea o deţin cronicile, în al XVI-lea caietele şi carnetele, în veacul al optsprezecelea nimic nu mai zăgăzuieşte puzderia de jurnale, atît de apropiate de cele scrise în ziua de azi. Sînt vizibile, încă de acum, şi puţinele inovaţii pe care le suportă genul : cele vreo sută de pagini „intimiste" rămase de la marchizul de Sade probează *caracterul carceral* [10] al genului : scris în închisoare, jurnalul amplifică starea de detenţie, loc al obsesiei, al bolii şi al dorinţei. Tot acum, Restif de La Bretonne, un obsedat al aniversărilor (înscrise, iniţial, pe parapetul insulei St. Louis, dar şterse de către duşmanii săi) subliniază importanţa *datei*. Jurnalul intim va trebui să-şi respecte parametrii. El e zona de intersecţie dintre *persoană* şi *timp*. O fiinţă care se mărturiseşte la un moment dat, într-un timp dat : între parantezele unei zile.

Jurnalul intim românesc se iveşte, în acest context, ca o firească nevoie de racordare. Apărut mai întîi, într-o formulă impură, amestecată, dar cel mai adesea sub forma jurnalului de călătorie (de la Dinicu Golescu, cu a sa *Însemnare a călătoriei*, publicată în 1826, la notele şi comentariile lui Alecsandri, Bolintineanu, Bolliac, Cipariu, Bariţiu, Asachi, Ion Codru-Drăguşanu, rămase multă vreme în manuscris), el evoluează, treptat, spre ceea ce reprezintă, astăzi, prin cîteva incontestabile vîrfuri : L. Rebreanu, Mateiu I. Caragiale, Radu Petrescu : un gen literar pe deplin constituit. În veacul trecut, nota specifică de intimitate o vor da trei lucrări : C. A. Rosetti, cu *Notele* sale *intime*, *Jurnalul* lui Iacob Negruzzi şi, deasupra tuturor, *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu. Li se adaugă, în a doua parte a veacului, Petre Ispirescu. Însă adevăratul moment de triumf şi de impunere definitivă e marcat de jurnalele generaţiei literare afirmate în deceniile trei şi patru ale acestui veac, chiar dacă respectivii autori au început să ţină

jurnale ceva mai tîrziu (cazul lui Mircea Eliade, dar și al lui Petru Comarnescu sau Eugène Ionesco).

Merită o mențiune specială cele cîteva pagini de jurnal rămase de la G. Călinescu. Doar cîteva pagini, o activitate intermitentă, cuprinsă între 1931 și 1937, care te fac să regreți că marele critic nu a perseverat în practicarea genului. Nici nu avea cum să-l practice : greu de imaginat activitate mai opusă firii sale expansive. De altfel, Călinescu nu se sfiește să spună, negru pe alb, *Jurnalul e o prostie*, pentru ca ulterior să-i consacre cîteva din cele mai frumoase rînduri. (Vezi, *infra*, nota 61 și nota 95).

Jurnalul intim al scriitorilor (despre care va fi vorba în cele ce urmează) încearcă să suplinească o absență. Pe lîngă opera propriu-zisă, pe lîngă creație există întotdeauna un gol. Dacă literatura tinde să livreze și un secret (fie și numai unul „de fabricație"), el nu va fi desăvîrșit fără prezența creatorului. În ochii celui care scrie, literatura în sine nu e decît o parte din personalitatea sa. Din ceea ce ar vrea să comunice, să mărturisească. Nu e suficient să-ți descoperi în fața lumii creația. Trebuie să o însoțești de încă un gest, de încă o golire de sine. Adevărata creație se oprește doar la ecorșeu. La străpungerea dureroasă a epidermei. Cărțile suportă, alături de ele (uneori chiar înaintea lor, uneori chiar împotriva propriei lor integrități) rana indeciziei manifestate dincolo de mecanismele creației. O suportă și o provoacă. Revelarea unui secret, tentația mărturisirii încărcată de încrederea că acțiunea cuvîntului trebuie să se îndrepte întotdeauna spre exterior. Oricît de insondabile ar fi profunzimile din care urcă el. Oricîte piedici ar întîmpina în drum. Jurnalul intim e o efemeridă, un vis stîrnit de sensibilitatea scriitorului.

În plan paralel, după cum autorului nu-i ajung numai cărțile, nici cititorul nu se mai mulțumește doar cu partea „canonizată" a muncii de creație. Orizontul său de așteptare se tulbură de promisiunea unui alt fel de literatură. Literatură „apocrifă", nerecunoscută oficial. Capriciul devansează interesul pentru soliditate și profunzime, fragmentarismul se substituie clasicei ordonări

Scanned with OKEN Scanner

de cuvinte. E vorba, firește, de o revanșă psihologică : scriitorul lucrează în direcția propriei sensibilități. Un roman poate fi o construcție mentală. Jurnalul intim — doar una trăită. O transcriere a vieții, o re-trăire a ei. Prin studiu, prin privire, prin meditație. Urechea internă a scriitorului îi dictează un alt ritm : un lucru spus e deja un lucru trăit. Amînarea nu intră între aceste constante, pentru că bătălia autorului de jurnale se dă și cu timpul : un timp al trăirii aproape confundat cu cel al scrierii.

În contrabalans, încorsetat între obligațiile scrierii zilnice, autorul dispune de un spațiu de manevră nelimitat. Libertatea nu e deplină decît din acest punct de vedere : stilistică, de formă, de conținut. Însuși ritmul scrierii rămîne la alegerea autorului. Ideală ar fi notația zilnică, uniformă și implacabilă. Inexistența prescripțiilor estetice nu înseamnă și totala arbitrariitate a redactării. Libertatea, atîta cît e, aparține autorului. El dictează și ritmul, și tema, și stilul jurnalului. Dar, în egală măsură, el *este scris* de către propriile-i cuvinte. Constrîngerile, puține dar ferme, vin dinspre domeniul eticului, nu dinspre cel al esteticului. Și, de cele mai multe ori, sînt percepute în mod difuz. Scriitorul de jurnale, acceptînd tirania timpului, o acceptă și pe aceea a fragmentarismului. El comprimă și reduce, mințind prin omisiune (și prin promisiune, prin jurămîntul de a spune totul), cînd își propune să reduplicheze și să divagheze. Așadar, *nici o regulă, nici o limită,* [11] decît cele neluate în considerare : timpul, presiunea morală, gradul de autocunoaștere. Autorul de jurnale [12] se confruntă cu marea obstrucție a timpului. Ca și viața, jurnalul e o promisiune neonorată. O structură deschisă, cu un început clar, însă fără sfîrșit previzibil. Un gen funerar, la urma urmelor, ale cărui ultime cuvinte sînt primele fraze ale epigrafului. După el nu mai urmează — n-ar mai trebui să urmeze — decît finalul. Exitus. El e, totodată, un testament fără destinatar, fără conținut, fără scop imediat. Deschis aparent spre exterior, el se închide în sine, prizonier al voinței fanatice de mărturisire. De consumare a vieții prin scris, de regîndire, de refacere și reelaborare. O

Scanned with OKEN Scanner

altă variantă a celor o mie și una de nopți, reluate de cîte ori îngăduie judecata finală.

Jurnalul intim apare, de fapt, atunci cînd conștiința sinelui și experiența sinelui ajung în echilibru. Cînd reflecția se întîlnește cu practica, iar scriitorul se transformă în propriul instrument de cunoaștere, de investigare a lumii. A lumii interioare, dar și a celei exterioare. *Conversiunea sentimentului persoanei* [13] produce, în primul rînd, o deplasarea a locului pe care-l ocupă, în propria închipuire, scriitorul. Prin însăși adoptarea ritmului jurnalier de confesiune, el optează pentru o altă perspectivă. El trece din tabăra vieții în tabăra eternității. Gesturile sale dobîndesc altă greutate, alt calibru, altă înălțime. Frecvența modulează trăitul, acoperindu-l cu un strat de expresivitate. Nici gesturile vieții, nici cele ale literaturii nu sînt un *datum*. Cu atît mai puțin *eul*. Cele dintîi trebuie recuperate, eul — cucerit. El e o veșnică adaptare la mediu, la circumstanțe, la condițiile momentului. [14] Trecerea de la caracterul privat al jurnalului la cel public, prin tipărire, n-ar fi fost posibilă fără modificarea, fără construirea de sine permanentă a eului. Prin publicare, jurnalul intim își pierde una din caracteristici, *intimitatea,* bătaia scurtă a privirii și a gîndului. Pe de altă parte, avînd o dată și o istorie proprii, eul revine și nuanțează ceea ce ritmul jurnalier retezase și ocultase : expansiunea ființei. Dar și a expresivității acestei ființe.

Intimitatea conotează desuetul : romantismul incert, nebulos al mărturisirii. Moliciunea romantică nu acoperă, însă, decît un aspect al jurnalului. Părțile nevăzute, albul nescris al paginii se revendică de la altă tradiție : a *interiorității* și a tainicului, a secretului de primă instanță, devenit, mai apoi, bun public. Interioritatea nu e decît forma disimulată a sinelui, a privirii care egalizează contrariile. „Eul" autorului asigură unitatea confesiunii, argumentează continuitatea și logica textului. Și, oricît de perimată ar fi conotația termenului de intimitate, modernitatea sa rămîne intactă cel puțin într-unul din aspecte. El sugerează dacă nu o soluție de interpretare, cel puțin una de lectură : dinspre interioritatea lumii scriitorului spre particularul în care-l plasează complexele sale.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă, inițial, intimitatea se definea în raport cu *celălalt*, dacă jurnalul aparținea exclusiv zonei invizibilului, păcat nemărturisit și de nepedepsit, cu trecerea vremii, conștiința de sine a scriitorului e dată de raportul cu propriul inconștient. Intimitatea autorului devine un spațiu în care acesta jonglează cu datele obiective ale vieții, răsturnînd prejudecăți, diminuînd complexe. Jurnalul se substituie, adeseori, *canapelei psihanalistului*, [15] loc al investigării unor profunzimi nici măcar bănuite. Reprezentarea spațială a eului, propusă de psihanaliză, a coborît autochestionarea în cele mai ascunse pliuri ale conștiinței. Existentul (heideggerianul *Das Seiende*) se subordonează subiectului, iar lumea se comprimă într-o imagine. Eul se recompune printr-o dublă mișcare, articulîndu-se în doi timpi : în prima fază, întrebarea adresată lumii își pierde caracterul de interogație. E o afirmație disimulată, prin care eul cumulează, trecînd în faza a doua, și funcțiile celui care întreabă. [16] Eul autentic, scrie Ricouer, „se constituie prin actul întrebării“ [17]. Răspunsul implicit la întrebările repetate, sincopate, ale eului îl formează confesiunea. Firește, „chestionările“ sale provin printr-o mare incertitudine, din dorința clarificării și a cunoașterii. Eul interogativ acționează ca o ființă pentru care există problema ființei, a existenței [18]. Incapabil să-și revendice responsabilitatea de centru al construcției, eul se mărginește la întrebare și la promisiunea răspunsului. Eșecuri sigure, eșecuri de fiecare clipă, încorporate celei dintîi reguli a jurnalului : ritmicitatea.

Experiența eului, sondarea propriilor adîncimi nu au loc în afara permanentei puneri în criză a statutului său. Pentru un Georges Bataille, de pildă, experiența interioară ține mai mult de stările extreme, de extaz, de adorație. Nu acesta e, desigur, cazul autorilor de jurnale. Cel mult, pentru ei experiența interioară e *revolta perpetuă a unui gînd împotriva lui însuși*, [19] precum și istoria unui eu care-și pune în joc, în fiecare clipă, condiția. [20] Mișcarea dramatică produsă în interiorul textului confesiv răspunde dorinței sale fundamentale de clarificare. Obiectivul prim al confesiunii e presentimentul unei frustrări : experiența lăuntricului se produce în para-

Scanned with OKEN Scanner

lel cu proiecția dramatică a pierderii de sine. Prins în capcana așteptărilor, eul resimte nevoia de a se obiectiva simultan cu obiectivarea caracterului dramatic al experienței la care se supune. Autorul de jurnale suferă aceeași tiranie a lui *trebuie*[21] care-l guvernează și pe nevrotic. El *trebuie* să se confeseze și *trebuie* să-și asume experiența confesiunii. Subiectul confesiunii este, de fapt, un eu redus la condiția interiorității. Doar că, spre deosebire de experiența religioasă, experiența interiorității nu-și acordă altă autoritate decît *sinele*.[22] Sustrăgîndu-se tentațiilor exteriorității, eul suspendă orice transfer între sine și inconștientul social, a cărui dorință manevrează mișcările obișnuite ale subiectului. De altfel, unitatea dintre subiect și ființă nu e decît o iluzie.[23] Fiecare dintre aceste entități este animată de forțe proprii, de un flux continuu, predeterminant. Confesiunea este tocmai un recurs la această ruptură, la scindarea care permite abolirea prea strictei determinări a mecanismelor de funcționare a relației interior — exterior. Dar schimbul de tensiuni dintre ele nu poate fi oprit. Așezîndu-se în puncte opuse, ele își stabilesc o identitate precisă a relațiilor. Inevitabilele *alunecări* între un plan și altul, între realitate și transcriere (sau mărturisire) dau naștere unui *subiect inconștient al textului*,[24] imposibil de oprit sau controlat, pentru că face parte, el însuși, din inconștient, din libertatea asumată de orice text, cuvînt sau gînd. Limita acestui text, a noii realități care separă exteriorul de lumea interioară este marcată de prezența unui eu. Un eu care ordonează elementele lumii, și, prin simpla sa prezență, *scrie* un text, certifică o prezență. O realitate, un nume, un subconștient atras la lumină, dincolo de care se profilează o ființă. Autorul, prizonierul confesiunii, victima iluziei că se va identifica, negînd realul, negînd evidența, cu un eu idealizat.

Dar cunoașterea de sine se vede pusă în dificultate de cîteva piedici clar determinate. Mai întîi, confuzia dintre subiect și obiect. Acesta suprimă *distanța minimă necesară*[25], fără de care nu e posibilă privirea. Adică analiza, autoscrutarea. Nu e suficientă voința de autocunoaștere. Simplele declarații ale celui care se anali-

Scanned with OKEN Scanner

zează [26] nu ajung. Dimpotrivă, operația pare a fi supusă unei doze de fatalitate : nu ești analizat sau nu te analizezi doar prin simplu act de voință, prin opțiune inconștientă : pentru autorul de jurnale, ca și pentru autoanalistul de vocație, mărturisirea funcționează ca o *asigurare pe viață*, [27] condiție primă a supraviețuirii, dusă pînă dincolo de imaginabil.

A doua piedică o formează *indeterminarea scopului.* [28] Autorul de jurnale are întotdeauna de ales între mai multe variante. Fiecare din ele plauzibilă, nici una suficientă cunoașterii. Aproximări pornind din același punct, aspirînd doar la fragmentarismul viziunii. Cel care ține un jurnal optează între a fi istoricul propriului său trecut, transcriindu-și ramificațiile experienței de viață, a afla diagnosticul, trăsăturile unui caracter, sau a extrage, din adîncimile inconștientului, exemplele expresivității ființei. Discursul analizant este o construcție, un *faire*, pentru că *spunerea*, ca act al confesiunii, nu rămîne niciodată fără efect. [29] Chiar dacă efectul riscă să ne scape : actul confesiv face trimiteri directe la ființă. Spre deosebire de alte discursuri, neconcentrate asupra ființei și eului, discursul confesiv devine operă de creație prin însuși actul enunțării, răsfrînt asupra locutorului.

În fine, cunoașterea de sine se împotmolește în *echivocul întreprinderii.* [30] Mobilul analizei eului nu e niciodată clar. El ezită (fără să-și dea seama) între justificare și acuzație, între eliberare și înlănțuirea în compromis, între recuperarea prin cuvînt și risipa prin aluzii ori imagini nebuloase. Cei mai mulți autori de jurnale se rezumă la a spune că jurnalul este o întreprindere strict particulară : *pentru mine însumi.* În loc să vadă implicațiile genului, ei conservă doar egocentrismul interdicției. Alunecînd din zona cărții, a muncii „la suprafață", în aceea a ascunsului, a muncii pentru sine, scriitorul devine victima prejudecăților sale. Actul de fundamentare a jurnalului intim este un pact cu viciul : cel care știe că vorbește fals este de-o extremă luciditate. Precizia descrierii provine din mecanica transpunerii trăitului. Scriitorul de jurnale e prea puțin atent la *cum* transcrie : legea de aur îi cere să se observe doar în raport cu ceea ce scrie. Psihanaliștii cred că orice demers analitic se revendică *principiului plă-*

Scanned with OKEN Scanner

cerii. Discursul analizei este, într-o anumită măsură, poetic, adică pură creație. Doar că el e produs de identitatea dintre cuvînt și acțiune. Transcrierea directă, strînsă, pliată pe obiect își găsește în jurnal una din manifestările ideale.

Jurnalul intim ambiționează să reunească toate fragmentele trăitului. Dar el se izbește de imposibilitatea cuprinderii precise a ceea ce, trăind, și-a adjudecat : elaborarea insesizabilă a unui *cîmp de existență și acțiune.*[31] Adică acel *au jour le jour* care, oricît ar părea de tern și monoton, se ordonează după o lege proprie și irepetabilă. Astfel încît jurnalele intime, departe de a se asemăna prin sentimentele analizate, prin faptele relatate, prin ideile pe care le poartă sau prin structură, rămîn străine de orice asemănare. Proiectul jurnalului intim scapă acestor determinații mărunte. Scapă chiar și tipului caracteriologic al celui care-l scrie.[32] Imaginea sa generică e recuperată de un *parti-pris* clar formulat în chiar numele său : în scrierea zilnică, în mărturisirea permanentă, dincolo de presiunea calendaristică, dincolo de prejudecățile estetice. Conștiința de sine a jurnalului o dă comparația cu moartea. Ca și moartea, *o negație a particularului*[33], jurnalul tinde să instituie o universalitate fără nume, o egalizare, o nivelare sub spectrul jurnalierului, a existenței. El acționează cu o crudă indiferență la semnificația propriului conținut. Insignifiantul, ca și lucrul prețios au, pentru el, aceeași valoare. Aceeași democratică semnificație.

O posibilă explicație a mecanismelor care declanșează nevoia confesiunii se află în dorința de confruntare a scriitorului. O confruntare cu lumea, cu exteriorul, dar și cu ceea ce psihanaliza numește *eul idealizat*. Nu arareori individul ajunge să se identifice cu propria-i imagine. Nu e vorba de o simplă figură de stil, nici de o imagine visată în secret. Ci de una reală, construită pas cu pas, de dorință, de acțiune, de experiența sinelui. Treptat, apropierea de această ficțiune devine cea mai palpabilă dintre realități, singura perspectivă din care eul se poate privi pe sine. Copleșit de amorful zilei fără semnificație, scriitorul se opune uniformizării, refugiindu-se în ceea ce va deveni eul său adevărat. Raportările nu se

Scanned with OKEN Scanner

mai fac la ceea ce se află în imediata apropiere, ci la proiecția idealizată a existenței sale. Din perspectivă a existentului, el devine perspectivă a potențialității. Nu mai vorbește cel care este, ci disponibilitatea, posibilitatea, dezirabilitatea din el.[34] Asumîndu-și noua imagine, el pătrunde, metaforic vorbind, în *stadiul oglinzii*,[35] identificîndu-se cu un ideal al sinelui.

Stadiul oglinzii — nu numai pentru autorul de jurnale — este o dramă, alimentată de insuficiența puterii de anticipare. Incapabil să se proiecteze în viitor, el se plasează în prezent, sau în trecutul foarte apropiat. Imaginea spațializată dobîndită despre sine se topește la contactul cu cealaltă imagine, manevrată de fantasmele compensatorii ale dorinței de reflectare, numită de Lacan *forma ortopedică a totalității*.[36] Scriitorul tinde să se plaseze în viitor, însă cuvîntul recuperează doar trecutul, doar trăitul. Între aspirația mărturisirii și practica ei efectivă se produce o ruptură : structura rigidă a unui text literar (a jurnalului) tulbură comunicarea directă a eului cu propriile-i umbre. Dorindu-se, inițial, o reflectare a realului, scrisul se vede investit și cu funcția de mediator : de stabilire a relației *organismului* cu propria sa realitate psihică. Stadiul oglinzii (în sens larg) îndeplinește, astfel, una din funcțiile *imago*-ului, apropriind *Innenwelt*-ul *Umwelt*-ului.[37]

De altfel, „tratamentul analitic" pe care și-l aplică scriitorul de jurnale este văzut de majoritatea comentatorilor mai apropiat de acțiunea terapeutică, decît de cea literară. Firește, într-o primă fază, în care funcția (auto)analizei se identifică, fie și parțial, fie și inconștient, cu tratarea și suprimarea tulburărilor, dar și cu o restabilire a integrității eului, prejudecata este motivată. Ea spune ceva și în cazul în care jurnalul intim ar funcționa ca un mecanism de apărare, ca posibilă formă de reacție la recriminări. Anna Freud stabilește, în analiza energiei pulsionale inconștiente, termenul care, aplicat în studiul jurnalelor intime, redă una din dimensiunile sale ne-literare : termenul de *recriminări profilactice*.[38] Autorul de jurnale își pregătește alibiuri pentru eventualele acuzații. El trăiește cu privirea în trecut, cu ochii țintă la agresivitățile zilei care i se scurge printre degete,

Scanned with OKEN Scanner

dar cu gîndul la versiunea definitivă, din pagină. Versiunea pe care o va impune, cuvintele prin care răspunde cuvintelor ofensatoare. Jurnalul intim cochetează și cu astfel de tentații, pentru că el este dublul perfect al autorului : autobiografia sa inconștientă, autoportretul în mișcare, niciodată terminat. *Anularea retroactivă* a răului, ca și refularea, proiecția, întoarcerea către sine, transformarea în contrariu, toate aceste recriminări profilactice își găsesc în jurnalul intim — adevărată canapea a psihanalistului *avant la lettre* — locul ideal de desfășurare. Cu atît mai mult cu cît perceperea lor, declanșarea și desfășurarea se produc în afara cîmpului de bătălie. Jurnalul intim rescrie chiar luptele pierdute, pregătind variante de interpretare ale evenimentelor care deja formează istoria. Istoria unui eu, a unei vieți, a unei pasiuni.

Pe lîngă acestea, ca orice discurs biografic, jurnalul intim are o funcție etică. O funcție lămuritoare. Jurnalul nu „povestește" doar pentru plăcerea „instruirii". El poartă în sine dacă nu o morală, cel puțin o învățătură. Și, prin aceasta, o *apologie* [39], comentarii la istoria unui șir de întîmplări. Psihanaliza vede în atitudinea biografului o repetare a poziției amatorului de artă față de artist, și a acestuia față de tatăl său [40]. Adică admirația și dorința morții. Același lucru se întîmplă și în jurnalul intim, doar că presiunea acestor contradicții e sporită de faptul că scriitorul e biograful propriei sale existențe. Resentimentele, frustrările, tensiunea care, în mod normal, s-ar rezolva între două ființe, între două sensibilități, sînt obligate să se confrunte, să se stingă în pagina unică de jurnal. Scriitorul are de înfruntat și absența *celuilalt,* handicap pe care-l compensează doar dorința difuză, inexplicabilă, haotică, a mărturisirii. Mișcarea constantă a celui care „ține" jurnal se desfășoară între un *înăuntru* și un *în afară*. Afară sînt ceilalți, universul inform, societatea, evenimentul banal și cel istoric, înăuntru e acea *bienheureuse intériorité* [41], descoperită prin exercițiul scrierii zilnice. Sau, dacă nu descoperită, măcar creată.

Între obsesiile pedagogice (jurnalul e reminiscența caietului de teme, reproducerea obiceiului „temei de casă"

Scanned with OKEN Scanner

zilnice) și obsesiile penitentului care-și mărturisește greșelile [42], se întinde un complex flagrant de vinovăție. Prea puține jurnale dau o imagine strălucitoare a autorului. Și nu o dau, pentru că scriitura jurnalieră e, la nivel psihologic, o formă fundamental pasivă a scrisului : fără organizare, fără construcție, fără proiectul vizibil al operei. Jurnalul trăiește din acumularea de notații, din ordonarea cronologică a întîmplărilor. Din minima rezistență la imperativele creației. Între scrierea jurnalului și presiunea temporală se ivește o tensiune, în urma căreia autorul trece grija construcției pe seama timpului. Opțiune nu lipsită de ciudățenie, pentru că același timp care edifică ampla construcție o și erodează interior, o distruge. Altfel spus, principiul însuși al scrierii jurnalului este *autodistrucția* [43].

Dar disoluția jurnalului înseamnă și disoluția eului. Nemaiavînd un spațiu de manifestare, acesta dispare constrîns la o nesfîrșită tortură interioară. Din această cauză, misticii, marii mistici nu au scris jurnale intime : dezagregarea eului nu îngăduie ordonarea în jurul tiraniei temporale. În cel mai bun caz (Ignațiu de Loyola, de pildă), ei scriu jurnale spirituale.

Una din componentele eului este, neîndoios, dimensiunea temporalității. Ancorarea în absolut duce la pierderea acelei minime plăceri autoflagelante a mărturisirii zilnice. Insertul jurnalier se motivează atîta vreme cît nivelul său de aspirație nu-l depășește pe cel al propriului eu creator.

Statisticile dovedesc că dacă există jurnale ale poeților, nu există jurnale ale experienței poetice. [44] Poemul intră în categoria *indescriptibilelor*, dincolo de experiența comună și dincolo de confruntarea cu timpul. Există, în schimb, jurnalele unor cărți (ale unor romane), de la *Journal des Faux Monnayeurs*, al lui Gide, pînă la *Die Entstehung des Doktor Faustus*, al lui Thomas Mann.

Procesul de autoidealizare (self-idealization), care e, în fond, sintetizarea aventurii jurnalului intim, promite soluționarea nu numai a conflictelor particulare și parțiale, dar și a acelora de adîncime, relevate doar în ultimă instanță. Jurnalul intim face parte, ca orice proces de exacerbare a eului, dintr-o *soluție nevrotică lărgită* [45],

Scanned with OKEN Scanner

din panaceul universal pe care și-l oferă sinele confruntat cu diversele conflicte, de la cele de apărare la cele iscate de dorință. Confruntarea cu eul idealizat [43] plasează subiectul într-o linie a ficțiunii [47] ireductibilă la un singur individ. Aspirînd la înălțarea pe un piedestal abstract, autorul de jurnale își pierde identitatea prin banalul aspirației. Nu înălțimile pe care-și propune să le escaladeze îl vor diferența, ci pietrișul frămîntat sub picioare. Jurnalul intim este manevrat întotdeauna de o dorință. La rîndul ei, dorința stă la originea unei *poetici*, în măsura în care se deschide nu asupra considerațiilor vagi [48], ci asupra însești activității de creație. Jurnalul intim răspunde nevoii fundamentale de libertate : el nu reprezintă natura, ci *o natură*. El nu intră în rezonanță cu alte legi. El își creează legile proprii. Își oferă luxul gratuității : al unui limbaj și al unei forme. [49] Adică cea dintîi (și minima) condiție a artei.

Redus la statutul unei simple transcrieri, jurnalul intim nu spune mare lucru. Nu are cum spune mare lucru. Dincolo de punerea în pagină, trebuie studiată punerea în scenă. Un autor de jurnale pasiv este o contradicție în termeni. Mărturisirea înseamnă și fermentul mărturisirii, după cum opera-oglindă nu e decît o reflexie goală. Jurnalul intim rezistă, ca operă de artă, doar prin intermediul unui *cu* care-și domină (sau ambiționează să-și domine) discursul, lansînd și invitația la distincție : între creație și delir. [50] Altminteri, confesiunea se compromite prin indistincție, prin repetabilitate. Strălucirea ei provine din aparența de virtuozitate, din sfidarea memoriei, din impresia de *altceva*, pe fundalul unui mereu *același*. Eul nu trebuie să oglindească. Eul trebuie să *se* oglindească. El are de luptat cu o prejudecată : cu aceea a propriei obiectivări.

Eul rămîne, și în jurnalul intim, ca în orice scriere la persoana întîi, semnul conștiinței care *organizează discursul*. [51] El poate să-și aducă, prin multiplicarea zilnică a semnificațiilor, autorul pînă la limita extatică a lui „Tu ești «asta» ! [52]. Iar dincolo nu există decît revelarea unui destin, piatra unghiulară a unei existențe.

Însă revelația nu se produce decît sub forma *exteriorității*, adică a transcrierii care, pe de o parte, trimite la

Scanned with OKEN Scanner

permanența mentală a eului, pe de alta îi prefigurează o destinație alienantă.[53] Așadar, jurnalul intim va avea de înfruntat două tendințe contrare, două surse de tensiune : a finitudinii sale temporale și a precarității concluziilor la care duce. Destinația sa va fi, deci, și ea dublă. Jurnalul distorsionează relația, existentă anterior, între scriitor și cititor, dar și pe aceea dintre autor și textul său : lucrurile spuse nu sînt fictive, iar cel ce vorbește este, el însuși, fără mască.[54]

De-mascarea este prima operație a trecerii de la literatură la jurnalul intim. Distanța impusă, mai întotdeauna, de către scriitor se anulează odată cu cea dintîi notație de jurnal. Scrierea jurnalului intim inversează pînă și *tipul de relații* întreținute de scriitor și cititor. Jurnalul intim nu dă răspunsuri, chiar dacă satisface multe curiozități. El stabilește un anumit protocol al întrebărilor. Dă relații despre locul unde se găsesc răspunsuri la întrebări. Și întrebări la răspunsuri. Mai mult, jurnalul determină și genul de întrebări pe care le poate formula cititorul. El instaurează un *raport hipnotic* între cei doi (în egală măsură) (co)autori ai „cărții". O anumită lentoare, monotonia indiscutabilă a jurnalului, instaurează relația de subordonare a cititorului. El nu fusese prevăzut, el nu participase la proiectul scriitorului. Cititorul de jurnale intime se simte un intrus. În cel mai bun caz, autorul îl tolerează, dar nu simte nevoia să îl ia părtaș. Subordonarea psihologică a cititorului provine din absența unui pact. Dacă autobiografia sau memoriile prevăd o destinație precisă a scrierii, jurnalul intim aproape că exclude posibilitatea confruntării publice. Dacă, totuși, există, pactul îl dezavantajează pe cititor : acesta rupe sigiliul unui secret, pătrunde într-o lume prohibită, baricadată în propriile-i cuvinte. O lume interzisă. O lume a prezenței și a absenței, pe care o preia întocmai : fără interpretare, fără modulații ale unghiului de receptare. Din perspectiva cititorului, jurnalul intim este o fatalitate. Nici o șansă de răstălmăcire, nici un centimetru sacrificat orgoliului hermeneutic. Cuvintele jurnalului intim — neverificabile — ajung sub ochii indiscreți ai cititorului ca o sentință. O sentință irevocabilă.

Scanned with OKEN Scanner

Servituțile jurnalului pornesc de la neajunsul practic — verificat în cazul oricărei forme de literatură „realistă" — că se pot reprezenta doar lucruri date, *modele* exterioare și, totodată, anterioare textului.[55] Lipsa de imaginație a jurnalului intim este evidentă. Libertatea sa de mișcare se vede constrînsă la fidelitatea reproducerii. El suportă orice, dar în limitele *trăitului*. Altminteri, *exterioritatea* și *anterioritatea*, condițiile prealabile ale existenței sale estetice (și nu numai — ale existenței pur și simplu) îl vor submina. Îl vor obliga să treacă în alt gen, să suporte rigorile altui fel de presiuni : a imaginației, a invenției, a re-scrierii. Adică să se lase cuprins de seducția *falsificării*. A inovației care nu suportă firești determinări cauzale și temporale. Care nu acceptă decît începutul de drum, începutul de lume.

De altfel, jurnalul intim își are orgoliile sale. Orgolii de parvenire. Odată cu ivirea pe lume, el aspiră la un statut cert. *Dorința* de lămurire, de mărturisire, de autocunoaștere l-a premers, dorința de clarificare estetică îl împinge pe căi imprevizibile. Prin faptul că spune, într-un limbaj propriu, o *istorisire*, jurnalul intim acoperă un spațiu de imaginar încă nelocuit. Transcrie obsesia unei necesități. A unei dorințe. *A spune* înseamnă întotdeauna și *a inventa*. A te supune unei reguli, chiar dacă n-ar fi decît dorința. Care, la rîndul ei, implică o convingere : certitudinea că *textul literar* este, la început, proiecția unui limbaj nou într-un spațiu vid.[56] În cazul de față, spațiul mărturisirii, fanta prin care se pătrunde din viață în literatură.

Timpul jurnalului intim este prezentul. Un prezent convențional, firește, determinat de rațiuni ținînd, mai cu seamă, de obligativitatea definirii genului său proxim (autobiografia, de pildă), decît de o motivație psihologică. Și într-un caz, și în altul, reperul esențial rămîne momentul redactării. Autobiografia se scrie, de obicei, la o distanță mare de timp față de evenimentele întîmplate. Jurnalul se supune regulii de a scrie zilnic. Autobiografia comprimă mari secvențe temporale, jurnalul intim fragmentează durata unei zile. De „raccourci"-uri temporale va fi vorba în ambele situații, doar că mări-

Scanned with OKEN Scanner

mea diferă esențial. Autobiografia suprimă, uneori, ani întregi, pe cînd jurnalul intim abia dacă-și permite luxul eludării cîtorva zile. Însă, ca o notă comună, *literatura* acestor forme epice are același obsedant reper : viața autorului. Dacă, în autobiografie, relatarea vieții ia forma secvențelor epice ample, în jurnal, organizarea (ca și dezorganizarea) materialului e mai strînsă. Ea se reduce la suite de evenimente, ce pot lua forma scurtelor *istorisiri*, cu un număr minim de personaje și dialoguri, [57] ordonate în jurul datei înscrise în partea de sus a paginii. Și, de cele mai multe ori, istorisirii coerente, determinate cauzal, armate cu explicații, îmbogățite cu o strategie — strategia duratei lungi, a viziunii retrospective — i se substituie discursul *introspectiv*. Jurnalul reface o amintire din trecutul imediat. El este o anamneză pe spațiu redus. Un efect de ecou, [58] rezonanța unui ecou scurt asupra *memoriei*. Asupra memoriei experienței și a experienței memorate, care nu are sens decît ca autoproiecție, ca autoinventare prin scris. [59] Ambiția oricărui jurnal se definește, în cele din urmă, prin dorința de a reduce la o simplă cifră timpul, dominîndu-l, stăpînindu-l. El dă autorului iluzia că îndepărtează din el elementul angoasant, care suprimă senzația deplinei libertăți de mișcare, a maniacalei exactități și a supremului adevăr. Adică a adevărului subminat de către timp. Prin timp, prin gestul datării, jurnalul intim pune viața în ecuație matematică. Viața ca un număr, viața ca dată calendaristică înseamnă, pentru cel care scrie, confirmarea unei presimțiri : a intuiției că ea poate fi repetată la nesfîrșit, multiplicată după legea numerelor mari. A numerelor care, și ele, dau identitate vieții.

Între timpul trăirii și timpul transcrierii există, desigur, un interval care, deși infim, își lasă amprenta asupra jurnalului. Oricît ar părea de directă, de necontrafăcută, de indiferentă la stil, la efectele retorice și la afectele (ne)întîmplătoare ale evenimentelor „narate", scrierea jurnalului nu e scutită de o anumită doză de *elaborare*. Aceasta implică, precum orice activitate din sfera creației, o detașare de ceea ce va fi transcris. O detașare subminată de dorința mărturisirii, a relevării istoriei personale ca *ficțiune*. O destăinuire prin limbaj,

Scanned with OKEN Scanner

printr-un limbaj care, codificat sau nu, răspunde necesității conștientizate în spațiul temporal scurs între faptul trăit și remodelarea lui. Iar una din finalitățile artei pare a fi tocmai aceea de a-și crea, de a produce un limbaj propriu. Un limbaj văzut ca adecvare a stilului vieții la stilul, adeseori nemărturisit, al literaturii. *Elaborarea*, în cele mai multe cazuri inconștientă, profită de existența acestui *entracte*: debutînd ca necesitate de ordin tehnic, de egalizare a două tensiuni (cea dintîi concretă, dedusă din trăirea întîmplărilor, cealaltă abstractă, revendicîndu-se actului reflectării, mimesisului de gradul întîi), ea sfîrșește ca ideologie inconștientă a textului.

Însă ca artă, ca elaborare, jurnalul (și, odată cu el, însuși autorul) nu are conștiința clară a direcțiilor pe care le va urma. Scopul său inițial e delimitarea spațiului *practicii literare*,[60] adică al eliberării artei de servituțile funcției de reprezentare. Autorul de jurnale trișează întotdeauna în interiorul legilor pe care și le-a fixat singur. El profită tocmai de avantajul oferit de surplusul temporal ivit din neadecvarea perfectă a două momente care fac posibil jurnalul intim. Dar, astfel, el înțelege să-și respecte legea fundamentală, proiectul cu bătaie lungă al oricărui limbaj : rigoarea. Liber consimțita rigoare.

Gradul de elaborare a jurnalului diferă, la același autor, de la epocă la epocă. După cum, și mai mult, de la autor la autor. Unele perioade ale vieții sînt transcrise cu o mai mare atenție la fidelitate, la efectul „artistic" al scrierii, altele cu totală indiferență la aceasta. Explicațiile sînt de natură psihologică, dar și dictate de caracterul autorului, și în funcție de finalitatea jurnalului. Béatrice Didier[61] distinge, luînd în considerare gradul de elaborare a jurnalului, două categorii : *jurnalul ca mărturie a vieții*, în care autorul respinge orice fel de cenzură, nu acceptă revenirile și eventualele corecturi, și *jurnalul ca operă literară*, sau ca dorință de a face literatură. Această a doua categorie cuprinde jurnalele ameliorate, îmbunătățite prin rescriere, dar și, totodată, mutilate. Dacă în cel dintîi se pierde mult din *plăcerea lecturii*, nefiind, prin forța împrejurărilor, scu-

Scanned with OKEN Scanner

tite de repetiții, imprecizii de exprimare și stîngăcii stilistice, a doua categorie așază o armură de falsitate între viață și literatură. Oricum ar sta, însă, lucrurile, *data* rămîne, în egală măsură cu eul, *substanța* jurnalului. Ea asigură scrisului continuitate și progresie, opunîndu-se lecturii, digresivă și discontinuă. Nu e lipsit de sens faptul că unii autori notează nu numai ziua, dar și ora începerii scrierii jurnalului. Însă foarte rar, aproape niciodată, și pe aceea a încheierii : importantă e plecarea, nu destinația. Jurnalul intim nu duce nicăieri. El *readuce* un timp, un gest, un eveniment. În fragmentarismul, în repetitivitatea sa, încerci să descoperi un autor și dai peste un om. Data înscrisă în susul paginii atrage atenția că te afli, totodată, în fața unui *timp* : timpul vieții unui om, al unei ființe. Adică elementele de care erai tentat să faci abstracție. Dar timpul marcat, ca o socoteală finală, mereu repetată, nu e timpul unei abstracțiuni : e însuși timpul *realității*, apăsător, vorace, timpul care nu se poate răscumpăra decît sacrificînd o existență umană. O existență răscumpărată, la rîndul ei, prin supunerea oarbă la presiunea acestuia, prin asumarea deliberată a unei fatalități.

Dar *discontinuitatea* jurnalului intim provine și din obsesia sau absența obsesiei elaborării. Între listele de comisioane ale lui Baudelaire, inscripțiile de pe bretele ale lui Stendhal sau de pe parapetele insulei Saint-Louis, ale lui Restif de La Bretonne și, poate, casetele înregistrate ale viitorului și pagina savant compusă a unui Gide sau Claude Mauriac, aproape că nu există nici o înrudire. Și totuși, factorii unificatori, timpul și persoana, le așază în aceeași categorie. La urma urmelor, strategia jurnalului intim vizează dorința de comunicare. Or, paradisul comunicării se poate foarte bine realiza și printr-o simplă notație fugară, și rescriind aceeași scenă, aceeași secvență, pînă la deplina ei impersonalizare.

Oricum ar sta lucrurile, scriitura *zilnică*, înfruntarea cotidiană a timpului, rămîne un ideal. Există, însă, și maniaci ai jurnalului. De pildă, Charles Du Bos scrie de mai multe ori pe zi, notînd ora, minutele și locul. La fel, Amiel. Cît privește datarea, ea este indispensa-

Scanned with OKEN Scanner

bilă. Data marchează, desigur, inserția în timp, o modalitate practică și, de ce nu, comodă, de a scăpa uitării.[62] Din acest punct de vedere, Benjamin Constant e un maniac, pe cîtă vreme Jouhandeau sau Camus, dar și Musil ori Kafka și Gombrowicz par să eludeze presiunea timpului : unii dintre ei notează numai sporadic ziua, alții doar anul.

Dacă, de voie, de nevoie, admitem evidența că timpul standard al jurnalului rămîne prezentul, cu toate ocolurile sale prin diversele forme ale trecutului, există și un *viitor* al jurnalului. Un timp corespunzător timpului recitirii. El obligă scrisul la o mai mare atenție, chiar în cazurile autorilor ce rămîn „la prima mînă". Viitorul introduce o altă perspectivă. Răfuiala scriitorului nu mai vizează doar neputințele, vizează și virtualitățile. Vocația de *addenda corrige* a jurnalului începe să acționeze în dublu sens. Rescriind, din perspectiva prezentului, evenimentele, el le și manipulează, sub presiunea unui viitor incert, dar presimțit. A unui viitor pentru care, în fond, scrie. Legînd trecutul de viitor, jurnalul intim tinde să fie, asemenea autobiografiei, o *sinteză*, sacrificînd *instantaneitatea* ambiției de a instaura o permanență. Un *modus vivendi* care să împace fragmentarismul și discontinuitatea cu vocația întregului și a necontenitului. A concluziei extrase din premise fragile, completînd prin imaginație figura retorică a elipsei.

Nefiind, în cele din urmă, decît o formă deschisă, o potențialitate, jurnalul intim încorporează și calitățile unui *obiect temporal*.[63] Adică, el nu este o simplă componentă a timpului, ci un obiect care conține în sine o extensiune temporală. Ca și obiectele temporale husserliene, jurnalul intim e produs de o *impresie originară*. Dar momentul inițial, un *prezent* aproape insesizabil, se transformă în trecut în chiar clipa definirii, a particularizării sale. Însă, o dată scris, acest trecut, acest proaspăt trecut, redevine un prezent — prezentul etern al scrisului. Plasat pe asemenea coordonate, jurnalul intim evoluează între oglinzi paralele. Între promisiunea unui prezent veșnic și a unui trecut incapabil să-și păstreze tensiunea. Tensiunea și demnitatea imuabilității.

Scanned with OKEN Scanner

Psihanaliza a legat scrisul, ca act inocent și direct (deci, ca formă a defulării) de la un anumit *timp* al credinței în limbaj.[64] Al limbajului și al scriiturii care-l *locuiesc* pe autorul de jurnale. Pentru acesta, fiecare zi este un timp-zero, fiecare nou rînd adăugat jurnalului o încercare de a *centra* timpul descentrat, „galaxiile în derivă".[65] De fiecare dată cînd se reușește „centrarea" timpului, scrie psihanalistul, se produce încarnarea inconștientului într-un *corp*, a unui nou zeu, a unei noi religii.

Nu altceva se întîmplă cu jurnalul intim : timpul pe care-l instituie este un timp al trăirii, suprapus timpului confesiunii. Dar simpla sa captare, prin înscrierea datei, încă nu înseamnă mare lucru. Măsura timpului, calitatea sa, o dă interpretarea, nu simpla, arbitrara numerotare. Jurnalul intim confirmă o lege — în egală măsură a fizicii și a psihanalizei : există cîte un timp pentru fiecare obiect, după cum există un timp pe care-l decupează *dorința*. Legat întotdeauna de semnificant, timpul suferă acțiunea declanșatoare a acestuia. Timpul reținut (reținut *pur și simplu*, spune Daniel Sibony), clipele pietrificate se însuflețesc sub presiunea semnificantului, adică a obiectului care mărturisește. Odată *scris*, timpul începe să confirme legile discursului literar care l-a făcut prizonier. Iar una din legile fundamentale ale jurnalului intim cere ca unei investiții de timp să-i corespundă o investiție egală de semnificație. Dar legile, codurile interpretative alcătuite *ad-hoc* refuză, cîteodată, să se aplice pînă și abstracțiunilor. Mizînd pe libertatea ambiguității, eul care scrie nu respectă invitația identificării cu eul real al autorului.

Cele mai multe jurnale, totuși, alternează — și în scrierea, și în comentarea propriului conținut — trei modalități temporale. Cea dintîi, dictată, parcă, pentru a sfida definiția genului („o scriere zilnică, relatînd întîmplările unei zile") propune un *nivel retrospectiv* al scriiturii. Jurnalul intim *se scrie* ancorat în fluctuațiile memoriei. Un trecut, mai mult sau mai puțin îndepărtat (cînd nu e vorba de *trecutul* aceleiași zile) este readus, actualizat prin scris. Scrisul — în cazul jurnalului intim mai mult decît în oricare altul — este o formă de a

Scanned with OKEN Scanner

reacționa, de a retrăi ceea ce n-a fost pe deplin trăit. O modalitate de a *eterniza*, de a construi, din neputințe, edificiul solid al amintirii. Scrisul nu se suprapune niciodată trăitului, pentru că e *reflectarea* unei realități. Un autor de jurnale care ar scrie necontenit, nu ar avea să transcrie decît gestul propriei mecanicități. Intervalul pus, întotdeauna, între acești doi poli obligatorii ai jurnalului intim, determină *retrospectivitatea* timpului scrierii. Pentru că, firește, orice formă a scrisului există doar în perspectiva unui *timp recapitulativ*.

În ciuda voinței autorului de a-și controla toate registrele creației, el nu va reuși niciodată să înfrîngă evidențele. Redactarea jurnalului intim se vede parazitată de un *timp paralel* scrierii sale. Timpul narat și timpul „narațiunii", adică al textului literar pe care-l formează jurnalul intim, se află, prin natura lucrurilor, într-o perpetuă „non-beligeranță". Ele nu se întîlnesc, decît simbolic, în spațiul paginii, unificate, arbitrar, de către formula literară care le conține și le potențează. Diferențierea și mai decisivă a timpului narațiunii și a timpului narării se produce la jurnalele care tind să încalce formula de bază. La cele care nu se mulțumesc cu simpla narare a lui *le jour au jour*, extingîndu-se în spații temporale mai îndepărtate, împletind senzația transcrierii directe cu nu mai puțin iluzoria tehnică a îndepărtării. Timpul paralel se infiltrează acolo unde strategia narativă are în vedere recuperarea simultană a prezentului convențional și a trecutului îndepărtat. Adică a unui timp care nu-l va intersecta niciodată (pentru că i se opun prea multe obstacole : de la imprecizia sau ignorarea datei la formele verbale din sfera trecutului) pe cel al transcrierii.

În fine, dublînd paralelismul inevitabil al celor două registre determinate de statutul narațiunii, se manifestă un *timp abuziv*. Un timp neverificabil. Un timp *preluat*, pentru care autorul depune o mărturie indirectă. Un timp la care n-a fost martor, la care se raportează, dar n-a participat. De pildă, timpul nașterii celui care scrie. Un timp-limită, adus în pagină prin dorința de organizare, dorința de *a începe cu începutul*.[66] De a pune o minimă ordine în haosul cotidian al mărturisirii. În la-

Scanned with OKEN Scanner

birintul a cărui străbatere necesită cel puțin clarificarea inițială, stabilirea coordonatelor timpului zero. Puține jurnale intime scapă străbaterii, quasi-obligatorii, prin acest *timp*. Viața *reportată* dintr-un plan în altul, din neant în dreptunghiul paginii scrise, trece, trebuie să treacă prin prelungirea timpului pe care, fără să știe, l-a parcurs. Timp presimțit, timp recuperat, abuzînd de altă voce narativă. Eului narator, indefinibil, i se substituie un martor adevărat : un document, o tradiție, o persoană.

Abuzul cronologic nu implică, totuși, permanentizarea unei metode „teroriste". De obicei, acest tip al definirii temporale acționează pe spații înguste : introduce sau segmentează un discurs. Fragmentează vocația însăși a fragmentarismului, subminînd-o cu mărturia că discontinuitatea promite întotdeauna o permanență. După impactul decisiv, după experiența a ceea ce nu poate fi mărturisit cu certitudine, jurnalul intim se stabilizează în una din celelalte două forme. Adevărul este, însă, că, de cele mai multe ori, ele coexistă. Fiecare, în felul său, contribuie la instituirea unei tensiuni temporale în interiorul jurnalului intim. A unui pact cu ziua de azi, cu ziua de ieri.

Jurnalul intim rezolvă și tensiunea întreținută de memorie. Organizîndu-se ca discurs, ca materialitate și coerență în jurul ideii de *iluzie a vieții*, [67] memoria dobîndește unitatea dintre sine și lume, deschizînd drum apariției *textului*. Permițînd transcrierea tensiunii invizibile, a nevăzutului ce organizează subteranele discursului confesiv. Supusă presiunii timpului, memoria se modifică prin mărturisire. Intrînd în patul procustian al fragmentarismului, ea unifică nivelele temporale ale jurnalului. Presiunea ei, mai slabă sau mai puternică, modulează amplitudinea iluziei. După anihilarea completă a senzației de incertitudine, dată de fragmentarismul „demonstrației" implicate de orice act literar, jurnalului îi rămîne intactă, neintrată în mecanismele devoratoare ale rutinei, încă o misiune : de a-și atinge, prin consecvență, cota maximă a fidelității față de propria-i existență. Față de propria existență și de propriile-i condiții de funcționare. Premisa existenței jur-

Scanned with OKEN Scanner

nalului intim reclamă supunerea la un cod : fragmentul se dizolvă în întreg, evenimentele, izolate prin actul fragmentării în unități independente, se recompun în perspectiva întregului. A întregului reprezentat de viața scriitorului.[68] Altfel spus, privite prin ocheanul memoriei, evenimentele vieții se văd așa cum nu au fost niciodată : explicabile, firești, logice, pline de sens.

La rîndul său, întregul se contrage în fragment, proiectîndu-se în deschiderea abruptă a unei *fantasme a discursului*.[69] Dacă „plăcerea lecturii" se dezvăluie lent, prin acumulare de senzații, de experiențe, într-o complicitate crescîndă cu autorul, plăcerea comprimării, a redactării fragmentare se descătușează instantaneu. Ea înseamnă și trecerea unei probe de virtuozitate, de elasticitate a gîndirii și scrierii — un document al dexterității autorului. În ciuda mizei mari a oricărui jurnal — însăși viața celui care scrie — unitățile sale de transpunere sînt mai apropiate de instrumentele farmaceutice. Ele intră în logica acestui tip de discurs, care propune fără să conchidă, care se mulțumește cu sugestiile parțiale : contabilizarea unei singure zile. După cum, logică este și evoluția de la fragment la jurnal. „Alunecarea" spre jurnal își găsește alibiul în distrugerea nostalgiei comunicării totale. De altfel, indiferent de scopul său imediat, jurnalul intim rămîne un text cu *autodestinație*.[70] Oricîți cititori ar avea în vedere, de la unul singur — autorul însuși —, ca în atîtea cazuri, sau trei-patru, cum pretinde Stendhal, ori, pur și simplu, un public larg, jurnalul intim e dominat de *clauza secretului*.[71] Tendință ușurată și de idealul fragmentarismului : suprema condensare. O reducere nu a sensului, ci a formei. Una din rațiunile pentru care jurnalul intim nu este preocupat de *stil*. Dacă nu admitem că stilul său e însăși absența stilului. O tehnică a omisiunii și a revenirii, a aproximării și a descrierii amănunțite. Un stil creat de presiunea conjugată a timpului și a memoriei, care nu se pot concilia decît negîndu-se și afirmîndu-se, reciproc, la nesfîrșit.

Desigur, jurnalul intim nu e scutit de *mediocritatea artistică a „spontaneității"*.[72] De artificiul de a te menține în zona lucrurilor pe care le trăiești, dar nu le con-

Scanned with OKEN Scanner

trolezi. Singura lui justificare este, după Roland Barthes, cea literară. El nu trebuie să răspundă nici unei misiuni. Poate doar aceleia de a exprima *în mod esențial neesențialul lumii.*[73] De a se concentra asupra amănuntelor care, ele, nu sînt niciodată lipsite de semnificație. De semnificație literară. Dar, pentru a exista plăcere estetică, trebuie să existe și o anume *refulare a dorinței*[74]. O deplasare sau o deformare, o transformare în legătura dintre *afect și reprezentare.*[75] „Fantasmele artistului", care, în cazul jurnalului intim, sînt, aproape nemodificate, și ale personajului său, se obiectivează prin chiar actul deghizării lor în cuvinte. În fragmente de conversație, în relatări, în captarea în priză directă a unei experiențe a eului. În confruntarea structurii narcisice[76] care dă soluția activității creatoare. Arta, manifestare decisivă a eului, a rămas ultimul *bastion al narcisismului*[77]. Reflectarea, sub orice formă, dar, mai ales, reflectarea ca înfruntare a vieții, introduce o *structurare speculară*[78] și, o dată cu ea, o absență și îndoiala : îndoiala interpretării. Plăcerea estetică dovedește, în cazul jurnalului intim, existența unui narcisism autoproducător, liber, suficient sieși. Jocurile artei, ori unicul joc al artei cu eul scriitorului, permit repetiția și multiplicarea, instaurînd o subtilă diferență. Jurnalul intim devine posibil în clipa în care monotonia și repetiția transcend spațiul evenimentelor. Timpul și spațiul jurnalului intim nu sînt *nici independente, nici echivalente*[79] și nici măcar decisive pentru definirea structurii sale. Decisivă e *topologia evenimentelor,* timpul insinuat între fragmentele spațiului care conține semnificațiile.

În epocile mai noi, îndeosebi în perioada poststructuralistă, modelul (unitatea) textului nu mai este fraza. Textul poate fi format și de *un jet puternic de cuvinte,* de o panglică de infra-limbaj.[80] Altfel spus, teroarea ordinii a fost înlocuită de nu mai puțin despoticul spectru al libertății. Al eliberării de sub constrîngerile construcției literare tradiționale. Jurnalul intim, ca gen literar, intră în scenă abia în această clipă : cînd caracterul non-logic și non-articulat al gîndirii intimiste devine un *a priori* al discursului. Apropierile de tipul joycean al narațiunii sînt vizibile. De altfel, au și fost se-

Scanned with OKEN Scanner

sizate.[81] Însă, mai veche decît această prejudecată e evidența că scrisul nu se împlinește decît printr-o funcție socială.[82] Nimeni nu scrie numai pentru sine, nimeni nu acceptă riscul aneantizării eforturilor sale disperate de a se explica. De a comunica. De a intra într-un anumit circuit al tensiunii existențiale. Mai aproape de realitate e observația că statutul ambiguu al jurnalului îl dau ezitările sale între uzul privat și destinația publică, incertitudinea (singura incertitudine !) a publicării sale.[83] Precaritatea textuală nu e, însă, o piedică în devenirea lui literară. Marcat de strategia secretului, jurnalul intim își construiește o identitate prin înseși gesturile care îl cenzurează, care îi conferă statutul de *operă neterminată* și discontinuă.

Chiar dacă a scrie înseamnă a înfrunta experiența *discontinuului*[84], enunțul jurnalului nu este izolat decît în aparență. El se leagă de toate celelalte enunțuri, trecute și viitoare, pentru că legea de funcționare a jurnalului este *paradigmatică*.[85] Discurs parcelat, închis între parantezele unei date, el abolește distanța dintre subiectul enunțării și subiectul enunțului, restabilind-o, totodată, prin fatalitatea repetiției : zilele, întocmai senzațiilor, întîmplărilor sau gîndurilor, se succed, redeschizînd ceea ce părea definitiv închis. Între un asemenea segment și altul, jurnalul își instituie adevărata calitate : cea de numitor comun al contrariilor unei vieți. Unite pe dedesubt, ochiuri ale aceleiași plase, fragmentele de jurnal formează o țesătură imposibil de izolat, imposibil de redus la un singur sens. Nu e vorba, firește, de o singură țesătură, ci de o rețea, de o suprapunere desăvîrșită, cîteodată aproape de nepătruns. Dar un text nu e cu adevărat text decît *dacă se ascunde primei vederi*.[86] Adevăratul text literar nu admite descifrarea instantanee a legilor sale de funcționare și nu-și dezvăluie la prima ochire *regula jocului*. Din acest punct de vedere, jurnalul intim pare a fi una din întruchipările perfecte ale Textului.

Faptul divers transcris se desparte de sine, *decupîndu-se în evenimentul temporal*[87] care-l determină, dobîndind o existență și o formă proprii. O dată cu in-

Scanned with OKEN Scanner

trarea în regimul scrisului, el începe să fie un act literar. Sau, în terminologia lui Michel Foucault, *un eveniment și un monument*, și nu un document.[88] De altfel, conceptul de jurnal, ca și cel de autoportret, are, în literatură, un sens mai degrabă metaforic. Ideea de operă, de literatură nu preexistă textului, ci se ivește deodată cu acesta.[89] Opera, ca orice gen literar, se descoperă pe sine pe măsură ce se scrie. Pe măsură ce-și învinge prejudecățile, pe măsură ce își creează propria tradiție. Primul jurnal intim apare — cum s-a văzut — o dată cu *scrierea* primului jurnal intim. Cuvîntul nu mai plutește în derivă, ci se supune unei funcții precise : traducerea pulsiunilor conștiinței. El poate înceta chiar să fie ceea ce fusese — un cuvînt —, asumîndu-și pînă și riscul *paragramaticalizării*.[90] Acceptînd, ca și autobiografia, ca și autoportretul, amintirile, biografiile, memoriile sau corespondențele, un *pact autobiografic*,[91] jurnalul intim intră în categoria textelor *referențiale*. Ele nu vizează „efectul de real", ci imaginea realului. Adică o formă de transcriere, de interpretare — o formă literară.

După cum se observă, practicarea jurnalului ține, în mod fatal, de *intermitență*. E imposibil de stabilit frecvența minimală sau cea maximală a notației. Din astfel de observații nu se pot trage nici un fel de concluzii lămuritoare : importantă e nu constanța practicării sale, ci *constanța proiectului*.[92] Adică amplitudinea voinței de a scrie. Nu de a face simplă analiză, simplă contabilitate a existenței. Ci de a *recrea*, de a reinventa o lume. O lume în care autorul crede, așa cum crede și în jurnalul intim. Crede cu tot riscul implicat de scrierea lui : de așteptarea înșelată de speranța recuperării unui timp, fără să-și dea seama că și timpul scrierii alterează,[93] în exact aceeași măsură, spațiul temporal pe care-și propusese să-l recupereze. *Cronofagia* jurnalului, cel mai subtil dintre viciile sale de fond, nu anulează, însă, cu totul, ceea ce rămîne în urma sa : un proiect, o mărturisire, amprenta, unica amprentă materială, a unei existențe.

Caracterul literar al jurnalului intim este rezultatul altui paradox, aproape insesizabil. Dacă jurnalul, ca

Scanned with OKEN Scanner

scriere, apare în momentul în care importanța eului devine vizibilă pentru oricine, reflex al dorinței de a-l cunoaște, de a-l cultiva, de întreținere cu el consemnîndu-l pe foaia de hîrtie, *literaritatea* sa (neimportantă pentru mulți dintre cei care l-au studiat : Genette vede în el o simplă „proteză", Blanchot „insignifianța", pentru Barthes e doar un „album"...) survine mult mai tîrziu. Cînd problemele eului sînt preluate de psihanaliză, cînd punerea de acord a persoanei cu timpul nu mai e decît un pretext. În acest interval, tehnica jurnalului intim pătrunsese, pe scară largă, în literatura propriu-zisă : în roman, în reportajul literar. Literaritatea sa nu o dau, firește, nici rescrierea, nici retușurile, nici finisarea îndelungată sau înfrumusețarea. Literaritatea o dă noua atitudine față de propriu-i statut. Sensul jurnalului intim nu se raportează, în fond, la nici una din premisele sale. Nici la autor, nici la dată, nici la „intimitatea" conținutului. Problemele autorului, probleme morale, familiale, financiare etc. sînt, în noua perspectivă, problemele unui *personaj*. Ale unui personaj dintr-o scriere clasică, realistă, un personaj al unei lumi clar delimitate. Dar o lume în egală măsură fictivă, o lume *scrisă*. Între *confesiune* și *elaborare*, între *persoană* și *personaj*, învinge de fiecare dată al doilea termen. Împrejurările vieții nu mai sînt decît componentele unui text. E adevărat, un text fragil, un text vulnerabil, neterminat. Un text ce-și trădează, poate, mult prea ușor mecanismele de funcționare. Dar nu și pe cele de apărare. Nu și meterezele de speranță pe care le pune în propria construcție. Un text evolutiv și nu *rezolutoriu*,[94] fără sfîrșit, producîndu-se în chiar clipa scrierii sale.

Ca literatură, abia ca literatură, jurnalul intim acceptă orice definiție.[95] Acceptă și oricîte interpretări, pentru că oferă nesfîrșite posibilități de explorare a părții sale nevăzute. Ca mitologie a autenticității, ca oglindire a eului, ca depozitar al inexprimabilului, ca text potențial, ca *écriture livrée au hazard*, ca modalitate de exprimare paralelă, ca gen al incertitudinii, ca memorial al absenței, ca falsificare (prin înfrumusețare, prin adecvare la adevăr), ca lipsă de imaginație, ca pro-

Scanned with OKEN Scanner

cedeu literar, ca revanșă psihologică, mărturie maniacală, diversiune teoretică, în fine, răstălmăcire, reavoință, tăgăduire, efemeridă, capriciu, unicitate, document, autoreferențialitate, meditație, transparență, modă, strategie, tehnică, metodă, slăbiciune, eșec, autodenunț... toate, măști ale acestor *oameni interiori*, ale acestor *oameni de interior*, acceptînd, poate, orgolios, și o altă definiție, un alt pact, chiar dacă inconștient, chiar dacă nemărturisit, scris și secret, dintre un eu și un timp.

Scanned with OKEN Scanner

NOTE

1) Tzvetan Todorov, *Poetica. Gramatica Decameronului*, trad. rom. de Paul Miclău, Ed. Univers, 1975, p. 46.

2) Tzvetan Todorov, *Poétique de la prose*, Seuil, 1971, p. 46.

3) Cf. Michel Foucault, *L'écriture de soi*, în „Corps écrit", nr. 5/1983, pp. 4—5.

4) „A vorbi despre tine însuți nu înseamnă a te cunoaște ?", se întreabă Fericitul Augustin, vizînd un răspuns implicit. (Saint Augustin, *Les Confessions*, Traduction, préface et notes par J. Trabucco, Garnier-Flammarion, 1964, p. 203.)

5) Michel Foucault, *Op. cit.*, p. 6.

6) *Ibidem*, p. 7.

7) M. Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*, trad. rom. de Nicolae Jianu. Ed. Univers, 1982, p. 349.

8) *Ibidem*, p. 352.

9) *Ibidem*, p. 360.

10) Béatrice Didier, *Le Journal intime*, Presses Universitaires de France, 1976, p. 37.

11) *Ibidem*, p 8.

12) Michèle Leleu (*Les Journaux intimes*, Presses Universitaires de France, 1952) propune, pentru a evita perifraza, noțiunea de *diarist*.

13) Alain Girard, *Le Journal intime*. Presses Universitaires de France, 1963, p. XIV.

14) *Ibidem*, p. XX.

15) Béatrice Didier, *Op. cit.*, p 45.

16) Paul Ricoeur, *Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Seuil, 1969, p. 224.

17) *Ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

18) *Ibidem.*

19) Jean-Louis Baudry, *Bataille et l'expérience intérieure*, în „Tel Quel", nr. 55/1973, p. 67.

20) *Ibidem.*

21) Karen Horney, *Neurosis and Human Growth*, Norton Library, 1950, p. 65.

22) Jean-Louis Baudry, *Op. cit.*, p. 68.

23) *Ibidem*, p. 76.

24) Jean Bellemin-Noël, *Vers l'inconscient du texte*, Presses Universitaires de France, 1979, p. 197.

25) J.-B. Pontalis. *Après Freud*, Gallimard, 1968, p. 311.

26) Jacques Durandeaux, *Poétique analitique*. Des langages et des discours dans la psychanalyse, Seuil, 1982, p. 21.

27) *Ibidem*, p. 36.

28) J.-B. Pontalis, *Op. cit.*, p. 311.

29) Jacques Durandeaux, *Op. cit.*, p. 88.

30) J.-B. Pontalis, *Op. cit.*, p. 311.

31) *Ibidem*, p. 313.

32) Făcînd inutilă o clasificare, altminteri plină de sugestii prețioase, a Michèlei Leleu, care operează distincția între jurnalele *sentimentalilor*, ale *nervoșilor*, ale *pasionaților*, ale *activilor*. De altfel, cel puțin în veacul nostru, scrierea jurnalelor începe să țină mai puțin de anumite predispoziții temperamentale, cît de o *modă*. De acceptarea (și opțiunea pentru) un gen literar sau altul. Accentul se deplasează din zona psihanaliticului în aceea a psihologicului.

33) J.-B. Pontalis, *Op. cit.*, p. 326.

34) Karen Horney, *Op. cit.*, p. 23.

35) Jacques Lacan, *Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je*, în *Écrits, I*, Editions du Seuil, 1971, p. 90.

36) *Ibidem*, p. 94.

37) *Ibidem*, p. 93.

38) Anna Freud, *Le moi et les mécanisme de défense*. Traduit de l'allemand par Anne Berman, Presses Universitaires de France, 1973.

39) Claude Abastado, *„Raconte ! Raconte..."*, în „Revue de sciences humaines", Tome LXII, nr. 191/1983, p. 8.

40) Sarah Kofman, *L'enfance et l'art*, Une interprétation de l'esthétique freudienne, Petite Bibliothèque Payot, 1970, p. 33.

41) Béatrice Didier, *Op. cit.*, p 87.

Scanned with OKEN Scanner

42) *Ibidem*, p. 103.

43) *Ibidem*, p. 106.

44) *Ibidem*, p. 135.

45) Karen Horney, *Op. cit.*, p. 23.

46) În terminologia lui Freud, *Ideal-Ich* semnifică eul primordial, neobiectualizat în dialectica identificării cu *celălalt*. Pentru Pierre Fedida, *le moi idéal* desemnează „o poziție mistică a eului angajat în idealul infantil al omnipotenței." (în *Dictionnaire de la psychanalyse*, Librairie Larousse, 1974).

47) Jacques Lacan, *Op. cit.*, p. 91.

48) Raymond Jean, *Lectures du désir*, Éditions du Seuil, 1977, p. 21.

49) *Ibidem*, p. 22.

50) Michel Jeanneret, *La lettre perdue*. Écriture et folie dans l'oeuvre de Nerval, Flammarion, 1978, p. 59.

51) Jean Rousset, *Narcisse romancier*. Essai sur la première personne dans le roman, Librairie José Corti, 1973, p. 9.

52) Jacques Lacan, *Op. cit.*, p. 97. Termen-cheie al psihanalizei, greu de echivalat în românește, termenul german *das Es* (*It*, în englezește, *ça* în limba franceză) este definit astfel de către J. Laplanche și J.-B. Pontalis : „Una dintre cele trei instanțe distinse de Freud în a doua sa teorie despre aparatul psihic. *Ça* constituie polul pulsional al personalității ; conținuturile sale, expresia psihică a pulsiunilor sînt inconștiente, pe de-o parte ereditare și înnăscute, pe de alta refulate și dobîndite. Din punct de vedere economic, *ça* este pentru Freud rezervorul prim al energiei psihice ; din punct de vedere dinamic, el intră în conflict cu eul și supra-eul, care, genetic, sînt diferențieri" (*Vocabulaire de la psychanalyse*, 2-ème ed. revue, P.U.F., 1968, p. 56).

53) Jacques Lacan, *Op. cit.*, p. 97.

54) Yves Mauvais, *L'écriture en défaut*, în „Littérature", Larousse, nr. 33/1979, p. 79.

55) Raymond Jean, *Op. cit.*, p. 21.

56) *Ibidem*, p. 23.

57) Béatrice Didier, *Op. cit.*, p. 161.

58) Alain Girard, *Op. cit.*, p. 123.

59) Raymond Jean, *Op. cit.*, p. 12.

60) *Ibidem*, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

61) Béatrice Didier, *Op. cit.*, p. 145. Pe lîngă această clasificare, propusă de cercetătoarea franceză, și pe lîngă aceea, citată, aparținînd Michèlei Leleu, am înregistrat alte cîteva tentative de a stabili o tipologie a jurnalului intim. Jean Rousset, într-un eseu de clasificare bazat pe poziția destinatarului, într-o ordine crescătoare a deschiderii, dinspre secret spre divulgare, adică dinspre lectorul absent, virtual și exclus, spre cel intrus, tolerat sau cerut, distinge : 1) *Jurnale cu autodestinație.* Ar fi vorba de jurnalele scrise pentru recitire, pentru confruntare. În această categorie se înscriu jurnalele ținute de Maine de Biran, de Amiel, Jules Renard, M. Eliade, cărora le-am adăuga și pe cele ale lui Maiorescu, Iacob Negruzzi sau Mateiu Caragiale. Sînt, în general, jurnale ale unei *excrescențe narcisice*, în care naratorul și receptorul se confundă, fără a se eluda nici o clipă modificările produse de distanțare. Însă, ca regulă generală, secretul acestor jurnale nu e violat. 2) *Jurnale cu pseudo-destinație.* În acest tip de jurnal, rolul și numirea naratorului sînt înscrise în text : „Biata Marie ! creșterea mea se produce alături de spectacolul morții tale..." (la Maurice de Guérin) sau : „O, copiii mei, n-o să știți niciodată cît vă iubesc" (la George Sand). Tot în această categorie se înscriu jurnalele lui Stendhal, Gombrowicz sau Gide, precum și pagini din jurnalele lui Radu Petrescu.

După gradele destinației, Jean Rousset preconizează o diviziune în jurnale care tind spre *închidere* (cazul celor cu *autodestinație*, cu *pseudo-destinație*, *distingînd*, în acest al doilea caz, între naratari interni și naratari externi) și jurnale care tind spre *deschidere*. Acestea, la rîndul lor, pot avea o *deschidere redusă* (cu situațiile : destinatar privat / lector potențial, lector privat / non-destinatar și „jurnalul pentru noi doi", scris, ca în cazul lui Tolstoi, de pildă, de doi soți) sau o deschidere *maximală* (jurnalele destinate *publicității*, prezentînd, și ele, un grad puternic al destinației, în cazul publicării antume, și un grad slab al destinației, în cazul publicării postume și autorizate). Jean Rousset, *Le Journal intime, texte sans destinataire ?*, în „Poétique", nr. 56/1983.)

Alain Girard, mai prudent, dar, totodată, mai sedus de risc, propune o tipologie a jurnalului intim în funcție de caracterul celui care scrie. După el, există trei feluri de jurnale intime :

Scanned with OKEN Scanner

1) *Jurnalele meditativilor sau ale visătorilor* (autori reprezentativi : Maine de Biran și Amiel). 2) *Jurnalele nervoșilor* (Byron, Benjamin Constant, Stendhal). 3) *Jurnalele pasionaților* (adică ale „caracterelor" puternice). (A. Girard, *Le Journal intime*, P.U.F.)

Pentru G. Călinescu, există mai multe tipuri de jurnale : 1) „Jurnalul care umflă activitatea și gesticulația zilnică, insinuînd o deplasare de pe plan fizic pe plan metafizic". G. Călinescu îl numește, metaforic, *jurnalul vaporos al femeii*. 2) „Jurnalul de bord în timpul redactării unei cărți" (de exemplu, unul din jurnalele lui André Gide). 3) „Notesul prozaic" („gen Stendhal"). 4) „Jurnalul preocupat de succesul literar al autorului" (ca, de pildă, E. de Goncourt). (G. Călinescu, *Fals jurnal*, în *Cronicile optimistului*, E.P.L., 1964).

La rîndul său, Eugen Simion distinge trei feluri de manifestare ale jurnalului : 1) *Jurnalul ca roman indirect*, „cum îl numește Eliade și cum l-a ilustrat el însuși în anii '30 prin *India* și *Șantier*". 2) *Jurnalul ca aide-memoire*, „cronică fragmentată a unui spirit care pune ideile mari în cărți și micile întîmplări ale vieții în asemenea carnete de uz intim". 3) *Jurnalul ca jurnal*, „o antiliteratură care, prin forța talentului și autenticitatea confesiunii se impune ca literatură și acoperă uneori literatura propriu-zisă". (Eugen Simion, *Sfidarea retoricii*, Ed. Cartea Românească, 1985).

În fine, merită a fi reținută și clasificarea lui Roland Barthes. Fără a fi o clasificare propriu-zisă a jurnalelor, ci o justificare a *literarității* acestora, ea trebuie consemnată pentru posibilele sugestii implicite, în sensul celor discutate aici. Barthes vede patru motive care conferă jurnalului intim valoarea de literatură : 1) *Motivul poetic* („de a oferi un text «colorat» cu o individualitate a scriiturii, cu un «stil» (s-ar fi spus pe vremuri) cu un idiolect specific al autorului (s-ar fi spus nu demult)". 2) *Motivul istoric* („de a risipi, de a pulveriza, zi după zi, urmele unei epoci, toate marile învălmășiri, de la informația importantă, la amănuntele de moravuri. Nu-mi place, oare, nespus de mult să citesc în Jurnalul lui Tolstoi viața unui senior rus din secolul al XIX-lea ?"). 3) *Motivul utopic* („a-l transforma pe autor într-un obiect al dorinței : mi-ar plăcea să cunosc intimitatea, felul în care-și cheltuiește zilnic timpul, să-i știu gusturile, umorile, scrupulele unui autor care mă interesează ;

Scanned with OKEN Scanner

aș putea merge chiar pînă acolo încît să-i prefer persoana, în dauna operei, să mă arunc lacom asupra Jurnalului și să-i ignor complet cărțile") 4) *Motivul amoros (idolatru)* („să faci din jurnal un atelier de fraze: nu de fraze «frumoase», ci de fraze juste: să ameliorezi mereu justețea enunțării (și nu a enunțului), urmînd un imbold și o strădanie, o fidelitate a proiectului, foarte asemănătoare pasiunii." (Roland Barthes, *Délibération*, în „Tel Quel", nr. 82/1979).

Firește, se pot introduce și alte criterii de clasificare (după gradul de elaborare, după frecvența scrierii, după vîrsta autorilor, după sex etc, etc), însă ele rămîn, totuși, elemente colaterale analizei. Am menționat aceste abordări doar pentru a proba, și în acest fel, tratamentul aplicat în mod frecvent jurnalului intim, tratament ce nu diferă de cel al oricărei alte *creații literare.*

62) *Ibidem* p. 23.

63) E. Husserl, *Leçons pour une phénoménologie de la conscience intime du temps*, P.U.F., 1964, p. 36, apud Daniel Christoff, *Husserl ou le retour aux choses*, Ed. Seghers, 1966.

64) Daniel Sibony. *L'Autre incastrable*, Psychanalyses-écritures, Seuil, 1978, p. 181.

65) *Ibidem*, p. 209.

66) Jean Rousset, *Op. cit.*, p. 23.

67) Wolfgang Iser, *The Implied Reader*, The Johns Hopkins University Press, 1980, p. 130.

68) Roy Pascal, *Design and Truth in Autobiography*, London, 1966, p. 16.

69) *Roland Barthes par Roland Barthes*, Seuil, 1975, p. 98.

70) Jean Rousset, *Le Journal intime, texte sans destinataire ?*, în „Poétique", nr. 56/1983, p. 442.

71) *Ibidem.*

72) Roland Barthes, *Délibération*, în „Tel Quel", nr. 82/1979, p. 8.

73) *Ibidem*, p. 16.

74) Sarah Kofman, *Op. cit.*, p. 149.

75 *Ibidem.*

76) Termen controversat, *narcisismul* este, fără îndoială, unul din bastioanele psihanalizei. Îl convocăm aici pentru sensurile lămuritoare pe care le poate aduce în definirea raportului dintre autorul de jurnale intime și propriul său eu, precum și dintre

Scanned with OKEN Scanner

acestea și mecanismele de funcționare ale eului în actul creator. Dăm în cele ce urmează cîteva definiții sau explicații ale narcisismului : „Numim *narcisism* stadiul în care *eul* reține libidoul, în amintirea legendei grecești a tînărului Narcis, îndrăgostit de propria sa imagine reflectată în apă". *(Sigmund* Freud, *Essais de Psychanalyse appliquée*, Traduits d'allemand par M-mes Édouard Marty et Marie Bonaparte, Librairie Gallimard, 1933, p. 140).

„Narcisismul implică două operații complementare, una centripetă, alta centrifugă. Eul tinde mai întîi să își aproprieze ansamblul fenomenelor, pentru a le forța să intre într-un spațiu subiectiv ; dar acolo nu se descoperă decît pe sine însuși și ocazia de a-și satisface egotismul. Dar, totodată, el se expune în fața a mii de identități nediferențiate ; de unde decurge o a doua fază, de hipertrofiere și mărunțire, în care subiectul, în loc să resoarbă obiectele, se lasă el absorbit de către acestea". (Michel Jeanneret, *Op. cit.*, pp. 27—28).

„Creativitatea presupune încă o componentă narcisică evidentă, pe care n-o abandonează niciodată. Jurnalul intim, producție privilegiată a acestei vîrste, arată bine în ce măsură, supus decupării temporale, el reprezintă o pavăză împotriva scrierii unui roman, în sens literal : de a regăsi fantasmele romanului familial". (Michel Mathieu, *D'une improbable esthétique*, Essais sur les théories psychanalitiques de l'art, în *Psychanalyse du génie/ créateur*, par Didier Anzieu, Michel Mathieu, Matthew Besdine, Jean Guillaumin, Elliot Jacques, Éditions Bordas, 1974, p. 126).

„Narcisismul artei este analog celui al visului. El se caracterizează prin identificarea centrifugă ce operează prin proiecția proceselor psihice în exterior ; la amator, acționează și identificarea centripetă. În primul caz, subiectul îl identifică pe *celălalt*, cu propria sa persoană, în al doilea caz el își identifică propria persoană cu o alta". (p. 164). „Omul narcisic, cel care înclină spre autosuficiență, își va căuta cea mai mare parte a satisfacțiilor în procese mentale interne, prin simplul joc al activităților sale psihice, exact ca în artă. Ceea ce înseamnă că narcisismul artei nu e doar un narcisism *secundar* înrudit cu identificarea centrifugă sau centripetă, ci, totodată, un narcisism *primar*, legat de credința în omnipotența ideilor, în căutarea autosuficienței. Prin aceasta, el reamintește narcisismul

Scanned with OKEN Scanner

infantil, cel al primitivilor animiști, și este comparabil cu magia". (p. 165) (Sarah Kofman, *Op. cit.*)

„Reflectarea este, în același timp, o identitate confirmată (prin recunoaștere) și o identitate furată, deci contestată (prin imaginea însăși) : va fi suficientă o simplă interpretare, pentru a aluneca din contemplarea narcisică propriu-zisă într-un fel de fascinație în care modelul, cedînd portretului său, sub semnele existenței, se golește treptat de sine." (Gérar Genette, *Figures*, Seuil, 1966, p. 22).

„*Narcisismul*, așa cum arată elementele furnizate de mitul lui Narcis, poate fi definit ca o relație amoroasă între subiect și propria sa imagine. mergînd pînă la captarea acestui sine de către imagine. Foarte devreme (1898), termenul a început să desemneze un comportament pervers. (...) Narcisismul s-ar diferenția, deci de auto-erotism prin constituirea unei relații, care ar angaja ulterior sensul pe care subiectul l-a dat alegerii obiectului heterosexual." (Pierre Fedida, *Op. cit.*, p. 180).

77) Sarah Kofman, *Op. cit.*, p. 35.

78) Michel Mathieu, *Op. cit.*, p. 153.

79) Daniel Sibony, *Op. cit.*, p. 229.

80) Roland Barthes, *Le plaisir du texte*, Seuil, 1973, p. 16.

81) „Jurnalul se definește printr-o situație specifică a actului narativ : naratorul își scrie viața zi după zi. Momentele de scriere succesivă se intercalează între evenimentele povestite de către jurnal : istorisirea se plasează, după tipologia lui Gérard Genette, între narațiunile *intercalate*. Genul admite ținerea mai mult sau mai puțin regulată a jurnalului, dar impune datarea sistematică a fiecărei reprize de scriere." (Danielle Deltel, *Journal manqué, autobiographie masquée ; „Claudine à l'école de Colette*, în „Revue des sciences humaines", Tome LXII, nr. 192/1983, p. 48). Aceeași situație e descrisă și de Philippe Lejeune, care propune, spre deosebire de Genette, conceptul de *narațiune simultană*, spre a face distincția față de autobiografie.

82) „Nu este adevărat că scrii pentru tine însuți : ar fi cel mai grav dintre eșecuri ; proiectîndu-ți emoțiile pe hîrtie, abia dacă le imprimi o palidă prelungire." (Jean-Paul Sartre, *Qu'est-ce que la littérature ?*, Gallimard. 1972, p. 54).

83) Alain Pagès, *Stratégies textuelles : la lettre à la fin du XIX-e siècle*, în „Littérature", nr. 31/1978, p. 112.

84) Jacqueline Risset, *Questions sur les règles du jeu*, în *Théorie d'ensemble*, Seuil, 1968, p. 267.

Scanned with OKEN Scanner

85) Yves Mauvais, *Op. cit.*, p. 79.

86) Jacques Derrida, *La pharmacie de Platon*, în „Tel Quel", nr. 32/1968, p. 3.

87) Enunțul circulă, se ascunde, permite sau împiedică realizarea unei dorințe, este docil sau rebel, după cum îi dictează interesele, contestă și intră în luptă, devine motiv de apropiere sau de rivalitate". (Michel Foucault, *L'Archéologie du Savoir*, Gallimard, 1969, p. 138).

88) André Jolles, *Formes simples*, Traduit de l'allemand par Antoine Marie Buguet, Seuil, 1982, p. 166.

89) Alain Finkielkrault, *L'autobiographie et ses jeux*, în „Communications", nr. 19/1972, p. 155.

90) Julia Kristeva, *Le sujet en procès*, în „Tel Quel", nr. 53/1973, p. 27.

91) „Pactul autobiografic este afirmarea în text a acestei identități, trimițînd în cele din urmă la numele autorului de pe copertă". (Philippe Lejeune, *Le Pacte autobiographique*, Seuil, 1975, p. 26).

92) Gérard Genette, *Le journal, l'antijournal*, în „Poétique", nr. 47/1981, p. 317.

93) Maurice Blanchot, *Le livre à venir*, Gallimard, 1971, p. 275.

94) Béatrice Didier, *Op. cit.*, p. 46.

95) Dacă exegeții genului s-au sfiit, în general, să propună o definiție a jurnalului intim, nu același lucru se întîmplă cu autorii propriu-ziși. Pe parcursul analizelor ne-am referit în mod frecvent la unele din ele. Iată alte cîteva : „...o modalitate a moralei intime, o regulă de conduită în lume, o religie a personalității, un *parti-pris* literar și o consecință a temperamentului de actor înnăscut pe care-l găsesc la Stendhal și la toți cei care se confesează." (Paul Valéry, *Oeuvres*, *I*, Gallimard, 1957, p. 565).

„Un semn al timpului. Jurnalul intim este forma cea mai comodă, cea mai indisciplinată." (Robert Musil, *Journaux*, *I*, Seuil, 1981, p. 34).

„...un gen cu anume convenții, ca și nuvela, romanul, teatrul." (G. Călinescu, *Cronicile optimistului*, E.P.L., 1964, p. 135).

În sfîrșit, o definiție prohibitivă : „Ceea ce nu trebuie să fie jurnalul : o punere la punct literară." (André Gide, *Journal*, Pléiade, 1939, p. 36).

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

1

Celălalt 1

II

La vie en (p)rose 21
No man's land-ul iluziei . . . 42
Strategiile naivității 59
Jurnalul unui geniu 72
Viața în abis 97
Senzații de hîrtie 125
Plasa de fluturi 153
„Un domn înalt, subțire...“ . . . 172
„Bucuria dificultății învinse“ . . 191
Tangou argentinian 203
Eroismul singurătății 226
Ethica Magna 245
Trei scene din viața lui R.P. . . 268

III

Trestiile lui Midas 286

Scanned with OKEN Scanner

Lector : MAGDALENA BEDROSIAN
Tehnoredactor : CONSTANȚA VULCĂNESCU

Apărut : 1989. Bun de tipar : 24.I.1989.
Format : 16/54 × 84. Coli tipo : 20,5.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1324
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918".
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner